

कृषि डायरी

२०७१

कृषि सूचना तथा सञ्चार केन्द्र

व्यक्तिगत विवरण

नाम : _____

पद : _____

कार्यालयको नाम : _____

ठेगाना : _____

फोन : _____

फ्याक्स : _____

इमेल : _____

वेबसाईट : _____

मोबाइल : _____

स्थायी ठेगाना : _____

फोन : _____

कर्मचारी संचयकोष नं. : _____

नागरिक लगानी कोष नं. : _____

चालक अनुमति पत्र नं. : _____

राहदानी नं. : _____

सावधिक जीवन बीमा कोष नं. : _____

जीवन बीमा नं. : _____

रक्त समूह : _____

कुनै दुर्घटना भएमा खबर गरिदिनुहोस् : _____

कार्य योजना (WORK PLAN)

वैशाख - २०७१

APR/MAY- 2014

आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहीबार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT
	१ 14	२ 15	३ 16	४ 17	५ 18	६ 19
७ 20	८ 21	९ 22	१० 23	११ 24	१२ 25	१३ 26
१४ 27	१५ 28	१६ 29	१७ 30	१८ 1	१९ 2	२० 3
२१ 4	२२ 5	२३ 6	२४ 7	२५ 8	२६ 9	२७ 10
२८ 11	२९ 12	३० 13				

जेष्ठ - २०७१

MAY/JUN- 2014

आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहीबार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT
				१ 15	२ 16	३ 17
४ 18	५ 19	६ 20	७ 21	८ 22	९ 23	१० 24
११ 25	१२ 26	१३ 27	१४ 28	१५ 29	१६ 30	१७ 31
१८ 1	१९ 2	२० 3	२१ 4	२२ 5	२३ 6	२४ 7
२५ 8	२६ 9	२७ 10	२८ 11	२९ 12	३० 13	३१ 14

कार्य योजना (WORK PLAN)

आषाढ - २०७१				JUN/JUL- 2014		
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहीबार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT
१ 15	२ 16	३ 17	४ 18	५ 19	६ 20	७ 21
८ 22	९ 23	१० 24	११ 25	१२ 26	१३ 27	१४ 28
१५ 29	१६ 30	१७ 1	१८ 2	१९ 3	२० 4	२१ 5
२२ 6	२३ 7	२४ 8	२५ 9	२६ 10	२७ 11	२८ 12
२९ 13	३० 14	३१ 15	३२ 16			

श्रावण - २०७१				JUL/AUG- 2014		
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहीबार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT
				१ 17	२ 18	३ 19
४ 20	५ 21	६ 22	७ 23	८ 24	९ 25	१० 26
११ 27	१२ 28	१३ 29	१४ 30	१५ 31	१६ 1	१७ 2
१८ 3	१९ 4	२० 5	२१ 6	२२ 7	२३ 8	२४ 9
२५ 10	२६ 11	२७ 12	२८ 13	२९ 14	३० 15	३१ 16

कार्य योजना (WORK PLAN)

भाद्र - २०७१				AUG/SEP- 2014		
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहीबार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT
१ 17	२ 18	३ 19	४ 20	५ 21	६ 22	७ 23
८ 24	९ 25	१० 26	११ 27	१२ 28	१३ 29	१४ 30
१५ 31	१६ 1	१७ 2	१८ 3	१९ 4	२० 5	२१ 6
२२ 7	२३ 8	२४ 9	२५ 10	२६ 11	२७ 12	२८ 13
२९ 14	३० 15	३१ 16				

असोज - २०७१				SEP/OCT- 2014		
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहीबार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT
			१ 17	२ 18	३ 19	४ 20
५ 21	६ 22	७ 23	८ 24	९ 25	१० 26	११ 27
१२ 28	१३ 29	१४ 30	१५ 1	१६ 2	१७ 3	१८ 4
१९ 5	२० 6	२१ 7	२२ 8	२३ 9	२४ 10	२५ 11
२६ 12	२७ 13	२८ 14	२९ 15	३० 16	३१ 17	

कार्य योजना (WORK PLAN)

कार्तिक - २०७१				OCT/NOV- 2014		
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहीबार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT
						१ 18
३ 19	३ 20	४ 21	५ 22	६ 23	७ 24	८ 25
९ 26	१० 27	११ 28	१२ 29	१३ 30	१४ 31	१५ 1
१६ 2	१७ 3	१८ 4	१९ 5	२० 6	२१ 7	२२ 8
२३ 9	२४ 10	२५ 11	२६ 12	२७ 13	२८ 14	२९ 15

मंसिर - २०७१				NOV/DEC- 2014		
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहीबार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT
	१ 17	२ 18	३ 19	४ 20	५ 21	६ 22
७ 23	८ 24	९ 25	१० 26	११ 27	१२ 28	१३ 29
१४ 30	१५ 1	१६ 2	१७ 3	१८ 4	१९ 5	२० 6
२१ 7	२२ 8	२३ 9	२४ 10	२५ 11	२६ 12	२७ 13
२८ 14	२९ 15					

कार्य योजना (WORK PLAN)

पौष - २०७१				DEC/JAN- 2015		
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहीबार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT
		१ 16	२ 17	३ 18	४ 19	५ 20
६ 21	७ 22	८ 23	९ 24	१० 25	११ 26	१२ 27
१३ 28	१४ 29	१५ 30	१६ 31	१७ 1	१८ 2	१९ 3
२० 4	२१ 5	२२ 6	२३ 7	२४ 8	२५ 9	२६ 10
२७ 11	२८ 12	२९ 13	३० 14			

माघ - २०७१				JAN/FEB- 2015		
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहीबार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT
				१ 15	२ 16	३ 17
४ 18	५ 19	६ 20	७ 21	८ 22	९ 23	१० 24
११ 25	१२ 26	१३ 27	१४ 28	१५ 29	१६ 30	१७ 31
१८ 1	१९ 2	२० 3	२१ 4	२२ 5	२३ 6	२४ 7
२५ 8	२६ 9	२७ 10	२८ 11	२९ 12		

कार्य योजना (WORK PLAN)

फागुन - २०७१				FEB/MAR - 2015		
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहीबार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT
					१ 13	२ 14
३ 15	४ 16	५ 17	६ 18	७ 19	८ 20	९ 21
१० 22	११ 23	१२ 24	१३ 25	१४ 26	१५ 27	१६ 28
१७ 1	१८ 2	१९ 3	२० 4	२१ 5	२२ 6	२३ 7
२४ 8	२५ 9	२६ 10	२७ 11	२८ 12	२९ 13	३० 14

चैत्र - २०७१				MAR/APR - 2015		
आइतबार SUN	सोमबार MON	मंगलबार TUE	बुधबार WED	बिहीबार THU	शुक्रबार FRI	शनिबार SAT
१ 15	२ 16	३ 17	४ 18	५ 19	६ 20	७ 21
८ 22	९ 23	१० 24	११ 25	१२ 26	१३ 27	१४ 28
१५ 29	१६ 30	१७ 31	१८ 1	१९ 2	२० 3	२१ 4
२२ 5	२३ 6	२४ 7	२५ 8	२६ 9	२७ 10	२८ 11
२९ 12	३० 13					

विषय सूची

विवरण	पृष्ठ संख्या
१. नेपालको कृषि तथ्याङ्क	११
२. विभिन्न बाली क्षेत्रफल र उत्पादन	१३
३. विभिन्न कार्यालयका फोन, फ्याक्स, ईमेल र वेबसाईट	१७
३.१ मन्त्रालयहरु	१७
३.२ संवैधानिक निकायहरु	१८
३.३ कृषि विकास मन्त्रालय	१८
३.४ कृषि विभाग	२०
३.५ पशु सेवा विभाग	२८
३.६ खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग	३४
३.७ नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्	३५
३.८ कृषिसँग सम्बन्धित बोर्ड/संस्थान/कम्पनी/समिति	३९
३.९ नेपाल सरकारका विभागहरुको टेलिफोन नम्बरहरु	४४
३.१० नेपाल सरकारका क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालयहरुको टेलिफोन	४६
३.११ प्रमुख टेलिभिजन प्रसारण संस्थाहरु	४६
३.१२ प्रमुख राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकाहरुको विवरण	४७
३.१३ कृषि सम्बन्धी पत्रिका विवरण	४७
३.१४ कृषि गैह्रसर्कारी संस्थाहरु	४८
३.१५ जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरु	५०
३.१६ जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरु	५३
४. कृषिसँग सम्बन्धित नीति तथा ऐन नियमहरु	५८
५. तेह्रौं योजनाको आधारपत्रमा उल्लेखित कृषि क्षेत्रका नीतिहरु	६१
६. बाली तथा पशुपंक्षी बीमा	६६
७. बीउ विजन	७१
७.१ विभिन्न बाली सिफारिश जातहरु	७१
७.२ गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरु एवं नेपालमा बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका	१०६

८. माटो	१०९
८.१ बिरुवाको एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको अवधारणा	११२
८.२ विभिन्न पि.एच. तथा विभिन्न बुनोट (Texture) भएको माटोमाकृषि चूनको प्रयोग कायम गर्ने तरिका	११४
८.३ कम्पोष्ट	११६
९. मत्स्यपालन	११७
१०. फलफूल खेती	१२४
११. कफि तथा चिया	१३३
१२. तरकारी खेती प्रविधि तालिका	१३४
१३. मसला बाली उत्पादन प्रविधि तालिका	१४६
१४. बाली संरक्षण	१४८
१४.१ विभिन्न बालीका रोग तथा कीराहरु र तिनको व्यवस्थापन	१४८
१४.१.१ अन्नबाली	१४८
१४.१.२ कोसेबाली : चना, मास, भटमास, मुङ्ग, चना र रहर	१६१
१४.१.३ आलु बाली	१६४
१४.१.४ तरकारी बालीका रोग र कीराहरु	१६७
१४.१.५ फलफूलका कीरा तथा रोगहरुको व्यवस्थापन	१७७
१४.१.६ अन्य बालीका रोगहरु र तिनको व्यवस्थापन	१८८
१४.२ नेपालमा प्रतिबन्धित विषादीहरु	१९३
१४.३ एकीकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन कार्यक्रम (आइ.पि.एम)	१९५
१५. व्यवसायिक किट	२०१
१५.१ मौरीपालन	२०१
१५.२ च्याउ खेती	२०४
१६. पोष्टहार्भेष्ट	२०८
१७. कृषि इन्जिनियरिङ्ग	२१०

कृषि डायरी २०७१

१८. कृषि बजार	२१२
१९. बेमौसमी तरकारी उत्पादनको लागि प्लाष्टिक घर	२१९
२०. प्लाष्टिक पोखरी निर्माण	२२२
२१. पशु स्वास्थ्य	२२४
२१.१ गार्ड-भैसी	२२५
२१.२ कुखुराका प्रमुख रोगहरु	२३५
२१.३ बाखाको जातहरु	२३८
२१.४ पशुपंक्षीबाट मानिसमा सर्नसक्ने रोगहरु	२४२
२१.५ पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम	२४८
२१.६ पशु आहारा विकास राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम (फरेज मिसन)	२५१
२२. खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग	२५५
२३. Some Important Formulae	२५८
२४. फलफूल विरुवाहरुको सरकारी मूल्य सूची	२६४
२५. सरकारी फार्म/केन्द्रमा उत्पादित तरकारी बीउको मूल्य-सूची	२६८
२६. टिपोट	

१. नेपालको कृषि तथ्याङ्क

१. अवस्थिति	
उत्तरी अक्षांस	२६° २२" देखि ३०° २७"
पूर्वी देशान्तर	८०° ४" देखि ८८° १२"
२. नेपालको कुल क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	१,४७,१८१
क) हिमाली क्षेत्र	५१,८१७
ख) पहाडी क्षेत्र	६१,३४५
ग) तराई क्षेत्र	३४,०१९
३. भू-उपयोग (हेक्टर)	
क) खेती गरिएको जमिन	३०,९१,०००
ख) खेती नगरिएको खेती योग्य जमिन	१०,३०,०००
ग) वनजंगल	५८,२८,०००
घ) चरन	१७,६६,०००
ङ) पानी	३,८३,०००
च) अन्य	२६,२०,०००
४. कुल गार्हस्थ्य उत्पादन मूल्यमा (रु. दश लाखमा), २०११/१२	
क) कृषि क्षेत्र	५१५७६७
ख) गैह्र कृषि क्षेत्र	९५२८५०
कूल	१४६८६१७
५. जनसंख्या	२,६४,९४,५०४
क) पुरुष	१,२८,४९,०४१
ख) महिला	१,३६,४५,४६३
ग) जनसंख्या वृद्धिदर प्रतिशत	१.३५
घ) जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि.	१८०
ङ) कृषिमा संलग्न जनसंख्या प्रतिशत	६५.६
च) कोरा जन्मदर (हजारमा)	२४.३
छ) कोरा मृत्युदर (हजारमा)	८.३
ज) घर परिवार संख्या	५४,२७,३०२
झ) शिशु मृत्यु दर	४४
ञ) औषत आयु	६४.१
६. सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर),	१३,३१,५२१

कृषि डायरी २०७१

७. पशु संख्या, २०११/१२

प्रकार

संख्या

क) गार्ई	७२,७४,०२२
ख) भैंसी	५२,४१,८२३
ग) भेडा	८,०९,५३६
घ) बाखा	९७,८६,३५४
ड) बंगुर	११,६०,०३५
च) कुखुरा	४,७९,५९,२३९
छ) हाँस	३,७५,९७५
ज) दूधदिने गार्ई	१०,२५,५९१
झ) दूधदिने भैंसी	१३,६९,७९६
ञ) अण्डादिने कुखुरा	८२,३३,६१६
ट) अण्डादिने हाँस	१,७४,७१४

८. दूध उत्पादन (मे.टन), २०११/१२

१६,८०,८१२

क) गार्ईको दूध

४,९२,३७९

ख) भैंसीको दूध

११,८८,४३३

९. मासु उत्पादन (मे.टन) २०११/२०१२

२,९५,१६७

क) राँगा/भैंसी

१,७५,१३२

ख) भेडा

२,७२१

ग) खसी/बोका

५५,५७८

घ) बंगुर

१८,७०९

ड) कुखुरा

४२,८१०

च) हाँस

२१७

१०. अण्डा उत्पादन (हजारमा)

८,८७,२४०

क) कुखुरा

८,७४,१९४

ख) हाँस

१३,०४६

११. ऊन उत्पादन (के.जि.)

५,८७,८३४

१२. माछा उत्पादन (मे.टन)

५७,५२०

२. विभिन्न बालीको क्षेत्रफल र उत्पादन

क्र. सं.	बाली	२०१०/२०११		२०११/२०१२		२०१२/१३	
		क्षेत्रफल (हे.)	उत्पादन (मे.टन)	क्षेत्रफल (हे.)	उत्पादन (मे.टन)	क्षेत्रफल (हे.)	उत्पादन (मे.टन)
१.	अन्न बाली	३४,६८,५०९	८६,०६,७४२	३४८,४५३१	९,४५,७७२२	३३३९,०७७	८५८०२८५
	क. धान	१४,९६,४७६	४४,६०,२७८	१५,३१,४९,३	५०७२२४८	१४२०५७०	४५०४५०३
	ख. मकै	९,०६,२५३	२०,६७,७२२	८७१,३८७	२१७९,४१४	८४९,६३५	१९९९०१०
	ग. कोदो	२,६९,८२०	३,०२,६९१	२७८,०३०	३१५,०६७	२७४,३५०	३०५५८८
	घ. गहुँ	७,६७,४९९	१७,४५,८११	७६५,३१७	१७४६१४२	७५,४२४३	१७२७३४६
	ङ. जौ	२८,४६१	३०,२४०	२७९,६६	३४८३०	२९,५९८	३३७८२
	च. फापर			१०३३९	१००२१	१०६८१	१००५६
२.	नगदेबाली	४,७०,९९८	५४,१८,११२				
	क. तेलबाली	२,१३,७०६	१,७६,१८६	२,१४८,३५	१७९१४५	२१५६००	१७९०००
	ख. आलु	१,८२,६००	२५,०८,०४४	१९०,२५०	२५८४३०१	१९७२३४	२६९०४२१
	ग. सुर्ती	११३५	१,२३८	१८९३	२५५७	१८००	२४३०
	घ. उखु	६२,९९८	२७,१८,२२६	६४४७२	२९,३००४७	६४४८३	२९३०००
	ङ. जुट	१०,५५९	१४,४१८	१०५,४०	२९,३००४७	११३००	१५५००
	च. कपास			१३५	१३३	१७५	१५०
	घ. रबर					२००	२००
३.	दालबाली	३,३४,३८०	३,१८,३६२	३३४,३२३	३१९,७७०	३३३,४३६	३५६७४३
	क. मसुरो	२,०७,५९१	२०६,८६९	२०७,६३०	२०८२०१	२०६,५२२	२२६९,३१
	ख. चना	९,१२४	८,१३०	९१५४	८१९२	९७८२	९६९६
	ग. रहर	१७,४६९	१४,१०७	१७४७१	१४०८२	१७४५९	१६४५९

कृषि डायरी २०७१

	घ. मास	२७,५१८	२२,५३०	२७४९६	२२४८२	२५,२२७	२१३६४
	ङ. खेसरी	९,२१३	८,६७४	९१७६	८७४७	११५१७	१३९,३६
	च. गहत	७,९०१	५,८०८	७८६७	५८५५	६३६२	५४४५
	छ. भटमास	२,९३,१७३	२८,३१८	२९,२८२	२८२७०	२४९,३४	२९,२२१
	ज. अन्य	२६,२४८	२३,९२४	२६,२४७	२४०१८	३१६३३	३३६९२
४.	फलफूल वाली	७९,१८४	७,९४,१८४	१०१२३३	१०२९,७५४	१०१४८०	९,३८७३१
५.	तरकारी वाली	२,४४,१०२	३२,०३,५६३	२४५०३७	३२९८८१६	२४६३९२	३३०१६८४
६.	कपास वाली	१३५	१३५		१८७२६		
७.	कफी		४०२		४२५		३६६
८.	चिया		१७,४३८		१८७२६		१८७२६
९.	अलैची		१२,५८४		६०२६		६०२६
१०.	खुर्सानी		२७,२०३		२७२०३		२७२०३
११.	अदुवा		२,१६,२८९		२५५,२०८		२५५,२०८
१२.	लसुन		३९,५६६		४११८३		४११८३
१३.	बिसार		३५,२९५		३५,२९५		३५,२९५
१४.	रेशम कोया		२६.१०		३१.४		३७.६
१५.	मह		१३६५		१५००		१६२५
१६.	स्याउ						१६५०
अन्य				२०११/१२ (मे.टन)	२०१२/१३ (मे.टन)		
१. रसायनीक मल वितरण क. कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड ख. प्राइभेट सेक्टर				१४४८१३	१७६९९३		
२. उन्नत बीउ वितरण क. राष्ट्रिय बीउ कम्पनी लिमिटेड				३३९५	३७४७		

३. विभिन्न कार्यालयका फोन, फ्याक्स, ईमेल र वेबसाईट

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाईट
राष्ट्रपतिको कार्यालय	४४१६०५६, ४४१६३१७, ४४१७१७५	
उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	४२२८२९१, ४२१२०४०, ४२२८११२	

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालय	४२११००५, ४२११०५५	info@pmo.gov.np www.pmo.gov.np
--	---------------------	-----------------------------------

३.१ मन्त्रालयहरू

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाईट
अर्थ मन्त्रालय	४२११८०९, ४२१११६१	www.mof.gov.np
उर्जा मन्त्रालय	४२११५१३, ४२११५१६	www.momen.gov.np
उद्योग मन्त्रालय	४२११६८६, ४२११५७९	www.moi.gov.np
कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदिय मामिला	४२११९७४, ४२११९८७	www.moljpa.gov.np
कृषि विकास मन्त्रालय	४२११९२९, ४२११८०८	memoac@moac.gov.np, www.moac.gov.np
गृह मन्त्रालय	४२११२२९, ४२११२०३	www.moha.gov.np
परराष्ट्र मन्त्रालय	४२००१९६, ४२०१९३	adm@mofa.gov.np, www.mofa.gov.np
भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय	४२११७६०, ४२११६६६	www.molrm.gov.np, infomolrm@most.gov.np
शैतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	४२११६७०, ४२११८८०	info@moppw.gov.np, www.moppw.gov.np

कृषि डायरी २०७१

महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय	४२४१८१६, ४२४०४०८	mail@mowcsw.gov.np, www.mowcsw.gov.np
युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय	४४१६४५०, ४४१६५०७	www.moys.gov.np
रक्षा मन्त्रालय	४२११६२७, ४२११२८९	www.mod.gov.np mod@rna.mil.np
वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	४२११६६०, ४२११५६७	www.mod.gov.np/ mod@rna.mil.np
वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	४२११६०२, ४२११४४६	www.moics.gov.np
विज्ञान प्रविधि तथा वातावरण मन्त्रालय	४२११६४१	www.moenv.gov.np
शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय	४२११०८९, ४२१११८९	info@peace.gov.np, www.peace.gov.np
शिक्षा मन्त्रालय	४२००३७३, ४२००३५४	www.moe.gov.np infomoe@most.gov.np
श्रम तथा रोजगार	४२११७९४, ४२११९९१	infomoltm@most.gov.np, www.moltm.gov.np
संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	४२११८७९, ४२२५८७०	www.tourism.gov.np motca@ntc.net.np
संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	४२००३०७, ४२०००००	www.mld.gov.np ipd@mld.gov.np
सहकारी तथा गरीबि निवारण	४२११८६०	
सहरी विकास मन्त्रालय	४२११६७३	
सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	४२००९१, ४२०००८६	www.moga.gov.np mogasecretary@yahoo.com
सिंचाई मन्त्रालय	४२११५२१, ४२११४२६	info@moir.gov.np, www.moir.gov.gov.np
सूचना तथा संचार मन्त्रालय	४२११५५५, ४२११६५०	www.moic.gov.np moicpl@ccsl.com.np moichmg@ntc.net.np
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	४२६२५३४, ४२६२५९०	

३.२ संवैधानिक निकायहरू

सर्वोच्च अदालत

कार्यालय	फोन	फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
सर्वोच्च अदालत	४२६२५४६	४२६२८७९	www.supremecourt.gov.np
	४२६२८९५, Ext. २१०१		info@supremecourt.gov.np
संसद/संविधानसभा	४२२८४५९, ४२२०३२७, ४२२८०२१		
अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	४४२९६८८, ४४३२७०८	४४४०१०४, ४४४०१२८	www.ciaa.gov.np
निर्वाचन आयोग	४२६५१९२	४२२५५८०	www.electioncommission.org.np, election@mos.com.np
महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	४२६२३९४ ४२६२६९५	४२६२५८२, ४२१८०५१	www.attorneygeneral.gov.np info@attornerygeneral.gov.np
महालेखा परीक्षकको कार्यालय	४२६२९५८ ४२६२६८२	४२६२७९८	www.oagnep.gov.np infoag@most.gov.np
लोकसेवा आयोग	४४१०९१०, ४७७५१३	४७७५४९०	www.psc.gov.np info@psc.gov.np
राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	५५२५६५९, ५०१००१५	५५४७९७३	www.nhrcnepal.org; info@nhrc.nepal.org.np
राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	४२२९०७०, ४२२५८७९		
विशेष अदालत	४२२८८३६, ४२१२२४०	४२१६६५१	

कृषि डायरी २०७१

३.३ कृषि विकास मन्त्रालय

कृषि विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका महाशाखा तथा शाखाहरु

	टेलिफोन	एक्सचेन्ज	फ्याक्स
मन्त्री	४२११९२९	२०१	
राज्य मन्त्री	४२११६३९	२११	
सचिव	४२११८०८	३०१	४२११९३५
योजना महाशाखा			
सह-सचिव (प्रा.)	४२११६६५	४१६	
बजेट तथा कार्यक्रम शाखा	४२११८४१	४०८	
मानव संशाधन विकास शाखा	४२११६६५		
कृषि सहकारी तथा गैर सरकारी संस्था समन्वय शाखा			
दैवी प्रकोप तथा राहत व्यवस्थापन शाखा			
अनुगमन तथा मूल्यांकन महाशाखा			
सह-सचिव (प्रा.)	४२११९१५	३२०	४२११८३९ me_moac@yahoo.com
कार्यक्रम अनुगमन मू.शाखा	"		
वैदेशिक आयोजन अनु तथा मूल्याङ्कन	"		
बोर्ड, संस्थान, समिति समन्वय शाखा	४२११९१५	३११	
कृषि रणनीति अनुगमन तथा विश्लेषण शाखा	"		
कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा तथ्याङ्क महाशाखा			
सह-सचिव (प्रा.)	४२११६८७	२२१	
कृषि तथ्याङ्क शाखा	४२११६८७		
कृषि भौगोलिक सूचना तथा सूचना प्रविधि शाखा	४२११८३२	४१८	
कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन शाखा	४२११६८७	२१९	
agribusiness@moac.gov.np			
प्रशासन महाशाखा			
सह-सचिव (प्र.)	४२११९३२	३०४	
कर्मचारी प्रशासन शाखा	४२११९८१	१०५	
आन्तरिक व्यवस्थापन शाखा	४२०००४६		
ऐन, नियम परामर्श शाखा	४२११६९७	२१८	

आर्थिक प्रशासन शाखा	४२११६९७	११६	
नीति तथा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग समन्वय महाशाखा	४२११७०६		
कृषि नीति अनुसन्धान तथा विश्लेषण शाखा	"		
कृषि विकास तथा समन्वय शाखा	"		
बहुपक्षीय वैदेशिक सहयोग शाखा	"		
खाद्य सुरक्षा तथा वातावरण महाशाखा	४२११९४०		
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा शाखा			
कृषि सामाग्री व्यवस्थापन शाखा			
वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन शाखा			
लैङ्गिक समता तथा सामाजिक समावेशीकरण शाखा			
कृषि जैविक विविधता शाखा			

कृषि विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका केन्द्रीय निकायहरु

कृषि सूचना तथा सञ्चार केन्द्र (AICC), हरिहरभवन	५५२५६१७		५५२२२५८
	५५२२२४८		
	agroinfo@wlink.com.np		
	www.aicc.gov.np		
बीउ विजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र (SQCC), हरिहरभवन	५५२१३५९		५५२६२७६
	५५३४२५८		
	sqcc@vianet.com.np; www.sqcc.gov.np		
राष्ट्रिय कृषि अनुसन्धान तथा विकास कोष (NARDF), सिंहदरबार प्लाजा	४२६५०८१		४२१६८०४
	enquiries@nardf.org.np		
	www.nardf.org.np		

कृषि डायरी २०७१

मन्त्रालय अन्तर्गतका आयोजनाहरू

कार्यालय	फोन	फ्याक्स
व्यावसायिक कृषि तथा व्यापार आयोजना (PACT)	०१-४०१७७६५ mail@pact.gov.np, www.pact.gov.np	०१-४३७३२३६
कार्यक्रम लागू भएका जिल्लाहरू: नेपालका ७५ वटै जिल्लामा संचालन		
उच्चमूल्य कृषिवस्तु विकास आयोजना (HVAP): आयोजना व्यवस्थापन कार्यालय सुर्खेत	०८३-५२००३८ www.hvap.gov.np info@hvap.gov.np	०८३-५२५४०३
किसानका लागि उन्नत बीउ बिजन कार्यक्रम (KUBK): कार्यक्रम व्यवस्थापन कार्यालय, शंकरनगर, रुपन्देही सम्पर्क कार्यालय: कुमारीपाटी, ललितपुर	०७१-५६२३३६, ०७१-५५२२०६७ ०१-५५२२०६७	०७१-५६२८५७
कार्यक्रम लागू भएका जिल्लाहरू पश्चिमाञ्चल: गुल्मी र अर्घाखाँची मध्य-पश्चिमाञ्चल: रुकुम, रोल्पा, सल्यान र प्युठान		

३.४ कृषि विभाग

कार्यालय	टेलिफोन	फ्याक्स
महा-निर्देशक	५५२१३२३	५५२४०९३
उपमहा-निर्देशक (अ/मू/व्य)	५०१०१२४	
उपमहा-निर्देशक (योजना तथा जनशक्ति)	५५२११२७	
उपमहा-निर्देशक (प्र.वि.तथा समन्वय)	५५२१३५६	
प्रविधि विस्तार तथा समन्वय शाखा	५०१०००३ doa@vianet.com.np www.doanepal.gov.np	
योजना तथा जनशक्ति विकास शाखा	५५२४२२९ (P/F) doaplanning@yahoo.com	
छात्रवृत्ति शाखा	५५२२४४९	
अनुगमन तथा मूल्यांकन शाखा	५५२४२२६ (P/F) anugaman@yahoo.com	
आर्थिक प्रशासन शाखा	५५२५२४३	५५२१०९१(P/F)
प्रशासन शाखा	५५२१६४८, ५५२१०७६	

कार्यक्रम निर्देशनालय तथा अन्तर्गतका कार्यालयहरु

क्र.सं	कार्यालय	फोन	फ्याक्स
१	कृषि प्रसार निर्देशनालय, हरिहरभवन	५५२४९१४, ५५२३६०२	५०१००२७
		info@agriextention.gov.np	
		www.agriextension.gov.np	
२	बाली विकास निर्देशनालय, हरिहरभवन	५५२८१२९	५०१०१४१
		cropdev@vianet.com.np	
		cddnepal2013@gmail.com	
	राष्ट्रिय औद्योगिक बाली विकास कार्यक्रम, हरिहरभवन	५०१०२०६, ५५३०९५०	५०३०९५०
		nicdep@ntc.net.np	
३	माटो व्यवस्थापन निर्देशनालय, हरिहरभवन	५५२०३१४	५५५३७९१
४	फलफूल विकास निर्देशनालय, कीर्तिपुर	४३३१६१९	४३३०७७१
		fdd.gov@gmail.com www.fdd.gov.np	
	राष्ट्रिय सुन्तला जात बाली विकास कार्यक्रम, कीर्तिपुर	४३३६६०९	४३३०८७०
		citrusdev.pro@wlink.com.np	
५	तरकारी विकास निर्देशनालय, खुमलटार	५५२३७०१	५५४०९९३
		vdd.gov.np@gmail.com, www.vdd.gov.np	
	राष्ट्रिय आलु बाली विकास कार्यक्रम, खुमलटार	५५२६२४९	५५२५५१३
		www.npd.gov.np; info@npdp.gov.np	
६	राष्ट्रिय मसलाबाली विकास कार्यक्रम, खुमलटार	५५२०३४६	५५२१६१९
	मत्स्य विकास निर्देशनालय, बालाजु	४३५०८३३, ४३८५६४६	४३५०८३३
		dofnep@yahoo..com www.dofd.gov.np	
७	राष्ट्रिय प्राकृतिक तथा कृत्रिम जलाशय मत्स्य विकास कार्यक्रम, बालाजु	४३५०६६२, ४३८०५६१	४३५०८३३
		nifadp@mail.com.np	
	केन्द्रीय मत्स्य प्रयोगशाला, बालाजु	४३५०६०९, ४३८५८५४	४३५०८३३
		cfh@mail.com.np	
७	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा बजार विकास निर्देशनालय, हरिहरभवन	५५२२४३९	५५२४२२७
		५५२४२२८, ५५२१५४७	
		abpmdd@vianet.com.np, info@agribiz.gov.np	

कृषि डायरी २०७१

		www.agribiz.gov.np	
	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन कार्यक्रम, हरिहरभवन	५०१०२९३, ५०१००२६ app@agribiz.gov.np	५०१००२६
	बजार अनुसन्धान तथा तथ्याङ्क व्यवस्थापन कार्यक्रम, हरिहरभवन	५५२४२३० mrsp@agribiz.gov.np;ww w.agribiz.gov.np	
	कृषि वस्तु निर्यात प्रवर्द्धन कार्यक्रम, हरिहरभवन	५५५२९७, ५०१०१०८ mail@acepp.gov.np, www.acepp.gov.np	५०१०१०८
८	कृषि तालिम निर्देशनालय, हरिहरभवन	५५२२०३२/०४२ ५५२५१९१ catc@wlink.com.np, www.dat.gov.np	५५२५१९०
९	वाली संरक्षण निर्देशनालय, हरिहरभवन	५५२१५९७/ ५५३५८४४ director@ppdnepal.gov.np www.ppdnepal.gov.np	५०१०११२/ ५५३५८४५
	राष्ट्रिय प्लान्ट क्वारेन्टीन कार्यक्रम, हरिहरभवन	५५२४३५२ plqs@wlink.com.np	५५५३७९८
	विषादी पञ्जिकरण तथा व्यवस्थापन शाखा, हरिहरभवन	५५४१६०१, ५०१०१११ www.prm.gov.np	५५४१६०१
१०	पोष्टहार्भेष्ट व्यवस्थापन निर्देशनालय, श्रीमहल	५५२११५१ postharvest@wlink.com.np www.phmd.gov.np	५५५०२२६
११	व्यवसायिक कीट विकास निर्देशनालय, हरिहरभवन	५५२४२२५ (P/F) ५०१००९० info@doi.ednepal.gov.np	
	रेशम खेती विकास शाखा, खोपासी, काभ्रे	०११-४४०३१४	
	मौरी विकास शाखा, गोदावरी	५५६०५५२ (P/F) bgodawari@gmail.com	
	मौरीपालन विकास कार्यालय, भण्डारा, चितवन	०५६-५२७८२४	
१२	कृषि इन्जिनियरिङ्ग निर्देशनालय, हरिहरभवन,	५०१००८८ info@doaengg.gov.np www.doaengg.gov.np	५५२२०८२

कृषि विभाग अन्तर्गतका आयोजनाहरू

कृषि विकास योजना (GADP), नक्टाभिज, जनकपुर	०४१-६२०८३४		
सेवा पुऱ्याएका जिल्लाहरू: धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, सिरहा, सप्तरी, सुनसरी			
बाली विविधिकरण आयोजना	५०१०२२१	५५२३२६९	
सिंचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापन आयोजना (IWRMP)	०१-५५५३५३३, ५५५३५३२	०१-५५४९२८५	
	iwrmp@wlink.com.np www.iwrmp.gov.np		
कार्यक्रम लागू भएका जिल्लाहरू			
पुर्वाञ्चल: भापा, सुनसरी			
मध्यमाञ्चल: बारा, पर्सा			
पश्चिमाञ्चल, मध्यपश्चिमाञ्चल तथा सुदूरपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका सबै जिल्लाहरू			
साना तथा मझौला कृषक आयस्तर वृद्धि आयोजना (RISMFP)			
हरिहरभवन	०१-५०१०२२१	०१-५५२३२६९, ०१५५४४५१	
नेपालगंज	०८१-५२२११९	०८१५२८३०६	
	info@.gov.np www.rismfp.gov.np		
आयोजना लागू भएका जिल्लाहरू			
मध्य-पश्चिमाञ्चल: बाँके, बर्दिया, दाङ्ग, सुर्खेत र दैलेख ।			
सुदूर-पश्चिम: कैलाली, डोटी, डडेलधुरा, बैतडी र दार्चुला ।			
समुदाय व्यवस्थित सिंचित कृषि क्षेत्र आयोजना (CMIASP)		५५२४९१४	
आयोजना लागू भएका जिल्लाहरू: पूर्वाञ्चल र मध्यमाञ्चलका सबै जिल्लाहरू		५५२३६०२	

क्षेत्रीय कृषि निर्देशनालयहरू

क्र.स	कार्यालय	फोन	फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	पूर्वाञ्चल, विराटनगर	०२१-४७०२५८, ४७०१५८	०२१-४७०१५८	radagribrt@gmail.com
२	मध्यमाञ्चल, हरिहरभवन	०१-५५२११४५	०१-५५२८७४९	info@crad.gov.np, www.crad.gov.np

कृषि डायरी २०७१

३	पश्चिमाञ्चल, पोखरा	०६१-५२०२७३, ५४०८९५	०६१-५२०२६३	radpokhara@yahoo.com www.radpokhara.gov.np
४	मध्यपश्चिमाञ्चल, सुर्खेत	०८३- ५२००८२, ५२०२७२२७३	०८३-५२०२७३	rad_skt@yahoo.com
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल, दिपायल	०९४- ४४०१८७/ ४४००१०	०९४-४४०४१४	raddipayal@yahoo.com www.raddipayal.gov.np

क्षेत्रीय कृषि तालिम केन्द्रहरू

क्र.स	क्षेत्र	फोन	फ्याक्स	इमेल
१.	भुम्का, सुनसरी	०२५-५६२००४	०२५-५६२०२२	
२.	नक्ताभिज, धनुषा	०४१-५४०१०८	०४१-५४०१०८	ratc.naktajhij@yahoo.com
३.	पोखरा, कास्की	०६१-५२५४४८	०६१-५२५४४८	ratc.pokhara@yahoo.com
४.	खजुरा, बाँके	०८१-६२१२२१	०८१-६२१२२८	ratc_khujara@yahoo.com
५.	सुन्दर, कञ्चनपुर	०९९-६९०९४३	०९९-६९०९४३	ratcsundarpur@yahoo.com

क्षेत्रीय बीउ विजन प्रयोगशालाहरू

क्रस	क्षेत्र	फोन	फ्याक्स	इमेल
१.	भुम्का, सुनसरी	०२५-५६२१२४	०२५-५६२१२४	
२.	हेटौडा, मकवानपुर	०५७-५२०६५१	०५७-५२०६५१	seedlabhetauda@yahoo.com
३.	भैरहवा, रुपन्देही	०७१-५२१७६९	०७१-५२१७६९	rstlbhw@yahoo.com
४.	खजुरा, बाँके	०८१-६२१२३४		khajuraseedlab@yahoo.com
५.	सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	०९९-६९१६१५	०९९-५२२१८३	rstlseed@yahoo.com.

क्षेत्रीय माटो परीक्षण प्रयोगशालाहरू

क्रस	क्षेत्र	फोन	फ्याक्स	इमेल
१.	भुम्का, सुनसरी	०२५-५६२०९९	५६२०९९	
२.	हेटौडा, मकवानपुर	०५७-५२४५३५		
३.	पोखरा, कास्की	०६१-४६०१८७	०६१-४६०१८७	soillab.pokhara@yahoo.com
४.	खजुरा, बाँके	०८१-६२१२३६	०८१-५६०२४३	banka_soil@yahoo.com
५.	सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	०९९-६९०६८९		

६.	भापा, सुरुङ्गा	०२३-५५००६४		
----	----------------	------------	--	--

क्षेत्रीय बाली संरक्षण प्रयोगशालाहरू

क्र.सं	क्षेत्र	फोन	फ्याक्स	इमेल
१.	विराटनगर, मोरङ्ग	०२१-५२८९५६	०२१-५२८९५६	
२.	हरिहरभवन, ललितपुर	०१-५५३६४६२	०१-५५३६४६२	
३.	पोखरा पाटी, कास्की	०६१-४६१५४५	०६१-४६१५४५	rpplpkr@ntc.np
४.	खजुरा, बाँके	०८१-६२१२१६	०८१-५२१७८५	rpplkhajura@gmail.com
५.	सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	०९९-६९०९२५		

फलफूल विकास केन्द्रहरू

क्र.सं	केन्द्र	फोन/इमेल
१	केन्द्रीय बागवानी केन्द्र, कीर्तिपुर, काठमाडौं	०१-४३३०४०४, ४३३०७७१ (F)
२	सुन्तलाजात फलफूल विकास केन्द्र, पाल्पा	०७५-५२०१४७ cdcpalpa@yahoo.com
३	उष्ण प्रदेशीय बागवानी केन्द्र, नवलपुर, सर्लाही	०४६-५०११०१ (P/F) tropicalhorticulture@yahoo.com
४	बागवानी केन्द्र, सोलुखुम्बु	०३८-५२०११६ (P/F)
५	शितोष्ण फलफूल रुटस्टक विकास केन्द्र, बोच, दोलखा	०४९-४२१२३४ boanch.gov@gmail.com
६	सुक्खा फलफूल विकास केन्द्र, सतबाँझ, बैतडी	०९५-६९०५७१ dfdcbaityadi@yahoo.com
७	शितोष्ण बागवानी विकास केन्द्र, मुस्ताङ्ग	०६९-४०००३४
८	पुष्प विकास केन्द्र, गोदावरी, ललितपुर	०१-५५६०५६०
९	उपोष्ण प्रदेशीय बागवानी विकास केन्द्र, त्रिशुली	०१०-५६००६८/६९
१०	शितोष्ण बागवानी नर्सरी केन्द्र, दामन, मकवानपुर	०५७-६२०४४९
११	कफी विकास केन्द्र, आँपचौर, गुल्मी	०७९-६९११९६
१२	उष्ण प्रदेशीय बागवानी केन्द्र, जनकपुर	०४१-५२०२४७

कृषि डायरी २०७१

तरकारी विकास केन्द्रहरू

क्र.सं.	केन्द्र	फोन	फोन/फ्याक्स	इमेल
१	केन्द्रीय तरकारी बीउ उत्पादन केन्द्र, खुमलटार	०१-५५२३१४१		
२	समशितोष्ण तरकारी बीउ उत्पादन केन्द्र, चाँपा, रुकुम	०८८-४९०१०७		
३	तरकारी बीउ उत्पादन केन्द्र, डडेल्धुरा	०९६-४२०१७५		
४	न्यूक्लियस बीउ आलु केन्द्र, निगाले, सिन्धुपाल्चोक	०११-६६३११३		
५	शितोष्ण तरकारी बीउ उत्पादन केन्द्र, जुफाल, डोल्पा	०८७-६९०४३५		
६	कन्दमुल तरकारी विकास केन्द्र, सिन्धुली	०४७-५२०१२२		
७	मसला वाली विकास केन्द्र, पाँचखाल, काभ्रे	०११-६६३०३४		
८	अलैची विकास केन्द्र, फिक्कल, ईलाम	०२७-५४०१३२	०२७५४०४००	
		alacgubikash033@gmail.com		
९	आलु वाली विकास केन्द्र दार्मा, हुम्ला			

मत्स्य विकास केन्द्रहरू

क्र.सं.	केन्द्र	फोन/फ्याक्स	इमेल
१	फत्तेपुर, सप्तरी	०३१-५५००९२/ ५५०२१८	
२	लाहान, सिराहा	०३३-५६०५१४	
३	इन्द्रसरोवर, कुलेखानी	०५७-६२०२३७	rfdckulekhani@hotmail.com
४	हेटौडा, मकवानपुर	०५७-५२०५६७	
५	भण्डारा, चितवन	०५६-५५००८५	
६	भैरहवा, रुपन्देही	०७१-४२९१४८, ०७१-४२९३१६ ४२९३१६(F)	fdcbhairahawa@yahoo.com
७	महादेवपुरी, बाँके	०८१-५२९२२०	
८	धनगढी गेटा, कैलाली	०९१-५७५१२०, ५७५०३७, ५७५११९(F)	

९	चिसापानी मत्स्य विकास केन्द्र, मिमी, स्याङ्गजा	०६३-४०३००६	
१०	मत्स्य विकास तथा तालिम केन्द्र, जनकपुर	०४१-५२०१५६, ५२०३९६ (F)	fdtc@gmail.com

क्षेत्रीय प्लान्ट क्वारेन्टीन कार्यालय तथा चेकपोष्टहरू

क्र.सं.	कार्यालय/चेकपोष्टहरू	फोन	फ्याक्स
१	क्षेत्रीय प्लान्ट क्वारेन्टीन कार्यालय काँकडभिट्टा, भापा	०२३-५६५०५७ rpqo_kkvt@gmail.com	०२३-५६३६२१
२	क्षेत्रीय प्लान्ट क्वारेन्टीन कार्यालय, वीरगञ्ज	०५१-५२२९९६	०५१-५२२९९६
३	क्षेत्रीय प्लान्ट क्वारेन्टीन कार्यालय, भैरहवा	071-520371 rpqobhw@softtech.com.np	०७१-५२०३७१
४	क्षेत्रीय प्लान्ट क्वारेन्टीन कार्यालय, नेपालगन्ज	०८१-५२०३२३	०८१-५२०३२३
५	क्षेत्रीय प्लान्ट क्वारेन्टीन कार्यालय, गड्डाचौकी, कञ्चनपुर	०९९-५२५३९८	०९९-५२५३९८
६	प्लान्ट क्वारेन्टीन चेकपोष्ट, विराटनगर, मोरङ	०२१-४३५३०९	०२१-४३५३०९
७	प्लान्ट क्वारेन्टीन चेकपोष्ट, भण्टावारी, सुनसरी	०२५-४६००३४	
८	प्लान्ट क्वारेन्टीन चेकपोष्ट, जलेश्वर, महोत्तरी	०४४-५२०२२३	०४४-५२०२२३
९	प्लान्ट क्वारेन्टीन चेकपोष्ट, मलङ्गवा, सर्लाही	०४६-५२१५१२	०४६-५२१५१२
१०	प्लान्ट क्वारेन्टीन चेकपोष्ट, एअरपोर्ट, काठमाडौं	०१-४११२३८१	०१-४११२३८१
११	प्लान्ट क्वारेन्टीन चेकपोष्ट, तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक	०११-४८०१५१	
१२	प्लान्ट क्वारेन्टीन चेकपोष्ट, टिमुरे, रसुवा	०१०-६९२४९४	
१३	प्लान्ट क्वारेन्टीन चेकपोष्ट, कृष्णनगर, कपिलवस्तु	०७६-५२०८४५	
१४	प्लान्ट क्वारेन्टीन चेकपोष्ट, लोमान्थाङ्ग, मुस्ताङ		069-440188 (जि.प्र.)
१५	प्लान्ट क्वारेन्टीन चेकपोष्ट, भुलाघाट, बैतडी	०९९५२५३९८	

कृषि डायरी २०७१

रेशम खेती विकास कार्यालयहरू

क्र.सं.	कार्यालयहरू	फोन
१	रेशम प्रशोधन केन्द्र, इटहरी, सुनसरी	
२	रेशम विकास कार्यक्रम, धनकुटा	०२६-५२०२९४
३	किम्बु नर्सरी व्यवस्थापन केन्द्र, भण्डारा, चितवन	०५६-५५००९१
४	प्रजनन पिढी बीजकोया श्रोत केन्द्र, धुनीबेसी, धादिङ्ग	०११-५२९१८५
५	प्रजनन पिढी बीजकोया श्रोत केन्द्र, बन्दीपुर, तनहुँ	०६५-५२०१०४
६	रेशम विकास कार्यक्रम, पोखरा	०६१-५२२०२९
७	रेशम विकास कार्यक्रम, स्याङ्जा	०६३-४४०१३०
८	व्यवसायिक ग्रेनेज केन्द्र, चितापोल, भक्तपुर	०१-६२२४७०२

३.५ पशु सेवा विभाग

कार्यालय	फोन	फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
महा-निर्देशक	५५२२०५६	५५४२९१५	nbraajwar@dls.gov.np info@dls.gov.np
उपमहा-निर्देशक, योजना	५५२९६१०, ५५३९६१	५५४२९१५	rkkhatiwaada@dls.gov.np; planning@dls.gov.np
उपमहा-निर्देशक, प्रशासन	५५५३९६, ५५२९६०	५५४२९१५	ucthakur@dls.gov.np
बजेट तथा कार्यक्रम शाखा	५५२५४७८	५५४२९१५	budget@dls.gov.np
अनुगमन तथा मूल्यांकन शाखा	५५३०९४४	५५४२९१५	monitering@dls.gov.np
बैदेशिक समन्वय शाखा	५५२५४७८	५५४२९१५	foreign@dls.gov.np
तथ्याङ्क शाखा	५५२५४७८	५५४२९१५	stat@dls.gov.np
आर्थिक प्रशासन शाखा	५५२५७३३		finance@dls.gov.np
प्रशासन शाखा	५५२५४७९, ५५४४७२६		admin@dls.gov.np
ऐन नियम शाखा	५५४५७६४		acts@dls.gov.np

कार्यक्रम निर्देशनालय

क्र.सं.	निर्देशनालय	फोन	फ्याक्स	ईमेल
१.	पशु स्वास्थ्य निर्देशनालय, त्रिपुरेश्वर	४२६११६५	४२६१५२१	info@ahd.gov.np
२	पशु उत्पादन	५५२२०३१,	५५४२०१६	info@dolp.gov.np

	निर्देशनालय, हरिहरभवन	५५४२९१४,		
३	पशुसेवा तालिम तथा प्रसार निर्देशनालय, हरिहरभवन	५५२२०५९, ५५४६६४९	५५४६६४९	info@dlstraining.gov.np
४	पशुपंक्षी बजार प्रवर्द्धन निर्देशनालय, हरिहरभवन	५५५४११० /११२	५५४२८०७	info@dlmp.gov.np

राष्ट्रिय/केन्द्रीय प्रयोगशालाहरू

क्र.सं.	प्रयोगशालाहरू	फोन	फ्याक्स	ईमेल
१	केन्द्रीय जैविकी उत्पादन प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर	४२५२३४८	४२१५७०३	biolab_tripureshwar@dls.gov.np
२	राष्ट्रिय पक्षी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, चितवन	०५६- ५२७५४१	०५६- ६९३४६४	avianlab_chitwan@dls.gov.np
३	राष्ट्रिय खोरेत तथा महामारी रोग प्रयोगशाला, बुढानिलकण्ठ	४३७०६५७	४३७२५७८	fmdlab_budanilakantha@dls.gov.np
४	केन्द्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर	४२१२१४३	४२६१८६७	cldelab_tripureshwar@dls.gov.np /cvlaboratory@gmail.com
५	रेबिज भ्याक्सिन उत्पादन प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर	४२१२३७६		rabiesvaccine_tripureshwar@dls.gov.np
६	लाईभस्टक गुण व्यवस्थापन प्रयोगशाला, हरिहरभवन	५०१००५९		lqmlab_hariharbhawan@dls.gov.np

राष्ट्रिय/केन्द्रीय कार्यालयहरू

क्र.सं.	कार्यालय	फोन	फ्याक्स	ईमेल
१.	राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा विकास केन्द्र, हरिहरभवन	५०१००५६	५०१००६३	info@npafc.gov.np www.npafc.gov.np

कृषि डायरी २०७१

२.	केन्द्रीय पशु चिकित्सालय, त्रिपुरेश्वर	४२६१३८२		cvh@dls.gov.np
३.	भेटेरीनरी गुणस्तर तथा औषधी व्यवस्थापन कार्यालय, त्रिपुरेश्वर	४२६८२४३		vsdao@dls.gov.np
४.	केन्द्रीय पशु क्वारेन्टाईन, कार्यालय, बुढानिलकण्ठ	४६५०२११	४६५०२८६	caq@dls.gov.np
५.	भेटेरीनरी ईपिडेमियोलोजी केन्द्र, त्रिपुरेश्वर	४२५०७१७	४२५०७१७	vec@dls.gov.np
६.	भेटेरीनरी जनस्वास्थ्य कार्यालय, त्रिपुरेश्वर	४२१२३७६		vph@dls.gov.np
७.	केन्द्रीय गाईभैसी प्रवर्द्धन कार्यालय, हरिहरभवन	५५३८९०२,	५५३८९०२	ccbpo@dls.gov.np
८.	केन्द्रीय भेडा-बाखा प्रवर्द्धन कार्यालय, हरिहरभवन	५५५४९०६	५५५४९०६	info@sheepgoat.gov.np
९.	केन्द्रीय बंगुर, कुखुरा प्रवर्द्धन कार्यालय, हरिहरभवन	५५४३०९०	५५४३०९०	pigpoultry@dls.gov.np
१०.	राष्ट्रिय पशु प्रजनन केन्द्र, पोखरा	०६१-६२२२८४	४३०४८९	info@nlbc.gov.np

आयोजनाहरू

समुदायिक पशु विकास आयोजना (CLDP), हरिहरभवन	५५२६२३४, ५५३१००७, ५५३१००६	cldp@dls.gov.np
<p>कार्यक्रम लागू भएका जिल्लाहरू: सघन पशु उत्पादन: तनहुँ, लमजुङ्ग, वाग्लुङ्ग, गुल्मी, अर्घाखाँची, पाल्पा, नवलपरासी, रुकुम, रोल्पा, सल्यान, प्युठान, दैलेख, जाजरकोट, सुर्खेत, बाँके, बर्दिया, डोटी, अछाम र बैतडी प्रशोधन, बजारीकरण र व्यापारीकरण: भापा, मोरङ्ग, सुनसरी, सप्तरी, सिराहा, धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, काभ्रे, काठमाडौं, कास्की, ललितपुर, चितवन, मकवानपुर, पर्सा, बारा, रौतहट, रुपन्देही, कपिलवस्तु र दाङ उच्च पहाडी जीविकोपार्जन सुधार नमुना कार्यक्रम : जुम्ला, मुगु, हुम्ला, बझाङ र दार्चुला</p>		
कबुलियति वन तथा पशु विकास कार्यक्रम (LFLP) लाईभस्टक कोओर्डिनेटर	५०१००५६	५०१००६२ lflp@dls.gov.np

बर्ड फ्लू (Avian Influenza) आयोजना, बुढानिलकण्ठ आयोजना प्रमुख	४६५०१२७	४६५०१२८	aicp@dls.gov.np
हिमाली प्रोजेक्ट (HIMALI), हरिहरभवन	५५२५८३१, १६६०००११ ५५००	५५२८६७०	info@himali.gov.np www.himali.gov.np
जुनोसिस नियन्त्रण आयोजना	४६५०१२७, ४३७०१५१, ४६५०४९१, ४६५०४९२	४६५०१२८	aicpnep@gmail.com

क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालय

क्र.सं	कार्यालय	फोन	फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	पूर्वाञ्चल, विराटनगर	०२१-४७०९२४	०२१-४७१००१	erdls@dls.gov.np
२	मध्यमाञ्चल, हरिहरभवन	०१-५५२२०५७, ५०१००८२	५५४५३९८	crdls@dls.gov.np
३	पश्चिमाञ्चल, पोखरा	०६१-५२०४५४	५२७५८५	wrdls@dls.gov.np
४	मध्यपश्चिमाञ्चल, सुर्खेत	०८३-५२०९३७		mwrds@dls.gov.np
५	सुदूरपश्चिमाञ्चल, दिपायल	०९४-४४०१४६	४४००६३	fwrds@dls.gov.np

क्षेत्रीय पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालाहरू

क्र.सं.	कार्यालय	फोन	ईमेल
१	विराटनगर, मोरङ	०२१-४७०२०८	edrvl@gov.np
२	जनकपुर	०४१-५२१७२४	cdrvl@gov.np
३	पोखरा	०६१-५२०४१९	wdrv1@gov.np
४	सुर्खेत	०८३-५२०२५०	mwrvl@gov.np
५	धनगढी, कैलाली	०९१-५२२१८२	fwdrv1@gov.np

क्षेत्रीय पशु सेवा तालिम केन्द्रहरू

क्र.सं	कार्यालय	फोन	फ्याक्स	ईमेल
१	दुहवी, सुनसरी	०२५-५४०७०८	०२५-५४०७०८	edrtc@dls.gov.np
२	जनकपुर, धनुषा	०४१-५२०३४२	०४१-५२०३४२	cdrtc@dls.gov.np
३	पोखरा, कास्की	०६१-५२४१९५	०६१-५२४१९५	wdrtc@dls.gov.np
४	नेपालगञ्ज, बाँके	०८१-५२०३०४	०८१-५२०३०४	mwdrtc@dls.gov.np

कृषि डायरी २०७१

५	धनगढी, कैलाली	०९१-५२१९३९	०९१-५२१९३९	fwdrtc@dls.gov.np
---	---------------	------------	------------	-------------------

पशु प्रजनन कार्यालयहरू

क्र.सं.	कार्यालय	फोन	फ्याक्स	ईमेल
१	नेपालगंज, बाँके	०८१-५२१०२०	०८१-५२१०२०	breed_banke@dls.gov.np
२	लाहान, सिराहा	०३३-५६०२७३	०३३-५६०२७३	breed_siraha@dls.gov.np

पशु क्वारेण्टिन कार्यालय तथा चेकपोष्टहरू

क्र.सं.	कार्यालय	फोन	फ्याक्स	ईमेल
१.	पशु क्वारेण्टिन कार्यालय, काकडभिट्टा, क) भापा ख) चेकपोष्ट, पशुपतिनगर चेकपोष्ट गौरीगंज	०२३-५६२१४७	०२३- ५६२९८७	quarantine_jhapa@dls.gov.np checkpost_pasupatinagar@dls.gov.np checkpost_gaurigunj@dls.gov.np
२.	पशु क्वारेण्टिन कार्यालय, क) विराटनगर, मोरङ ख) चेकपोष्ट, रानी ग) चेकपोष्ट, भन्टाबारी, सुनसरी माडर, सिराहा	०२१-४३५५०१ ०३३-५२०३६५	०२१- ४३५५०१	quarantine_morang@dls.gov.np checkpost_rani@dls.gov.np checkpost_sunsani@dls.gov.np checkpost_madar@dls.gov.np
३.	पशु क्वारेण्टिन कार्यालय, क) जनकपुर ख) चेकपोष्ट, जठही ग) चेकपोष्ट, भिट्ठामोड, महोत्तरी चेकपोष्ट, मलंगवा	०४१-५२६३९२६ ०४४-५२०२२८ ०४६-५२०४३६		quarantine_dhanusha@dls.gov.np checkpost_jathhi@dls.gov.np checkpost_bhitthamode@dls.gov.np checkpost_malangawa@dls.gov.np
४.	पशु क्वारेण्टिन कार्यालय, क) वीरगञ्ज, पर्सा ख) चेकपोष्ट, औरया ग) चेकपोष्ट, रिसिया, रौतहट घ) चेकपोष्ट, पथलैया, बारा चेकपोष्ट, जीतपुर	०५१-५२८५२० ०५१-५२८९७० ०५३-५२०९८३ ०५३-५२०४०४	०५१- ६२१३४०	quarantine_parsa@dls.gov.np checkpost_ouraya@dls.gov.np checkpost_rautahat@dls.gov.np checkpost_bara@dls.gov.np checkpost_jitpur@dls.gov.np
५.	पशु क्वारेण्टिन कार्यालय, क) भैरहवा, रुपन्देही ख) चेकपोष्ट, बेलहिया ग) चेकपोष्ट, कृष्णनगर चेकपोष्ट, त्रिवेणी	०७१-५२०३०६ ०७१-५२३०१३ ०७६-५२०५७६		quarantine_rupandehi@dls.gov.np checkpost_belhiya@dls.gov.np checkpost_krishnanagar@dls.gov.np checkpost_triveni@dls.gov.np
६.	पशु क्वारेण्टिन कार्यालय, क) भन्साररोड, नेपालगंज	०८१-५२६९५४ ०८१-५२२१२४	०८१- ५२६९५४	aqpnepalgunj@gmail.com

कृषि डायरी २०७१

ख)	भन्सार रोड, नेपालगंज चेकपोष्ट, गुलरिया	०८४-४२०४९१		checkpost_nepalgunj@dls.gov.np checkpost_gulriya@dls.gov.np
७.	पशु क्वारेन्टिन कार्यालय,	०९९-५२२४७०	०९९-	quarantine_kanchanpur@dls.gov.np
क)	गड्डाचौकी, कन्चनपुर	०९९-५२००१४	५२५२९७	checkpost_dhangadi@dls.gov.np
ख)	चेकपोष्ट, धनगढी	०९९-५२२४७		checkpost_gaddachowk@dls.gov.np
ग)	चेकपोष्ट, गड्डाचौकी	०९३-४२०२०६		checkpost_darchula@dls.gov.np
	चेकपोष्ट, दार्चुला			
८.	पशु क्वारेन्टिन कार्यालय,	०१-४४८७३५६	०१-	quarantine_kathmandu@dls.gov.np
क)	काठमाडौं	०११-४८०२१८	४११०५५६	
ख)	चेकपोष्ट, तातोपानी	०१-४४६८१५६		checkpost_tatopani@dls.gov.np
ग)	त्रि.अ.वि. काठमाडौं			checkpost_kathmandu@dls.gov.np
	चेकपोष्ट, रामनगर			checkpost_ramnagar@dls.gov.np

पशु विकास फार्महरू

क्र.सं	क्षेत्र	फोन	फ्याक्स	ईमेल
१	बाखा विकास फार्म, बुढीतोला, केलाली	०९१-६२१३४२	०९१ ५५०१११	gdfkailali@dls.gov.np
२	बाखा विकास फार्म, चितलांग, मकवानपुर	०५७-६२०४५६	०५७ - ५२४३७१	gdfchitlang@dls.gov.np
३	पशु विकास फार्म, जिरी	०४९-४०००६६	०४९- ४०००६६	adfjiri@dls.gov.np
४	भेडा विकास फार्म, पानसयखोला, नुवकोट	०१०-५६०४६२	०१०-५६०४६२	sdfnuwakot@dls.gov.np
५	याक विकास फार्म, स्यांगबोचे, सोलुखुम्बु	०३८-५४०१२४	०३८ ५४०१२३	ydfsolkhumbu@dls.gov.np
६	चरन तथा घाँसेवाली बीउ वृद्धि फार्म, जनकपुर, धनुषा	०४१-५२०१९०	०४१- ५२०१९०	info@charandhanusa.gov.np
७	चरन तथा घाँसेवाली बीउ वृद्धि फार्म, रंजितपुर, सर्लाही	०४६-५०११०८, ५०११७६	०४६- ५०११०८	charansarlahi@dls.gov.np
८	पशु विकास फार्म, लामापाटन, पोखरा, कास्की	०६१-४३०३७३ ldfarm@ntc.net. np	०६१ ४३०४८९	adfkaski@dls.gov.np
९	चरन तथा घाँसेवाली बीउ वृद्धि	०८१-५२४२८७		

कृषि डायरी २०७१

	फार्म, गौघाट, बाँके			
१०	कुखुरा विकास फार्म, खजुरा, बाँके	०८१-६२१२१८, ६२४२४५	०८१-६२१२४५	hdfbanke@dls.gov.np
११	राइजोवियम तथा बीउ विजन प्रयोगशाला, जनकपुर, धनुषा	०४१-५२१६८३	०४१-५२१६८३	seeddhanusa@dls.gov.np
१२	नारायणहिटी पशु विकास फार्म, काठमाण्डौ	०१-४४४३८५१	०१-५५४२०१६	adfkathmandu@dls.gov.np

३.६ खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग

	फोन	फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
महानिर्देशक	४२४७८५२	४२६२३३७	dgdftqc@mail.com.np www.dftqc.gov.np
उप-महानिर्देशक (खाद्य गुण नियन्त्रण महाशाखा)	४२६२४३०		dftqc@mail.com.np
उप-महानिर्देशक (खा.प्र.वि.तथा ता. महाशाखा)	४२६२७३९		dftqc@mail.com.np
उप-महानिर्देशक (केन्द्रीय खाद्य प्रयोगशाला)	४२५८७५३		dftqc@mail.com.np
एस.पि.एस. इनक्वाइरी प्वाइन्ट	४२५६९४७		spsnepal@ntc.net.np www.spsenquiry.gov.np

क्षेत्रीय खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालयहरू

क्र.सं.	कार्यालय	फोन	फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१.	विराटनगर, मोरङ	०२१-५२१२२१		
२.	हेटौडा, मकवानपुर	०५७-५२०३१९	५२६५४०	rftqcohtd@gmail.com
३.	भैरहवा, रुपन्देही	०७१-५२०१५७		
४.	नेपालगन्ज, बाँके	०८१-५२१५३७		
५.	धनगढी, कैलाली	०९१-५२२९७२		rftqpc@ntc.net.np

खाद्य क्वारेन्टाइन प्रयोगशालाहरू

क्र.सं.	कार्यालय	फोन	फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१.	काँकडभिट्टा, भ्वापा	०२३-५६२९६५		
२.	वीरगन्ज, पर्सा	०५१-५३४९६९		
३.	तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक			
४.	महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर	०९९-५२२३७९		

स्याउ प्रशोधन केन्द्र

क्र.सं.	कार्यालय	फोन	फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	जुम्ला	०८७५२००४३		

खाद्य निरीक्षण इकाई, त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, काठमाण्डौ

क्र.सं.	कार्यालय	फोन	फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	काठमाण्डौ			

३.७ नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्

	फोन	फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
कार्यकारी निर्देशक	४२५६८३७ ४२६२६५०	४२६२५००	ednarc@ntc.net.np
निर्देशक, योजना तथा समन्वय	४२६२५६७		pcdnarc@ntc.net.np
निर्देशक, बाली तथा बागवानी अनुसन्धान	४२६२४४०		chdnarc@ntc.net.np
निर्देशक, पशु तथा मत्स्य अनुसन्धान	४२६२५७०		livefish@ntc.net.np
निर्देशक, कर्मचारी प्रशासन	४२६२५०४		
निर्देशक, आर्थिक प्रशासन	४२६२५८५		fadnarc@ntc.net.np
प्रमुख, योजना महाशाखा	४२६२५६७ ४२६२७९९		hirakaji@gmail.com

कृषि डायरी २०७१

योजना तथा समन्वय, सिंहदरबार प्लाजा

संचार, प्रकाशन तथा अभिलेख महाशाखा	५५२३०४१	५५२११९७	cpdd@narc.org.np www.narc.org.np
सामाजिक-आर्थिक तथा कृषि अनुसन्धान नीति महाशाखा	५५४०८१८		sarpod@narc.gov.np
वाह्य अनुसन्धान महाशाखा	५५४०८१७	५५२७६९५	ord@narc.gov.np
कृषि वातावरण महाशाखा	५५३५९८१		env@narc.gov.np

राष्ट्रिय कृषि आनुवांशीक केन्द्र (जीन बैंक)	५००३१२५	५००३३३१	narc2010@yahoo.com
---	---------	---------	--------------------

बाली तथा वागवानी अनुसन्धान कार्यक्रम

क्र.सं	कार्यक्रम	फोन	ईमेल
१	धान बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, बनिनिया, धनुषा	०४१-६२०८९५, ६२०१८४	nrrpjnk@yahoo.com
२	मकैबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, रामपुर, चितवन	०५६-५९१००१	nmrprampur2005@yahoo.com
३	गहुँ बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, भैरहवा, रुपन्देही	०७१-५२०२२६, ५२२१९६, ५२०४३१	nwrp@nec.com.np
४	कोशेबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, रामपुर, चितवन	०५६-५९१००९	nglrp_rampur@hotmail.com
५	तेलबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, नवलपुर, सर्लाही	०४६-५७०००२	oilseed_sarlahi@yahoo.com
६	पहाडीबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, काब्रे, दोलखा	०४९-६९००३७	hcrpkabre@ntc.net.np
७	उखुबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, जीतपुर, बारा	०५१-६९०४८९	srp@atcmail.com.np
८	आलुबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, खुमलटार	०१-५५२२११४	prp@narc.gov.np
९	अदुवाबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, सल्यान	०८८-६३०११४	
१०	सुन्तला जात अनुसन्धान कार्यक्रम, धनकुटा	०२६-५२००५५	citrus@ntc.net.np
११	जुटबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, इटहरी, सुनसरी	०२५-५८१०१८	chybedanand@yahoo.com
१२	राष्ट्रिय व्यवसायिक कृषि अनुसन्धान कार्यक्रम, पाखीबास, धनकुटा	०२६-५४०३८१	

पशु तथा मत्स्य अनुसन्धान कार्यक्रम

गार्डभैसी अनुसन्धान कार्यक्रम, खुमलटार	५५२१४२३
	brp@narc.gov.np
बंगुर तथा कुखुरा अनुसन्धान कार्यक्रम, खुमलटार	५५२१६५०
	sarp@narc.gov.np
भेडावाखा अनुसन्धान कार्यक्रम, जुम्ला	०८७.५२०१४०

राष्ट्रिय कृषि अनुसन्धान प्रतिष्ठान, खुमलटार

निर्देशक	५५२५७०३, ५५४०८१३ (Fax)
बाली विज्ञान महाशाखा	५५२११६९, ५५२७७४८
	agronomy@narc.gov.np
बाली रोग विज्ञान महाशाखा	५५२३१४३, ५५३२६७२
	ppd@narc.gov.np
कीट विज्ञान महाशाखा	५५२११४१, ५५३६२२४
	ento@narc.gov.np
माटो विज्ञान महाशाखा	५५२११४९, ५५२३१६१
	ssd@narc.gov.np
कृषि ईन्जिनियरिङ्ग महाशाखा	५५२४३५१, ५५२१३०७
	aednarc@wlink.com.np
कृषि वनस्पति महाशाखा	५५२१६१४, ५५२१६१५, ५५४५४८५ (Fax)
	iscnepal@wlink.com.np
बागवानी अनुसन्धान महाशाखा	५५४१९४४
	hrdn@narc.gov.np
खाद्य अनुसन्धान महाशाखा	५५४४४५९
	fru@narc.gov.np
वायो टेक्नोलोजी महाशाखा	५५३९६५८
	biotech@narc.gov.np
व्यवसायिक बाली महाशाखा	५५४५९२१
	ccdnarc@gmail.com
बीउ विज्ञान तथा प्रविधि अनुसन्धान शाखा	५५२३०४०
	seedtech@wlink.com.np

राष्ट्रिय पशु विज्ञान अनुसन्धान प्रतिष्ठान

निर्देशक	५५२४०४०, ५५४९३००, ५५२११९७ (Fax)
	nasri@narc.gov.np
पशु स्वास्थ्य अनुसन्धान महाशाखा, खुमलटार प्रमुख	५५५१८५५, ५५५१२९२

कृषि डायरी २०७१

पशु आहारा महाशाखा, खुमलटार प्रमुख	५५२३०३९ aand@narc.gov.np
पशु प्रजनन महाशाखा, खुमलटार प्रमुख	५५२३९६०, ५५४०५९९, ५५३२९२२ (Fax) biodiversitynarcand@wlink.com.np
चरन तथा घाँसेवाली अनुसन्धान महाशाखा	५५४२९०३, ५५२३०३८ pfrdl@wlink.com.np
मत्स्य अनुसन्धान महाशाखा, गोदावरी	५५६०९५५, ५५६०५६३, ५५६०९४६ (Fax) frd@wlink.com.np

क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र र अन्तर्गतका कार्यालयहरू

१. क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र, नेपालगञ्ज

क्षेत्रीय निर्देशक	०८१-६२९२२६, ६२९२२७	rarskhajura@radiffmail.com
कृषि अनुसन्धान केन्द्र, सुर्खेत	०८३-६२०९२३	
कृषि अनुसन्धान केन्द्र, डोटी	०९४-४४०९६२	arsdoti@ntc.net.np
कृषि अनुसन्धान केन्द्र, विजयनगर, जुम्ला	०८७-५२००२३, ६९०९५९	
कृषि अनुसन्धान केन्द्र, दैलेख	०८९-६९०३८६, ४२०९५६ (Fax)	arsdailekh@ntc.net.np
कृषि अनुसन्धान केन्द्र, राजीकोट, जुम्ला	०८७-६९००२८, ६९०३४९	

२. क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र, लुम्ले

क्षेत्रीय निर्देशक	०६१-६२२९७४, ६२२३९९, ५२२६५३ (Fax)	rarslumle@yahoo.com
कृषि अनुसन्धान केन्द्र, वैदाम, पोखरा (मत्स्य)	०६१-५२२००४, ५२२६५३ (Fax)	fishres@fewamail.com.np
कृषि अनुसन्धान केन्द्र, वेगनाथ, पोखरा (मत्स्य)	०६१-५६००८९	fishres@fewanet.com.np
कृषि अनुसन्धान केन्द्र, मालेपाटन, पोखरा (बागवानी)	०६१-५२०२२०, ५२०३८५	arspkr@fewanet.com.np
कृषि अनुसन्धान केन्द्र, तनहुँ (बोका, बाखा)	०६५-६२०९६२	

३. क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र, परवानीपुर

क्षेत्रीय निर्देशक	०५१-६२०३७६, ६२०३७९	raspar@yahoo.com
कृषि अनुसन्धान केन्द्र, रसुवा (चरन)	०१०-५४०१३७, ५४०१३८	
कृषि अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट, वीरगंज, पर्सा (कृषि औजार)	०५१-५२२२३०	
कृषि अनुसन्धान केन्द्र, त्रिशुली (मत्स्य)	०१०-५६०२२६	asala@mos.com.np
कृषि अनुसन्धान केन्द्र, बेलाचापी (धनुषा)	०४१-५४००२३	

४. क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र, तरहरा

क्षेत्रीय निर्देशक	०२५-४०५०९८, ४०५१०३, ४०५०९८ (Fax)	rarst@sailung.com.np
कृषि अनुसन्धान केन्द्र, पाखिबास, धनकुटा	०२६-६२०५०३, ६२०५०४, ५४०३८१ (Fax)	arspakh@gmail.com
कृषि अनुसन्धान केन्द्र, तरहरा (मत्स्य)	०२५-५८०५१०	

३.८ कृषिसँग सम्बन्धित बोर्ड/संस्थान/कम्पनी/समिति

बोर्ड

क्र.सं		फोन	फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
१	राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड, हरिहरभवन कार्यकारी निर्देशक	५५४४७४७ ५५४२७४१ ५५२५४००	५५३२०९६	nddb.gov.np
२	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, बानेश्वर कार्यकारी निर्देशक	४४९९७८६ ४४९०३७१ ४४९५७९२	४४९७९४१	ntcdboard@wlink.com.np www.teacoffee.gov.np
	क्षेत्रीय कार्यालय, विर्तामोड, भूपा	०२३-५४०५९२ (P/F)		
	क्षेत्रीय कार्यालय, पोखरा, कास्की	०६१-५५०४२२		

कृषि डायरी २०७१

चिया विस्तार योजना, फिक्कल, ईलाम	०२७-५४०१५८		
चिया विस्तार योजना, जसविरे, ईलाम	०२७-६९०१४६		
चिया विस्तार योजना, हिले, धनकुटा	०२७-५४०११२		
चिया विस्तार योजना, रानीपौवा, नुवाकोट	०१०-६२११३२३		
चिया विस्तार योजना, सोल्मा, तेह्रथुम	०२६-६८००८६		
चिया विस्तार योजना, लाली खर्क पाँचथर	०२४-६९०३०८		

दुग्ध विकास संस्थान

कार्यालय	फोन	फ्याक्स	ईमेल / वेबसाइट
केन्द्रीय कार्यालय	४४११७१०, ४४१४८४१, ४४१०४८९, ४४१२६९६, ४४१३६९६	०१-४४१७२१५	dairydev@mos.com.np www.dairydev.com.np
संस्थान अन्तर्गत आयेजनाहरू			
काठमाडौं दुग्ध वितरण आयेजना, बालाजु		४३५००३९	
दुग्ध पदार्थ बिक्री वितरण आयेजना, लैनचौर		४३२६२४	
विराटनगर दुग्ध वितरण आयेजना, कंचनबारी, विराटनगर		०२१-४२०१०५	
जनकपुर दुग्ध वितरण आयेजना, ढल्केवर, धनुषा		०४१-५६००२०	
हेटौडा दुग्ध वितरण आयेजना, हेटौडा, मकवानपुर		०५७-५२१८१२	
लुम्बिनी दुग्ध वितरण आयेजना, बुटवल, रुपन्देही		०७१-५४०५४३	
नेपालगंज दुग्ध वितरण आयेजना, कोहलपुर, बाँके		०८१-५४००८३	
धनगढी दुग्ध वितरण आयेजना, अत्तरिया, कैलाली		०९१-५५११८६	
चिज उत्पादन केन्द्रहरू			
नगरकोट चिज कारखाना		६६८००७४	
पशुपतिनगर चिज उत्पादन केन्द्र		०२७-५५००४२	
गोसाँइकुण्ड चिज उत्पादन केन्द्र		१०४०२११	
राँके चिज उत्पादन केन्द्र		०२४-५२९१०२	

जिरी चिज उत्पादन केन्द्र	०४९-५२०१९०	
--------------------------	------------	--

कृषि सामाग्री कम्पनी लिमिटेड

कृषि सामग्री कम्पनी लि. केन्द्रीय कार्यालय, टेकु, कुलेश्वर, काठमाडौं

	फोन नं.
प्रबन्ध संचालक	४२७९७१५
महाशाखा प्रमुख, प्रशासन तथा योजना	४२७९३६१
महाशाखा प्रबन्धक, आर्थिक	४२७९७१९
महाशाखा प्रमुख, खरिद	४२७९७१६
महाशाखा प्रबन्धक, विक्री वितरण	४२७९३६२
महाशाखा प्रबन्धक, स.व्य. तथा सा. सेवा	४२७९७१७
शाखा प्रबन्धक आ.ले.प. शाखा	४२७९४९७

क्षेत्रीय कार्यालयहरू

सि.नं.	कार्यालय	टेलिफोन नं.
क)	पूर्वाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय, विराटनगर	०२१-५२५४२८
१	उपशाखा कार्यालय, धनकुटा	०२६-५२०२४९
२	उपशाखा कार्यालय, बिर्तामोड	०२३-५४०००५
३	उपशाखा कार्यालय, इलाम	०२७-५२००१७
४	उपशाखा कार्यालय, इटहरी	०२५-५८३२३१
५	उपशाखा कार्यालय, लहान	०३३-५६०२८४
६	उपशाखा कार्यालय, राजविराज	०३१-५२०२९७
७	विक्री केन्द्र, दमक	०२३-५८०१०५
८	विक्री केन्द्र, गाईघाट	०३५-५२०१०३
९	गोदाम ईकाई, सिरहा	०३३-५२००२२
१०	गोदाम ईकाई, इनरुवा	०२५-५६०११२
ख)	मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय, वीरगञ्ज	०५१-५२२०३०
१	मुख्य शाखा, काठमाडौं	०१-४२७९७२१
२	शाखा कार्यालय, जनकपुर	०४१-५२०४०७
३	शाखा कार्यालय, धुलिखेल	०११-४९०३०६
४	उपशाखा कार्यालय, ढुङ्केबर	०४१-५६०००८
५	उपशाखा कार्यालय, हटौडा	०५७-५२०३८६
६	उपशाखा कार्यालय, भरतपुर	०५६-५२०११३
७	उपशाखा कार्यालय, त्रिशुली	०१०-५६०११४

कृषि डायरी २०७१

८	उपशाखा कार्यालय, मलंगवा, सर्लाही	०४६-५२०११०
९	उपशाखा कार्यालय, चन्द्रनिगाहपुर	०५५-५४०२२५
१०	उपशाखा कार्यालय, गजुरी	०१०-६९०५८४
११	विक्री केन्द्र, सिन्धुली	०४७-५२०११७
१२	गोदाम इकाई, कलैया	०५३-५५००२२
ग)	पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय, पोखरा	०६१-५२०४१६
१	शाखा कार्यालय, भैरहवा	०७१-५२०१४०
२	उपशाखा कार्यालय, दमौली	०६५-५६०१९३
३	उपशाखा कार्यालय, परासी	०७८-५२०१२०
४	प्रशाखा कार्यालय, पर्वत	०७६-४२०१४३
५	उपशाखा कार्यालय, बहादुरगञ्ज	०७६-५२००४९
६	प्रशाखा कार्यालय, पाल्पा	०७५-५२०१३८
७	प्रशाखा कार्यालय, स्याङ्जा	०६२-४२०१३६
८	प्रशाखा कार्यालय, तौलिहवा	०७६-५६००२२
९	गोदाम इकाई, कावासोती	०७८-५४०११९ (पि.शि.ओ.)
घ)	मध्य-पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय, नेपालगञ्ज	०८१-५२०३४२
१	उपशाखा कार्यालय, सुर्खेत	०८३-५२०२८२
२	उपशाखा कार्यालय, दाङ/घोराही	०८२-५६००४०
३	प्रशाखा कार्यालय, गुलरिया	०८४-४२०१०८
४	प्रशाखा कार्यालय, लमही	०८२-५४०१२०
५	विक्री केन्द्र, तुल्सीपुर	०८२-५२००१०
ङ)	सुदूर-पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालय, धनगढी	०९१-५२१३१०
१	उपशाखा कार्यालय, महेन्द्रनगर	०९९-५२१३४३
२	प्रशाखा कार्यालय, डोटी, दिपायल	०९४-४४०२८०

राष्ट्रिय बीउ विजन कम्पनी लि.

	फोन	फ्याक्स	इमेल
प्रबन्ध संचालक	४२७९५८७	४२७९५८७	nscld@ntc.net.np
नायब प्रबन्धक संचालक	४२७९५८७		
प्रमुख, आर्थिक महाशाखा	४२७२०७		
प्रमुख, योजना तथा प्रशासन महाशाखा	४२७८४५३		
प्रमुख, अनुगमन इकाई तथा आ.ले.प.शाखा	४२७९२०७		
प्रमुख, बजार व्यवस्थापन महाशाखा	४२७९२०७		
प्रमुख, उत्पादन व्यवस्थापन महाशाखा	४२७९२०७		

जिल्ला स्थित मुख्यशाखा तथा शाखा कार्यालयहरू

कार्यालय	फोन	फ्याक्स
केन्द्रीय कार्यालय, काठमाण्डौ	४२७९५८७, ४२७९२०७	४४२७९५८७
मुख्यशाखा कार्यालय, ईटहरी	०२५-५८१०२२	५८१०२२
मुख्यशाखा कार्यालय, हेटौडा	०५७-५२०३५७	५२०३५७
मुख्यशाखा कार्यालय, भैरहवा	०७१-५२०६२३	५२०६२३
शाखा कार्यालय, जनकपुर	०४१-५२०१४७	५२०१४७
शाखा कार्यालय, नेपालगञ्ज	०८१-५२०२२२	५२०२२२
शाखा कार्यालय, धनगढी	०९१-५२१४१०	५२१४१०
बीउ विजन उत्पादन फार्म, भुम्का	०२५-५६२१५२	५६२१५२

समिति

क.सं		फोन	फ्याक्स	इमेल/ वेबसाइट
१	कालीमाटी फलफूल तथा तरकारी थोक बजार विकास समिति कार्यकारी निर्देशक	५१२३०८६ info@kalimatimarket.com.np www.kalimatimarket.com.np		
२	कपास विकास समिति			
३	पशु आहार उत्पादन विकास समिति, हेटौडा क्षेत्रीय कार्यालय, त्रिपुरेश्वर, काठमाडौं	०५७- ५२०३८५ ४२६११७१		
४	चन्द्र डांगी बीउ विजन तथा दुग्ध विकास समिति, चन्द्र डांगी भापा	०२३- ५२९५४४		
५	नेपाल उखु तथा चिनी विकास समिति			

अध्ययन संस्थान

कार्यालय	फोन	फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
कृषि तथा पशु विज्ञान अध्ययन संस्थान, रामपुर, चितवन	०५६-५८१००२ /००३, ५८११४१, ५९११४१	५६-५९१०२१	www.iaas.edu.np admin@iaas.edu.np

कृषि डायरी २०७१

हिमालयन कलेज अफ एग्रीकल्चर साईन्सेस एण्ड टेक्नोलोजी कार्यकारी निर्देशक	६६३२२९६, ६६३६०४७, ६६३०७६२	६६३०७६२	hicast@wlink.com.np www.hicast.edu.np
प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद, सानोठिमी, भक्तपुर	६६३१४५८/९, ६६३०४०८, ६६३००६९,	६६३०२९४	ctevt@admin-wlink.com.np www.ctevt.org.np

३.८ नेपाल सरकारका विभागहरुको टेलिफोन नम्बरहरु

विभाग	टेलिफोन	फ्याक्स	इमेल वेबसाइट
आयुर्वेद विभाग	४४१२८२०	४४१२८२०	
अध्यागमन विभाग	४२२३५९०	४२२३१२७	www.immi.gov.np/ eptimi@ntc.net.np
उद्योग विभाग	४२६१२०३	४२६१११२	www.doin.gov.np/ info@doin.gov.np
आवास तथा शहरी विकास विभाग	४२६२९२७	४२६२४३९	
औषधी व्यवस्था विभाग	४७८०२२७ ४७८०४३२	४७८०५७२	www.dinon.org.np/ dda@health.net.org.np
कर विभाग	४४१०३४०	४४११७८८	
कारागार व्यवस्था विभाग	४४४४५५२	४४४४५५३	
केन्द्रीय तथ्यांक विभाग	४२२९४०६		www.cbs.gov.np/ env@stat.wlink.com.np
खानेपानी तथा ढल निकास विभाग	४४१३७४४	४४१९८०२	www.dwss.gov.np/ dwss@most.gov.np
खानी तथा भूगर्भ विभाग	४४१४७४०	४४१४८०६	www.dmgnepal.gov.np /dmg-plan@infoclub.com.np
घरेलु तथा साना उद्योग विभाग	४२५९८७५		www.dcsi.gov.np
जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	४२६२४११		www.dhm.gov.np
जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभाग	५५३५५०२	५५३५४०७	
नापी विभाग (खगोल तथा भूमापन महाशाखा)	४४८२७१३		www.dos.gov.np

कृषि डायरी २०७१

	४४७९४९६		
निजामती किताबखाना	५०१०२९८		www.docpr.gov.np
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र	६६३४११९		
पुरातत्व विभाग	४२५०६८३	४२६२८५६	www.doa.gov.np/ info@doa.gov.np
वन विभाग	४२२७५७४	४२२७३७४	www.dof.gov.np
राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	४२२७०९६	४२१६७०६	
भन्सार विभाग	४२५९७९३ ४२५९८०८		
भूमिसुधार व्यवस्थापन विभाग	४२२००२८ ४२२३०४९	४२३०५८५	www.landdepartment.gov .np/ tgtr@wlink.com.np
महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय	४४३८५४५		
मुद्रण विभाग	४२४४५२५		
राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्र	५५२३१७०	५५२४९८९	
राष्ट्रिय निकुन्ज तथा वन्यजयन्तु संरक्षण विभाग	४२२७९२६	४२२७६७५	www.southasia.com/dnp wc@bdcin. wlink.com.np
राजस्व अनुसन्धान विभाग	५५५१८०२		
राष्ट्रिय अनुसन्धान विभाग	४२६२५९२		
सडक विभाग	४२६२६९३	४२६२९९३	
सिंचाई विभाग	५५३७१३६	५५३७१६९	www.doi.gov.np/ irrigation@wlink.np
हुलाक सेवा विभाग	४४१०२२४	४४१४६८८	www.nepalpost.gov.np
सूचना विभाग	४११२७१७२ ४११२५५१	४११२६५२	www.doinepal.gov.np/ info@doinepal.gov.np
स्वास्थ्य सेवा विभाग	४२६१४३६	४२६२२८०	
श्रम विभाग	४४७७६७१		
विभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल कार्यालय (आन्तरिक)	४११३१५५ ४११३०३४		
सहकारी विभाग	४४६५३६२ ४४६११७७		

३.१० नेपाल सरकारका क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालयहरूको टेलिफोन

कार्यालय	टेलिफोन	फ्याक्स
क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय, धनकुटा	०२६-५२०७८५ ५२०५८४	
क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय, हेटौडा	०५७-५२३७९९	५२३४५१
क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय, पोखरा	०६१-५३३०६८	
क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय, सुर्खेत	०८३-५२१३४२ ४२१८८५	
क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय, डोटी	०९४-४४०१०२	

३.११ प्रमुख टेलिभिजन प्रसारण संस्थाहरू

क्र.स.	नाम	फोन नं.	फ्याक्स नं.	ईमेल	वेबसाइट
१	नेपाल टि.भी.	४२००३४८	४२००३४८	info@ntv.org.np	ntv.org.np
२	कान्तिपुर टि.भी.	५१३५०५०	५१३५०५४	news@kantipur.tv.com	kantipur.tv.com
३	ईमेज च्यानल	४४३३१४१	४४३६८७३	imchannel@wlink.com.np	
४	एभिन्युज टि.भी.	४२२७२२२	४२५१०५५	evenews007@gmail.com	evenews.tv.com
५	सगरमाथा टि.भी.	४२३३०७१/७२	४२३३०७३	info@sagarmatha.tv	sagarmatha.tv
६	तराई टि.भि.	४१०६१९९	४१०६२१३		
७	ए.वि.सी. टि.भी.	४४३९२३२	४४४५२३१	abctvnews@gmail.com	abctvnepal.com
८	माउन्टेन टि.भी.	५०१०७९६	५०१०७९७	info@mounttv.com mtvmauntain@gmail.com	
९	हिमालय टि.भी.	४४७६६८४	४४९७७११	info@himalayatv.com	himalayatv.com
१०	न्यूज २४	४४४६१९९	४००२६५५	nbc@nws24nepal.tv	news24nepal.com

३.१२ प्रमुख राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकाहरुको वितरण

क्र. सं.	नाम	फोन नं.	फ्याक्स नं.	ईमेल	वेबसाइट
१	गोरखापत्र	४२२७४९३	४२२६५२९	gopa@mos.com.np	gorkhapatraonline.com
२	कान्तिपुर	५१३५०००	५१३५००१		ekantipur.com
३	अन्नपूर्ण	४४८२३०५	४४८२१९९	annapurna@annapost.com	annapost.com
४	कारोबार	४७८५०००	४७८५६६५	mail@karobardaily.com	karobardaily.com
५	नयाँ पत्रिका	८८८५९४४	४४८५५३६	letter@nayapatrika.com	nayapatrika.com
६	नागरिक दैनिक	४२६५१००	४२५२२६२	nagarik@nagariknews.com	nagariknews.com
७	अभियान	४२७७१७	४२६८७२६	editorial@abhiyan.com.np	abhiyan.com.np
८	राजधानी	५५४६३००	५०११५९४	rajdhaninews@gmail.com	rajdhani.com.np
९	कमाण्डर	४४४०३५०	४४२००२८	copstnepal@gmail.com	commanderpost.com
१०	नेपाल समाचारपत्र	४२६११७९	४२१८९९०	news@newsfnepal.com	newsfnepal.com
११	द हिमालयन	४७७३५८	४७७०७०१	editorial@thehimalayantimes.com	thehimalayantimes.com

३.१३ कृषि सम्बन्धी पत्रिका वितरण

क्र. सं.	पत्रिका/म्यागजिनको नाम	फोन नं.	ईमेल	वेबसाइट
१	कृषि टाइम्स मासिक	४२२४५७२	evtmedia@gmail.com	
२	आरसी टाइम्स साप्ताहिक, पोखरा	०६१-५४०६२२	arsi.times@gmail.com	
३	कृषि साप्ताहिक		sajnepal@gmail.com	www.krishionline.com.np

कृषि डायरी २०७१

४	कृषक मासिक	४४६०२६६	krishakmasik@gmail.com	
५	कृषक र प्रविधि मासिक	४७८५८४२	togetherforagriculture@gmail.com info@agrinepal.com.np	www.rndinnovative.com.np www.agrinepal.com.np
६	हिपात कृषक मासिक		hipatmasik@gmail.com	
७	एग्रो टाइम्स मासिक		info@agro.com.np	
८	कृषि जर्नल मासिक	४२८८७४३	krishijournal@yahoo.com	www.krishijournal.com.np
९	हाम्रो सम्पदा मासिक	४७७०२०६ ४७७९९७४	info@hamrosampada.com.np shyam1sampada@gmail.com	www.hamrosampada.com.np

३.१४ कृषि गैह्रसरकारी संस्थाहरु

Name of Organization	Phone	Fax	Email/Website
Action Aid International Nepal	4436377	4419718	www.actionaid.org/nepal mail.nepal@actionaid.org
Agriculture Enterprise Center	4262245/260		
Agriculture Technology Center	5525956		
APERION (Italy)	4443520		aperion@subisu.net
Asian Development Bank	4227784/779		
BATTI	061-5211254		krishnabaral@fewamail.com.np
Care International Nepal	5522153	5521202	SBT@carenep.mos.com.np
CARE-Nepal	5522143/153		care@carenep.mos.com.np
CEAPRED	5546542, 5520272		info@ceapred.wlink.com.np
CEDA	4331721		ceda@wlink.com.np
CIMMYT	4269564	5548826	
FAO	5523990, 5523239		www.fao.org
FORWARD Nepal	056 527623	056 521523	ctwforward@wlink.com.
GTZ	5523228	5521982	gtz-nepal@gtz.de
Heifer Project International	5250554, 5250841	5250873	heifer.nepal@heifer.org, www.heifernepal.org

Helvetas	5531109, 5522013		www.hevetasnepal.rog.np
ICIMOD	5525313	5524509	icimod@icimod.org.np www.icimod.org
IDE/Nepal	5524461, 5548826		ide@ide.wlink.com.np
JICA	5552269, 5552199	5552229	
LI-Bird	061-526834		libird@mos.com.np
Luthern World Federation	4721271	4720225	www.lwfnepal.org
Natural Resources and Agriculture Management Center (NaRAM Center)	01-4880324		naramcenter@yahoo.com
Nepal Agricultural Technicians Association (NATA)	5544174		nata2064@gmail.com
Nepal Permaculture Group	01-4252597		ngp@earthcare.wlink.com.np www.npg.org.np
OXFAM	5530574, 5542881, 5544308		oxnepal@oxfam.org.uk nshakya@oxfam.org.uk www.oxfam.org.uk
Plan International	5535560, 5536431		
Practical Action	4446015		www.practicalaction.org
Royal Everest Coffee	4413959	4410925	
NAST	5543406, 5543416		
RRN	4415418	4418296	rrn@mos.com.np
SAARC	4221785	4226350	
SEAN	4252314	4313805	
SIMI Nepal	5535565, 5521170		simi@wlink.com.np
SNV	5523444, 5522915		
SSMP	5543591	5526890	psussmp@wlink.com.np
UNDP	5523200/986		www.undp.org
WHO	5523993, 5523637		registry@who.int
Winrock International	4467087	4476109	winrocknepal@winrock.org.np
World Bank	4226792	4225112	
World Food Programme	5543420		wfp.kathmandu@wfp.org

३.१५ जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरू

जिल्ला	जिल्लाको कोड नं.	फोन	टोल फ्रि. नं.	फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
ताप्लेजुङ्ग	०२४	४६०१३०/४६०६९९		०२४४६०६९९	dadotpj@gmail.com
पाँचथर	०२४	५२०१३०/५२०४६८	१६६०२४५२०००	०२४५२०१३०	dado5thar@gmail.com
ईलाम	०२७	५२००४६, ५२००४७	१६६०२७५२०००	५२००४६	dadoilam@gmail.com
झापा	०२३	४५५०५६/४५५५४६	१६६०२३४५५५५	०२३४५५५४६	dadojhapa@hotmail.com
संखुवासभा	०२९	५६०१३०/४८७	१६६०२९५६५५५	०२९५६०४८७	dado7412@gmail.com
तेह्रथुम	०२६	४६०१३०/४६०५१३	१६६०२६४६०००	४६०१३०	dadotthum@gmail.com
धनकुटा	०२६	५२०४७८/२२६		०२६५५२०२२६	dado_dhankuta@yahoo.com
भोजपुर	०२९	४२०१३०/४२०६३०	१६६०२९४२१११	४२०१३०	dadobhojpur@gmail.com
मोरङ्ग	०२१	५२१३५८, ५२६५६८		५२६५६८	dadomorang@yahoo.com www.dadomorang.gov.np
सुनसरी	०२५	५६०१२४/१०६	१६६०२५५६०००	५६०१०६	dadosunsari3@gmail.com
सोलुखुम्बु	०३८	५२०१३०, ५२००१५	१६६०३८५२०००	५२०१३०	dadosolu@yahoo.com
ओखलढुङ्गा	०३७	५२०१३०, ५२०६०६	१६६०३७५२०००	५२०६०६	dadookhal@yahoo.com www.dadookhaldhunga.gov.np
खोटाङ्ग	०३६	४२०१३०/४२०६२९	१६६०३६४२५५५	४२०१३०	dadokhotang@gmail.com
उदयपुर	०३५	४२०१३०, ४२०२६३			dadoudayapur@gmail.com
सप्तरी	०३१	५२००५०		५२००५०	datasaptari@gmail.com
सिराहा	०३३	५२००५०/४९		५२००४९	datosiraha@yahoo.com
बोल्खा	०४९	४२११३०	१६६०४९४२१११	४२११३०	krishidolakha@gmail.com
रामेछाप	०४८	५४००६३	१६६०१०५२४१९	५४०३०८	ramechchadado@gmail.com
सिन्धुली	०४७	५२०१६६	१६६०४७५२०००	५२०१६६	dadodhululi@gmail.com
धनुषा	०४१	५२३७३९	१६६०४१५२२२२	५२२८३९	dadodhanusha@gmail.com

कृषि डायरी २०७१

महोत्तरी	०४४	५२०१०३		५२०९६४	
सर्लाही	०४६	५२०१३०	१६६०४६५२०००	५२००३०	dadisarlai@yahoo.com
रसुवा	०१०	५४०१६३	१६६०१०५४०००	५४०१२८	dadorasuwa@gmail.com
धादिङ्ग	०१०	५२०१२८	१६६०१०५२४१९	५२०४११९	dadodhading@gmail.com
नुवाकोट	०१०	५६०१२८	१६६०१०५६६६६	०१०५६०२१६	dadonuwakot@gmail.com
सिन्धुपाल्चोक	०११	६२०१२५	१६६०११६२०००	६२०३४७	dadosinghu@gmail.com www.dadosindhupalchowk.gov.np
काभ्रेपलान्चोक	०११	४९०२०१	१६६०४८५४३३३	४९०२०१	dadokavre@gmail.com
काठमाण्डौ	०१	४८२३६९७	१६६००१८४३८१		agrikath@gmail.com
भक्तपुर	०१	५०९२०५४	१६६००१९२११७	५०९२२१७	bktjado@gmail.com
ललितपुर	०१	५५३४५७३,५५३४६१६	१६६००१३४६१६	५५३४६१६	dadolalitpur@gmail.com
चितवन	०५६	५२०११५, ५२६२२६	१६६०५६५२११५	५२२५३४	dadochitwan@gmail.com
मकवानपुर	०५७	५२११०४,	१६६००५७५२२२२	०५७५२०४६६	dadomakawanpur@gmail.com
पर्सा	०५१	५२२३०४	१६६०५१५२०००	५२१८७९	dadoparsa@yahoo.com
बारा	०५३	५५००१७	१६६०५३५५०००	५५१२१७५५०७९	dadobara@yahoo.com
रौतहट	०५५	५२०००१,	१६६०५५५२१११	५२०३७०५२०९९	dadorautahat@gmail.com
गोरखा	०६४	४२०११३	१६६०-६४-४२११३	४२१५९४	gorkhadado@yahoo.com
तनहुँ	०६५	५६०१३०	१६६०-६५-६०१३०	५६०१३०	dadotanahun@yahoo.com
मनाङ्ग	०६६	४४०२१३	१६६०-६६-४४१११	४४०२१३	dadomanang@yahoo.com
लमजुङ्ग	०६६	५२०१३०, ५२०१००	१६६०-६६-५२०१३	५२०३१५	dadolamjung@gmail.com
कास्की	०६१	४६१०७४, ४६१२५०	१६६०-६१-५२०००	४६१०७४	dadokaski@yahoo.com
स्याङ्गजा	०६३	४२०१३०	१६६०६३४२०००	४२०१३०	dadosyangja@yahoo.com
पर्वत	०६७	४२०१३०, ४२०५२३	१६६०-६७-४२०१३०	४२०५२३	dadoparbat@gmail.com
म्याग्दी	०६९	५२०१३०, ५२०६३०	१६६०-६९-५२०००	५२०६३०	dadomyagdi@gmail.com

कृषि डायरी २०७१

मुस्ताङ्ग	०६९	४४०१३०	१६६०-६९-४४०००	४४०१३०	dadomustang@gmail.com
वाग्लुङ्ग	०६८	५२०१३०, ५२०२९०	१६६०-६८-५२०००	५२०११९	dadobaglung@gmail.com
गुल्मी	०७९	५२०१२६	१६६०७९५२००	५२०४३३	dadogulmi@gmail.com
अर्घाखाँची	०७७	४४०५३३	१६६०-७७-४२०००	४२०१२६	dadarghakhanchi@gmail.com
पाल्पा	०७५	५२०१४४	१६६०७५५२००	५२०२९४	dadoplpa@gmail.com
नवलपरासी	०७८	५२०१२६, ५२०१०६	१६६०-७८-५२१०६	५२०१०६	dadonawalparasi@gmail.com
रूपन्देही	०७१	५२०२०१, ५२०९१७	१६६०-७१-५२०००	५२०९१७	dadorup@gmail.com
कपिलवस्तु	०७६	५६००२३, ५६००६३	१६६०-७६-५६०००	५६००६३	dadokapilvastu@yahoo.com
रूकुम	०८८	५३००१९		५३००१९	dadorukum@gmail.com
रोल्पा	०८६	४४०११८	१६६०६८४४४४४	४४०३०२	dadorolpa@yahoo.com
सल्यान	०८८	५२०१३०	१६६०८८५२०००	५२०१३०	
प्युठान	०८६	४२००५२	१६६०८६४२०००	४२००५२	dadopyuthan@yahoo.com
दाङ्ग	०८२	५६००२५	१६६०८२५६३३३	५६०१३०	dadodang@gmail.com
दैलेख	०८९	४२०१४५	१६६०८९४२०००	४२०१८६	dadodailekh@gmail.com
जाजरकोट	०८९	४३०१२५		४३०१२५	dadojajarkot121@gmail.com
सुर्खेत	०८३	५२०३०५/५२०२८१	१६६०८३५२०००	५२०३०५	giribskst@yahoo.com
बाँके	०८१	५२००२७	१६६०८१५२०००	५२००४५	dadobanke@gmail.com
बर्दिया	०८४	४२०१०७	१६६०८४४२०००	४२०९४६	dadobardiya@yahoo.com www.dadobardiya.gov.np
जुम्ला	०८७	५२००२७	१६६०८७५२००		dadojumla2013@gmail.com
डोल्पा	०८७	५५००९९		५५००९९	dadodolpa@gmail.com
कालीकोट	०८७	४४०११८	१६६०८७४४४४४	४४०२०९	kharelyp@gmail.com
मृगु	०८७	४६००८६		४६००८६	braham_sah@yahoo.com
हुम्ला	०८७	६८००११			
बझाङ्ग	०९२	४२१०४५		४२१०४५	dadobajhang@yahoo.com

कृषि डायरी २०७१

बाजुरा	०९७	५४१०१४/५४२२१४		५४१०१४	bajuradado@yahoo.com
डोटी	०९४	४२०१२६		४२०१२६	dadodoti80@gmail.com
अछाम	०९७	६२०१४१/६२०१८७		६२०१४१	dadoacham@rocketmail.com
कैलाली	०९१	५२११२४	१६६०९१५२११२	५२१२२७	dadokailali@gmail.com
दार्चुला	०९३	४२०४४७	१६६०९३४२०००	४२०१४१	dadodarchula@yahoo.com
डडेल्धुरा	०९६	४२०६८१		४२०४८१	dadodadeldhura@yahoo.com www.dadodadeldhura.gov.np
बैतडी	०९५	५२०१५४		४२००५४	dadobaitadi2027@gmail.com
कञ्चनपुर	०९९	५२२१८३/ ५२१२५२	१६६०९९५२३०	५२२१८३	dadokanchanpur@gmail.com www.dadokanchanpur.gov.np

३.१६ जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरू

जिल्ला	जिल्लाको कोड नं.	फोन	फ्याक्स	ईमेल
ताप्लेजुङ्ग		४६०१७६		dlso_taplejung@dls.gov.np
पाँचथर	०२४	५२०१२७/४६९		dlso_panchthar@dls.gov.np
ईलाम	०२७	५२००४३		dlso_ilam@dls.gov.np
झापा	०२३	५२००८७		dlso_jhapa@dls.gov.np
संखुवासभा	०२९	५६०१५९		dlso_sankuwasabha@dls.gov.np
तेह्रथुम	०२६	४६०१२७		dlso_terhathum@dls.gov.np
धनकुटा	०२६	५२०२८३/२८०		dlso_dhankuta@dls.gov.np
भोजपुर	०२९	४२०१२९		dlso_bhojpur@dls.gov.np
मोरङ्ग	०२१	४७९९५८		dlso_morang@dls.gov.np
सुनसरी	०२५	५६०१६२		dlso_sunsari@dls.gov.np
सोलुखुम्बु	०३८	५२०१०३		dlso_solukhumbu@dls.gov.np

कृषि डायरी २०७१

ओखलढुङ्गा	०३७	५२०२१०		dlso_okhaldhunga@dl.s.gov.np
खोटाङ्ग	०३६	४२०१०७		dlso_khotang@dl.s.gov.np
उदयपुर	०३५	४२०१२९		dlso_udayapur@dl.s.gov.np
सप्तरी	०३१	५२०३०८/१४२		dlso_saptari@dl.s.gov.np
सिराहा	०३३	५२०००८/०५८		dlso_siraha@dl.s.gov.np
दोलखा	०४९	४२१११५		dlso_dolakha@dl.s.gov.np
रामेछाप	०४८	५४००३२		dlso_ramechhap@dl.s.gov.np dlsoramechhap48@gmail.com
सिन्धुली	०४७	५२०१८५		dlso_sindhuli@dl.s.gov.np
धनुषा	०४१	५२०१७९		dlso_dhanusa@dl.s.gov.np vetjnk@yahoo.com
महोत्तरी	०४४	५२००७३		dlso_mahottari@dl.s.gov.np dlsomahottari@gmail.com
सर्लाही	०४६	५२०१४५		dlso_sarlahi@dl.s.gov.np dlsosarlahi@yahoo.com
रसुवा	०१०	५४०१२९ (P/F)		dlso_rasuwa@dl.s.gov.np
धादिङ्ग	०१०	५२०१०७		dlso_dhading@dl.s.gov.np
नुवाकोट	०१०	५६००१२		dlso_nuwakot@dl.s.gov.np
सिन्धुपाल्चोक	०११	६२०११५		dlso_sindhupalchowk@dl.s.gov.n p
काभ्रे	०११	४९०२६६		dlso_kavre@dl.s.gov.np dr.samjhana@yahoo.com
काठमाण्डौ	०१	४०३२२०१ ४०३२१३७-F		dlso_kathmandu@dl.s.gov.np
भक्तपुर	०१	६६१००२२		dlso_bhaktapur@dl.s.gov.np dlsobhaktapur@yahoo.com
ललितपुर	०१	५५४७३७७ (P/F)		dlso_lalitpur@dl.s.gov.np
चितवन	०५६	५२०१७६		dlso_chitwan@dl.s.gov.np dlschitwan1@yahoo.com
मकवानपुर	०५७	५२०७२८		dlso_makwanpur@dl.s.gov.np

कृषि डायरी २०७१

पर्सो	०५१	५२२५५१		dlso_parsa@dlis.gov.np dlsoparsa@yahoo.com
बारा	०५३	५५००४१		dlso_bara@dlis.gov.np
रौतहट	०५५	५२०१२५		dlso_rautahat@dlis.gov.np
गोरखा	०६४	४२०२७३		dlso_gorkha@dlis.gov.np
तनहुँ	०६५	५६०२०५, ५६०१३० (F)		dlso_tanahu@dlis.gov.np
मनाङ्ग	०६६	४४०११३		dlso_manang@dlis.gov.np
लमजुङ्ग	०६६	५२०१३१ / ५२१२३१ /		dlso_lamjung@dlis.gov.np
कास्की	०६१	५२००८२		dlso_kaski@dlis.gov.np
स्याङ्गजा	०६३	४२०१०८		dlso_syangja@dlis.gov.np
पर्वत	०६७	४२०१२३		dlso_parwat@dlis.gov.np
म्याग्दी	०६९	५२०१२१ (P/F)		dlso_myagdi@dlis.gov.np
मुस्ताङ्ग	०६९	४४०१२१		dlso_mustang@dlis.gov.np
बाग्लुङ्ग	०६८	५२०१२१ (P/F)		dlso_baglung@dlis.gov.np
गुल्मी	०७९	५२०२२७ (P/F)		dlso_gulmi@dlis.gov.np
अर्घाखाँची	०७७	४२००६२, ४२००७२(F)		dlso_arghakhanchi@dlis.gov.np
पाल्पा	०७५	५२०१४५ (P/F)		dlso_palpa@dlis.gov.np
नवलपरासी	०७८	५२०१४९, ५२०८८७ (F)		dlso_nawalparasi@dlis.gov.np
रुपन्देही	०७१	५२०२०६		dlso_rupandehi@dlis.gov.np
कपिलवस्तु	०७६	५६००२१		dlso_kapilvastu@dlis.gov.np
रुकुम	०८८	५३००१०	५३००१०	dlso_rukum@dlis.gov.np dlsorukum@yahoo.com
रोल्पा	०८६	४४००५६	४४००५६	dlso_rolpa@dlis.gov.np dlsorolpa@yahoo.com
सल्यान	०८८	५२००६२	५२००६२	dlso_salyan@dlis.gov.np

कृषि डायरी २०७१

				dlsoalyan@yahoo.com
प्यूठान	०८६	४२००१४	४२००७३	dlso_pyuthan@dls.gov.np pyuthandlso@yahoo.com
दाङ्ग	०८२	५६००२१	५६३३०४	dlso_dang@dls.gov.np dlsodang@yahoo.com
दैलेख	०८९	४२०१४८	४२०५८५	dlso_dailekh@dls.gov.np dlsodailekh148@gmail.com
जाजरकोट	०८९	४३००३०	४३००३०	dlso_jajarkot@dls.gov.np dlsojajarkot@gmail.com
सुर्खेत	०८३	५२०२८८	५२३६४७	dlso_surkhet@dls.gov.np dlsosurkhet@yahoo.com
बाँके	०८१	५२०२५४	५२०२५४	dlso_banke@dls.gov.np dlsobanke@gmail.com
बर्दिया	०८४	४२१०८२	४२०२२९	dlso_bardiya@dls.gov.np dlso_bardiya@yahoo.com
जुम्ला	०८७	५२००२८	५२००२८	dlso_jumla@dls.gov.np dlsojumla@yahoo.com
डोल्पा	०८७	५५००५२	५५००५२	dlso_dolpa@dls.gov.np dolpadlso@gmail.com
कालीकोट	०८७	४४००२३	४४००२७	dlso_kalikot@dls.gov.np dlsokalikot@yahoo.com
मुगु	०८७	४६००७६	४६००७६	dlso_mugu@dls.gov.np dlsomugu@yahoo.com
हुम्ला	०८७	६८००१०	६८००१०	dlso_humla@dls.gov.np dlsohumla@yahoo.com
बझाङ्ग	०९२	४२१०५०, ५२८९२ ८ (F)		dlso_bajhang@dls.gov.np
बाजुरा	०९७	५४१०६४		dlso_bajura@dls.gov.np
डोटी	०९४	४२०११४		dlso_doti@dls.gov.np
अछाम	०९७	६२०१०२ (P/F)		dlso_aacham@dls.gov.np
कैलाली	०९१	५५२११४		dlso_kailali@dls.gov.np
दार्चुला	०९३	४२०१०४		dlso_darchula@dls.gov.np

कृषि डायरी २०७१

डडेल्धुरा	०९६	४२०११४		dlso_dadeldhura@dls.gov.np
बैतडी	०९५	५२९३०६		dlso_baitadi@dls.gov.np
कञ्चनपुर	०९९	५२११७६		dlso_kanchanpur@dls.gov.np

४. कृषिसँग सम्बन्धित नीति तथा ऐन नियमहरू

कृषि विकासको गतिलाई सहज बनाउन कृषि सम्बन्धी नीति, नियमहरूको महत्वपूर्ण स्थान रहेको हुन्छ। सरकारको प्रथमिकता, प्रतिबद्धता र नियमन गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्न कृषिका विभिन्न नीति ऐन र नियमहरूले समेटेका हुन्छन्। हालसम्म तर्जुमा भएका यस्ता नीति ऐन र नियमहरू निम्न छन्। यी समाग्रीहरू कृषि विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका सम्बन्धित निकायहरूको प्रकाशन/वेबसाइटहरूमा उपलब्ध छन्।

नीतिहरू

१. राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१
२. कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन नीति, २०६३
३. कृषि जैविक विविधता नीति, २०६३
४. राष्ट्रिय चिया नीति, २०५७
५. राष्ट्रिय कफि नीति, २०५७
६. दुग्ध विकास नीति, २०६४
७. राष्ट्रिय बीउ बिजन नीति, २०५६
८. राष्ट्रिय मल नीति, २०५८
९. सिँचाई नीति, २०६०
१०. पन्छीपालन नीति, २०६८
११. खर्क नीति, २०६८
१२. पुष्प प्रवर्द्धन नीति, २०६९
१३. राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०६९
१४. राष्ट्रिय सहकारी नीति, २०६९
१५. वाणिज्य नीति, २०६५
१६. जलवायु परिवर्तन नीति, २०६७
१७. औद्योगिक नीति, २०६७
१८. आपूर्ति नीति, २०६९
१९. विज्ञान तथा प्रविधि नीति, २०६९
२०. जैविक प्रविधि नीति, २०६३

ऐनहरु

१. खाद्य ऐन, २०२३
२. आमाको दूधलाई प्रतिस्थापन गर्ने वस्तु (विक्री वितरण नियन्त्रण) ऐन, २०४९
३. आयोडिनयुक्त नून (उत्पादन तथा विक्री वितरण) ऐन, २०५५
४. दाना पदार्थ ऐन, २०३३
५. पेटेन्ट डिजाइन र ट्रेडमार्क ऐन, २०२२
६. जलचर संरक्षण ऐन, २०१७
७. करार ऐन, २०५६
८. बीउ विजन ऐन, २०४५
९. जीवनाशक विषादी ऐन, २०४८
१०. विरुवा संरक्षण ऐन, २०६४
११. पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा ऐन, २०५५
१२. पशु वधशाला र मासु जाँच ऐन, २०५५
१३. सहकारी ऐन, २०४८
१४. नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् ऐन, २०४८
१५. नेपाल पशु चिकित्सा परिषद् ऐन, २०५५
१६. राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड ऐन, २०४९
१७. राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड ऐन, २०४८
१८. राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड ऐन, २०४९

नियमावलीहरु

१. खाद्य नियमावली, २०२७
२. दाना पदार्थ नियमावली, २०४१
३. बीउ विजन नियमावली, २०५४
४. जीवनाशक विषादी नियमावली, २०५०
५. सिँचाई नियमावली, २०५६
६. पशु स्वास्थ्य तथा पशु सेवा नियमावली, २०५६
७. पशु वधशाला र मासु जाँच नियमावली, २०५६
८. सहकारी नियमावली, २०४९
९. नेपाल पशु चिकित्सा परिषद् नियमावली, २०५७

कृषि डायरी २०७१

आदेशहरू

१. रासायनिक मल नियन्त्रण आदेश, २०५५
२. चन्द्रडाँगी बीउ बिजन तथा दुग्ध विकास समिति (गठन) आदेश, २०५२
३. कालीमाटी फलफुल तथा तरकारी बजार विकास समिति (गठन) (तेस्रो संशोधन) आदेश, २०६३
४. कपास विकास समिति (गठन) आदेश, २०३७
५. पशु आहारा उत्पादन विकास समिति (गठन) आदेश, २०४१
६. बर्डफ्लु रोग नियन्त्रण आदेश, २०६४

५. तेहौ योजनाको आधारपत्रमा उल्लेखित कृषि क्षेत्रका नीतिहरू

कृषि क्षेत्रमा भएका विगतका प्रयासहरूबाट केही हदसम्म उपलब्धि हाँसिल गरिएको छ । खाद्यान्न बालीको वार्षिक उत्पादन आ.व.२०६८/६९ मा ९४५८ हजार मे. टन उत्पादन भएको र आ.व. २०६९/७० मा ८७३८ हजार मे.टन मात्र उत्पादन भएको छ । फलफूल उत्पादनतर्फ आ.व.२०६८/६९ मा ८८६ हजार मे.टन उत्पादन भएको छ र आ.व. ६९/७० मा १०८७ हजार मे.टन उत्पादन भएको छ । दूध तथा मासु उत्पादनतर्फ आ.व. २०६९/७० मा क्रमशः १६८१ हजार मे.टन र २९५ हजार मे.टन वार्षिक उत्पादन भएको छ । कृषि क्षेत्रको समग्र विकासका लागि २० वर्षको लक्ष्य राखी कृषि विकास रणनीति तयार गर्ने कार्य अन्तिम अवस्थामा पुगेको छ । अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा खाद्यान्न तथा खाद्य पदार्थमा भएको मूल्यवृद्धि तथा अपर्याप्त आपूर्ति, युवावर्ग तथा आर्थिकरूपले सक्रिय जनशक्ति दिनानुदिन विदेशिने क्रम बढ्दै जाँदा कृषि क्षेत्रमा बढ्दै गएको श्रम शक्तिको अभाव, उर्वर कृषि भूमिको गैरकृषि प्रयोजनमा बढ्दो उपयोग, जलवायु परिवर्तनको नकारात्मक प्रभावले कृषि क्षेत्रमा आशातित उपलब्धि हासिल गर्न चुनौतीपूर्ण रहेको छ । त्यसैगरी उत्पादनका सामग्रीहरूको पर्याप्त आपूर्ति नहुनु, ग्रामीण तथा भौतिक पूर्वाधारहरूको अपर्याप्तता, साना, खण्डित र अव्यवस्थित भू उपयोगको अवस्था, आवश्यक ज्ञान, प्रविधि तथा श्रमशक्ति सर्वसुलभ नहुनु, उत्पादनको उपयुक्त बजार तथा मूल्य पाउन नसक्नु, उत्पादनमा विविधिकरण, प्रतिस्पर्धी र बजारमुखी हुन नसक्नु, जीवनाशक विषादी र भेटेरिनरी औषधीको सुरक्षित प्रयोगबारे पर्याप्त जानकारी नहुनु, अनुसन्धान, शिक्षा र प्रसारबीचको त्रिपक्षीय सम्बन्धलाई मजबुत तुल्याई अनुसन्धानबाट विकास भएका प्रविधिहरू पर्याप्त मात्रामा विस्तार हुन नसक्नु जस्ता समस्याहरू विद्यमान छन् ।

उद्देश्य

१. कृषि तथा पशुपंक्षीजन्य वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।
२. कृषि तथा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनलाई प्रतिस्पर्धी र व्यावसायिक बनाउने ।
३. जलवायु परिवर्तनकानकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्ने वातावरणमैत्री कृषि प्रविधिहरूको विकास र विस्तार गर्ने ।
४. कृषि जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्धन एवम् सदुपयोग गर्ने ।

रणनीति

१. कृषिको व्यवसायीकरण, विविधीकरण, गुणस्तर प्रवर्द्धन र ग्रामीण पूर्वाधारहरूको विकास र यान्त्रीकरणको माध्यमबाट कृषि र पशुजन्य वस्तुहरूको उत्पादन गरी खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने ।
२. कृषि तथा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनको लागत कमगरी प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता

कृषि डायरी २०७१

बढाउने ।

३. कृषि तथा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनलाई अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउन गुणस्तर निर्धारण गर्ने ।
४. सम्भाव्य र उपयुक्त क्षेत्रहरूमा कृषकहरूलाई कम आयतन तर उच्च मूल्यका बाली वस्तु उत्पादन गर्न प्रोत्साहन गरी मूल्य अभिवृद्धि हुने प्रशोधनमा आधारित कृषि तथा पशुजन्य उद्योगको विकासमा जोड दिने ।
५. गुणस्तर परीक्षण, प्रशोधन, अनुगमन र नियमनलाई स्थानीय स्तरका जनताको पहुँच हुने गरी प्रभावकारी बनाउदै बजारीकरणलाई प्रवर्द्धन गर्ने ।
६. कृषिजन्य जैविक विविधताको संरक्षण सम्बर्द्धन तथा सदुपयोग गर्दै जलवायु परिवर्तनका नकरात्मक असर न्यूनीकरण गर्न अनुसन्धानमा आधारित वातावरणमैत्री कृषि प्रविधिहरूको विकास एवम् विस्तार गर्ने ।
७. कृषिलाई सम्मानजनक र आकर्षक पेशाको रूपमा विकास गरी युवाजनशक्तिलाई व्यावसायिक कृषितर्फ आकर्षण गर्ने ।
८. अनुसन्धानबाट विकास भएका प्रविधिहरूको विस्तारमा कृषि क्षेत्रमा कार्यरत सम्पूर्ण सरकारी, गैरसरकारी तथा शैक्षिक संस्थाहरूबीच अन्तरािकाय समन्वय र सहकार्य कायम गर्दै कार्यान्वयनपक्षलाई नतिजाउन्मुख बनाउने ।

कार्यनीति

१. कृषि क्षेत्रको व्यावसायीकरण, गुणस्तर परीक्षण, अनुगमनका क्षेत्रमा उपयुक्त प्रविधिको उपयोग गर्न सक्ने कृषक, युवा, उद्यमी तथा विज्ञहरूको क्षमता विकास गर्दै लगिनेछ । (१)
२. सम्भाव्य क्षेत्रहरूमा कम आयतन भएका उच्च मूल्यका उपजहरूको छनौट गरी उत्पादन वृद्धि गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । (१)
३. युवामैत्री आधुनिक प्रविधिको प्रयोगद्वारा व्यावसायिक उत्पादनमा जोड दिइनेछ । (१)
४. कृषि क्षेत्रमा रहेको श्रम शक्तिको अभावलाई सम्बोधन गर्न यान्त्रीकरणसम्बन्धी नीति निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ । (१)
५. युवा तथा कृषक उद्यमीहरूलाई आवश्यक पर्ने ज्ञान, सीप र लगानीको वातावरण सिर्जना गरी ग्रामीण कृषि पर्यटनको विकासमा युवा तथा कृषक उद्यमीहरूलाई आकर्षित गरी लगानीको वातावरण मिलाइनेछ । (१)
६. सतह तथा भूमिगत सिँचाई र वर्षाको पानी सङ्कलन तथा सिँचाईका उपयुक्त प्रविधिहरूको प्रयोग गरी वर्षैभरि सिँचाई सुविधा उपलब्ध गराउने प्रक्रिया अगाडि बढाइनेछ । (१)
७. ग्रामीण क्षेत्रमा कृषि तथा पशुजन्य वस्तु उत्पादन अभिवृद्धि गर्न थोक बजार, कृषि सडक, विद्युत, सञ्चार, गोदाम घर, शीतघर, सङ्कलन केन्द्र, पशु हाट बजारजस्ता आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास गरिनेछ । (१)

८. खाद्यान्न उत्पादन न्यून हुने तथा खाद्य पोषण असुरक्षित क्षेत्रमा स्थानीय स्तरमै स्थानीय, स्रोत, साधन, श्रम र प्रविधिको प्रयोग भई उत्पादन गर्न सकिने कृषि र पशुपंक्षीजन्य उत्पादन प्रवर्द्धन तथा उपयोगमा जोड दिई सुरक्षित खानापिन र पौष्टिक तत्वको उपयोग बढाउन विशेष चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।(१)
९. कृषि तथा पशुपंक्षीजन्य विकासका कार्यक्रमहरु तर्जुमा गर्दा भू-उपयोग नीतिको आधारमा उपलब्ध जमिनको अधिकतम उपयोग हुने गरी उत्पादन वृद्धिका कार्यक्रमहरु तर्जुमा गरिनेछ । (१)
१०. तर्जुमाको क्रममा रहेको २० वर्षे कृषि विकास रणनीति क्रमिकरूपमा कार्यान्वयन गर्दै लगिनेछ ।
११. कृत्रिम गर्भाधान तथा घाँसेबाली अभियानजस्ता कार्यक्रमलाई व्यापक बनाइनेछ । (२)
१२. स्रोत तथा प्रमाणित बीउ र उन्नत नश्लका पशुपंक्षी उत्पादन गर्ने सरकारी तथा निजी फार्म केन्द्रहरुको सुदृढीकरण गरी स्तरीय बीउ र नश्ल उत्पादनलाई प्रार्थमिकता दिइनेछ ।(२)
१३. उत्पादन सामग्रीहरुको सहज आपूर्तिको व्यवस्था गरी कृषि तथा पशु बीमा, सहूलियतपूर्ण कृषि ऋण, कृषि तथा पशुजन्य उद्योगको उपकरणमा अनुदानको व्यवस्थागरी व्यापारमा कर सुविधा उपलब्ध गराई प्रतिस्पर्धी बनाइनेछ । (२)
१४. सङ्क्रामक पशुपंक्षी रोगबाट हुने नोक्सानीलाई न्यूनीकरण गरी पशुजन्य उत्पादनको लागत घटाउन आवश्यक खोप स्वदेशमानै उत्पादन गरी अभियानमुखी खोप कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । (२)
१५. कृषि बजार ऐन तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ । (२)
१६. साना तथा सीमान्तकृत कृषकलगायत वन उद्यमी तथा व्यवसायीका लागि सरल ढङ्गबाट ऋण सुविधा उपलब्ध गराइनेछ । (२)
१७. कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनहरुको माग र आपूर्तिबीच सामञ्जस्यता ल्याउन मूल्य अभिवृद्धि शृङ्खलाको अवधारणा अङ्गीकारगरी उपभोक्ता, कृषक र सरोकारवाला मध्यस्थकर्ताहरुको सामूहिक हित प्रवर्द्धन गर्ने कार्यमा जोड दिइनेछ । (२)
१८. विगतका कृषि तथा पशुपालनसम्बन्धी अनुभवका आधारमा स्पष्ट मापदण्ड तयार गरी कृषि र पशुपंक्षीजन्य उत्पादनको गुणस्तर निर्धारण गरिनेछ । (३)
१९. राष्ट्रिय व्यापार एकीकरण रणनीति, २०१० ले निर्धारण गरेका निर्यातयोग्य बाली/वस्तुहरुको प्रवर्द्धन गरिनेछ । (३)
२०. तुलनात्मक लाभका आधारमा उच्च उत्पादन सम्भाव्य कृषि उपजहरुको छनौट एवम् उत्पादन वृद्धिमा जोड दिइ त्यस्ता वस्तुहरुको 'पेटेन्ट राइट' सुरक्षित गरी प्रतिस्पर्धी बनाइनेछ ।(४)

कृषि डायरी २०७१

२१. अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा खपत हुने उच्च मूल्यका वस्तु र बालीहरूको प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहित गर्न उत्पादनको ब्रान्ड प्रवर्द्धन तथा प्रमाणीकरणको व्यवस्था मिलाइनेछ । (४)
२२. स्वदेशमा पाइने जडीबुटीहरूको उपयोग गरी बोटबिरुवा तथा पशुपंक्षीहरूको उपचार गर्ने प्रविधि विकास गरिनेछ । (४)
२३. निजी उद्यमी र सहकारी क्षेत्रको संलग्नता बढाउँदै करार खेती तथा सहकारी खेतीलाई प्राथमिकता दिइनेछ । (४)
२४. खाद्य प्रशोधन उद्योगलाई लक्षित गरी गुणस्तरलगायत प्राविधिक समस्या समाधानका लागि अध्ययन अनुसन्धान कार्यक्रम सञ्चालन गर्न जोड दिइनेछ । (४)
२५. मत्स्य पालन कार्यक्रमलाई मध्य पहाडमा विस्तार गरिनुका साथै तराईमा उपलब्ध जलाशय, डोल क्षेत्र, पोखरीमा साना भूमिहीन तथा सीमान्तकृत कृषकहरूलाई लक्षित गरी सहकारीतामा आधारित मत्स्यपालनका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । (४)
२६. कृषि सडक, विजुली, सञ्चार, गोदामघर, शीतभण्डार, सडकलन केन्द्र, थोक बजार र बाह्य क्षेत्रमा बजार सञ्जाल विकास र विस्तार गरिनेछ । (५)
२७. आधुनिक सूचना प्रविधिको सञ्जाल विकास गरी स्थानीय स्तरसम्म कृषि तथा पशुपंक्षी बजारमा सूचनाको पहुँच बढाइनेछ । (५)
२८. बाली तथा वस्तुको व्यावसायिक उत्पादन हुने क्षेत्रलाई एकीकृत पकेट क्षेत्र घोषणा गरी कृषकलाई एकीकृत सेवा सर्वसुलभरूपमा प्रदान गरिनेछ । (५)
२९. राष्ट्रिय/केन्द्रियस्तरका खाद्य, पशुरोग, बिउबिजन, माटो परीक्षण र बाली संरक्षणजस्ता प्रयोगशालाको सुदृढीकरण गरिनेछ । (५)
३०. अन्तर्राष्ट्रिय ऐन, नियम, महासन्धि, सन्धिसँग सामञ्जस्यता कायम गरेर कृषि तथा पशुजन्य वस्तु एवम् सेवा सुविधा नियमनमा समसामयिक परिमार्जन गरी मापदण्ड तथा गुणस्तरमा सुधार ल्याइनेछ । (५)
३१. जीवनाशक विषादि, भेटेरिनरी औषधी, एन्टिबायोटिक, रासायनिक हर्मोनको सही उपयोग गरिनेछ । (५)
३२. विषादीबाट मानव स्वास्थ्यमा हुने दुरगामी दुष्प्रभावलाई न्यून गर्न एकीकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन प्रविधि अपनाई रासायनिक विषादीको प्रयोग कम गर्दै लगिनेछ । (५)
३३. उपलब्ध प्रविधिको प्रयोग गर्दै जलवायु परिवर्तनबाट पर्ने नकारात्मक असर न्यूनीकरण र अनुकूलनका प्रविधि तथा अभ्यासहरूलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ । (६)
३४. कृषि जैविक विविधताको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन तथा उपयोग गरिनेछ । (६)
३५. स्वदेशी ज्ञान र आनुवंशिक/प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र सदुपयोग गर्न उपयुक्त प्रविधि तथा पूर्वाधारको विकास गरिनेछ । (६)
३६. युवा जनशक्तिलाई प्रविधि, सीप र पूँजी उपलब्ध गराई कृषि क्षेत्रमा आकर्षित गर्दै कृषि पेशालाई सम्मानित बनाइनेछ । (७)

३७. कृषि व्यवसाय सञ्चालन गर्न पूँजीगत अनुदान तथा सहूलियतपूर्ण ऋण उपलब्ध गराई कृषि उद्यम सञ्चालनको लागि आवश्यक उद्यम विकास र सीपमूलक तालिम दिने व्यवस्था मिलाइनेछ । (७)
३८. प्राविधिकहरु र कृषक/कृषि उद्यमी तथा सरोकारवालाहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्न जोड दिइनेछ । (७)
३९. बाँझो रहेको जमिन कृषि कार्यमा उपयोग गर्न तथा टुक्रिएका जमिनहरुको चक्काबन्दी गरी व्यावसायिक कृषिकार्यमा प्रयोग गर्नका लागि कबुलियती भूमि बैङ्क (Land Leasing Bank) स्थापना गरिनेछ । (७)
४०. कृषि क्षेत्रको आवश्यकता अनुसार आधारभूत, व्यावहारिक र अनुशरणीय अध्ययन, अनुसन्धानकार्यलाई प्राथमिकताका साथ अधि बढाइनेछ । (८)
४१. स्वदेशमै वर्णशङ्कर बीउ (हाइब्रिड) अनुसन्धान तथा उत्पादन कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिइनेछ । (८)
४२. कृषि अनुसन्धान कार्यक्रमहरुलाई विश्व व्यापार सङ्गठन एवम् क्षेत्रीय स्तरका व्यापार सम्झौताहरुबाट प्राप्त अवसरको अधिकतम लाभ लिनेतर्फ उन्मुख गरिनेछ । (८)
४३. कृषि अनुसन्धान परिषद् र मातहतका अनुसन्धान केन्द्रहरुबाट सिफारिस भएका नतिजाका आधारमा स्थानीय स्तरमा कृषि प्रसारका कार्यक्रमहरु समन्वयात्मक रुपमा सञ्चालन गरिनेछ । (८)
४४. स्थानीय निकाय मातहत रहने गरी प्रत्येक गाउँ विकास समितिमा कृषि तथा पशुसेवा प्रसार केन्द्र स्थापना गरिनेछ । यस्ता केन्द्रमा कृषि तथा पशुसेवा प्राविधिकको व्यवस्था गरिनेछ । (८)
४५. कृषि तथा पशु सेवासम्बन्धी कार्यक्रममा संलग्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी सङ्घसंस्था, विश्वविद्यालय तथा स्थानीय निकायहरुको आपसी समन्वय एवम् सहकार्यलाई प्रभावकारी बनाइनेछ । (८)
४६. खाद्य सम्प्रभुता ऐन जारी गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धी

कृषि अनुसन्धान, प्रसार प्रविधि र सामग्रीको समन्वयात्मक प्रयास तथा व्यापक उपयोगबाट आवधिक योजनाको अन्तिम वर्षसम्म प्रतिव्यक्ति प्रति वर्ष उत्पादन खाद्यान्न वाली ३८९ के.जी., दलहन १६.५ के.जी., फलफूल ३४ के.जी., तरकारी १२३ के.जी., आलु ८६.६ के.जी., माछा २.७ के.जी., दूध ७२.१ के.जी. र मासु ११.८ के.जी. पुगेको हुनेछ ।

६. बाली तथा पशुपंक्षी बीमा

बीमा ऐन, २०४९ को दफा ८(घर) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी बीमा समितिले कृषि विकास मन्त्रालयको सहयोग र समन्वयमा बाली तथा पशुपंक्षी बीमा निर्देशन, २०६९ जारी गरेको छ । यो निर्देशन वि.सं.२०६९ साल माघ १ गतेदेखि लागू भएको छ । निर्देशन जारी भएसँगै समितिले धान बाली, तरकारी खेती, फलफूल खेती, आलु खेती, पशुधन, पंक्षी र माछा बीमालेखको ढाँचा तथा अन्य व्यवस्था तोकिसकेको छ । बीमा शुल्कको पचास प्रतिशत रकम नेपाल सरकारले व्यहोर्ने व्यवस्था समेत भई सकेको छ । ईच्छुक बीमा कम्पनी (बीमक) हरूले निर्देशनको अधिनमा रही बीमा समितिबाट स्वीकृति लिएर बाली तथा पशुपंक्षी सम्बन्धी बीमाको सेवा संचालन गर्न सक्नेछन् । बीमकले बाली तथा पशुपन्थी बीमाको लागि प्रचलित कानून बमोजिमको व्यक्ति, संगठित संस्था, समूह आदिलाई बीमा अभिकर्ताको रूपमा कार्य गराउन सक्नेछ । बाली तथा पशुपन्थी बीमामा कार्य गर्ने कर्मचारी तथा आफुले नियुक्त गरेका बाली तथा पशुपन्थी बीमा सम्बन्धी कार्य गर्ने बीमा अभिकर्तालाई काममा लगाउनु पूर्व बीमा कम्पनी (बीमक) ले बाली तथा पशुपन्थी बीमा सञ्चालन, व्यवस्थापन, वितरण तथा दावी भुक्तानी प्रकृया सम्बन्धमा आधारभूत तालिम दिनु पर्नेछ । कृषक (बीमित) हरूले अभिकर्ताको सहयोगमा माथि उल्लेखित बाली, पशुपंक्षी तथा माछापालन बीमालेखमा तोकिएको सर्त बमोजिम निर्धारित प्रस्ताव फारम भरी आफ्नो व्यवसायको बीमा गराउन सक्नेछन् । बीमा अभिकर्ताले बीमा गराए बापत कमिशन पाउने व्यवस्था गरिएको छ । बीमा गर्दा प्रस्ताव फारमको साथ सम्बन्धित प्राविधिकको प्रमाणपत्र समेत पेश गर्नु पर्दछ । प्राविधिक व्यक्ति भन्नाले बाली बीमाको हकमा कृषि सेवा केन्द्र वा मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट कृषि विषयमा आधारभूत ज्ञान हासिल गरी सम्बन्धित निकायबाट सो सम्बन्धमा कार्य गर्ने इजाजत प्राप्त व्यक्ति र पशुपन्थी बीमाको हकमा पशु सेवा केन्द्र, उपकेन्द्रका प्राविधिक वा भेटेरीनरी जे.टि., जे.टि.ए.वा ग्रामीण पशुपन्थी स्वास्थ्य कार्यकर्ता वा मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट पशुपन्थी चिकित्सा/पशुपन्थी विज्ञान विषयमा ज्ञान हासिल गरी सम्बन्धित निकायबाट सो सम्बन्धमा कार्य गर्ने इजाजत प्राप्त व्यक्ति भनी परिभाषित गरिएको छ । बाली तथा पशुपंक्षी बीमा निर्देशन, २०६९ र विभिन्न बाली, पशुपंक्षी तथा माछा सम्बन्धी बीमालेखमा उल्लेख भएका केही मुख्य अंशहरु तपसिलमा दिईएको छ ।

बाली तथा पशुपन्थी बीमाको बीमा शुल्क कमिशन सम्बन्धी व्यवस्था

क्र.सं.	बाली तथा पशुपन्थी बीमाको किसिम	बीमा शुल्क	कमिशन
१.	बाली बीमा	बीमाङ्कको ५ प्रतिशत (प्रति बाली)	बीमाशुल्कको १५ प्रतिशत
२.	पशु बीमा	बीमाङ्कको ५ प्रतिशत (प्रति वर्ष)	बीमाशुल्कको १५ प्रतिशत

३.	पन्ध्री बीमा	व्यवसायिक	बीमाङ्कको ६ प्रतिशत प्रति समूह (व्याच)	बीमाशुल्कको १५ प्रतिशत
		घरपालुवा	बीमाङ्कको ५ प्रतिशतप्रति समूह (व्याच)	

सदस्य संस्था मार्फत बीमा भएमा कूल बीमा शुल्कमा १५ प्रतिशत छुटको व्यवस्था छ ।

माछाको बीमाशुल्क

- एक वर्ष वा सो भन्दा कम अवधिको लागि पालिने माछाको बीमाशुल्क बीमाङ्क रकमको दुई (२) प्रतिशत हुनेछ । तर विशेष सघन प्रविधि अनुसार माछा पालन गरिएको अवस्थामा बीमाशुल्कमा दश (१०) प्रतिशत छुट दिईनेछ ।
- माछाको बीमा अवधि न्यूनतम तीन(३) महिनाको हुनेछ । पोखरी/रेसवेमा भुरा राखेको पन्ध्र (१५) दिन भित्र बीमा गरी सक्नुपर्नेछ ।
- बीमितले माछा पालनको लागि तयार गरिएको पोखरी/रेसवेको बीमा गर्न चाहेमा त्यस्तो
- पोखरी/रेसवेको बीमाङ्क रकमको एक(१) प्रतिशत बीमाशुल्क भुक्तानी गरी सम्पुष्टि द्वारा थप सुरक्षण लिन सकिनेछ ।

सुरक्षण हुने बालीको क्षेत्रफल र लागत

बालीको लागत:- बालीको बीमा गर्दा बाली लगाउँदादेखि बाली पाक्दासम्म लाग्ने लागत मूल्य कृषि विकास मन्त्रालय मार्फत उपलब्ध गराएको आधारभूत लागत विवरण बमोजिम हुनेछ ।

न्यूनतम क्षेत्रफल:- प्रत्येक कृषकले सुरक्षण गर्न पाउने बालीको न्यूनतम क्षेत्रफल पहाडमा आठ आना (आधा रोपनी) र तराईमा एक कठ्ठा हुनु पर्नेछ । सो भन्दा कम क्षेत्रफलमा लगाईएको बालीका लागि बीमालेख जारी गरिने छैन ।

सुरक्षण हुने पशुपन्ध्री धनको अधिकतम बीमाङ्कको सिमा र उमेर

अधिकतम बीमाङ्क:- बैंक वा वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिई खरीद गरेको, आफ्नै गोठमा हुर्केको वा आफ्नै लगानीबाट खरीद गरेको पशुपन्ध्रीधनहरूको स्थानिय मूल्यको आधारमा बीमाङ्क रकम देहाय बमोजिम हुनेछ :

क) गाईभैसी

गाई	उन्नत	स्थानीय
वाच्छी (१ वर्षसम्मको)	रु.३०,०००/-	रु.१०,०००/-
वाच्छी (१ वर्षदेखि माथिको)	रु.७५,०००/-	रु.२५,०००/-
दुधालु	रु.१,५०,०००/-	रु.५०,०००/-

वा सोको वास्तविक मूल्य जून कम हुन्छ सो सम्म ।

भैसी	उन्नत	स्थानीय
पाडी (१८ महिनासम्मको)	रु.३०,०००/-	रु.१५,०००/-
पाडी (१८ महिना माथिको)	रु.६०,०००/-	रु.३०,०००/-
दुधालु	रु.१,२५,०००/-	रु.७०,०००/-

वा सोको वास्तविक मूल्य जून कम हुन्छ सो सम्म ।

ख) प्रजननको लागि पालिएको प्रति राँगो तथा साँढेको बढीमा रु.७०,०००/- (सत्तरी हजार) वा सोको

वास्तविक मूल्य जून कम हुन्छ सो सम्म ।

ग) ढुवानी वा जोत्नको लागि प्रति गोरु वा राँगोको रु ४०,०००/- (चालिस हजार) वा सोको वास्तविक मूल्य जून कम हुन्छ सो सम्म ।

घ) नाक/चौरी

वाच्छी	रु.१२,०००/-
कोरेली	रु.२५,०००/-
दुधालु	रु.५०,०००/-
वयस्क याक	रु.८०,०००/-

वा सोको वास्तविक मूल्य जून कम हुन्छ सो सम्म ।

ङ) मासुको लागि पालिएका भेडा बाखा तथा बंगुरको आदिका पाठाहरुको उमेर अनुसार स्थानीय बजार मूल्य वा बढीमा रु.८,०००/- (आठ हजार) हुनेछ ।

च) पाठा पाठी उत्पादनका लागि पालिने माउको मूल्य बढीमा देहाय बमोजिम हुनेछ :

- बाखा र भेडा रु.१०,०००/-
- बंगुर रु.१०,०००/-

छ) मासु, चल्ला तथा अण्डाको लागि पालिने हाँस वा कुखुराको मूल्य देहाय बमोजिम हुनेछ :

ब्रोइलर (आठ हप्ताको)(मासु उत्पादन गर्ने)	रु.४००/-
लेयर्स (अण्डा पार्ने)	रु.७००/-
ह्याचरी (चल्ला पार्ने)	रु.१,२००/-
हॉस (अण्डा पार्ने)	रु.७००/-
हॉस (मासु उत्पादन गर्ने)	रु.६००/-

उमेर : पशुधनको बीमायोग्य उमेर (न्यूनतम र अधिकतम) देहाय बमोजिम हुनेछ :-

- स्थानीय तथा उन्नत जातको गाई २ वर्ष (अथवा पहिलो वेत भएको) देखि १० वर्षसम्म
- भैसी ३ वर्ष (अथवा पहिलो वेत भएको) देखि १२ वर्षसम्म
- स्थानीय तथा उन्नत नश्लको बाच्छी-कोरेली वा पाडीको ६ महिनादेखि २ वर्षसम्म
- प्रजननको लागि उन्नत नश्लको साँढे वा राँगाको ३ वर्षदेखि ७ वर्षसम्म
- दुवानी वा जोत्नको लागि गोरु वा राँगा ३ वर्षदेखि १२ वर्षसम्म
- भेडा, बाख्रा र बंगुर ३ महिनादेखि बिक्रीका लागि तयार हुन्जेलसम्म ।

माछा पालनको लागि न्यूनतम २०० वर्ग मिटरको पोखरी र कम्तिमा तीन (३) फिट पानीको गहिराई भएको पोखरी हुनु पर्दछ तर ट्राउट माछाको हकमा प्राविधिकको सिफारिस अनुसारको संरचना भएको हुनु पर्नेछ ।

बाली तथा पशुपन्ध्रीको बीमाङ्कको हकमा प्रत्येक वर्ष तथ्याङ्क हेरी आवश्यक पुनरावलोकन गर्न सकिनेछ तथा निर्देशनमा समावेश नभएका बाली, पशुपन्ध्री तथा अन्यको बीमाङ्कको हकमा सम्बन्धित मन्त्रालय मार्फत उपलब्ध भएको तथ्याङ्कलाई आधार मानी निर्धारण गर्न सकिनेछ ।

- पशुपन्ध्रीको मूल्य, जात र पालिने क्षेत्र अनुसार फरक फरक हुन सक्नेछ ।
- पशुपन्ध्रीको मूल्याङ्कन गर्दा प्रस्तावित पशुपन्ध्रीको उमेर, स्वास्थ्य स्थिति र उत्पादकत्वको आधारमा गर्नु पर्नेछ ।
- तर यसरी निर्धारण गरिने मूल्य स्थानीय बजारमा चलेको मूल्य भन्दा बढी हुने छैन ।
- बीमा गरिएको बाली तथा पशुपन्ध्रीको बीमा अवधिभित्र क्षति भएमा क्षतिको मूल्याङ्कन सम्बन्धित विशेषज्ञ/प्राविधिकबाट गराउनु पर्नेछ ।

बीमालेखले रक्षावरण गर्ने जोखिमहरू

देहायका कुनै कारणबाट धानबाली, तरकारी, फलफूल, आलु, पंक्षी र माछा बीमा अवधिभित्र हानी नोक्सानी भएमा बीमकले बीमाङ्क रकमको ९० प्रतिशत रकम बीमितलाई भुक्तानी गर्नेछ :

कृषि डायरी २०७१

(धानवाली, तरकारी, फलफूल, आलु, पंक्षीको हकमा)

(क) आगलागी, चट्याङ,

(ख) भूकम्प,

(ग) बाढी/डुवान /खडेरी,

(घ) पहिरो/भूस्खलन,

(ङ) आँधिबेहरी, असिना, हिउँ वा तुसारो,

(च) आकस्मिक/दुर्घटनाजन्य बाह्य कारणहरु,

(छ) किरा तथा रोगवाट हुने हानि-नोक्सानी

(माछाको हकमा तलका थप बुँदा समेत)

(ज) अक्सिजनको कमि, एमोनियावाट हुने नोक्सानी,

(झ) विषालु पदार्थवाट मरेमा ।

पशुधनको हकमा: बीमाको अवधिभित्र पशुधनको विवरण तालिकामा उल्लेख भए बमोजिमका पशुधनहरुको क्षति/हानिनोक्सानी भएमा देहाय बमोजिमको क्षतिपूर्ति रकम बीमकले सम्बन्धित पक्षलाई भुक्तानी गर्नेछ ।

क) मृत्यु भएमा बीमाङ्क रकमको ९० प्रतिशत

ख) पूर्ण स्थायी रूपमा अशक्त भएमा बीमाङ्क रकमको ५० प्रतिशत

दाबी सम्बन्धी प्रकृया

बीमालेखले रक्षावरण गरेको जोखिमहरुका कारणवाट बीमित माछा र पंक्षीको हानी नोक्सानी भएमा सात (७) दिनभित्र र धान, तरकारी, फलफूल, आलु र पशुधनको हकमा १५ दिनभित्र वा सो अवधिभित्र संभव नभएमा सोको कारण सहित संभव हुनासाथ वैड्क/सदस्य संस्था मार्फत देहायका कागजातहरु बीमक समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

क) सक्कल बीमालेख

ख) पूर्ण रूपले भरिएको दाबी फाराम,

ग) सम्बन्धित प्राविधिकको प्रतिवेदन (पशु र पंक्षीको हकमा मृत्यु प्रमाण-पत्र)

घ) न.पा./गा.वि.स./वडाको सर्जमिन मुचुल्का वा माछा, पशुधन र पंक्षीको हकमा

कम्तिमा सबभन्दा नजिकको दुई (२) जना छिमेकीको सर्जमिन मुचुल्का

७. बीउ बिजन

७.१ विभिन्न बालीका सिफारिश जातहरू

१. अन्न बाली क) चैते धान

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सि.एच.४५	२०२३ (१९६६)	११८	३.५	तराई, भित्रीमधेश तथा मध्य पहाड
२	विन्देश्वरी	२०३८ (१९८१)	१२८	४.०	तराई र भित्रीमधेश
३	चैते २	२०४४ (१९८७)	१२५	४.८	तराईको सिञ्चित भूमि
४	चैते ४	२०४४ (१९८७)	११८	४.५	तराईको सिञ्चित भूमि
५	चैते ६	२०४८ (१९९२)	१२३	४.८	तराई र भित्रीमधेश (३०० मिटरसम्मको उचाईको सिञ्चित भूमि)
६	हर्दिनाथ १	२०६० (२००४)	१२०	४.०३	तराई, भित्रीमधेश, रिभर बेसिन ८०० मिटरसम्म

ख) वर्षे धान

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ताईचुङ्ग १७६	२०२४ (१९६६)	१४४	७.९	मध्यपहाड र उपत्यका
२	चाईनुङ्ग २४२	२०२४ (१९६६)	१४४	७.३	पहाड
३	ताईनान १	२०२४ (१९६६)	१४४	६.६	पहाड
४	चाइनान २	२०२४ (१९६६)	१४३	७.८	पहाड
५	मसुली	२०३० (१९७३)	१५५	३.५	तराई र भित्रीमधेश
६	जानकी	२०३६ (१९७९)	१३५	४.५	तराई र भित्रीमधेश
७	सावित्री	२०३६ (१९७९)	१४०	४.०	तराई र भित्रीमधेश
८	हिमाली	२०३९ (१९८२)	१४९	६.४	पहाड

कृषि डायरी २०७१

९	कन्चन	२०३९(१९८२)	१४३	७.३	पहाड
१०	खुमल ३	२०४१(१९८३)	१३०	६.५	मध्य पहाड
११	खुमल २	२०४४(१९८७)	१४२	५.६	काठमाडौं उपत्यका तथा समान हावापानी भएको ३००० फीटदेखि ४५०० फीटसम्म उचाइको मध्य पहाड
१२	खुमल ४	२०४४ (१९८७)	१४४	६.३	काठमाडौं उपत्यका तथा समान हावापानी भएको ३००० फीटदेखि ४५०० फीटसम्म उचाइको मध्य पहाड
१३	मकवानपुर १	२०४४ (१९८७)	१५०	४.३	ढुङ्गे कीराको प्रकोप भएको तराई
१४	घैया २	२०४४ (१९८७)	११३	३.४	तराईको असिचित पाखा
१५	पालुङ्ग २	२०४४ (१९८७)	१७२	६.१	शितोष्ण हावापानी भएका मकवानपुर जिल्लाको पालुङ्ग सरहका पहाडीक्षेत्र
१६	खुमल ५	२०४७ (१९९०)	१५४	६.७	१००० मिटरदेखि १४०० मिटरसम्म उचाइ भएका पश्चिमी मध्यपहाडी क्षेत्रहरु जस्तै पर्वत, वाग्लुङ्ग, म्याग्दी
१७	खुमल ७	२०४७ (१९९०)	१४६	७.०	१००० मिटरदेखि १४०० मिटरसम्म उचाइ भएका पश्चिमी मध्यपहाडी क्षेत्रहरु जस्तै पर्वत, वाग्लुङ्ग, म्याग्दी
१८	खुमल ९	२०४७ (१९९०)	१४८	६.७	१००० मिटरदेखि १४०० मिटरसम्म उचाइ भएका पश्चिमी मध्यपहाडी क्षेत्रहरु जस्तै पर्वत, वाग्लुङ्ग, म्याग्दी
१९	छोमरोङ्ग	२०४७ (१९९१)	१६४	४.२	नेपालको पूर्वी एवं पश्चिमी क्षेत्रको १४०० मिटरदेखि २००० मिटरसम्म उचाइ भएको उच्च पहाड र चिसो हावापानी भएको मध्यपहाड
२०	राधा ७	२०४८ (१९९२)	१४८	३.५	तराई, भित्रीमधेश र सोसरह हावापानी भएको अकाशे

कृषि डायरी २०७१

					खेती गरिने क्षेत्र
२१	राधाकृष्ण ९	२०४८ (१९९२)	१५०	३.८	तराई, भित्रीमधेश र सो सरह हावापानी भएको सिञ्चित भूमि
२२	राधा ४	२०५२ (१९९५)	१२५	३.२	मध्यपश्चिम र सुदूरपश्चिम तराई (कपिलवस्तु, दाङ्ग, बर्दिया, बाँके, कैलाली र कञ्चनपुर)
२३	राधा ११	२०५२ (१९९५)	१४८	४.०	मध्यतराई (पर्सा, वारा, रौतहट, सर्लाही, महोत्तरी र धनुषा)
२४	राधा १२	२०५२ (१९९५)	१५५	४.६	पूर्वी तराई
२५	माछापुच्छ्रे ३	२०५३ (१९९६)	१७४	५.०	१४०० मिटरदेखि २००० मिटरसम्म उचाइको चिसो हावापानी भएको मध्यदेखि उच्च पहाडसम्म (लुम्बि, धान्दुक र छोमरोङ्ग क्षेत्र)
२६	खुमल ६	२०५६ (१९९९)	१५५	७.८	काठमाडौँ उपत्यका एवं सो सरहको हावापानी हुने ठाउँ
२७	रामपुर मसुली	२०५६ (१९९९)	१३५	५.७	तराई, भित्रीमधेश, वेशी एवं मध्यपहाडको ९०० मिटर उचाईसम्म अथवा मसुली धान लगाउन सकिने सबै क्षेत्र
२८	चन्दननाथ १	२०५८ (२००२)	१९१	५.०५	जुम्ला वा सो सरहका हावापानी भएको क्षेत्र
२९	चन्दननाथ ३	२०५८ (२००२)	१९२	५.३	जुम्ला वा सो सरहको हावापानी भएको क्षेत्र
३०	मन्जुश्री २	२०५८ (२००२)	१४९	१०.०८	काठमाडौँ उपत्यका
३१	खुमल ११	२०५८ (२००२)	१४४	८.५	काठमाडौँ उपत्यका
३२	लोकतन्त्र	२०६३ (२००६)	१२५-१३०	३.६	तराई, भित्रीमधेश, तल्लो पहाड र मध्यपहाडका नदी किनारा
३३	मिथिला	२०६३ (२००६)	१४५-१५०	३.५-४.५	तराई, भित्रीमधेश र मध्यपहाडको बेसी

कृषि डायरी २०७१

३४	राम	२०६३ (२००६)	१३०-१३७	४.०-७.२	तराई, भित्रीमधेश (शिवालिक उपत्यका, मकवानपुर, चितवन र नवलपरासी)
३५	वर्षे ३००४	२०६३ (२००६)	१५७	३.८	तराई र भित्रीमधेश
३६	पोखेली जेठोबुढो	२०६३ (२००६)	१८० - १८५	२.६	पोखरा उपत्यका र यस आसपासका क्षेत्रहरू (६०० देखि ९०० मिटर उचाई)
३७	खुमल ८	२०६३ (२००७)	१५८	७.७	मध्य पहाड र तल्लो पहाड
३८	सुनौलो सुगन्धा	२०६४ (२००८)	१५१	३.८	तराई, भित्रीमधेश
३९	घैया १	२०६६ (२०१०)	११५	२.५-३.५	अर्वाचित Upland तराई, टार तथा मध्यपहाडका उपत्यका
४०	लल्का बास्मति	२०६६ (२०१०)	१५०	२.५-३.५	मध्य तथा पूर्वी तराई
४१	हर्दीनाथ २	२०६६ (२०१०)	१२५	३.१-४.२	तराई तथा भित्रीमधेश
४२	तरहरा १	२०६६ (२०१०)	११३-१२५	४.२	मध्य तथा पूर्वी तराई
४३	डि. वाई. १८ (पञ्जीकरण मात्र) F1	२०६६ (२०१०)	११८	९.१७	तराई तथा भित्रीमधेश
४४	डि. वाई. २८ (पञ्जीकरण मात्र) F1	२०६६ (२०१०)	१२०	८.८६	तराई तथा भित्रीमधेश
४५	डि. वाई. ६९ (पञ्जीकरण मात्र) F1	२०६६ (२०१०)	१२५	९.५२	तराई तथा भित्रीमधेश
४६	खुमल-१०	२०६८ (२०११)	१३६ (१०७ - १७०)	४.७८	काठमाण्डौ उपत्यका र सो सरहको हावापानी भएका पहाडी क्षेत्र ।
४७	खुमल-१३	२०६८ (२०११)	१४४ (११७ - १८३)	४.१७	काठमाण्डौ उपत्यका र सो सरहको हावापानी भएका पहाडी क्षेत्र ।
४८	सुख्खा धान - १	२०६८ (२०११)	१२३-१२५	३.२-४.२	पूर्व तथा पश्चिमी तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडको ५०० मिटरसम्मका बेसी तथा टार ।
४९	सुख्खा धान - २	२०६८ (२०११)	१२२-	२.३-३.५	पूर्व तथा पश्चिमी तराई,

कृषि डायरी २०७१

			१२४		भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका ५०० मिटरसम्मका बेसी तथा टार
५०	सुख्खा धान - ३	२०६८ (२०११)	१२२-१२५	२.५-३.६	पूर्वि तथा पश्चिमी तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका ५०० मिटरसम्मका बेसी तथा टार
५१	बर्षे - २०१४	२०६८ (२०११)	१३५-१४०	३.८	तराई
५२	स्वर्णा सब -१	२०६८ (२०११)	१५०-१५५	४-५	तराई, तथा भित्री मधेश र मध्य पहाडका ५०० मिटरसम्मका बेसीको सिंचित तथा घोल क्षेत्र ।
५३	बर्षे - १०२७ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२१	३.३	असिंचित तराई र मध्य पहाडका १००० मिटरसम्मका बेसी तथा टार अर्धसिंचित तथा असिंचित क्षेत्र ।
५४	साँवा मसुली सब -१	२०६८ (२०११)	१४५-१५०	३.५-४	तराई, तथा भित्री मधेश र मध्य पहाडका ५०० मिटरसम्मका बेसीको सिंचित तथा घोल क्षेत्र ।
५५	तारा, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	११६	५.१	तराई र भित्री मधेश
५६	सुरज , F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२३	५.७७	तराई र भित्री मधेश
५७	पृथ्वी , F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२४	६.०	तराई र भित्री मधेशको सिंचित क्षेत्र
५८	एराईज - ६४४४, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२२	४.४३	तराई र भित्री मधेशको सिंचित क्षेत्र
५९	पि. एच. बी. - ७१ , F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२९	५.२६	तराई/सिंचित
६०	यु. एस. - ३१२	२०६८ (२०११)	१३२	५.४६	सर्लाही देखि बांके सम्मको

कृषि डायरी २०७१

	, F1 (पञ्जीकरण मात्र)				तराई र भित्रि मधेश
६१	च्याम्पीयन , F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१३६	५.१५	सर्लाही देखि बाँके सम्मको तराई र भित्रि मधेश
६२	राजा , F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२६	४.९४	सर्लाही देखि बाँके सम्मको तराई र भित्रि मधेश
६३	आर.एच. -२५७ , F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२३	४.९९	तराई र भित्रि मधेश
६४	गोरखनाथ - ५०९, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२३	४.८२	तराई र भित्रि मधेश
६५	लोकनाथ - ५०५, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२९	४.७९	तराई र भित्रि मधेशको सिचिit क्षेत्र
६६	पि. ए. सि. - ८०१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२३	७.७९	तराई र भित्रि मधेशको सिचिit क्षेत्र
६७	रेशमा - ७८६, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२०	४.९१	पुर्वि तराईको सिन्धीत क्षेत्र
६८	वैशाली, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२१	६.३५	पुर्वि तराईको सिन्धीत क्षेत्र

(ग) मकै

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल पहेलो	२०२२ (१९६५)	१२०-१३०	४.९	मध्यपहाड
२	रामपुर कम्पोजिट	२०३२ (१९७५)	११०-११५	४.४	तराई, भित्रीमधेश, बेंसी र मध्यपहाड

कृषि डायरी २०७१

३	अरुण २	२०३९ (१९८१)	८०-९०	२.२	तराई, मध्यपहाड
४	मनकामना १	२०४४ (१९८७)	१२०-१३०	४.०	मध्यपहाड (हिउँदमा तराई क्षेत्रमा पनि लगाउन सकिने)
५	गणेश २	२०४६ (१९८९)	१५०-१८०	३.५	उच्च पहाड (हिउँदमा तराई र भित्रीमधेशमा पनि लगाउन सकिने)
६	रामपुर २	२०४६ (१९८९)	१०५-११०	४.०	तराई, भित्रीमधेश, वैंशी र टार
७	अरुण १	२०५२ (१९९५)	९०-१००	४.०	पश्चिमतराई र मध्य पहाड
८	गणेश १	२०५४ (१९९७)	१७५	५.०	उच्च पहाड
९	मनकामना ३	२०५९ (२००२)	१४२	५.५	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका मध्य महाडी क्षेत्र (१००० मिटरदेखि १७०० मिटरसम्मको उचाईको लागि)
१०	गौरव हाईब्रिड मकै	२०६१ (२००३)	११०-१५०	८.१	तराई र भित्रीमधेश (हिउँदे खेतीको लागि)
११	देउती	२०६३ (२००६)	१३०-१३५	५.७	मध्यपहाड
१२	सितला	२०६३ (२००६)	१३०-१३५	६.०८	महाड
१३	मनकामना ४	२०६५ (२००८)	११७	५.३	नेपालको पूर्व देखि पश्चिम सम्म मध्य पहाडको १६०० मिटर भन्दा तल
१४	पोसिलो मकै १	२०६५ (२००८)	१४५-१५५	५.३	नेपालको पूर्व देखि पश्चिम सम्म मध्य पहाडको १६०० मिटर भन्दा तल
१५	मनकामना ५	२०६६ (२०१०)	१४०-१४५	५.२७	कर्णाली पूर्वका मध्यपहाड
१६	मनकामना ६	२०६६ (२०१०)	१४०-१४५	५.३४	पूर्वी- मध्यपश्चिम पहाड
१७	बायो ९६८१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१०-११०	६.५-८	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्यपहाड- वर्षे मौसम पूर्वी तराई- हिउँदे मौसम
१८	राजकुमार, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१००-११०	८-९	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड- वर्षे मौसम पूर्वी तथा मध्य तराई - हिउँदे मौसम
१९	नुतन (के. एच. १०१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१०-१२	६.५-८	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड - वर्षे मौसम

कृषि डायरी २०७१

२०	सुपर ९०० एम., F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१२०-१६०	८-१२	मध्य तराई – हिउदे तथा वर्षे मौसम
२१	डिकेसी ९०८१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	१२०-१६०	१०-१२	मध्य तराई – हिउदे मौसम (कार्तिक –माघ)
२२	अल राजण्डर, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	१२०-१६०	७-१०	तराई क्षेत्रमा – हिउदे तथा वर्षे मौसम
२३	डिकेसी ७०७४, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	८५-९५	६-८	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड – वर्षे मौसम मध्य तराईमा – बसन्ते मौसम
२४	३० पी ३०, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	१००-१५५	६-७	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड – वर्षे मौसम तराई – हिउदे मौसम
२५	३० बि ११, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	१०५-१२०	८-९	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड– वर्षे मौसम तराई – हिउदे मौसम
२६	बिस्को – ९४० F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१३५-१४०	७.१३	मध्य तराई र पहाड
२७	सि – १९२१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१४०-१६७ (Winter) १०५-११० (Rainy)	५.१४- ७.५	पूर्वी तथा मध्य तराई र मध्य पहाडको बेसी तथा टार ।
२८	सि. पि. –८०८, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१३०-१४० (Winter) ११०-१२० (Rainy)	९.९५	पूर्वी तथा मध्य तराई
२९	सि. पि. –६६६, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	११०-१२०	६.९७	पूर्वी तथा मध्य तराई
३०	गोदावरी –९८९, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१०५	७.३६	पूर्वी तथा मध्य तराई, र मध्य पहाडको बेसी तथा टार ।
३१	अली – २, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१०५	५.६९	पूर्वी तथा मध्य तराई, र मध्य पहाडको बेसी तथा टार ।

कृषि डायरी २०७१

	मात्र)				
३२	टि. सि. एस. - ९६९६, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	११०	८.३४	मध्य तराई
३३	रामपुर हाईब्रिड - २	२०६९ (२०१२)	१३०-१६० हिउदे १२५ वर्षे	७.० हिउदे ३.५५ वर्षे	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३४	आर. एम. एल. - ४ (Inbred line)	२०६९ (२०१२)			नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३५	एन. एम. एल. - २ ( ) (Inbred line)	२०६९ (२०१२)			नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३६	आदित्य-९२९, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२१ (Days to silking)	७.२	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३७	प्रोएग्रो- ४६४२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११५ (Days to silking)	८.२९	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३८	बिस्को- ९४० नयाँ, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११९ (Days to silking)	७.७४	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३९	सि. पी. - ८३८, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११९ (Days to silking)	७.११	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
४०	१० मि १०, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११६ (Days to silking)	७.४६	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
४१	डि. एम. एच. - ७३१४, F1 ( ) (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२३ (Days to silking)	६.६६	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
४२	डि. एम. एच. - ८४९, F1 ( ) (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११३ (Days to silking)	६.८५	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
४३	एम. एम. - ११०७, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२३ (Days to silking)	९.०	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
४४	डेकाल्व डवल,	२०६९ (२०१२)	११८ (Days to	६.७९	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश

कृषि डायरी २०७१

	F1 (पञ्जीकरण मात्र)		silking		तथा तराई
४५	विग बोस, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११६ (Days to silking)	८.३९	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
४६	एन. एम. एच.- ७३१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११५ (Days to silking)	७.९२	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
४७	पायोनियर- ३५२२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२२ (Days to silking)	८.६५	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
४८	पायोनियर- ३७८५, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२५ (Days to silking)	८.४५	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
४९	९२२०, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११७ (Days to silking)	७.६७	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
५०	टि. एक्स- ३६९, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२४ (Days to silking)	९.०	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
५१	सि.-१९४६, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११६ (Days to silking)	९.७	नारायणी नदी पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई

(घ) गहुँ

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लेर्मा ५२	२०१७ (१९६०)	१७६	५.०	मध्यपहाड
२	आर.आर. २१	२०२७ (१९७१)	११६-१६०	४.०	तराई र पहाड
३	यु.पी. २६२	२०३५ (१९७८)	१२२	४.०	तराई
४	नेपाल २९७	२०४२ (१९८५)	११७	५.०	तराई
५	अन्नपूर्ण १	२०४५ (१९८८)	१६८	५.५	१००० मिटर उचाइ भन्दा माथिको पहाड
६	अन्नपूर्ण ३	२०४७ (१९९१)	१६५	५.५	लुम्ले र पाखीवास क्षेत्रको ११०० मिटरदेखि १७०० मिटर

कृषि डायरी २०७१

					उचाइसम्मको भूमि
७	बी.एल. १०२२	२०४८ (१९९१)	१२०	४.०	नारायणी नदीदेखि पश्चिमको तराई, टार र १००० मिटरसम्म उचाई भएका उपत्यकाहरु
८	भकुटी	२०५१ (१९९४)	१२०	४.०	तराई, टार र १००० मिटरसम्म उचाई भएका उपत्यकाहरु
९	अन्नपूर्ण ४	२०५१ (१९९४)	१६१	४.०	मध्य र उच्च पहाड
१०	बी.एल. ११३५	२०५१ (१९९४)	११५	४.०	तराई, टार र १००० मिटरसम्म उचाई भएका उपत्यकाहरु
११	अच्युत	२०५४ (१९९७)	१२५	४.५	टार, १००० मिटरभन्दा कम उचाई भएका उपत्यकाको मध्यम तथा उच्च उर्वराभूमि
१२	रोहिणी	२०५४ (१९९७)	११९	४.१	तराई, टार र १००० मिटरभन्दा कम उचाई भएका उपत्यकाको सिञ्चित र मध्यम तथा उच्च उर्वराभूमि
१३	पासाङ्लहामु	२०५४ (१९९७)	१७८	६.७	मध्यपहाड जस्तै काठमाडौं र जुम्ला सरहको समान हावापानी भएको उच्च पहाड
१४	कान्ति	२०५४ (१९९७)	१७४	४.५	पहाडी क्षेत्रको मध्यम र उच्च उर्वरा भूमि
१५	बी.एल. १४७३	२०५६ (१९९९)	११५	४.०	तराई, टार र १००० मिटरभन्दा कम उचाई भएका उपत्यकाको सिञ्चित र मध्यम तथा उच्च उर्वराभूमि
१६	गौतम	२०६१ (२००४)	११९	३.४	तराई, टार तथा ५०० मिटर भन्दा कम उचाई भएको उपत्यका
१७	डब्लु के १२०४	२०६४ (२००७)	१७९	३.४	मध्य पहाड र उच्च पहाड
१८	आदित्य	२०६६ (२०१०)	११८	४.७९	तराई, टार र ५०० मी. सम्मको उपत्यका
१९	एन.एल. ९७	२०६६ (२०१०)	१२२	४.५३	तराई, टार र ५०० मी. सम्मको उपत्यका
२०	विजय	२०६७ (२०११)	१११-१२३	४.४५	तराई, टार र ५०० मी. सम्मको उपत्यका

कृषि डायरी २०७१

२१	गौरा (BL 3235)	२०६९ (२०१२)	१६०	४.२-५.०	मध्य तथा उच्च पहाड
२२	धौलागिरी (BL 3503)	२०६९ (२०१२)	१५६	३.६-४.९	मध्य तथा उच्च पहाड

(ड) कोदो

क्र. सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ओख्ले १	२०३७ (१९८०)	१५४-१९४	३.३	मध्य र उच्च पहाड
२	डल्ले १	२०३७ (१९८०)	१२५-१५१	३.३	तराई, भित्रीमधेश र मध्यपहाड
३	काब्रे कोदो १	२०४७ (१९९०)	१६७-	२.३	९०० मिटरदेखि १९०० मिटर उचाइसम्मको मध्यपहाडी क्षेत्रको पाखोबारी

(च) जौ

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बोनस	२०३० (१९७४)	१६२	३.६	काठमाडौं उपत्यका र समान हावापानी भएको क्षेत्र
२	एच.वी.एल ५६	२०३० (१९७४)	१३५	३.०	तराई र भित्रीमधेश
३	गाल्ट	२०३० (१९७४)	१५७	२.३	तराई, भित्रीमधेश र पालुङ्ग उपत्यका
४	सि.आई. १०४४८	२०३० (१९७४)	१२५	२.६	तराई र भित्रीमधेश
५	केच	२०३१ (१९७५)	११२	२.५	तराई र भित्रीमधेश
६	सोलुउवा	२०४७ (१९९०)	१७७	१.९	मुस्ताङ्ग, मनाङ्ग र डोल्पाका २००० मिटर देखि ३००० मिटरसम्म उचाईका लेकाली क्षेत्र

२. दलहन
(क) भटमास

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हाडी	२०३५ (१९७७)	१२४	२.४	तराई र भित्रीमधेश
२	रान्सम	२०४४ (१९८७)	१४५	१.०	मध्यपहाड र उपत्यका
३	सेती	२०४६ (१९९०)	१५०	१.२	मध्यपहाड र उपत्यका
४	कव	२०४६ (१९९०)	१२३	२.५	तराई र भित्रीमधेश
५	लुम्ले भटमास १	२०५३ (१९९६)	१३८-१४७	१.७	४०० मिटरदेखि १६०० मिटर उचाइसम्मको मध्यपहाड
६	तरकारी भटमास १	२०६० (२००४)	१२०	२.३	मध्यपहाडी क्षेत्र ८०० मिटरदेखि १५०० मिटरसम्म
७	पूजा	२०६३ (२००६)	१२५	१.६	तराई, भित्रीमधेश र मध्य पहाड

(ख) मुसुरो

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाकने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सिन्दुर	२०३६ (१९७९)	१४८	१.५	तराई, भित्रीमधेश र पहाड
२	सिम्रिक	२०३६ (१९७९)	१४३	१.५	तराई, भित्रीमधेश र पहाड
३	शिशिर	२०३६ (१९७९)	१५०	२.०	तराई, भित्रीमधेश र पहाड
४	सिमल	२०४६ (१९९०)	१४३	४.१	तराई, भित्रीमधेश र मध्यपहाड
५	शिखर	२०४६ (१९९०)	१४३	३.५	तराई, भित्रीमधेश र मध्यपहाड
६	खजुरा १	२०५६ (१९९९)	१२८	१.५	मध्यपश्चिमाञ्चलदेखि सुदूर पश्चिमाञ्चलसम्मको धान र मकै लगाईने खेत
७	खजुरा मुसुरो २	२०५६ (१९९९)	१३४	२.१	मध्यपश्चिमाञ्चलदेखि सुदूर पश्चिमाञ्चलसम्मको धान र मकै लगाईने खेत
८	शितल	२०६१ (२००४)	१३४	१.१	सम्पूर्ण तराई र मध्यपहाड
९	महेश्वर भारती	२०६४ (२००७)	१११	१.४	काठमाण्डौ उपत्यका वा सो सरह, मध्य पहाडी क्षेत्रको टार तथा वेसी
१०	सगुन	२०६४ (२००७)	९८	१.३	काठमाण्डौ उपत्यका वा सो सरह, मध्य पहाडी क्षेत्रको टार

कृषि डायरी २०७१

					तथा वेसी
--	--	--	--	--	----------

(ग) चना

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	धनुष	२०३६ (१९७९)	१४४	१.८	तराई र भित्रीमधेश
२	राधा	२०४४ (१९८७)	१४२	१.६	तराईका सुख्खा भाग र आकाशे पानीको भरमा खेती गर्न सकिने भूमि
३	सीता	२०४४ (१९८७)	१४०	१.५	तराईका सुख्खा भाग र आकाशे पानीको भरमा खेती गर्न सकिने भूमि
४	कोशेली	२०४७ (१९९०)	१५४	१.६	पश्चिम तराई र भित्रीमधेश
५	कालीका	२०४७ (१९९०)	१५२	१.४	मध्य र पश्चिम तराई तथा भित्रीमधेश
६	तारा	२०६४ (२००८)	१३५	१.४	तराई र मध्य पहाडको बेशी तथा टार
७	अवरोधी	२०६४ (२००८)	१३५	१.३	तराई र मध्य पहाडको बेशी तथा टार

(घ) बोडी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	आकाश	२०४६ (१९९०)	७३	१.०	तराई र भित्रीमधेश
२	प्रकाश	२०४६ (१९९०)	६०	०.८	तराई र भित्रीमधेश
३	सूर्य	२०६१ (२००४)	७७	१.३	मध्य र पश्चिम तराई, भित्रीमधेश
४	डवलहाम्पेट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	७०-१००	१६-१८	तराई र पहाड
५	मालेपाटन - १	२०६८ (२०११)	७५-९०	०.८-१.०	तराई, भित्रीमधेश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरू (३०० देखि १००० मी)

(ड) रहर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामपुर अरहर १	२०४८ (१९९२)	१९७	१.५	चितवन, मकवानपुर र सर्लाही जिल्लाहरूको तराई र भित्रीमधेश
२	बागेश्वरी	२०४८ (१९९२)	२६१	२.०	धनुषा, सर्लाही र बाँके जिल्लाहरू

(च) मास

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कालु	२०४६ (१९८९)	४९	१.२	मध्यपहाड र उपत्यका

(छ) मुङ्ग

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसा वैशाखी	२०३२ (१९७६)	६०	१.५	तराई
२	कल्याण	२०६३ (२००६)	६०	०.६९	तराई, चुरे पहाड र मध्यपहाड
३	प्रतिक्षा	२०६३ (२००६)	६३	०.६८६	तराई, चुरे पहाड र मध्यपहाड

३. तेलहन

(क) बदाम

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बी. ४	२०३७ (१९८०)	१४०	१.५	तराई, भित्री मधेश र मध्यपहाड
२	जनक	२०४५ (१९८९)	१४५	२.५	तराई, भित्रीमधेश र मध्यपहाडी क्षेत्रको सिंचाईको सुविधा नभएको बलौटे दोमट माटो भएको क्षेत्र

कृषि डायरी २०७१

३	ज्योती	२०५३ (१९९६)	१३७-१५३	२.०	तराई, भित्रीमधेश र मध्यपहाडी क्षेत्रको पानी नजम्ने तथा चिम्ट्याइलो माटो नभएको क्षेत्र
४	जयन्ती	२०५३ (१९९६)	११५	२.२	तराई, भित्रीमधेश र मध्यपहाडी क्षेत्रको पानी नजम्ने तथा चिम्ट्याइलो माटो नभएको क्षेत्र
५	राजर्षि	२०६२ (२००५)	१३६	२.८४	तराई र भित्री मधेश
६	वैदेही	२०६२ (२००५)	११०	३.३	तराई र भित्रीमधेश

(ख) तोरी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	विकास	२०४६ (१९८९)	८५-९०	०.८	मध्यमाञ्चलदेखि सुदूरपश्चिमाञ्चलसम्मको तराई र भित्री मधेश
२	लुम्ले १	२०५३ (१९९६)	८९-१५३	०.९	पश्चिम क्षेत्रको ७०० मिटर उचाईभन्दा माथिको मध्यदेखि उच्च पहाड
३	प्रगति	२०५३ (१९९६)	९९	१.०	पूर्वी मध्यपहाड, तराई र भित्रीमधेशको असिञ्चित भूमि
४	उन्नति	२०६२ (२००५)	८६	१.०४	तराई, भित्री मधेश र कम उचाई भएको उपत्यकाको असिञ्चित क्षेत्र
५	प्रीति	२०६२ (२००५)	८३	१.२६	तराई, भित्रीमधेश र कम उचाई भएको उपत्यकाको असिञ्चित क्षेत्र
६	मोरङ तोरी - २	२०७० (२०१३)	८३	०.७-०.९	तराई तथा मध्य तराई
७	जे वाई - १६, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	१६०	१.८	तराई तथा भित्री मधेशको सिञ्चित तथा अर्ध सिञ्चित क्षेत्र

(ग) रायो

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसा बोल्ल्ड	२०४५ (१९८९)	११०-११५	०.९	तराई र भित्रीमधेश
२	कृष्णा	२०४६ (१९८९)	११५	१.१	मध्यमाञ्चलदेखि सुदूर पश्चिमाञ्चलसम्मको तराई र भित्रीमधेश

(घ) तील

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नवलपुर खैरो तील १	२०५७ (२०००)	८५	१.२	सिरहादेखि नेपालगञ्जसम्मका तराई
२	नवलपुर भुसे तील १	२०५७ (२०००)	१.३	०.६५	तराई र भित्रीमधेश

४. औद्योगिक बाली

(क) सूती

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बेलाचापी १	२०४६ (१९८९)	६०-७०	०.९	तराई

(ख) कपास

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	टयाम्कट एस.पी. ३७	२०३४ (१९७७)	६०-७०	०.९	मध्यमाञ्चल र सुदूर पश्चिमाञ्चल

(ग) उखु

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	जीतपुर १	२०५३ (१९९६)	३००-३६०	७१.०	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलको सिञ्चित तराई
२	जीतपुर २	२०५३ (१९९६)	३००-३६०	९२.०	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलको असिञ्चित तराई
३	जीतपुर ३	२०६० (२००४)	३००-३६०	७९.२	तराई
४	जीतपुर ४	२०६० (२००४)	३००-३६०	८६.०	तराई

कृषि डायरी २०७१

(घ) जुट

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	इटहरी १ (सितोपात)	२०५६ (१९९९)	११८	३.४	पूर्वी तराई
२	इटहरी २ (सुनौलो पात)	२०५६ (१९९९)	११६	३.३	पूर्वी तराई

(ङ) अदुवा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कपुरकोट अदुवा १	२०५८ (२००१)	२२५-२४०	२२-३८	१६०० मिटर उचाईसम्मको भित्रीमधेश, मध्यपहाड र बेसी

५. तरकारी बाली

(क) आलु

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुफ्री ज्योति	२०४९ (१९९२)	११०	२३	पहाडमा वर्षे बालीको लागि माघ, फाल्गुण र चैत्र, हिउँदेबालीको लागि असोज र कार्तिकमा तथा कम वर्षा हुने पश्चिमका उच्च पहाडका लागि असार र साउन
२	कुफ्री सिन्दुरी	२०४९ (१९९२)	११०-१२०	२३	तराईमा हिउँदे बालीको रुपमा, असोजदेखि मार्सिरसम्म र तल्लोपहाडी भेगमा कार्तिकदेखि पुससम्म
३	डेजिरे	२०४९ (१९९२)	९०-१२०	१८	तराईमा हिउँदेबालीको रुपमा असोज र कार्तिक, मध्यपहाड र तल्लोपहाडमा भाद्र र असोज तथा मध्य पहाडदेखि उच्च पहाडमा वर्षेबालीको रुपमा माघ र फागुन
४	जनकदेव	२०५६ (१९९९)	११०	३९.४	मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा गृष्म ऋतु, उपत्यका तथा तराई क्षेत्रमा शरद ऋतु र

कृषि डायरी २०७१

					कम पानी पर्ने उच्च पहाडी क्षेत्रमा वर्षा ऋतु
५	खुमल सेतो १	२०५६ (१९९९)	११०	३८-७	मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा गृष्म ऋतु, कम पानी पर्ने उच्च पहाडी क्षेत्रमा र मध्यपहाडी क्षेत्रमा शरद ऋतु
६	खुमल रातो २	२०५६ (१९९९)	९५	३६-२	तराई, भित्रीमधेश तथा खोंचहरुमा शरद ऋतु
७	खुमल लक्ष्मी	२०६५ (२००८)	१२०-१४०	२४-२८	मध्य तथा उच्च पहाडी भेग- वर्षे वाली सुख्खा उच्च पहाडी भेग- मनसून वाली तराई तथा भित्री मधेश- शरद तथा हिउँदे वाली
८	आई पी बाई ८	२०६५ (२००८)	११०-१२०	२५-२७	तराई तथा भित्री मधेश

(ख) काउली

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	काठमाडौं स्थानीय	२०४६ (१९९०)	११०-१२०	२५.०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	डोल्पा स्नोबल	२०५१ (१९९४)	११०-१२०	१५	तराई, मध्यपहाड र उच्च पहाड
३	सर्लाही दिपाली	२०५१ (१९९४)	५५-६०	८.०	तराई र मध्यपहाड
४	एन एस ६०एन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	२६-३०	तराई र पहाड
५	एन एस १०६, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-७५	२८-३४	तराई, पहाड र उच्च पहाड
६	एन एस ९०, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०-९५	४०-६०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
७	अन्ना ९०, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०	४५-५६	तराई, पहाड र उच्च पहाड
८	अन्ना कप, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०	३०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
९	रेनी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८१	३६-४०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
१०	डमी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०	४०-४४	तराई, पहाड र उच्च पहाड
११	युमिको, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५	२६-३०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
१२	स्नो वेष्ट F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-७५	३०-४०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
१३	हवाईट ईजल्याण्ड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५५	३३	तराई र मध्ये पहाड
१४	हवाईट फ्ल्यास F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११०	४५	मध्ये पहाड
१५	मिल्कीवे F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	५२.५	पहाड र उच्च पहाड

कृषि डायरी २०७१

१६	कासमिरे F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११०	५२.५	तराई र मध्ये पहाड
१७	क्यान्डिड चार्म F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११०	५२.५	तराई र मध्ये पहाड
१८	युकोन F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११०	५६	तराई र मध्ये पहाड
१९	नेपा हवाईट F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१००	३८	तराई र मध्ये पहाड
२०	स्नो क्राउन F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०	२२-२५	तराई र पहाड
२१	स्नो मिस्टीक F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०	३५-४०	तराई र पहाड
२२	स्नो ग्रेस F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७३	३५-४०	तराई र पहाड
२३	नेपा ६०, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५	२६-२८	तराई र पहाड
२४	स्नो क्वीन F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०	२०-२२	तराई र पहाड
२५	स्नो डोम F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५	४०-४५	तराई र पहाड
२६	स्नो मार्च , F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१८०	५०-५५	तराई र पहाड
२७	हवाईट कप , F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५५	१५-१६	तराई र पहाड
२८	हवाईट किड , (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०	१८-२०	तराई र पहाड
२९	हवाईट कलाउड, (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-७५	२२-२३	तराई र पहाड
३०	हवाईट डायमण्ड , F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०-८५	३६	तराई र पहाड
३१	स्नो मून, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९०-१००	४०-४४	तराई र मध्यपहाड
३२	सिल्भरकप ६०, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	२४-३०	मध्यपहाड र तराई
३३	सिल्भरमून ६० , F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	२०-२६	मध्यपहाड र तराई
३४	रेमी , F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	२४-३०	मध्यपहाड र तराई
३५	हवाईट टप, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९०	४२	मध्यपहाड र तराई
३६	सुपर हवाईट टप, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	५६	मध्यपहाड र तराई
३७	देवि १, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	४९	मध्यपहाड र तराई
३८	देवि २, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	११५	४८	मध्यपहाड र तराई
३९	एन २२, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१३०	६०	मध्यपहाड र तराई
४०	मनास्लु , F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८०	२८	मध्यपहाड र तराई
४१	निम्सु , F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८०	२८	मध्यपहाड र तराई
४२	हवाईट मून, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१२५	४८	मध्यपहाड र तराई
४३	८०४, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९०	२८	मध्यपहाड र तराई
४४	हवाईट स्नो, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	५५-६०	२२.९	तराई भित्री मधेस र पहाड
४५	मेघा F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	४०-५०	तराई र मध्य पहाड
४६	अल द राउण्ड (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	१३०	१५-२०	तराई , मध्य पहाड र उच्च पहाड
४७	स्नो वेभ F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	५०-५५	तराई र मध्य पहाड

कृषि डायरी २०७१

४८	जुली F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०-५५	३५-४०	तराई र मध्य पहाड
४९	फुजिएमा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	७-८५	३५	तराई र मध्य पहाड

(ग) मूला

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मिनोअली	२०४६ (१९९०)	४०-४५	२६	तराई, पहाड र उच्च पहाडको सिञ्चित भूमि
२	ह्वाइट नेक	२०५१ (१९९४)	६०-६५	३५	मध्यपहाड
३	प्युठाने रातो	२०५१ (१९९४)	७०-८०	४३	मध्यपहाड
४	चालीस दिने	२०५१ (१९९४)	३५-४५	२८	तराई र मध्यपहाड
५	टोकिनासील (पञ्जीकरण मात्र)	२०५१ (१९९४)	५२-६०	३१	११०० मिटरदेखि १७०० मिटरसम्मको मध्यपहाड
६	घनकुटे (पञ्जीकरण मात्र)	२०५१ (१९९४)	५५-६०	४२	११०० मिटरदेखि १७०० मिटरसम्मको मध्यपहाड
७	अल सिजन ह्वाइट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	७०	२०-३०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
८	मिनोअली लड ह्वाइट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	५५-६०	२०-३०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
९	वाइ आर ह्वाइट स्पिड F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	४०-८०	तराई र पहाड
१०	मिनोअली लड ह्वाइट F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	४०-६०	तराई र पहाड
११	एनी सिजन, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	७०	४०-६०	तराई र पहाड
१२	ग्रीन बो, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५	४०-६०	तराई र पहाड
१३	ट्रिपिकल क्रस, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	४०-६०	तराई र पहाड
१४	ग्रिन नेक, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४०-५०	५-७	मध्य, पहाड र तराई
१५	लड ह्वाइट मिनोड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०	४०-६०	मध्य पहाड
१६	सिन्जीन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६५	४०-४५	मध्य पहाड
१७	वि एन ४२९, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०	४०-४५	मध्य पहाड
१८	रॉक - ४५ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५० १४०	४४-५० ०.८-०.९ बीउ	तराई र मध्यपहाड

कृषि डायरी २०७१

(घ) सलगम

क्र. सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पर्पल टप	२०४६ (१९९०)	६०-७०	२३	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	फुयुनोसो , F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	१०-१८	मध्यपहाड र तराई

(ङ) रायो साग

क्र.सं	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल चौडापात	२०४६ (१९९०)	५०-६०	३५.०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	मार्फा चौडापात	२०५१ (१९९४)	५५-६५	२८.०	मध्यपहाड र उच्च पहाड
३	खुमल रातोपात	२०५१ (१९९४)	६०-७०	२८.०	मध्यपहाड र उच्च पहाड
४	ताङ्गखुवा रायो	२०५१ (१९९४)	३०-३६	३१.०	११०० मिटरदेखि १७०० मिटरसम्मको मध्यपहाड
५	माईक जायन्ट, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	३५-४०	१	तराई र पहाड
६	रेड जायन्ट, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	३५-४०	१	तराई र पहाड

(च) प्याज

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रेड क्रियोल	२०४६ (१९९०)	६०	१५	तराई, पहाड र उच्च पहाड तीनै भौगोलिक क्षेत्रमा क्रमशः कार्तिकदेखि मंसिर, भाद्रदेखि कार्तिक र फागुनदेखि चैत्रसम्म लगाउने

कृषि डायरी २०७१

२	सुपरेक्स F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१३०-१५०	३५-३८	तराई र पहाड
३	टि आई १७२, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)		३२-३५	तराई र पहाड
४	कास F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	२५०	६०	तराई र पहाड
५	भेनस, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३००	४५	तराई र पहाड
६	विन्टर सिल्भर, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३००	४५	तराई र पहाड
७	भेनस F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८	१३०-१६५	१६.६-२०.०	तराई र मध्य पहाड

(छ) गोलभेंडा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसारुवी	२०४६ (१९९०)	६०	१५.०	तराई र पहाड
२	रोमा	२०५१ (१९९४)	६५-७०	१२-१५	तराई र मध्यपहाड
३	मनप्रेक्स	२०५१ (१९९४)	८०-९०	२०-४०	मध्य र उच्च पहाड
४	एन.सी.एल. १	२०५१ (१९९४)	६५-७०	२०-३०	तराई र मध्यपहाड
५	सृजना, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-८०	१०५-११०	मध्यपहाड: ८०० मि. देखि १६०० मि. तराई: १५० मि. माथि
६	गौरव ५५५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२००९)	१००-१०५	१०६	तराई तथा मध्य पहाड
७	अमिता, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९५-१००	९६.२	तराई तथा मध्य पहाड
८	एन एस ८१५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-८०	८०-९०	तराई र पहाड
९	एन एस ७१९, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७८-८०	८०-९०	तराई र पहाड तथा रिभर बेसिन
१०	स्वरक्षा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	८०-९०	तराई र पहाड
११	एन एस २५३५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	१४०-१५०	तराई र पहाड
१२	एन एस ५३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०-८५	९०-१००	तराई र पहाड
१३	युरेका, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०२	९३.७	तराई र पहाड
१४	साभेरा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०५	११३	तराई र पहाड
१५	जिको, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०४	१४०	तराई र पहाड
१६	सेन्स, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०७	११५	तराई र पहाड
१७	सेरेस, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११२	१०५	तराई र पहाड
१८	स्पेक्ट्रा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०१	१२२	तराई र पहाड
१९	एस्टा ७१७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०३	१३१	तराई र पहाड
२०	नोमा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०७	१५२	तराई र पहाड

कृषि डायरी २०७१

२१	मारिना, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०५	११३	तराई र पहाड
२२	भि एल ४४३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०४	१४०	तराई र पहाड
२३	माधुरी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८०	१२०	मध्यपहाड र तराई
२४	जमुना, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८५	१२०	तराई तथा मध्यपहाड
२५	माकिस्, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०-७०	३०	तराई तथा मध्यपहाड
२६	वपेल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८५-९०	५६	तराई, मध्य तथा उच्चपहाड
२७	दलिला, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०-७०	३०	तराई, मध्य तथा उच्चपहाड
२८	जिना, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	५०-५५	३८	तराई भित्री मधेस र पहाड
२९	टी - ३०, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	६०-६५	५७	तराई भित्री मधेस र पहाड
३०	सुर्य- १११ F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	१००-१०५	६०.५	तराई र मध्य पहाड
३१	अमरुता F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-७०	४०-५०	तराई क्षेत्र
३२	मिट्टो F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	१००-१२०	तराई र मध्य पहाड

(ज) गाँजर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नानटिस फोर्टे	२०४६ (१९९०)	९०-१००	१२.०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	न्यु कुरोदा, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	१००	५०-६०	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
३	नेपा ड्रिम , F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	२५	तराई र पहाड
४	सिग्मा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	२५	तराई र पहाड
५	कुरोदा मार्क II, F ₁ , (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	५-७	मध्य पहाड र तराई
६	मस्काडे (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५५-६०	७०-१००	तराई र मध्य पहाड

(झ) बन्दा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कोपनहेगन मार्केट	२०५१ (१९९४)	७०-९०	३५	तराई र मध्यपहाड
२	नेपा ग्रिन ७७७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५-९०	७५	तराई तथा मध्य पहाड
३	विगसन १७१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९५-१००	८०	उच्च पहाड

कृषि डायरी २०७१

४	नेपा राउण्ड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०	७५	तराई
५	सुपर गिन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०-१००	४०-५०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
६	रेयर बल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०	३६-४०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
७	गिन कोरोनेट, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	३५-३८	तराई र पहाड
८	सुपर कोरोनेट, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	३२-३५	तराई र पहाड
९	नेपा स्टार, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	२२-२५	तराई र पहाड
१०	टि ६२१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	१८-२०	तराई र पहाड
११	स्वि किड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५	२२-२५	तराई र पहाड
१२	समर कस, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	४५-६०	तराई र पहाड
१३	गिन च्यालेन्जर F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	४५-६०	तराई र पहाड
१४	गिन हिरो, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	४५-६०	तराई र पहाड
१५	नेपा म्याजिक, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	४५-६०	तराई र पहाड
१६	बोनस, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०-८५	६०-७०	तराई र पहाड
१७	गोल्डेन बल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५३	४५-६०	तराई र पहाड
१८	क्षितिज, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	४५-६०	तराई र पहाड
१९	श्रुषि, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	४५-६०	तराई र पहाड
२०	ग्रीन क्राउन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	७५-८०	२०-२५	मध्य पहाड
२१	ग्रीन टप, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	११०	४८	मध्य पहाड र तराई
२२	एन एस आर, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१००	४२	मध्य पहाड र तराई
२३	के एफ ६५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	३९.२	मध्य पहाड र तराई
२४	एन ७६६, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१००	४८	मध्य पहाड र तराई
२५	एन वाई सि आर, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१००	४८	मध्य पहाड
२६	ग्रीन हट, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	७५-८०	५०-६०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२७	वाई आर होनाम, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	७५-८०	५०-६०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२८	एशिया एक्सेस, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५५	४०-५०	तराई र मध्य पहाड
२९	सि.जे. एन. - १२, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	७५-८०	४९.३	तराई भित्री मधेस र पहाड
३०	एशिया कस, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	५०-५५	३९.२	तराई भित्री मधेस र पहाड
३१	जेनिय F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५५-६५	४०	तराई
३२	फुटोस्की F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	९०	३०-४५	तराई, मध्य पहाड

(ब) तनेबोडी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल तने	२०५१ (१९९४)	६०-७०	४.५	तराई र मध्यपहाड
२	सलाही तने	२०५१ (१९९४)	५०-६०	७.०	तराई र मध्यपहाड

कृषि डायरी २०७१

३	चन्द्रा ०४१, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४८	३३	तराई र मध्यपहाड
४	कर्मा स्टीकलेस (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	१५	तराई र मध्य पहाड
५	एनओ - ३२४ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	४.६	तराई , मध्य पहाड र उच्च पहाड
६	सेला -४६४ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	३५-४०	५	तराई र मध्य पहाड

(ट) घिउ सिमी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	त्रिशूली सिमी	२०५१ (१९९४)	७०-७५	१४.०	मध्य र उच्च पहाड
२	भुग्रे सिमी	२०५१ (१९९४)	५०-५५	९.०	तराई र मध्य पहाड
३	मन्दिर (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४६	१२	तराई र मध्यपहाड

(ठ) केराउ

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सर्लाही आर्केल	२०५१ (१९९४)	६०-६५	५-७	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	न्यू लाईन	२०५१ (१९९४)	८५-९०	६-८	तराई र मध्य पहाड
३	सिक्किमे	२०५१ (१९९४)		२५-३०	तराई, मध्य र उच्च पहाड

(ड) भेडे खुर्सानी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	क्यालिफोर्निया	२०५१ (१९९४)	८०-९०	१६-२०	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	सागर (पञ्जीकरण मात्र)OP	२०६६ (२०१०)	६५-७५	३६	तराई र मध्यपहाड
३	एन एस ६३२, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५	४४-५०	तराई र पहाड

(ढ) खुर्सानी

क्र स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ज्वाला	२०५१ (१९९४)	६०-७०	२५-३०	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	कर्मा ७४७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०	४०	तराई र मध्यपहाड
३	कर्मा ७७७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५	६०	तराई र पहाड
४	नेपा हट, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	४०	तराई र मध्यपहाड
५	अन्ना ३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-७५	४०-४४	तराई र पहाड
६	एन एस १७०१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८५	८०-९०	तराई र मध्यपहाडका नदी किनारहरु
७	एन एस ११०१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-८०	७०-७४	तराई र मध्यपहाडका नदी किनारहरु
८	गोली, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-८०	७०-७६	तराई र मध्यपहाडका नदी किनारहरु
९	आकास, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८५	५०-५६	तराई र मध्यपहाडका नदी किनारहरु
१०	विग मामा ३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९५	५०	तराई र पहाड
११	ओमेगा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११५	५०	तराई र पहाड
१२	सुपर तारा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११८	४०	तराई र पहाड
१३	मार्शल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११५	३५	तराई र पहाड
१४	सुद, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	६५	४९.३	तराई भित्रि मधेस र पहाड
१५	प्रिमियम F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	८०-८५	२५-३०	तराई र मध्य पहाड
१६	नैना F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	८०	४०-५०	तराई र मध्य पहाड

(ण) भण्टा

क्र स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नुकी	२०५१ (१९९४)	६०-६५	२५-३०	तराई र मध्य पहाड
२	एन एस ७९७ , F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	३०-४०	तराई र मध्यपहाडका नदी किनारहरु
३	अर्का केशव (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	७०-७५	२०-२४	तराई र मध्यपहाडका नदी किनारहरु

कृषि डायरी २०७१

४	अन्ना ८०६, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६४	४०-४५	तराई र मध्यपहाडका नदी किनारहरु
५	रुनाको, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७(२०१०)	६०-७०	१०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
६	मायालु- ५५५ F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	७५	४५	तराई र मध्य पहाड
७	साम्ली F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५०	५०	तराई
८	आशा F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	६०-७०	तराई र मध्य पहाड

(त) धिरौला

क्र स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कान्तिपुरे	२०५१ (१९९४)	११०-१२०	१५-१८	मध्य पहाड
२	न्यु नारायणी, F ₁ (ञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५	१३	तराई र मध्यपहाडका
३	गिता, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	३८	तराई र मध्यपहाडका
४	एन एस ४४५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२४-३६	तराई र मध्यपहाड
५	एन एस ४४१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२०-३०	तराई र मध्यपहाड
६	निशा-७७७ F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	४०	तराई र मध्य पहाड
७	सरिता F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५०	५०-७०	तराई
८	सिन्धु F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०-६०	५०-७०	तराई

(थ) काँक्रे

क्र स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कश्ले	२०५१ (१९९४)	७५-८०	१५-१८	तराई र मध्य पहाड
२	एन एस ४०४, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३०-३५	२.४-३.२	तराई र पहाड
३	एन एस ४०८, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४३-४५	४	तराई र पहाड
४	चाँदनी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३६	५८	मध्यपहाड
५	सिमरन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	मध्यपहाड
६	मलिका ९९९, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३७	५८	तराई
७	कोपिला, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६५	तराई र मध्यपहाड
८	कर्मा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	तराई र मध्यपहाड
९	गौरी ७५७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	तराई र मध्यपहाड
१०	हिमाल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५-३७	६०	मध्यपहाड
११	गरिमा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-४८	५५	तराई र मध्यपहाड
१२	मनिषा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६०	मध्यपहाड
१३	सन्जय, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५-३७	६१	मध्यपहाड

कृषि डायरी २०७१

१४	सालिनी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३६-४६	५४	तराई र मध्यपहाड
१५	सिता ८८८, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३४	६६	मध्यपहाड
१६	रमिता, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५-३८	६३	मध्यपहाड
१७	पार्वती ४७८, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६०	मध्यपहाड
१८	शाहिनी १, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३६	६८	तराई
१९	शाहिनी २, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३७	६८	तराई
२०	मिन्जा १७९, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	तराई र मध्यपहाड
२१	नेपा टुसी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१५-१८	तराई र पहाड
२२	नेपा टुसी ००५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१८-२०	तराई र पहाड
२३	नेपा टुसी १०३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१८-२०	तराई र पहाड
२४	डयाडी २२३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	३०-४०	तराई र पहाड
२५	लक्की स्टार, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	३०-४०	तराई र पहाड
२६	डाइनेष्टी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४२	४०-६०	तराई र पहाड
२७	बेली F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	५०-७०	तराई र पहाड
२८	म्याजेष्टी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	५०-७०	तराई र पहाड
२९	हिमालय, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४५	३३-७	मध्य पहाड र तराई
३०	हिरा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४७	७०	तराई
३१	जुवोराज ४११, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४५	७६-५	मध्य पहाड र तराई
३२	कानेना, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	३५-४०	१५-२०	मध्य पहाड र तराई
३३	कासिन्दा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	३५-३८	१५-२०	मध्य पहाड र तराई
३४	एल. - ३३३ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	५२	२७.१	तराई भित्री मधेस र पहाड
३५	राजा F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	६५	तराई
३६	मालिनी F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४३-४५	४५-४८	तराई
३७	एनओ- १२९ F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५५	३२	तराई र मध्य पहाड

(द) स्ववास फर्सी

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	असार स्ववास	२०५१ (१९९४)	६०-८०	९७.८	तराई र मध्य पहाड
२	अन्ना १०१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	४०-५०	तराई र पहाड
३	अन्ना २०२, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	३६-४०	तराई र पहाड
४	अन्ना ३०३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	४०	तराई र पहाड
५	सनी हाउस, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५२	५१.८	तराई र पहाड
६	दुरु ग्रीन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३८-४३	२९	तराई र पहाड
७	सोन्डो भि, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३८-४३	२५	तराई र पहाड
८	लड ग्रीन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	२५	तराई र पहाड
९	हिन डेजर्ट, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०-९५	१८	तराई र पहाड
१०	डेभिन्च (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०-७५	१०५	मध्य पहाड र तराई
११	स्टार व आई जुकिनी(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५५	११०	मध्य पहाड र तराई

कृषि डायरी २०७१

१२	ग्रे जुकिनि (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	८०	तराई र मध्य पहाड
----	--------------------------------	--------------	----	----	------------------

(घ) स्वीस चार्ड

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सुसाग	२०५१ (१९९४)	६०-७०	२०-३५	तराई, मध्य र उच्च पहाड

(न) तीते करेला

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हरियो करेला	२०५१ (१९९४)	९०-१००	२०-२५	तराई र मध्य पहाड
२	चन्द्रा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	१९.८	तराई र मध्यपहाड
३	लक्ष्मी ५५५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०	२८	तराई , मध्यपहाड तथा उच्च पहाड
४	पिपल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०	२०.९	तराई , मध्यपहाड तथा उच्च पहाड
५	शिव, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	२१.४	तराई
६	सेती ४४४, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४६-४८	२६.९	तराई , मध्यपहाड तथा उच्च पहाड
७	कोमल F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	३५.६	तराई , मध्यपहाड तथा उच्च पहाड
८	गंगा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२४	तराई
९	सम्बुद्धि, F ₁ पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	३५.८	तराई , मध्यपहाड तथा उच्च पहाड
१०	हिरा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	२४.३	तराई
११	एन एस ४५३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई , र पहाड
१२	एन एस ४५४, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई र पहाड
१३	एन एस १०२४, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई र पहाड
१४	एन एस ४३१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई र पहाड
१५	एन एस ४३४, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४४-४८	तराई र पहाड
१६	एन एस ४३३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई र पहाड
१७	पाली, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४०-५०	४५-५०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
१८	केशव -७७७ F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०	२८.५	तराई र मध्य पहाड
१९	हरीत F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-७०	३०-३५	तराई र मध्य पहाड

कृषि डायरी २०७१

२०	रमन F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	३५-४०	तराई
२१	माया F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	४०-४५	तराई र मध्य पहाड

(प) रामतोरिया

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पावती	२०५१ (१९९४)	५०-६०	१२-१६	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	अर्का अनामिका (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२४-३२	तराई , मध्यपहाड र उच्च पहाड
३	जया F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०(२०१३)	४५-५०	१३-२०	तराई

(फ) पालुङ्गे

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हरिपाते	२०५१ (१९९४)	४०-४५	१२-१६	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	डब्लू किड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	१८-२७	तराई , र पहाड
३	एशिया डोड चो, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	१०-१८	मध्य पहाड र तराई
४	एशिया वोल डोड, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०	१०-१८	मध्य पहाड र तराई

(ब) ब्रो काउली

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ग्रीन डोम ११५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११५	२०-२४	तराई पहाड तथा उच्च पहाड
२	ग्रीन डोम ८०, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०	१८-२४	तराई ,मध्यपहाड तथा उच्च पहाड
३	ग्रीन पारासोल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७३	३०-३२	तराई ,र पहाड
४	प्रिमियम कप, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	२१-२३	तराई , र पहाड
५	सेन्ताउरो, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६८	२२-२५	तराई , र पहाड
६	ग्रीन पिथा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५	१६-१७	तराई , र पहाड
७	साकुरा, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	१०-१२	मध्य पहाड
८	एभरेष्ट ग्रीन, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	२५-३०	तराई र मध्य पहाड
९	किड डोम, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८५-९०	१६-२४	तराई र मध्य पहाड
१०	अली यू, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	१२-१८	तराई र मध्य पहाड

कृषि डायरी २०७१

११	तोक गक, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५-९०	१६-२४	तराई र मध्य पहाड
----	---	-------------	-------	-------	------------------

(भ) तर्बुजा

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लक्ष्मी ७४७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७	२०.५	तराई
२	लक्ष्मी ७६७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	३०.५	तराई
३	मस्ताना F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६५-७०	७०-८०	तराई

(म) फर्सि

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सोनार ०२२, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	५५	तराई

(य) लौका

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	काभेरी, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४५-५०	४०-५०	तराई, र पहाड
२	एन एस ४२१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४५-५०	४४-५६	तराई, र पहाड
३	एन एस ४४३, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४३-५०	३०-४०	तराई, र पहाड
४	अनमोल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७(२०१०)	६०	१२	तराई, पहाड र उच्च पहाड
५	धारा F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०(२०१३)	५५-६५	५०-७०	तराई तथा पहाड

(र) पाटे धिरौला

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ह्यु क्य ५०१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	२३	तराई र मध्यपहाड
२	भिसेट सि सि १६५, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५-४०	३०	तराई र मध्यपहाड
३	एन एस ४०१, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	४४-४८	तराई र पहाड

(ल) धनियाँ

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लोटस (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४०-५०	११.८	तराई , र मध्यपहाड
२	सूरभी (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	३५	१६-२०	तराई , मध्यपहाड र उच्च पहाड
३	अमेरिकन लङ्ग स्ट्यान्डीड (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५०	१२.२	तराई र मध्य पहाड
४	एक्स एम एल एनओ -४६५ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	३५	७.२	तराई , मध्य पहाड र उच्च पहाड
५	रामसेस F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०-६०	६-७	तराई र मध्य पहाड

(व) चिचिण्डा

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कर्णाली, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५	३०	तराई र मध्यपहाड
२	हरियाली, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०	३०	तराई र मध्यपहाड

(श) कुरिलो

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मेरी वाशिङटन ५०० डब्लु, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	२१०	६	तराई , मध्यपहाड र उच्च पहाड

(ष) पार्सले

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पार्सले ग्रीन कारपेट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६(२०१०)	६०-६५	१	तराई , र पहाड
२	सोइ सिम (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६(२०१०)	६०-६५	२	तराई , र पहाड
३	सेलेरी उताह टल ग्रीन (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६(२०१०)	७०-८०	१	तराई , र पहाड

कृषि डायरी २०७१

(स) ग्याँठकोपी

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नेपा बल, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४०-५०	१५	तराई , र पहाड
२	सम्राट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६७(२०१०)	६०	१५	मध्य पहाड

(ह) पाकचोय

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ट्रेष्टी ग्रीन F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६(२०१०)	४५-५०	४८-५७	तराई र पहाड
२	चोको (पञ्जीकरण मात्र), OP	२०६७(२०१०)	४०-५०	२	तराई र मध्य पहाड
३	क्यान्टोड ह्वाइट(पञ्जीकरण मात्र), OP	२०६७(२०१०)	४०-५०	२	तराई र मध्य पहाड
४	एनओ -४१६ F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०(२०१३)	२५०	१६	तराई तथा पहाड

(क्ष) जिरीको साग

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे.टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ग्रीन स्पान, (पञ्जीकरण मात्र)OP	२०६६ (२०१०)	५०-५५	४-५	तराई , मध्यपहाड र उच्च पहाड
२	ग्रीन वेभ (पञ्जीकरण मात्र)OP	२०६६ (२०१०)	४०-४५	१	तराई र मध्यपहाड तथा नदी किनारहरु
३	न्यु रेड फायर (पञ्जीकरण मात्र)OP	२०६६ (२०१०)	५०-५५	१	तराई र मध्यपहाड तथा नदी किनारहरु

(त्र) चुकन्दर

क्र.स.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मधुर (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	६०-७०	२४-३६	तराई र पहाड

(ज) चाईनिज बन्दा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ब्लूज, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	२२-२५	तराई र पहाड
२	विन्टर मिजिटर, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०	९०-११०	तराई र पहाड
३	स्पीड सन - ६० (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	७५-८०	२०-२५	मध्य पहाड
४	एन ७, F ₁ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	४२	तराई र मध्य पहाड
५	सि आर चुन दे गिल, F ₁ (पञ्जीकरणमात्र)	२०६७ (२०१०)	६५-७०	४०-५०	तराई र मध्य पहाड

६. घाँसे बाली

(क) जै

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कामधेनु जै	२०६१ (२००४)	२०६	५१-७५	तराई र मध्य पहाड
२	नेत्र जै	२०६१ (२००४)	१९७	३२-९१	तराई र मध्य पहाड
३	गणेश	२०६९ (२०१२)	२१७	४८-५०	तराई देखि मध्य पहाड
४	पार्वती	२०६९ (२०१२)	२०७	६१-७०	तराई देखि उच्च पहाड

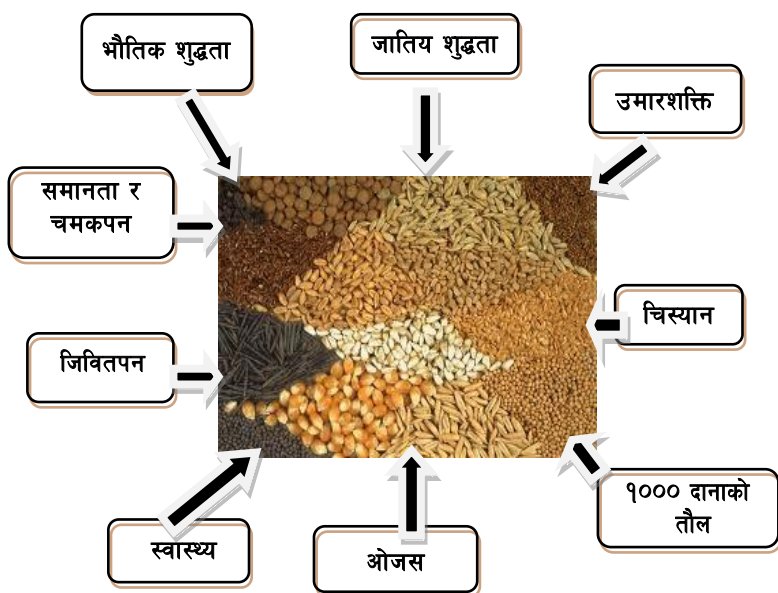
(ख) सेतो क्लोभर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	प्याउली सेतो क्लोभर	२०६९ (२०१२)	२२२	३०-४५	मध्य पहाड देखि उच्च पहाड

७.२ गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरू एवं नेपालमा बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका

गुणस्तरयुक्त बीउ बिजन भनेको के हो ?

गुणस्तरयुक्त बीउ भन्नाले कुनै पनि बाली/जातको बीउको बंशानुगत जातिय शुद्धता, भौतिक शुद्धता, उपयुक्त चिस्यान, राम्रो उमारशक्ति, रोग कीरा मुक्त स्वस्थ, समान आकार प्रकार, चमकपन (चित्र १) आदि गुणहरू तोकिएको मापदण्ड अनुसार कायम भएको हुनु पर्दछ। बीउको उत्पादन, संकलन, प्रशोधन, भण्डारण, प्याकेजिङ्ग र विक्रि वितरण एवं ढुवानीको क्रममा बीउको गुणस्तर निरिक्षण तथा नियन्त्रणमा विशेष ध्यान पुर्‍याउन सकिने भन्ने त्यस्ता गुणहरूमा ह्रास हुन जान्छ। अतः गुणस्तरयुक्त बीउ उपलब्ध गराउन बीउ उत्पादक, आयातकर्ता, विक्रेता र बीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने निकायको अहम् भूमिका रहन्छ।

चित्र १. गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरू (Seed quality attributes)

नेपालमा बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका

नेपालमा बीउ विजन ऐन २०४५ (पहिलो संशोधन, २०६४) अनुसार गुणस्तरिय बीउको उत्पादन तथा विक्री वितरणलाई नियमति एवं व्यवस्थित गर्न २ वटा प्रणालीहरु (बीउ प्रमाणिकरण र यथार्थ संकेतपत्र लगाउने) अवलम्बन गरिएको छ। निम्न दुई तरिकाबाट उपलब्ध हुने बीउ विजनहरुलाई आधिकारिक गुणस्तरयुक्त बीउ मान्न

सकिन्छ। बीउ विजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र र पाँच विकास क्षेत्रमा क्षेत्रीय बीउ विजन प्रयोगशालाहरुले बीउ बाली खेत निरीक्षण, बीउ परिक्षण तथा बीउ प्रमाणिकरण र गुणस्तर नियन्त्रण कार्यमा सहयोग गर्दै आइरहेका छन्।

१. बीउ प्रमाणिकरण (Seed Certification)

बीउ प्रमाणीकरण भनेको कुनै सिफारिस जातको बीउ उत्पादन तथा त्यस उपान्तका क्रियाकलापमा आवश्यक रोहवरी र निगरानी राख्दै बीउको गुणस्तरियताको ग्यारेन्टी गर्नको लागि अपनाइने एक कार्य प्रणाली हो। यसमा बीउ गुण नियन्त्रण निकायले श्रोत बीउ, बीउ बाली, खलिहान, प्रशोधन केन्द्र, भण्डारण आदिको निरीक्षण गरी तयारी बीउको नमुना परिक्षण गर्दछ, र तोकिएको गुणस्तरको हदभित्र रहेको बीउ लटमा प्रमाणपत्र जारी गर्नुको साथै बीउ बोरामा निसाना सहितको संकेतपत्र राखी सिलबन्दी गर्दछ। बीउ प्रमाणिकरण गर्ने कार्य बीउ विजन ऐन अनुसार स्वेच्छीक (Voluntary) छ। यस पद्धतिमा श्रोत बीउ देखि लिएर उत्पादन पक्ष र बीउ थैलाबन्दीसम्म बीउ विशेषज्ञको निगरानीमा गरिन्छ। यस पद्धतिमा व्यवस्थित तरिकाबाट विभिन्न तहमा अनुगमन एवं परीक्षण गरी/गराई खेतमा बीउ बालीको न्युनतम स्तर र बीउ विजनको न्युनतम स्तर भन्दा माथि रहेको बीउलाई गुणस्तर अंकित प्रमाणिकरणको दयाग (संकेत पत्र) लगाई बीउको ग्यारेन्टी दिईन्छ। यस पद्धतिमा तीन वर्गहरुको बीउलाई (मुल, प्रमाणित प्रथम, प्रमाणित द्वितिय) मात्र बीउ प्रमाणिकरण निकाय बाट प्रमाणित गराइन्छ भने श्रोतबीउ (प्रजनन बीउ) लाई प्रजननकर्ताबाट नै प्रमाणित गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

२. यथार्थ संकेतपत्र (Truthful Labeling)

यो पद्धति अनिवार्य (Compulsory) छ। यस प्रक्रियामा बीउ प्रमाणिकरणमा जस्तै हरेक पक्षमा बीउ प्रमाणिकरण निकायका बीउ विशेषज्ञहरुले प्राविधिक निरीक्षण गरिदैन। यस पद्धतिमा बीउ उत्पादक वा बीउ बिक्रेताले बीउको गुणनियन्त्रणको हरेक पक्षमा आफ्नै बन्दोबस्तबाट गरेको हुन्छ। यस किसिमबाट उत्पादन गरिएको बीउ बिक्री गर्दा उक्त बीउको थैलोमा सो बीउको गुणस्तर अनुसार अंकित गरेको यथार्थ संकेत पत्र लगाएको हुनु पर्छ। बीउको उमारशक्ति र भौतिक शुद्धता बीउ गुण नियन्त्रण निकायले बीउ नमुना भिकेर लिई जाँच गर्दछ, र राष्ट्रिय बीउ विजन समितिले तोकेको हद भन्दा

कृषि डायरी २०७१

माथिको गुणस्तरिय बीउलाई यथार्थ संकेतपत्र लगाएर विक्री वितरण गर्न सकिन्छ। यथार्थ संकेतपत्र पहेलो रंगको कागजमा कालो अक्षरले लेखेको हुनु पर्दछ। साथै यस किसिमको बीउको गुणस्तर सम्बन्धी जिम्मेवारी बीउ विक्रेता वा बीउ उत्पादक नै हुन्छ। बीउको गुण नियन्त्रकले यस्ता संकेतपत्र लगाएर विक्री भईराखेका बीउको नमुना लिई परीक्षण गरी राखेको हुन्छ। यस्ता बीउमा न्युनतम स्तरभन्दा कम गुणको बीउ विक्री भई राखेको खण्डमा बीउ विजन ऐनमा तोकिएबमोजिम रोक्का गरी सजाय हुन सक्छ। यथार्थ संकेतपत्रमा तपसिल अनुसारको विवरण भरी बीउको थैलो अनुसारको साइजमा प्याकिङ्ग गर्दा स्पष्ट देखिने गरी थैला भित्र हालेर मात्र बीउको विक्री वितरण गर्नु पर्दछ। यथार्थ संकेतपत्रको लम्बाई १३.५ से.मी., र चौडाई ८.५ से.मी.को हुनुपर्छ।

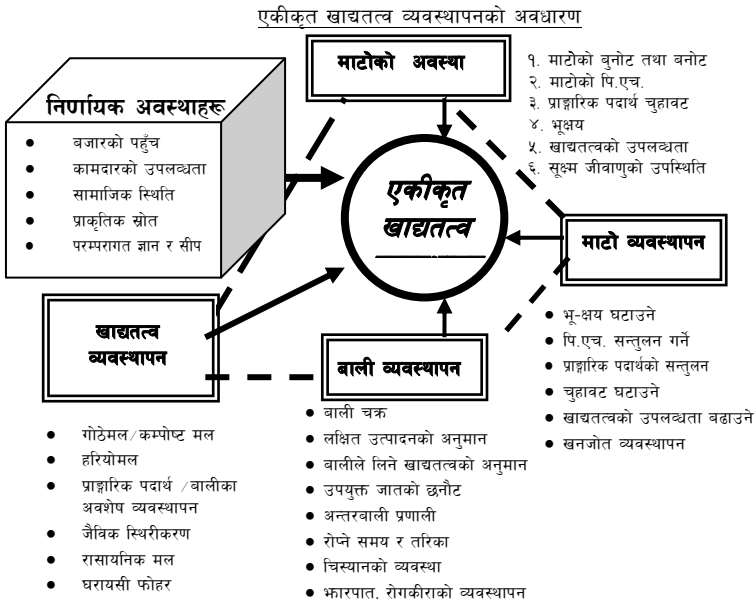
संकेतपत्रमा हुनुपर्ने विवरणहरु

१. उत्पादन वर्ष
२. परीक्षण मिति
३. बालीको नाम
४. बालीको जात
५. उमारशक्ति प्रतिशत (न्युनतम)
६. शुद्धता प्रतिशत (न्युनतम)
७. बीउको तौल
८. लोगो

८. माटो

८.१ बिरुवाको एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको अवधारणा

बिरुवालाई आवश्यक पर्ने सबै खाद्यतत्वहरू आवश्यकता अनुरूप, न्यायेचित रूपमा उपलब्ध गराउन, रासायनिक मल सहित प्रांगारिक मलहरूको सबै सम्भाव्य स्रोतहरूलाई अधिकतम उपभोगमा ल्याई बाली व्यवस्थापन, माटो व्यवस्थापन र खाद्यतत्व व्यवस्थापनलाई टेवा दिई वातावरणमा न्यून असर पार्दै माटोको दिगो उर्वराशक्ति व्यवस्थापन गर्दै जाने प्रकृतिलाई एकीकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन भनिन्छ । यो पद्धति खासगरी मूल्यांकन, निर्णय र कार्यान्वयनमा आधारित हुन्छ । यो माटोको उर्वराशक्तिको दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने भरपर्दो उपाय हो । साथै माटो, मल, पानी र बालीको उचित व्यवस्थापनद्वारा जमिनबाट बढी तथा दिगो उत्पादन लिन सकिन्छ । कृषकहरूमा पनि आफ्नो खेतबारीको लागि आफैले परीक्षण गरी सो को मूल्यांकनद्वारा निर्णय लिने क्षमतामा वृद्धि गराउँछ । यसले स्थानीय तथा बाह्य स्रोतहरूको प्रभावकारी उपयोगद्वारा उत्पादन बढाउनुका साथै माटोको दिगोपनामा जोड दिई वातावरणको सुधार गर्ने मात्र नभई खाद्यतत्वहरूको सदुपयोग तथा तिनको प्रभावकारिता बढाउन पनि मद्दत गर्दछ ।

कृषि डायरी २०७१

रासायनिक मलखादहरू

मलको नाम	पोषकतत्वहरू (प्रतिशतमा)				
	नाइट्रोजन	फस्फोरस	पोटास	जिंक	सल्फर
यूरिया	४६	-	-	-	-
एमोनियम सल्फेट	२१	-	-	-	२०-२५
कम्प्लेसल	२०	२०	-	-	-
कम्प्लिट	१९	१९	१०	-	-
डी.ए.पी.	१८	४६	-	-	-
सिंगल सुपर फस्फेट	-	१६	-	-	-
डबल सुपर फस्फेट	-	३२	-	-	-
ट्रिपल सुपर फस्फेट	-	४८	-	-	-
म्युरेट अफ पोटास	-	-	६०	-	-
जिंक सल्फेट	-	-	-	२२-२५	-

आवश्यक क्षेत्रफलका लागि मलको मात्रा निकाल्न यो सूत्र प्रयोग गर्न सकिन्छ :

$$१०० \times क \times ख$$

मलको मात्रा (के.जी.) = -----

मलमा भएको खाद्यतत्वको प्रतिशत मात्रा

क = मल प्रयोग गर्ने क्षेत्रफल (हेक्टरमा)

ख = प्रति हेक्टर सिफारिस मलको मात्रा

विभिन्न बालीनालीका लागि सिफारिस मलखाद मात्रा

बाली	प्रांगारि क मल मे.टन/ हे.	नाइट्रोजन कि.ग्रा./हे.	फोस्फोरस कि.ग्रा./हे.	पोटास कि.ग्रा./हे.	आवश्यक रासायनिक मल कि.ग्रा./हे.		
					यूरिया	डि.ए.पि.	म्यू.अ.पो
धान : सिंचित	६	१००	३०	३०	१९१.९	६५.२२४	५०.०
असिंचित	६	६०	२०	२०	११३.४	३.४८	३३.३३
गहुँ : सिंचित	६	१००	५०	२५	१७४.९	१०८.७	४१.६७
असिंचित	६	५०	५०	२०	६६.१६	१०८.७	३३.३३
मकै वर्षे+हिउँदे	६	६०	३०	३०	१०४.९	६५.२२	५०.०
जौ, उवा, फापर	६	३०	२०	१०	४८.२	४३.४८	१६.६७
कोदो	६	२०	१०	१०	३४.९७	२१.७४	१६.६७
उखु मुख्य बाली	१०	१२०	६०	४०	२०९.८	१३०.४	६६.६७
उखु खुट्टी बाली	१०	१५०	६०	४०	२७५.०	१३०.४	६६.६७
अदुवा	२४	३०	३०	६०	३९.७	६५.२२	१००.०
आलु	३०	७०	५०	४०	१०९.६	१०८.७	६६.६७
सुर्ती	१०	३५	२३	६०	५६.५२	५०.०	१००.०

कृषि डायरी २०७१

तोरी, रायो, कपास	६	६०	४०	२०	९६.४१	८६.९६	३३.३३
सूर्यमुखी	६	६०	४०	२०	९६.४१	८६.९६	३३.३३
तरकारी वाली	३२	७०	५०	४०	१०९.६	१०८.७	६६.६७
मास, मसुरो, मुंग	४-६	२०	२०	२०	२६.४७	४३.४८	३३.३३
बोडी, रहर	४-६	२०	४०	३०	९.४५	८६.९६	५०.०
चना	४-६	२०	४०	२०	९.४५	८६.९६	३३.३३
केराउ	४-६	१५	४०	१०		८६.९६	१६.६७
भटमास	४-६	१०	४०	३०		८६.९६	५०.०
बदाम	६	४०	६०	२०	३५.९२	१३०.४	३३.३३
किम्बु							
तराई : सिंचित	-	३००	१४०	१८०	५३३.१	३०४.३	३००.०
असिंचित	-	१५०	७०	९०	२६६.५	१५२.२	१५०.०
पहाड : सिंचित	-	२००	८०	१२०	३६६.७	१७३.९	२००.०
असिंचित	-	१००	४०	६०	१८३.४	८६.९६	१००.०

नोट: युरिया मल बलौटे माटोमा सिफारिस मात्राको २५ प्रतिशत र अन्य माटोमा ५० प्रतिशत जमीनको तयारीका समयमा र बाँकी युरियाको मात्रा २-३ पटक गरी टप ड्रेसिङ गर्न सिफारिस गरिन्छ ।

फलफूलको निम्ति मलखाद सिफारिस मात्रा (प्रति बोट)

बोटको उमेर वर्षमा	प्रांगारिक मल कि. ग्रा.	नाइट्रोजन ग्राम	फस्फोरस ग्राम	पोटास ग्राम	आवश्यक रसायनिक मल ग्राम/बोट		
					युरिया	डि.ए.पि.	म्यु.अ.पो
१	२५	-	-	-	-	-	-
२	३०	१००	५०	२०	१७९.५८	१०८.७०	३३.३३
३	४०	१२५	७५	३०	२१५.०३	१६३.०४	५०.००
४	५०	१५०	१००	४०	२५०.४७	२१७.३९	६६.६७
५	६०	२००	१५०	५०	३२१.३६	३२६.०९	८३.३३
६	६०-१००	३००	२००	७५	५००.९५	४३४.७८	१२५.००
७	६०-१००	४००	२००	१००	७१८.३४	४३४.७८	१६६.६७
८ र सो भन्दा माथि	६०-१००	५००	२००	१००	९३५.७३	४३४.७८	१६६.६७

सौजन्य: माटो व्यवस्थापन निर्देशनालय, हरिहरभवन ।

८.२ विभिन्न पि.एच. तथा विभिन्न बुनोट (Texture) भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग

माटोको पि.एच मान	कृषि चूनको सिफारिस मात्रा (के.जी)					
	पहाड			तराई		
	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाईलो दोमट	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाईलो दोमट
६.४	१५	२०	२४	८	१४	२२
६.३	२९	४०	४८	१५	२४	४४
६.२	४३	६०	७२	२३	३४	६४
६.१	५८	७८	९८	३०	४४	८६
६.०	७१	९२	१२०	३८	५२	१०६
५.९	८५	११०	१४६	४५	६२	१२८
५.८	९७	१२८	१६६	५२	७२	१४६
५.७	१०८	१४२	१८८	५८	८२	१६६
५.६	११९	१५८	२०८	६४	९०	१८४
५.५	१३०	१७०	२३०	७०	१००	२००
५.४	१४०	१८८	२५२	७६	११०	२२०
५.३	१५०	२०४	२७४	८१	११८	२३८
५.२	१६०	२१८	२९४	८६	१२६	२५४
५.१	१६९	२२८	३१४	९१	१३६	२७०
५.०	१७६	२४०	३३४	९६	१४२	२८६
४.९	१८४	२५२	३५४	१०१	१५०	३०२
४.८	१९१	२६२	३७४	१०६	१५८	३१६
४.७	१९९	२७२	३९०	१११	१६६	३३०
४.६	२०५	२८०	४०६	११५	१७४	३४०
४.५	२१०	२९०	४२०	१२०	१८०	३५०

- कृषि चून बाली लगाउनु भन्दा दुई/तीन हप्ता पहिलेनै माटोमा मिलाउनुपर्दछ ।

- धेरै अम्लिय अथवा pH कम भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग गर्दा सिफारिस मात्रालाई दुई पटक गरी प्रयोग गर्दा लाभदायक हुन्छ ।
- कृषि चून माटो परीक्षण गरी सकेपछि मात्र प्रयोग गर्नु पर्दछ ।

कृषि चून पाईने स्थान र सम्पर्क टेलीफोन

- कृषि चून उद्योग जलविरे चितवन, अमर अधिकारी फोन ९८४५२४७६२८
- अन्नपूर्ण Quarry चुनखोला, धदिङ, भोजराज पोखरेल फोन ९८४१७०९२३५
- दिग्विजय प्रोडक्स प्रा.ली. हेटौडा, फोन ०५७-५२०६२९, ९८४५०६२६००
- लक्ष्मी लाईम हेटौडा फोन ०५७-५२०३८७
- मदन लामा रोडा ढुंगा उद्योग, छत्रेदेउराली धादिङ, सुरेश ढुंगेल ९८५१०९५१९१
- गौतम खनिज उद्योग, मंगलपुर, चितवन नारायण गौतम फोन नं ९८५५०५८६५५

माटो तथा रसायनिक मल बिश्लेषण गर्दा प्रति नमुना लाग्ने शुल्क

माटोको नमुना बिश्लेषण :	रसायनिक मल बिश्लेषण:	प्रांगारिक मल बिश्लेषण :
माटोको पि.एच. रु ८/-	नाईट्रोजन रु १५२/-	पि.एच. रु ८/-
नाईट्रोजन रु ५६/-	फस्फोरस रु ३००/-	नाईट्रोजन रु १५२/-
फस्फोरस रु ६०/-	पोटास रु २५२/-	फस्फोरस रु ३००/-
पोटास रु ५६/-		पोटास रु २५२/-
प्रांगारिक पदार्थ रु ८०/-		चिस्यान रु १००/-
बोरन रु १५२/-		
जिंक रु १५२/-		
आईरन रु १५२/-		
कपर रु १५२/-		
म्यागनीज रु १५२/-		

सौजन्य: माटो व्यवस्थापन निर्देशनालय, हरिहरभवन ।

माटो व्यवस्थापन निर्देशनालयबाट अनुदान प्राप्त गरी प्रांगारिक मल उत्पादन गरेका मल कारखानाहरु

श्री जनकपुर फर्टिलाइजर उद्योग, भोराहट, मोरङ	श्री युनिक बायोटेक अर्गानिक प्रा.ली. जगतपुर, चितवन
श्री नेपाल ईन्टिग्रेटेड मोडेल एगो फार्म प्रा.ली. उग्रचण्डी-१ नाला	श्री किसान कृषि सहकारी संस्था विष्णुपुर-७ सिराहा
श्री कञ्चन प्रांगारिक मलखाद उद्योग, झलारी-३	श्री प्रारम्भ बायोटेक प्रा.ली. रामकोट-६ काठमाण्डौ

कृषि डायरी २०७१

कन्चनपुर	
श्री नर्थ फिल्ड प्रागारिक मल कारखाना, हंसपुर-४ गोरखा	श्री सहयोगी बचत तथा COf सहकारी संस्था ली. बसन्तपट्टि, रौतहट
श्री साना किसान कृषि सहकारी संस्था फुलगाभा-४ धनुषा	श्री प्रागारिक कृषि उत्पादन केन्द्र फुलवारी-३ चितवन
श्री लुम्बिनी एग्रो प्रोडक्सन एण्ड रिसर्च सेन्टर, टिकुलीगढी-७ रुपन्देही	श्री बन्सुन एग्रो अर्गानिक्स प्रा.ली. जुगेडी, चितवन
श्री त्रिवेणी वायोईनर्जी एण्ड डेभलप्मेन्ट सेन्टर, आदर्शनगर वीरगंज-१३	श्री प्राकृतिक शुष्म जिवाणु मल उद्योग कोटिहवा, भैरहवा
श्री बुद्ध प्रागारिक मल उद्योग, महेन्द्रनगर-१ धनुषा	

८.३ कम्पोष्ट

बोट बिरूवा तथा पशुपंछीबाट प्राप्त हुने पराल, छवाली, गोबर, विभिन्न घाँपातहरू, खरानी, चुन आदिलाई नियमित तवरले तह-तह पारी कमैसँग राखी पटक-पटक पल्टाएर कुहाई तयार पारिएको मललाई कम्पोष्ट मल भनिन्छ ।

कम्पोष्ट मलका फाईदाहरू

- बोट बिरूवाहरूको लागि आवश्यक पर्ने विभिन्न किसिमका खाद्य तत्वहरू प्रदान गर्दछ ।
- माटोको पानी शोषने क्षमता बढ्छ ।
- माटोको भौतिक, रासायनिक र जैविक गुणलाई सुधार्छ ।
- माटोमा हावा तथा पानीको आवागमन तथा निकास राम्रो हुन्छ ।
- कम्पोष्ट मल माटोमा धेरै समय सम्म रहिरहन्छ ।
- शूक्ष्म जिवाणुहरूको संख्यालाई बढाउँछ ।
- आफूलाई पायक पर्ने ठाउँमा तयार गर्न सकिन्छ ।

कम्पोष्ट मल बनाउन प्रयोग गर्न सकिने बस्तुहरू

- पराल, छवाली, उखुको पात आदि
- भारपात, रूखबाट झरेको पात
- कलिला बोटको डाँठ र जराहरू
- मानिस तथा जनावरको मलमुत्र, गोबर आदि ।
- तरकारी केलाएर फ्याँकिने बोक्राहरू ।
- चुन, खरानी आदि ।

कम्पोस्ट मल बनाउने ठाउँको छनोट

- सकभर खेतलाई पायक पर्ने ठाउँ अथवा खेतबारीको नजिक
- अलिकति अग्लो ठाउँ ।
- रेखदेख पुग्ने ठाउँ ।

कम्पोस्ट मल बनाउने तरिका

- खाडल खनेर (Pit method)
- थुप्रो बनाएर (Heap method)

१. खाडल तरिका

खडल तरिका उपयुक्त हुने अवस्था

- पानी कम पर्ने
- पानीको सतह (water table) कम भएका ठाउँहरूमा ।

खाडलको साईज

खाडलको साईज आवश्यकता अनुसार फरक फरक गर्न सकिन्छ तर गहिराई १ मिटरभन्दा बढी नगर्नु राम्रो हुन्छ ।

बनाउने तरिका

- उपयुक्त नापको खाडल बनाइसकेपछि कम्पोस्ट बनाउनको लागि राखिएको वस्तुहरूलाई तह-तह पारी खाडलमा राख्ने ।
- प्रत्येक तह धेरै बाक्लो नबनाई करिब ६ देखि १० इन्च सम्म बनाउनु पर्दछ ।
- हरेक तह पिच्छे जोरनको रूपमा कम्पेलसाल, चुन, चल्टिको, माटो, पानी हाल्नुपर्दछ । माथिको चल्टिको माटोमा प्रशस्त जीवाणु हुन्छ । कृषि चुनले जीवाणुको गतिविधि बनाउँछ र अम्लियपन हुन बाट बचाउँछ ।
- सामान भरीसकेपछि माटोले छोप्ने जस्तै भिंगा र दुर्गन्धबाट बचाउँछ र खाद्य तत्व खेर जान बाट बचाउँछ ।

मलको पल्टाई

पहिलो पल्टाई - सामान भरेको १ महिना पछि

दोस्रो पल्टाई - पहिलो पल्टाईको १ महिना पछि

तेश्रो वा अन्तिम पल्टाई - दोस्रो पल्टाई १.५ महिनापछि

- कम्पोस्ट पल्टाउँदा तह पिच्छे पानी छर्कने ।
- पल्टाउँदा मल एकनासले पाक्ने हुन्छ ।

(२) थुपार्ने तरीका

यो तरिका उपयुक्त हुने अवस्था

- वर्षातमा वा पानी बढी पर्ने ठाउँमा ।
- पानीको सतह भएको ठाउँमा ।
- खाडल खन्नको लागि ज्यामी र समयको अभाव भएको ठाउँमा ।

बनाउने तरीका

- खाडल नखनिकनै जमिन माथि थुपार्ने ।
- खाडल तरिकामा जस्तै सोतर, झारपात, र जोरनको तह-तह राख्ने र पानी छर्कने ।
- निश्चित उचाई करिब (१ मिटर जति) भएपछि माटोले लिप्ने जसले गर्दा नाइट्रोजन मल उडेर जान बाट बच्ने र दुर्गन्ध पनि नआउने हुन्छ ।
- खाडल तरिकामा जस्तै १-१.५ महिनामा मल पल्टाउने ।
- वर्षायाममा पानी बाट बचाउन छोप्ने वा छानोको व्यवस्था गर्ने ।

पाकेको मलको पहिचान

- कुहाउन हालेको मल लतक्क मिलि काला देखिएमा ।
- कुन चिजबाट बनाएको चिन्न नसकिने भएमा ।

८. मत्स्यपालन

माछापालन

पोखरी, ताल, तलैया, घोल, केज तथा धानखेतमा केही व्यवस्थापन प्रविधिहरू अपनाइ माछा पालन गर्न सकिन्छ। यस सम्बन्धी आवश्यक प्राविधिक जानकारी जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरु, मत्स्य विकास केन्द्रहरु, राष्ट्रिय प्राकृतिक तथा कृत्रिम जलाशय मत्स्य विकास कार्यक्रम, केन्द्रीय मत्स्य प्रयोगशाला र मत्स्य विकास निर्देशनालयबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ। हालसम्मको अनुसन्धान तथा अध्ययन कार्यबाट नेपालमा १८५ जातका माछा पाइएको थाहा भएको छ तापनि हाल कृषक/व्यवसायीहरुले माछापालनमा प्रयोग गरिएका सात जातका विकासे माछाहरु मध्ये ३ स्वेदशी तथा ४ विदेशी जातका माछाहरु निम्नानुसार छन्।

- ❖ **स्वेदशी माछाहरु:** रहु, नैनी तथा भाकुर
- ❖ **विदेशी कार्प जातका माछाहरु:** सिल्भर कार्प, विगहेड कार्प, ग्रास कार्प तथा कमन कार्प
- ❖ **अन्य विदेशी जातका माछाहरु:** पुन्टियस, टिलापिया, पंगासीयस र रेन्बोट्राउट।
- ❖ **सौन्दर्य माछा (रङ्गीन माछा)का जातहरु:** कोई कार्प

विकासे जातका माछाका विशेषताहरू

१. न्यानो हावापानीमा छोटो समयमा छिटो बढ्ने।
२. रोगव्याधी कम लाग्ने तथा कम अक्सिजनमा पनि बाँच्न सक्ने।
३. पर्याप्त मात्रामा पोथी माछाबाट बच्चा दिन सक्ने र चाँडै परिपक्व भई प्रजनन कार्यमा प्रयोग हुन सक्ने।
४. स्थानीय व्यक्तिहरूले रूचाउने।
५. पोखरीमा उत्पादन हुने प्राकृतिक तथा कृत्रिम आहारा खाएर बाच्न सक्ने।

माछा मार्ने तरिकामा प्रतिबन्ध गरीएका बुँदाहरू

क्र. स.	प्रतिबन्धित क्रियाकलाप	दण्ड जरिवाना
१	विष्फोटक पदार्थ प्रयोग गरेमा	बिगो बमोजिमको क्षतिपूर्ती भराइ रु. ५०००/- सम्म जरिवाना हुने
२	विद्युतीय प्रक्रियाबाट माछा मारेमा	
३	बिषादि प्रयोग गरी माछा मारेमा	

पंगासीयस माछापालन प्रविधि

पंगासीयस माछा (*Pangasius hypophthalmus*) ताजा पानीमा हुर्कने, छिटो बढ्ने र बढी तौलको हुने भएकोले यो माछाको उत्पादन महत्वपूर्ण रहेकोछ। अरु कार्प जातका

कृषि डायरी २०७१

माछालाई जस्तै पंगासीयस जातको माछालाई पनि पोखरीमा दाना आहारा खुवाएर पालन गर्न सकिन्छ । यो जातको माछा एक जातीय प्रविधिबाट (Mono Culture) पालन गर्ने गरिएकोछ । यो माछा भियतनाम र इन्डोनेसियाको विचमा पर्ने मेकन नदीको (Mekong river) स्थानीय जाति हो । पंगासीयस माछाका अन्य प्रजातिहरु जस्तै Sutchi, river catfish र Baccourts catfish पनि पाल्ने गरिएको छ ।

पंगासीयस माछापालन गर्दा निम्न प्रविधिहरु अपनाएर गर्न सकिन्छ ।

१. पानीको भरपर्दो स्रोत
२. बाढी नआउने तथा चोरी नहुने ठाउँ
३. पोखरीको साईज:- सामान्यतया ५- ८ कठ्ठा
४. पोखरीको गहिराई :- १.५ -२ मीटर
५. पानी सुकाउने :- माछा भुरा पोखरीमा छाड्नु अगाडि १ -३ हप्तासम्म पानी सुकाउने ।
६. चुनाको प्रयोग :- ५०० - १००० किलो ग्राम /हेक्टर
७. भुरा छोड्ने दर :- ५ गोटा प्रति वर्गमिटर
८. भुरा बाँच्ने दर :- ८५%
९. पालन अवधि :- ६ महिना
१०. माछा बिक्री साइज :- १ किलोग्राम
११. FCR :- १.५ - १

एक लिङ्गीय टिलापिया माछापालन प्रविधि

टिलापिया माछाको उत्पत्ति अफ्रिका र मध्यपूर्वमा भएको हो । टिलापिया माछाका प्रजातिहरु करिब ७० वटा रहेका छन् । ती मध्ये नौ प्रजातिका टिलापिया माछाहरुलाई पालन गर्ने गरिएको छ । जस मध्ये नाइल टिलापिया, मोजाम्बिक टिलापिया र ब्लु टिलापिया मुख्य रुपमा पालन गरिन्छ ।

टिलापिया माछापालन गर्दा निम्न प्रविधिहरु अपनाएर गर्न सकिन्छ ।

१. मल र साधारण प्रयोग विधि

- भुरा - ५०००-२०००० गोटा /हेक्टर
- उत्पादन - २००० - ८०००० किलोग्राम/हे

२. दाना, मल र आपतकालिन एरेटर प्रयोग प्रविधि

- भुरा - १०००० - ३०००० गोटा /हेक्टर
- उत्पादन - ५००० - १०००० किलोग्राम/ हेक्टर

३. पूर्ण सन्तुलित दाना र एरेटर प्रयोग प्रविधि

- भुरा १०००० - ३०००० गोटा / हेक्टर
- उत्पादन - ८००० - १५००० किलोग्राम/ हेक्टर

४. लगातार एरेटर र आसिक पानी फेर्ने प्रविधि

- भुरा - ५०००० - १००००० गोटा / हेक्टर
- उत्पादन - २०००० - १००००० किलोग्राम/ हेक्टर

५. बगीरहेको पानीमा टिलापिया पालन प्रविधि

- भुरा - ७०००० - २००००० गोटा / हेक्टर
- उत्पादन - ७००००० - २०००००० किलोग्राम/हे

६. दाना खुवाएर पिँजडामा पालन प्रविधि

- भुरा - ६०० गोटा / घनमिटर
- उत्पादन - ५०-३०० किलोग्राम/घनमिट

नेपालमा रेन्बो ट्राउट माछा (*Oncorhynchus mykiss*)

रेन्बो ट्राउट चिसो र सफा पानीमा हुर्कने ज्यादै मीठो विदेशी माछा हो । यो माछा १-२९ डि.से. सम्मको तापक्रममा जीवित रहन्छ । तर वृद्धिको लागि भने १५-१८ डि.से. पानीको तापक्रम र ७ मि.ग्रा/लिटर भन्दा बढी अक्सिजन चाहिन्छ । पानीको तापक्रम सरदर १० डि.से. भन्दा चिसो हुने स्थानमा यो माछा ढिलो बढ्छ र त्यस्तो स्थानमा व्यावसायिक रूपमा पाल्न फाइदाजनक हुँदैन । माँसाहारी भएतापनि यो माछालाई उच्च प्रोटीनयुक्त दाना खुवाएर पाल्न सकिन्छ । ट्राउटपालनको लागि पानीको पि.एच. ६.५ - ८.५ र अक्सिजन ८ मि.ग्रा./लिटर रहेको पानीमा उपयुक्त मानिन्छ । ट्राउटमाछा दुई किसिमले पालन गरिन्छ ।

क) आंशिक प्रणाली

ख) पूर्ण प्रणाली

पहिलो प्रणाली अन्तर्गत स-साना भुरालाई बजार बिक्री योग्य साइजसम्म हुर्काइन्छ भने दोस्रोमा प्रजननदेखि लिएर ठूलो माछासम्म हुर्काइन्छ ।

ट्राउट माछा पालनको लागि भुरा हुर्काउने टयाङ्क, ठूलो माछा पोखरी, बिक्री योग्य माछा राख्ने पोखरी एवं दाना राख्ने भण्डार आदिको आवश्यकता पर्दछ । साधारणतया सानो भुरा हुर्काउने पोखरीको साइज १० - १५ वर्ग मिटर र बिक्री योग्य माछा राख्ने पोखरीको

कृषि डायरी २०७१

साइज ५० - १५० वर्ग मीटर हुन्छ । ठूलो माछा हुर्काउने र विक्री योग्य माछा राख्ने पोखरीहरू २ किसिमबाट बनाउन सकिन्छ ।

(क) रेखात्मक/लहरे

(ख) समानान्तर ।

भिरालो जग्गा र पानीको स्रोत कम भएको ठाउँमा लहरे किसिमको पोखरी बनाउन राम्रो हुन्छ । यस्तो किसिमका पोखरीमा माथिल्लो पोखरीहरूमा प्रयोग भइसकेको पानी पुनः तल्ला पोखरीहरूमा प्रयोग गर्न सकिन्छ । राम्रो पानीको स्रोत भएको ठाउँमा समानान्तर किसिमको पोखरी बनाउन उपयुक्त हुन्छ । यस्तो पोखरीहरूमा एक पटक प्रयोग भइसकेको पानीलाई पुनः प्रयोग गरिदैन । जलाशयमा माछाको घनत्व कति राख्ने भन्ने कुरा पानीको प्रवाह, आयतन र गुणमा निर्भर हुन्छ । पानीको प्रवाह धेरै छिटो भएमा माछाको वृद्धि राम्रो हुँदैन । अर्कोतिर पानीको प्रवाह कम भएमा पोखरीको पिंधमा धेरै फोहर जम्न गई अक्सिजन न्यून हुँदै जान्छ । त्यसकारण पोखरीको पानी हरेक घण्टामा पूर्णतया फेर्नु आवश्यक पर्दछ ।

माछामा देखिएका रोगहरू एवं अन्य समस्या तथा समाधानका उपायहरू

क्र. स.	रोग तथा परजीवी	लक्षणहरू	औषधि उपचार
१.	इ.यू.एस. रोग	यो रोग नेपालमा विगत १९ वर्षदेखि समस्याको रूपमा देखिएको छ । सुरुमा शरीरमा सेतो थोप्ला देखिन्छ । सो ठाउँमा कत्ला भर्न गई खाल्डो भएको घाउ देखा पर्दछ । ढाड र पुच्छरको नजिकको भागमा घाउहरू देखिन्छ । जाडोको समयमा स्थानीय जातका माछामा यो रोग बढी लाग्दछ । विकास माछा मध्ये रहु, नैनी र भाकुरामा मात्र यो रोग लाग्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> ● घरपोत्ले चूना १५ केजी/कटुठाको दरले हाल्ने, रोगको प्रकोप हेरी १ महिनाको अन्तरालमा बढीमा तीन पटक चूना प्रयोग गर्ने । ● पानीको प्रवेशद्वारमा जाली राख्ने र जंगली माछा सबै हटाउने । ● सामान्यतया कमन, सिल्भर, विगहेड र ग्रासकार्पमा यो रोगको प्रकोप नदेखिएकोले पोखरीमा यी जातका माछाको संख्या बढी राख्ने । ● माछा मान्ने जाललाई प्रयोग गरिसकेपछि राम्ररी सुकाएर मात्र पुनः प्रयोग गर्ने ।
२.	ट्रिकोडिना	यो माछाको छाला, गिल र पखेटामा आक्रमण गर्ने एक कोषिय बाह्य परजीवि हो । यसको संख्या धेरै भएमा माछाको भुरा मर्दछन् । माछा दुब्लो हुने, पानीमा विस्तारै तैरने र फाट्फुट्ने	<ul style="list-style-type: none"> ● ०.२५ पि.पि.एम.का दरले ट्राईक्लोफेन/डिप्टेरेक्स राख्ने । ● २५ पि.पि.एम. का दरले फर्मालिन (पोखरीमा हाल्ने) ।

		रूपमा दैनिक माछा भुग मर्ने जाने यो परजीवीको आक्रमणको प्रमुख लक्षण हो ।	<ul style="list-style-type: none"> ● २-३ प्रतिशतको नूनपानीको भोलमा ५-१० मिनेट डुबाउने । ● ०.२५ पि.पि.एम. मालाकाईटगिन प्रयोग गर्ने ।
३.	आरगुलस (माछाको जुम्रा)	शरीरको कुनै पनि भागमा लाग्न सक्दछ । यसले शरीरको रगत चुस्ने भएकोले जीउमा घाउ तथा खटिरा देखा पर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> ● २-३ प्रतिशतको नूनपानीको भोलमा ५-१० मिनेट डुबाउने ● ट्राईक्लोफेन/डिप्टेरेक्स ०.२५ पि.पि.एम. प्रयोग गर्ने
४.	माछाको फित्ते जुका (सिस्टोड)	पेट फुलेको हुन्छ । जीउ र ढाड सुकेको हुन्छ । ठाउँ ठाउँमा घाउहरू देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> ● डाइ-एन व्यटाइलटिन अक्साईड २५० मि.ग्रा. प्रति केजी दानामा मिसाएर ३ दिनसम्म खुवाउने ।
५.	सेतो थोप्ले रोग	शरीरको बाहिरी भागमा सेता थोप्ला देखा पर्दछन् । ढाड र जीउमा छाला पातलो भई घाउ देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> ● ३ प्रतिशत नूनपानीको भोलमा ३-४ मिनेट डुबाउने । ● माला काईटगिन ०.१ पि.पि.एम. प्रयोग गर्ने ।
६	गाईरोडक्टाईलस	यो माछाको छाला, गिल र पखेटामा लाग्ने बाह्य परजीवी हो । माछाका भुग यसबाट बढी प्रभावित हुने गर्दछन् । माछा भुग नबढ्ने, जीउ चलाउने भएकोले किनारमा घस्रिईरहेको देखिने, पानी माथि उफ्रने र माछाको चालमा फरक आउने यसका लक्षणहरू हुन् ।	<ul style="list-style-type: none"> ● ०.२५ पि.पि.एम. डिप्टेरेक्स प्रयोग गर्ने । ● २५ पि.पि.एम. फर्मालिन प्रयोग गर्ने ।

पोखरीमा मत्स्यपालन व्यवस्थापनमा ध्यान दिनुपर्ने केही थप महत्वपूर्ण पक्षहरू

क्र. स.	समस्याहरू	लक्षणहरू	समाधानका उपायहरू
१.	अक्सिजनको कमी	विहान घाम उदाउनु अघि पोखरीका माछा पानीको सतहमा आई प्याक प्याक गरेको देखिन्छ । पोखरीमा बढी भारपात वा छहारी वा बदली भएको समयमा वा बढी मलखाद वा बढी संख्यामा माछा लगायत अन्य जलचर भएको अवस्थामा यस्तो लक्षण देखिन्छ । पानीमा घुलित अक्सिजनको मात्रा कम हुने समयमा पानीको सतहमा अनुपातिक हिसावले अन्य स्थानमा	<ul style="list-style-type: none"> ● पोखरीमा तत्काल बाहिरबाट पानी थपी दिने । ● पम्पङ्ग सेट लगाएर पानी तानेर फोहोरा बनाई सोही पोखरीमा खसाल्ने । ● पानी नधर्मिलिने गरी पोखरीमा मानिस पसेर पानी चलाउने वा पौडी खेल्ने । ● एरिएटर (पानी चलाउने मेसिन) को प्रयोग गर्ने ।

कृषि डायरी २०७१

		भन्दा बढी अक्सिजन घुलित पानी उपलब्ध हुने भएकोले यस्तो समयमा माछाले सतहमा आई छिटो छिटो मुख बाउने (प्याक प्याक) गरेको लक्षण देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> अपरान्ह घाम लागी सकेपछि जाल हाली बढी माछा निकाल्ने । केही समयको लागि पोखरीमा माछालाई दाना र मलखाद नदिने ।
२.	पोखरीमा पानी छिटो सुक्ने	साधारणतया बलौटे माटोमा पोखरी निर्माण गर्नु हुँदैन । पिँधमा बालुवाको मात्रामा बढी भएको पोखरी पानी छिटो सुक्दछ र बारम्बार पानी थप्नुपर्छ । यसरी थपिने पानी कम मलिलो हुने भएकोले पोखरीमा रहेका माछाको वृद्धिमा कमी आउँछ ।	<ul style="list-style-type: none"> बाहिरबाट कम्तीमा १ फिट चिम्ट्याईलो माटो पिँधमा थप्ने । प्रत्येक वर्ष बलौटे पोखरीको पिँधमा प्रशस्त गोबरमल, भारपात, पराल, वा अन्य प्रांगारिक पदार्थ हाल्ने गर्नाले क्रमशः कम चुहिने हुन्छ । पिँधमा प्लाष्टिक बिछ्याउने ।

करेसा पोखरीमा माछापालन

उद्देश्यरू:

- एकीकृत वाली प्रणालीको प्रविधि विस्तार ।
- प्राणी प्रोटीनको उपलब्धता र खानपिनमा सुधार ।
- वातावरण संरक्षण र प्रदूषण नियन्त्रण ।

कार्यविधि:

- ५० वर्ग मिटर जमिन करेसा पोखरीको लागि आवश्यक पर्दछ ।
- घरको अगाडि वा पछाडि पानीको उपलब्धता स्रोत हेरेर पोखरी खन्ने ।
- ६० से.मी. गहिरो परेर डिलको माटो सम्म्याई पोखरी खन्ने ।
- जम्मा ६५ वटा फिंगरलिङ स्टक गर्ने (५५ गोटा कमन कार्प र १० गोटा सिल्भर कार्प) ।
- भान्सावाट उब्रिएको खाद्यवस्तु दानाको रूपमा प्रयोग गर्ने ।
- प्रति ५० वर्ग मिटरमा २० के.जी. माछा उत्पादन हुन सक्दछ ।
- पानीको स्थायी स्रोत हुनु पर्दछ र कृषकले पशुपालन र तरकारी वाली लगाएको हुनु पर्दछ ।
- जमिन आफ्नै स्वामित्वको हुनु राम्रो हुन्छ ।

जात अनुसार माछाका भुराहरू उपलब्ध हुने समय र स्रोतहरू

क्र. सं.	माछाको किसिम	भुरा पाइने समय	सरकारी स्रोत केन्द्रहरू	निजी क्षेत्रका स्रोत केन्द्रहरू
१	कमन कार्प	फाल्गुण-वैशाख	मत्स्य विकास केन्द्रहरू	एग्री ब्रिडर्स लिमिटेड, टंकीसिनुवारी, मोरङ, चौधरी मत्स्य ट्याचरी,

कृषि डायरी २०७१

२	ग्रास कार्प	चैत्र-जेष्ठ	लहान, फत्तेपुर,	फूलकाकट्टी -६, सिराहा, मुखिया,
३	सिल्वर कार्प	वैशाख- आषाढ	जनकपुर, हेटौडा, भण्डारा र कुलेखानी	शान्ति, मिश्रा, काजल, गिरीजा मत्स्य ह्याचरी, जनकपुर ।
४	विगहेड कार्प	वैशाख- आषाढ		
५	रहु	आषाढ- भाद्र	जनकपुर, भैरहवा र धनगढी	ठाकुर मत्स्य ह्याचरी, जलेश्वर, पदम विश्वास मत्स्य ह्याचरी, मोतिसर -२ ,वारा, चन्द्रिका मत्स्यपालन फार्म, रामपुर टोकनी, वारा, पटेल मत्स्य ह्याचरी, पाली, नवलपरासी, मण्डल मत्स्य ह्याचरी, भैरहवा र गणेश मत्स्य ह्याचरी, तौलिहवा ।
६	नैनी	आषाढ- भाद्र	फत्तेपुर, जनकपुर, हेटौडा र भण्डारा	
७	भाकुर	आषाढ- भाद्र	जनकपुर, भैरहवा, धनगढी र मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र, पोखरा	
८	ट्राउट माछा भुरा	चैत्र- श्रावण	मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र, नुवाकोट त्रिशुली र ट्राउट प्रजनन् तथा विकास केन्द्र, धुन्चे, रसुवा	नुवाकोट र रसुवामा अवस्थित नीजि ट्राउट प्रजनन् केन्द्रहरू ।

माछापालन बारे विस्तृत जानकारी आवश्यक भएमा विपेश मत्स्यपालन संगालो,
मत्स्यपालन श्रृंखला - १८ हेर्नु होला ।

माछा भुराको दररेट

फ्राई भुरा - २५ पैसा/गोटा

फिंगरलिड - ७५ पैसा/गोटा

एडभान्स फिंगरलिड - १.५० रुपैयाँ/गोटा

सौन्दर्य माछा (रङ्गीन माछा) - २.५० रुपैयाँ/गोटा

मत्स्यपालनको लागि पानीको उपयुक्त गुणस्तर

अक्सिजन - ५.० पी.पी. भन्दा बढी

एमोनिया - ०.२ पी.पी. भन्दा कम

पि. एच. - ७-९ को बिचमा

तापक्रम - २६-३२ डि.से.

१०. फलफूल खेती

क) वर्षे फलफूल

क्र.सं.	फलफूल को नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	विरुवा संख्या /रोप ती	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)	प्रगति क मल (के.जी.)	डी.ए. पी. ग्राम	गुरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)	फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट./हे
१	आँप	अगौटे-बम्बई ग्रीन, बम्बई एलो, गोपालभोगा सुकतारा, गुलाबखस मध्ये-दशहरी, मालदह, मल्लिका, अम्रपाली पछौटे-चौसा, कलकत्तिया, सिपिया, अवेष्ट्यात ।	१०-१२ X १०-१२, होवा जात अम्रपालीको लागि ८X८	५ बोट	५०	१२१.३०	१४३३.८४	१४३३.३३	११३३.३३	फलको भेटनोतिरबाट पहेंलो रंग चढी एक दुई फल पक्कर भन्ने सुरु गरेपछि (जेठ-भदौ) वा फल टिप्न पानीमा डुबाउँदा डुब्यो भने फल टिप्ने बेला भयो भन्ने बुझ्नु पर्दछ ।	८-१०
२	लिची	अगौटे - देशी, अलिबेदाना, मजुफरपुर मध्य- शाही, पूर्वी, चाइना, रोजसन्टेड पछौटे - कसबा, लेट, बेदाना, कलकत्तिया	१० x १०	७-८	५०	४३४.७८	११३४.२२	११००.०	११००.०	बोक्रोको बाहिरी रंग भई हरियोबाट रातोमा परिणत भई बोक्रामा भएको कौडाहरू नरम भएपछि (जेठ-श्रावण) फल टिप्नु पर्दछ ।	७-८
३	केरा	बसगई डुवार्फ, हरिछाल, रोबटा, विलियम हाइब्रिड, मोलभोग, चिन चम्पा, स्थानीय, मुङ्गे, डुम्रे ।	अल्लो जात २-३ X २-३ होचो जात २ X २	५०	२५	२३९.१३	३४१.२१	३४१.२१	४१६.६७	कोसाका पाटाहरू पूरा भई पुट्ट र फलको आकार गोली र रंग हरियोबाट हल्का हरिया भएपछि फल टिप्नु पर्दछ ।	१४-२०
४	भईकटह	जायन्ट क्यू कर्वन,	प्रति ब्याड २	१०००	२५००	१७३.९	३२२.२	३२२.२	२६६.६	बोक्रोको रंग हल्का पहेलो र फेदको ३-४	२०-

कृषि डायरी २०७१

२	मोरिसस	लाइन ब्याडको दुरी ७५-९० से मी., लाइन ६० से मी. X बोट ३० से मी	के.जी./ हे.	१	५	७	२५
५	मेवा	वाशिंग्टन, हल्लिड्यू, कोयमबदुर, सिगापर पिक, रांची डेवाफ, चौष डेलिसियस, सोलो	५०	५४३. ४८	३३०. ८१	८३३.३ ३	घेरामा पहेंलो दाग चढेपछि आख्खाका भुत्ला खैरो खुकुलो भएपछि (आपाठ- भदौ) फल लिनु पर्दछ ।
६	अम्बा	लखनउ -४९, इलाहाबाद सर्फदा, रेड फ्लेस, सिडलेस, चित्तिदार, के.जि.-१ र स्थानीय जात ।	१५	३२६. ०९	५२४. ५७	५००. ०	फलमा हल्का पहेंलो रंग चढेपछि फल टिप्नु पर्दछ
७	रुखकटह २	रुद्राक्षी, सिगापर, करुवाराका, पेतीवाराका, स्थानीय	३-४	६५२.१ ७	१०४९. १५	४००. ०	तरकारीको लागि वीउ नछिप्पिए सम्म कलिला फल प्नि, फल परिपक्व हुन ९०-११० दिन लाग्छ, फललाई हातले थपथपाउँदा गहिरो आवाज आएपछि (जेठ-भदौ) फल दिप्नु पर्दछ ।
८	अमला	बनारसी, चकैया, कन्चन, फ्रन्सीस, कृष्ण र स्थानीय जातहरू	५	१०८६ ९६	२२६. ८३	८३३.३ ३	फलको बोटोको रंग हरियोबाट हल्का पहेंलो चिल्लो र पारदर्शी राता थोप्पाहरू प्रष्ट हुँदै गएपछि (कार्तिक-माघ) फल टिप्नु पर्दछ ।
९	एभोकाड १	फुट, इथिजर्, रिड, ह्यास, टोपाटोपा	६	१६३.० ४	३७०. ९८	३३३.३ ३	छा फल क्वाइमेक्टोरिक फल भएको हुँदा फल टिप्पछि ४-५ दिन राख्नु पर्दछ । फलमा जात अनुसारको रंग चढी पूर्ण विकसित फल भएपछि (भदौ-कार्तिक) फल टिप्नु पर्दछ ।
१	मेकाडोमि	केउहाउ, काकी, इक्का,	५	२१७.३	३४९.	३३३.३	भाद्रको अन्तिम हप्तादेखि परिपक्व २-३

कृषि डायरी २०७१

०	यानट	किड				९	७२	३	फलहरू भर्न शुरू भएपछि सम्पूर्ण फलहरू टिप्नु पर्दछ ।	
११	स्ट्रबेरी	न्याहो, ओनो	ड्याडोदेखि ड्याड ९० से.मी. बोट ३०-४५ से.मी.	१५००	२२५०० के.जी. / हे.	०.००	९७.८ ३	१४१. ६७	फलको आधा देखि तीन चौथाई भागमा रातो रंगको विकास भएपछि फल टिप्नु पर्दछ । एक पटक नपाके हुँदा पटक-पटक गरी टिप्नु पर्दछ । (कार्तिक-चैत्र)	१२- १५
१२	बयर	उम्रान, गोला, चोचल, बनारसी, नाजुक, कैथली	४-६ X ४-६	५-६	४०	४३४. ७८	९१६. ८२	३३३. ३ ३	जान हावापानी अनुसार कार्तिक/मंसिर देखि फाल्गुन/चैत्र महिनामा फल परिपक्व हुन्छन् । फलको बोक्रा सुनौला पहेँलो वा बैरो रंग चढेपछि फल टिप्नु पर्दछ ।	९-१२
१३	सुपारी	छलिया, मोहितनगर, कामरुप, मंगला	३ X ३	५०	२५	३२६. ०९	४१५. ८८	८३३. ३ ३	फल लागेको ६-८ महिनापछि फल परिपक्व हुन्छ । फलहरू चम्किलो र रातो पहेँलो भएपछि टिप्नुपर्दछ । (जेठ-अषाढ)	१-२
१ ४	नरिवल	अरलो जात -वेस्टकोष्ट टल, फिजी, एस.एस.ग्रीन, सान रामोन, फिलिपिनो, लगुना होचो जात -लंका द्विप अण्डामनड्वार्फ, चेनी, रंजिया, ड्वार्फ ग्रीन, ड्वार्फ ओरेनज, कोकोनोनो, नलेका	अरलो जात ७.५-९ X ७.५-९ होचो जात ६.५-७ X ६.५-७	१४	२५	४३४. ७८	५४७. २६	५५.० ०	फल लागेको करिब १२ महिनापछि फल परिपक्व हुन्छ परिपक्व फलमा पानीको मात्र कम हुन्छ । ताजा कोप्राको लागि भने १० महिनामा फल टिप्नु पर्दछ । (जेठ-आषाढ)	
१ ५	बेल	मिर्जापुरी, कागजी राण्डा, कागजी इटावा, कागजी बनारसी	विजु विरुवा - १०x१० कलमी विरुवा - ८x८	५-८	५०	७३०	१८०	६८०	फल लागेको करिब आठ महिनामा फल पूर्ण रूपमा पाक्दछ । फल पाक्दा गाडा हरियोबाट हल्का हरियो र गुदी हल्का पहेलोबाट गाडा पहेँलो हुन्छ ।	२०- ३०

कृषि डायरी २०७१

१६	सापोटा	काली पत्ति, क्रिकेट बल, बुरी पत्ति आदी	१०x१०	५	४०	२००	७५	२००	भुस भर्नु थालेपछि फलको बाहिरी बोक्रा कोटयाउदा सेतो दूध आउन छाडेपछि फल टिप्ने ।	१५-२०
----	--------	--	-------	---	----	-----	----	-----	--	-------

(ख) हिउँदै फलफूल

क्र. सं.	फलफूल को नाम	फलफूलको जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने सिरुवा	मलखाद/फल दिने बो -वार्षिक				फल टिप्न तयार हुन समय	उत्पादन न मे.टन /हे.
					प्राञ्चारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी . (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१.	स्याउ	बढी चिसो चाहिने -गोल्डेन डेलिसियस, रेड डेलिसियस रोयसलडेलिसियस, रिच ए रेड डेलिसियस, जोनाथन, मैकन्टस, रोम ब्युटी, ग्रानी स्मिथ । मध्य चिसो चाहिने - क्रिस्पिन, काटजा, रेडजुन, कक्स ओरेनज पिपिन । कम चिसो चाहिने - अन्ना, मेरिड	६ X ६	१५	५०	४३४.७ ८	६९९.४ ३	१३३.३ ३	फलको आकार उमेर, स्वादलाई आधार मानि जात अनुसार फलको रंगमा (रातो, पहेलो, हरिया) परिवर्तन भएपछि असार- असोज सम्म फल दिनु पर्दछ ।	८-१०
२.	नाम्साली	बढी चिसो चाहिने - युरोपियन जात - वाटलेट, अन्जु ब्युरे हाडी, कनफरेन्स आदि । कम चिसो चाहिने - फर्पिङ्ग (स्थानीय) मध्य चिसो चाहिने होसुड, चोजुरो, सिन्को (जापानिज)	६-८ X ६-८	१५	५०	४३४.७ ८	६९९.४ ३	६६.६७	फलको रंग हरियोबाट अलि अलि पहेलो वा खैरो फुस्रोमा परिणत भएपछि (श्रावण-असोज) फल टिप्नु पर्दछ ।	१०-१५
३.	ओखर	थिनसेल, हाटले, एशले, फ्लाइकबेट, पायने	१०-१२ X१०-	६	५०	४३४.७ ८	६९९.४ ३	३३३.३ ३	फलको बाहिरी बोक्रा फुटी केही फल भर्न थालेपछि (भदौ-	३-४

कृषि डायरी २०७१

४.	आरु	१२	१५	२५	३२६.०९	५८९.७९	१५०.००	असोज) फल टिप्नु पर्दछ	६-७
	अगोटे - ओरायन, स्पिड टाइम, आमगोल्ड । मध्य - फ्रैन्चअलि, रेडहामेन, टेक्सासएलो ल्कारिडासन पछोटे -पेरीपीन, अल्वर्टा, जुलाई अल्वर्टा	५-६ X ५-६						फलको आकार बठेर फल हल्का हरियो वा रातोमा परिणत भई अलि नरम भएपछि (जेठ-श्रावण) फल टिप्नु पर्दछ	
५.	आरुबखडा	५-६ X ५-६	१५	२५	२१७.३९	३४९.७२	२५०.००	फलहरू परिपक्व हुने समय जात अनुसार फरक पर्दछ । फलको रंग गाढा गुलाबी, गुदिको रंग अलि अलि रातो पहिलो हुन थालेपछि -जेठ-श्रावण) फल टिप्नु पर्दछ ।	६-७
६.	कटुस	८X१०	६	५०	४३४.७८	६९९.४३	३३३.३३	जात अनुसार भाद्र देखि कात्तिक महिना सम्म फलहरू भर्ने सुरु गरेपछि फल टिप्ने गर्नु पर्दछ ।	७
७.	हलुवावेद	५-६ X ५-६	१५	२५	३२६.०९	४१५.८८	४१६.६७	भाद्र-कात्तिक महिनामा फलहरूमा जातीय गुण अनुसार रंगको विकास भई सकेपछि फल टिप्नु पर्दछ ।	६-७
८.	खुपानी	६ X ६	१५	२५	२१७.३९	३४९.७२	८३.३३	जेठ महिनामा जात अनुसारको रंग चढी अलि नरम हुन थालेपछि फलहरू टिप्नुपर्दछ ।	६-७
९.	कागजी बदाम	५-६ X ५-६	१५	२५	३८०.४३	६१२.००	२९१.६७	भदौ-असोज महिनामा फलको बाहिरी बोक्रा फुट्न थालेपछि फल टिप्नु पर्दछ	१-२
१०.	लप्सी	१० X१०	६	२५	५४३.४८	५४८.२०	२५०.००	कात्तिक-मंसिर महिनामा फलहरू हेर्दा हल्का हरियो	१०-१५

कृषि डायरी २०७१

११.	चुच्चे ओखर	महान, चोक्टा, मोहक ।	१०-१२ X १०- १२	६	५०	४३४.७ ८	६९९.४ ३	३३३.३ ३	पहेलो भएपछि फल टिप्नु पर्दछ भदौ असोज महिनामा फल पाकेर भर्ने शुरू गर्पछि फल टिप्नुपर्दछ ।	२-३
१२.	अनार	बेदाना, कान्छारी, गणेश, सिन्धुरिया, मुदुला ।	५ X ५	१५	२५	५४३.४ ८	८७४.२ ९	४१६.६ ७	अनारको फल ननक्लाइमेरिक भाएको हुँदा परिपक्व भएपछि टिप्नु पर्दछ । फहरू पहेलो र बीउ रातो भएपछि फलहरूलाई ओलाले हान्दा धातुको आवाज आएपछि (आवण-आश्विन) फल टिप्नुपर्दछ ।	६-८
१३.	अंगुर	स्टुवेन, ओलीमिया, हिमरड सिडलेस, क्याहो, मस्काट बेली ए, क्याम्बेल अली, बफेलो, डेलावेर ।	२-३ X २-३	५०	३०	७५०.८ ७	२४५.७ ५	४१६.६ ७	फलको रंग चढी गुलियो भएपछि जात अनुसार केही सेतो, पहेला वा पारदर्शी भएपछि (असार-भाद्र) फल टिप्नु पर्दछ ।	१५- २०
१४.	किवी फ्रुट	ऑलसन, हे-वार्ड (पोथी) टोमोरो(ा माले)	६ X ४	२०	३०	१००	२००	१००	कात्तिक-मसीर, भुस भर्ने थालेपछि	
१५.	कैतुन (Olive)	पेन्डोलिनो, क्यानिनो, कोराटिना , फ्रोन्टिय आदी	८ x ८	८	२५	३५०	१७५	१७५	फलमा रङ्ग चढे परिवर्तन भएर तलको गुणस्तर राम्रो समय पारेर टिप्ने ।	

(ग) सुन्तलाजात फलफूल

क्र. सं.	फलफूल को नाम	फलफूलको जातहरू	लगाउने दुरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरूवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुन समय	उत्पादन मे.टन /हे.
					प्रांरगारि (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१	सुन्तला	धनकुटा स्थानीय, पोखरा स्थानीय, किन्नो, योशिदा पोडकान, मरकट(जापानीज), ओता पोडकान, उन्सु (ओकिचुवासे, मियागावावासे), थाई तान्जानि ।	५-६ X ५-६ ४-५	१५	५०	५४३.४ ८	८७४.२ ९	८३३.३ ३	फलको बोक्राको रंग हरियोबाट पहेलो, (गेरु) पहेलो भएपछि र रसमा गुलियोपना बढेपछि भण्डारणको लागि ५०%रंग चढेपछि र ताजा फलको लागि ७५%रंग चढेपछि कार्तिक-मंसिरमा फल टिप्नु पर्दछ ।	९-१२
२	जुनार	स्थानीय जुनार, नामेल ओरेनज, वसिङ्टन नामेल, योशिदा नामेल, तारक्को न्यूसेलर ।	५-६X५-६ ४-५ X ४-५	१५	५०	५४३.४ ८	८७४.२ ९	८३३.३ ३	फलको बोक्राको रंग ८० % वा सो भन्दा बढी रंग बढेपछि र रसमा गुलियोपना बढेपछि कार्तिक-मंसिरमा फल टिप्नु पर्दछ ।	१०-१४
३	कागती	मेस्कीकन, बनारसी र स्थानीय सुन कागती	४-५ X ४-५	१५	५०	४३४.७ ८	६९९.४३	५५.० ०	फलको बोक्राको रंग हरियोबाट पराल जस्तो पहेलोमा परिणत भएपछि र फलले पूर्ण आकार लिएपछि आश्विन-पौष सम्म फल टिप्नु पर्दछ ।	७-८
४	लेमन (निवुवा)	नेपाती अमिलो, युरेका राउण्ड, युरेका अवलड, लिसबन, पल्ट-१	५ X ५	१५	५०	४३४.७ ८	६९९.४३	५५.० ०	फलको बोक्राको रंग हरियोबाट पराल जस्तो पहेलोमा परिणत भएपछि र फलले पूर्ण आकार लिएपछि आश्विन-	७-८

५.	भोगटे	थाई (सेतो गुदी) र स्थानिय छनौट (रातो गुदी)	५-६ X ५-६	१५	५०	५४.४ ८	८७४.२ ९	८३३.३ ३	पौष सम्म फल टिप्नु पर्दछ । फलको बोक्राको रंग हरियाबाट पराल जस्तो पहेलोमा परिणत भएपछि कार्तिक-पौष सम्म फल टिप्नु पर्दछ ।	७-८
६	मुन्तला	जापानिज गोलो	३ X ४	३०	५०	५००	२५०	५००	गाढा सुन्तला रंग चढेपछि माघ - फागुनमा टिप्नु पर्छ ।	४ - ५
७	ज्यामिर	सेती ज्यामिर, काली ज्यामिर	६ X ५	१५	५०	५००	२५०	५००	गाढा सुन्तला रंग चढेपछि पौष - माघमा टिप्नु पर्छ ।	१२-१५

पुष्प सेती

कट प्लावरको लागि

क्र.सं.	पुष्पको नाम	पुष्पको जातहरू	लगाउने दुरी (से.मी.)	मलखाद प्रति रोपनी (के.जी)			व्यवस्थापन	फूल टिप्ने समय	कटवालर उत्पादन/रोपनी/वर्ष
				प्रारंभिक मल	नाइट्रोजन	फस्फोरस			
१.	ग्याडिओलस (Galadiolus)	अमेरिकन ब्यूटी, जेष्टर इन्टरप्रेट, क्याण्डिमेल, हवाईट प्रस्पेरिटी हाल्याण्ड ब्यूटी	१५-१५	५०००	३	४	खुल्ला ठाउँ	६० दिन देखि फुल्ल थाल्ने ।	१२-१४ हजार स्टिक
२	गुलाब (Rose)	डच, एच.टि	४५-६०	८-१० के.जी/वोट	१५	१०	खुल्ला ठाउँ वा पोली हाउस	रोपेको ३ महिनापछि	१० - ११ हजार स्टिक
३.	जबेरा	यानारा, रेड बुल, ओपियम (सबै जातमा रातो, पहेलो र सेतो फूल फुल्ने)	३०-४५	३०००	६	८	पोली हाउस	१२० दिनपछि	३०,००० स्टिक
४.	कानेशन	चाली र लिबर्टी	१५-१५	३०००	६	८	पोली	१२०	५०,००० स्टिक

कृषि डायरी २०७१

		(स्टण्डर्ट)									
५.	रजनीगन्धा	सिङ्गल, डबल	१५-२०	२०००	१०	३	३	खुला ठाउँ	७० दिनपछि	४०००-६००० स्टिक	
६	गोदावरी	अपसरा, जयन्ती, अर्काटिक र चालीया	३०x३०	३०००	१५	१०	१०	खुला ठाउँ वा पोली हाउस	काठमाण्डौमा अशोज - कार्तिक	३०,००० स्टिक	

नोट: लगाउने समय: जवैरा, कार्नेशन, बाह्रै महिना, ग्लाडिओलस र रजनीगन्धा तराईमा असोज-फाल्गुण र मध्य पहाडमा माघ-जेठको पहिलो हप्ता, गुलाब पोपडेखि फाल्गुनसम्म लगाईन्छ ।

११. कफि तथा चिया

क्र. सं.	कफि तथा चिया	कफि तथा चियाका जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने विरुवा	मलबाद प्रति बोट (के.जी.)				फल तथा पात टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन/हे.
					प्रारणारि क मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१.	कफी	अरेबिका, रोबस्टा	२-२ X २-२.५	११०	५	११९.५७	११६.२६	१२५.००	फल हरियोबाट रातोमा परिणत भएपछि ४-५ पटक गरी (वैष-फाल्गुन) टिप्नु पर्दछ ।	१-३
२.	चिया	सि टि सि : टि सि सेरिज १-३०, हिलिका, मनोहरी, तिनआली, नगरजुली	०.९ X ०.६	६००-७००		८.७०	१३.९९	२०.००	चैत्र देखि कार्तिक सम्म मुना टिप्नु सकिन्छ ।	०.६५०
३.	चिया	अर्बोडकस : गुप्ती सेलकसन, फुवाछिरिङ्गि -३९२, तक्दा-७८, तक्दा-१४५, तक्दा-३८३, तक्दा-२४६, वेनकवर्न-१५७, आम्बारी-२	०.६ X ०.४	७००-८००		८.७०	१३.९९	२०.००	चैत्र देखि आश्विन सम्म मुना टिप्नु सकिन्छ ।	०.३००

१२. तरकारी खेती प्रविधि तालिका

क्र. स	बाली	जात	बेनी सार्ने समय					मलखद के.जी./रो.				बेनी लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेनी दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेसी	कम्पोट	ना.	फ.	पो.	इयाङ्ग × इयाङ्ग	बोट × बोट			
१	काउली अगौटे जात	पुष्पा कात्तिकी सर्लाही दिपाली	चैत-असार	चैत-बैशाख (जेठ-असार)	असार-श्रावण (भादौ-असोज)	१५००	१०	६	४	४५	४५	२५०० बेना (३०-४० ग्राम)		
	काउली मध्यमजात	काठमाण्डौ स्थानीय (उन्मोचित) ज्यापु	माघ-श्रावणा	साउन-भाद्र	भाद्र-असोज	१५००	१०	६	४	६०	४५	१८०० बेना (३० ग्राम)		
	काउली पछोटेजात	किबोजेन्ट, एन.एस.९०, डोल्या स्तोवल	माघ-बैशाख	असोज-मंसिर	असोज-मंसिर	१५००	१०	६	४	६०	४५	१८०० बेना (३० ग्राम)		
	काउली हाईब्रीड	सिल्वर कप ६०		जेठ-भाद्र अन्तिम		२०००	१०	६	५	४५	४५	१५ ग्राम		
		स्वाइट फ्लास		मध्य श्रावण-भाद्र		२०००	१०	६	५	६०	४५	१५ ग्राम		
		रिम		मध्य श्रावण-भाद्र		२०००	१०	६	५	४५	४५	१५ ग्राम		
		भिलक वे		भाद्र-असोज		२०००	१०	६	५	४५	४५	१५ ग्राम		
		एन.एस-९०		भाद्र-फाल्गुन		२०००	१०	६	५	६०	६०	१५ ग्राम		
		स्नो डोम		भाद्र-कात्तिक		२०००	१०	६	५	७५	७५	१५ ग्राम		

कृषि डायरी २०७१

	एन.एस.नं४		मध्य माघ- फाल्गुन असोज- फाल्गुन	मध्य माघ- फाल्गुन असोज- फाल्गुन	२०००	१०	१०	५	६०	६०	१० ग्राम
	स्वेता										
२	काँक्रे	निजा	जेठ- श्रावण	फाल्गुन-जेठ / श्रावण-असो ज	१५००	७	२	५	७५	७५	१०० ग्राम
		मालिनी	"	"	"				७५	७५	" "
		भक्तपुर लो.	"	"	"				२००	२००	५० "
		कुशले (उन्मोचिता)	"	"	"				२००	१००	" "
३	केराउ	आजाद	चैत्र- वैशाख	श्रावण- मंसिर / माघ-फाल्गुन	१५००		२	६	६०	६०	२००० "
		आर्केल	"	"	"				"	"	" "
		सिक्कम	"	"	"				७५	७५	" "
		स्थानिय	"	"	"				७५	७५	" "
		सिक्कम गिन	"	"	"				७५	७५	" "
४	खुसानी (पीरो)	ज्वाला	चैत्र-वैशाख	माघ-फाल्गुन	१५००	५	५	५	६०	३०	४००० बेर्ना
		एन-एस १७०१	चैत्र-वैशाख	माघ-फाल्गुन					४५	३०	४००० बेर्ना
		स्थानीय	चैत्र-वैशाख	माघ-फाल्गुन					६०	४५	" "
		नेपाली	चैत्र-वैशाख	माघ-फाल्गुन					३०	१०	३०० ग्राम
६	गाँजर	न्यू कुरोदा/ सीन कुरोदा	जेठ-साउन	भाद्र-मंसिर	१५००	५	५	५	३०	३०	१०
		नान्टिस	"	"	"				३०	१०	" "

कृषि डायरी २०७१

७	गोलमेडा अग्लोजाल	मनिसा, मनप्रेकस,सृजना,	चैत्र-जेठ	फाल्गुन-भाद्र	भाद्र-कार्तिक	१५००	१०	९	४	७५	४५	१०-१५ ग्राम
	गोलमेडा होचोजाल	रोमा	"	"	"					६०	४५	"
		सि.एल.११३१	"	"	"					६०	४५	"
		एन. १६२, (ओइलाउने रोग प्रतिरोधक)	वैशाख-जेठ	फाल्गुन- श्रावण	भाद्र-माघ	२०००	१०	१०	७- ५	७५	४५	५-१० ग्राम
		विशेष		ज्येष्ठ-श्रावण		२०००	१०	१०	७- ५	७५	७५	५-१० ग्राम
		मिम		"		२०००	१०	१०	७- ५	७५	४५	५-१० ग्राम
		सुरक्षा		"		२०००	१०	१०	७- ५	७५	७५	५-१० ग्राम
		मनिसा		चैत्र -श्रावण		२०००	१०	१०	७- ५	७५	६०	५-१० ग्राम
		एन.एस.८१५		फाल्गुन- वैशाख		२०००	१०	१०	७- ५	६०	६०	५-१० ग्राम
		गेस्को-१		फाल्गुन- श्रावण		२०००	१०	१०	७- ५	७५	७५	१०-१५ ग्राम
		एच.आर.डी. १ (ओइलाउने रोग प्रतिरोधक जात)		"		२०००	१०	१०	७- ५	७५	७५	१०-१५ ग्राम
				फाल्गुन-जेठ र श्रावण		२०००	१०	१०	७- ५	७५	४५	१०-१५ ग्राम
		वारी ४		फाल्गुन-चैत्र		२०००	१०	१०	७- ५	७५	७५	१०-१५ ग्राम
		सी.एल. क्रस		फाल्गुन-जेठ		२०००	१०	१०	७- ५	७५	७५	१०-१५ ग्राम

कृषि डायरी २०७१

क्र	गर्भोष्ठ गोपी	हवाइट भियना	जेट-भट्टी	साउन- फाल्गुन	असोज-पौष	१५००	५	३	२.५	२०	२०	१२००० बेर्ना
९	धिरौला	कान्तिपुर, ज्यापु	वैशाख-जेट	फाल्गुन-जेट	माघ-जेट	५००	२	१	१	३००	३००	५०-१०० ग्राम
		पुषा चिल्लो	वैशाख-जेट	फाल्गुन-जेट	माघ-जेट					२००	२००	१०० ग्राम
१०	चम्सुर	स्थानीय	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-माघ	असोज-मंसिर	६००	४	२	२	२०	२-३	५००-१०००
११	चुकंदर	डेट्राईट डाकैड	जेट-साउन	भाद्र-असोज	असाज-कार्तिक	१०००	६	४	२	४५	१०	४००० बेर्ना
१२	जिरीको साग	भेटलेक, आईस वर्ग	जेट-श्रावण	श्रावण- फाल्गुन	असोज-कार्तिक	६००	६	४	२	४५	३०	४००० "
१३	तरबुजा	मुगुर वेदी			पौष-फाल्गुन	५००	३	२	२	२००	१००	२५० बोट
१४	तित्तेकरला	हरियो करेला	वैशाख-जेट	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेट	१५००	१०	६	३	१५०	१००	१०० ग्राम
		कोयम्बटुर लंग	वैशाख-जेट	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेट					१५०	१००	१००ग्राम
		क्रपर	वैशाख-जेट	फाल्गुन-जेट	पौष-जेट					१५०	१००	"
१५	पालुंगो	माटने	वैशाख-श्रावण	भाद्र-माघ	आश्विन-कार्तिक	१०००	६	४	२	२०	२-३	५००-१०००
		हरिपल्ले	वैशाख-श्रावण	भाद्र-माघ	आश्विन-कार्तिक					२०	२-३	५००-१०००
१६	प्याज	रुड क्रियोल (उन्मोचित)	-	असोज-पौष	असोज-कार्तिक	१५००	१२	९	४	१५	१०	५०० "
		नासिक रेड	-	पौष-माघ	मंसिर -पुष					१५	१०	५०० "
१७	फर्सी (स्ववास)	असारो फर्सी	वैशाख-जेट	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेट	१५००	१२	९	३	१००	१००	१०० "
		ल्याक व्यूटी	वैशाख-जेट	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेट					१००	१००	१०० "

કૃષિ હાથરી ૨૦૭૧

	પીનાકલ	જેઠ-શ્રાવણ	શ્રાવણ-માઘ	અસોજ-કાર્તિક					૬૦	૪૫	૫-૧૦ "
	ક્રમેટ	જેઠ-શ્રાવણ	શ્રાવણ-કાર્તિક	અસોજ-કાર્તિક					૪૫	૩૦	૫-૧૦ "
૨૨	ભટ્ટા	મુર્કે	જેઠ-શ્રાવણ	ચૈત્ર-આષાઢ	અસોજ-કાર્તિક	૧૦૦૦	૧૦	૧	૪	૪૫	૧૬૦૦- ૨૦૦૦ વેનો (૩૦ ગ્રામ)
		અર્કા નિધિ	જેઠ-શ્રાવણ	ચૈત્ર-આષાઢ	અસોજ-કાર્તિક		૬૦			૬૦	૧૪૦૦- ૧૬૦૦વેનો (૩૦ ગ્રામ)
		અર્કા કેશવ	જેઠ-શ્રાવણ	ચૈત્ર-આષાઢ	અસોજ-કાર્તિક		૬૦			૬૦	૧૪૦૦- ૧૬૦૦," (૩૦ ગ્રામ)
		સર્લાહી મીન	જેઠ-શ્રાવણ	ચૈત્ર-આષાઢ	અસોજ-કાર્તિક		૬૦			૪૫	૧૬૦૦- ૨૦૦૦," (૩૦ ગ્રામ)
		મર્પલ લંગ	જેઠ-શ્રાવણ	ચૈત્ર-આષાઢ	અસોજ-કાર્તિક		૬૦			૪૫	૧૬૦૦- ૨૦૦૦,"
		તુકી	જેઠ-શ્રાવણ	ચૈત્ર-આષાઢ	અસોજ-કાર્તિક		૬૦			૪૫	૧૬૦૦- ૨૦૦૦,"
		વેનીઘાટ સેતો	જેઠ-શ્રાવણ	ચૈત્ર-આષાઢ	માદ્ર-કાર્તિક		૬૦			૪૫	૧૬૦૦- ૨૦૦૦,"
૨૩	ભેડે ખુસાની	ચૈત્ર-જેઠ	વૈશાખ-જેઠ	પૌષ-જેઠ	માદ્ર-અસોજ		૬૦			૪૫	૧૬૦૦- ૨૦૦૦,"
		ચૈત્ર-જેઠ	જેઠ-શ્રાવણ	ફાલ્ગુન-ચૈત્ર	અસોજ-કાર્તિક	૧૫૦૦	૧૦	૫	૫	૪૫	૨૦૦૦ વેનો (૨૫-૩૦ ગ્રામ)
૨૪	મૂલા	ચૈત્ર-જેઠ	જેઠ-ચૈત્ર	ફાલ્ગુન-માદ્ર	અસોજ-કાર્તિક		૬૦			૪૫	૨૦૦૦ વેનો
		ચૈત્ર-જેઠ	જેઠ-ચૈત્ર	માદ્ર-અસોજ	માદ્ર-કાર્તિક	૧૦૦૦	૧૦	૬	૩	૨૦	૨૫૦- ૫૦૦ગ્રામ

		मिनो अर्ती	जेठ-साउन	श्रावण-कर्ति क	भाद्र-कार्तिक					२०	२०	२५०- ५००ग्राम
		स्यूठाने रातो	जेठ-साउन	जेठ-असोज	भाद्र-कार्तिक					२०	२०	२५०- ५००ग्राम
		सोकीनासी	जेठ-साउन	जेठ-फाल्गुन	मंसिर-माघ					२०	२०	२५०- ५००ग्राम
		४० दिन	जेठ-साउन	कार्तिक- फाल्गुन	फाल्गुन-चैत्र					२०	२०	२५०- ५००ग्राम
		मुषा चेतकी			फाल्गुन-चैत्र					२०	२०	२५०- ५००ग्राम
२५	मेथी	स्थानीय	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	६००	६	४	२	३०	२-३	५००-१०००
		कसुरी	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर					३०	२-३	५००-१०००
२६	रामतोरिया	मुषा सावनी	वैशाख-जेठ	फाल्गुन -भदौ	माघ-जेठ	१०००	१०	९	३	५०	३०	५००-१०००
		मार्वती	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-भदौ	माघ-जेठ					५०	३०	५००-१०००
		अर्का अनामीका	वैशाख-जेठ	फाल्गुन -भदौ	माघ-जेठ					५०	३०	५००-१०००
२७	रायों	खुमल चौडापात	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		ताङ्गखुवा	जेठ-असार	श्रावण-जेठ	असोज-मंसिर					५०	५०	१० ग्राम
		मार्फ चौडापात	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर					४५	३०	१० ग्राम

कृषि डायरी २०७१

	खुमल रातोपात	फाल्गुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर					४५	३०	१० ग्राम
२८	लसुन	स्थानीय	वैशाख-जेठ	श्रावण-माघ	असोज-कार्तिक	१५००	१२	१२	४	१५	२५००० "
२९	लौका	एन.एस. ४२१		फाल्गुन-असार	पुष-जेठ	१५००	२	१	१	२००	५०-१०० "
३०	सलगम	समर प्रोलीफिक लग	वैशाख-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ					२००	५०-१०० "
		मपल टप	जेठ-साउन	श्रावण-फाल्गुन	असोज-मंसिर	१०००	४	६	३	३०	१०० "
		का. लोकल	जेठ-साउन	श्रावण-फाल्गुन	असोज-मंसिर					३०	१०० "
३१	सिमी	त्रिशुली	चैत्र-वैशाख	माघ-फाल्गुन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५००-१००० "
		भारो सिमी १	फाल्गुन-चैत्र	साउन	भाद्र-असोज					१२०	२००० "
		एस-९	फाल्गुन-चैत्र	साउन	भाद्र-असोज					१२०	५००-१००० "
		हिमाली राजमा	जेठ-असार	फाल्गुन-श्रावण	असोज-मंसिर					७०	५००-१००० "
		चारमासे	चैत्र-वैशाख	साउन	भाद्र-असोज					१२०	५००-१००० "
		एल. बि. ३७ (भारो)	जेठ-असार	फाल्गुन-श्रावण	असोज-मंसिर					७०	५००-१००० "
		एल. बी. २५ बुसी (रष्ट्र प्रतियोगक)	जेठ-असार	फाल्गुन-श्रावण	असोज-मंसिर					४५	२००० "
३२	स्वीसचार्ड	मुसाग	फाल्गुन-जेठ	श्रावण-माघ	असोज-मंसिर	८००	१०	६	३	४५	१० "
३३	सखरखण्ड	स्थानीय	जेठ-असार	जेठ-भाद्र	कार्तिक-मंसिर	१०००	१०	६	२	४५	२००० कटिङ्ग

	जापानीज रातो	जेठ-असार	जेठ-भद्र	असोज-मंसिर								
३४	कुरिलो	मोरि वासिस्टन / एसेल / हेसितो / यूसि १५७	फाल्गुन-भद्र		१०००	१२	९	३	१००	४५	४५	२००० कटिङ्ग ६०० बोट
३५	तरकारी भटमास	ए.जि.एस. २९२	माघ-श्रावण	असोज-कार्तिक	६००	६	९	३	३०	३०	३०	२००० "
		बाइनिज	माघ-श्रावण	असोज-कार्तिक					३०	३०	३०	२००० "
		जापानीज	माघ-श्रावण	असोज-कार्तिक					३०	३०	३०	२००० "
		ए.जि.एस. ३५२	माघ-श्रावण	असोज-कार्तिक					३०	३०	३०	२००० "

प्याजको सेटबाट गानो उत्पादन

क्र. सं.	बाली	जात	सेट उत्पादन	डल्ला उत्पादन	मलबाद (कै.जी./रोपनी)				लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ बेर्ना दर (कै.जी.)	उत्पादन सिने समय (दिन)	उत्पादन (कै.जी.)	कैफियत
					कम्पोष्ट	ना.	फ.	पो.	बोट × बोट	इयाड × इयाड.				
१.	प्याज	एन- ५३	असोज- कार्तिक	१५ असार- श्रावण भर	१०००	६	५	५	१५	२०	८०/१००	७०	१५०० - २५००	

क) आलु खेती प्रविधि

क्र.सं.	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के.जी./रोपनी				बीउ दर के.जी./रोपनी	सगाउने दूरी (से.मी.)	बाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन से.ट / रोपनी
		उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेश, बैसी र खोच	कम्पोस्ट	हि.ए.पी.	ग्रिया	स्प्रेट अफ पोटास				
१.	कुफिज्योती	फाल्गुन/चैत्र	पौष /माघ		१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
२.	कुफिसिन्दुरी	-	-	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	११०-१३०	१.२५-१.५
३.	डिजिरे	-	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	७०-९०	०.७५-१
४.	जनकदेव	फाल्गुन/चैत्र	पौष /माघ	-	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१.२५-१.५
५.	खुमलसेतो-१	-	पौष /माघ	-	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१.२५-१.५
६.	खुमलरातो - २	-	-	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१.२५-१.५
७	खुमललम्पी	फाल्गुन/चैत्र	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
८.	आई.पी.वाई. ८			असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१.२५-१.५

कृषि डायरी २०७१

१.	कार्डिनल	-	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
१०.	एन.पि.आई १०६	फाल्गुन/चैत्र	पौष /माघ	-	१५००	११	७	५	७०×२५	११०-१२०	१.२५-१.५

ख) बीयाँबाट उत्पादित सिडलिंग द्यूबूर

क्र.सं.	बाली	जात	रोजे समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के.जी./रोपनी			लगाउने दूरी (से.मी.)	बाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन से.ट / रोपनी
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेश, बैसी र खोच	कम्पोस ट	डि.ए.पी	यूरिया			
१.		HPS II/67, HPS 7 /67 HPS I/13	फाल्गुन/ चैत्र	पौष /माघ	असोज-मंसिर र खोच	१५ के.जी.	११	७	५	७०×२५	१.२५-१.५

ग) सिडलिंग द्यूबूर उत्पादन

क्र.सं.	बाली	जात	रोजे समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के.जी./रोपनी			बीयाँवर (ग्राम)	लगाउने दूरी (से.मी.)	सिडलिंग द्यूबूर तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन के.जी. / बीमिटर
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेश, बैसी र खोच	कम्पोस ट	डि.ए.पी	यूरिया				
१.		HPS II/67, HPS 7 /67 HPS I/13	फाल्गुन/ चैत्र	पौष /माघ	असोज-मंसिर र खोच	५ के.जी.	१७	१२	१७	०.२ ग्राम प्रतिबीमिटर (५ ग्रामले २५ बीमिटरलाई पुग्ने)	२५×४ १००-११०	४-५

घ) आलुको बीयाँबाट खान आलु खेती (बेर्ना सारेर) (TPS)

क्र.सं.	वाली	जात	रोजे समय/सिफारि क्षेत्र			मलखाद के.जी./रोपनी				बीयाँदर (ग्राम)/रोपनी	बेर्ना सार्ने दूरी (से.मी.)	वाली तयार हुने लाग्ने दिन	उत्पादन मे.ट / रोपनी
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेश, बेसी र खोच	कम्पोस्ट	डि.ए.पी	यूरिया	म्युरेट अफ पोटास				
१.		HPSII/67, HPS 7/67 HPS 1/13	फाल्गुन/चैत्र	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	५ ग्राम	६०×१५-२०	१००.११०	१-१.५

१३. मसला बाली उत्पादन प्रविधि तालिका

क्र.सं	बाली	जात	लगाउने समय			मलखाद				लगाउने दूरी		बाली तयार हुन लाग्ने अवधि	उत्पादन (के.जी./रोपनी)	कैफियत
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई	कमोष्ट (डोको/रोपनी)	ना. (के.जी./रोपनी)	फ. (के.जी./रोपनी)	पो. (के.जी./रोपनी)	बोटवेबि बोट	लाईनवेबि लाईन			
१.	अलैची	रामसाई	जेठ - श्रावण	जेठ - श्रावण	-	५०-६०/रोपनी	५	३	३	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	तिन वर्ष	३०-४० (सिफारिस जात)	३ बेर्ना / खाडल (सिफारिस जात)
		गोलसाई	"	"	-	"	"	"	"	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	"	"	"
		डम्बरसाई	-	"	-	"	"	"	"	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	"	"	"
		साउने	जेठ - श्रावण	"	-	"	"	"	"	१.२-१.५ मि	१.२-१.५ मि	"	"	"
२.	अदुवा	कपुरकोट अदुवा -१	फाल्गुन-चैत्र	फाल्गुन-चैत्र	फाल्गुन-चैत्र	६०-७०	४	२.५	२.५	३०से.मि	३०से.मि	७-९ महिना	१०००-१५००	(उन्मोचित जात)
३.	बेसार	स्थानीय	चैत्र-वैशाख	चैत्र-वैशाख	चैत्र-वैशाख	६०-७०	५	३	३	२५ से.मि	२५ से.मि	८-१० महिना	२०००-२२००	(प्रचलित जात)
४.	लसुन	चाईनिज	श्रावण	भाद्र-आश्विन	-	८०-९०	७	७	३.५	२५ से. मि	२५ से. मि	१-१.० महिना	१०००-१५००	(प्रचलित जात)
५.	लसुन	स्थानीय	असोज - कार्तिक	असोज - कार्तिक	कार्तिक-मंसिर	५०-६०	५	२.५	३	७-८ से. मि	७-८ से. मि	४-६ महिना	६००-१०००	

कृषि डायरी २०७१

६.	मरिच	स्थानीय पन्चुर-१	-	श्रावण	श्रावण	४०- ५०	८	३	१.४	२.५ मि	२.५ मि	३५००- ५००० वेर्ना ३ वेर्ना/खाडल	३ बर्ष	७५- १०० मुकेको	(सिफारीस जात) मलको १/३ भाग पहिलो वर्ष, २/३ भाग दोश्रो बर्ष
७.	जिरा	आर. जेड.- १९ जि.सि. - १	-			४०- ५०	१.५	१.५	१.०	३० से.मि.	-	१ के.जी.	४ महिना	३०-३५	(सिफारीस जात)

१४. बाली संरक्षण

१४.१ विभिन्न बालीका रोग तथा कीराहरू र तिनको व्यवस्थापन

१४.१.१ अन्नबाली

धानबालीमा क्षति गर्ने मुख्य कीराहरू

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. रिटेटो, दवाँटी र कीर्थो कीरा (Seed bed beetle, Mole Cricket, Field Cricket) (चित्र : १)	वयस्क अवस्था चम्किलो कालो हुन्छ र लामो खैरो रङ्गको हुन्छ । वयस्क र लामो दुवै माटो भित्र बस्दछन् । दवाँटी कीराको खुट्टा बढी माटो र बलिया नङ्गा भएका हुन्छन् भने कीर्थोमा साधारण उफ्रने क्रिसिमका खुट्टा हुन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> विरुवाको कलिलो अवस्थामा माटो मुनि रहेको जरा र डाँठको भाग खाइदिन्छ र विरुवाहरू मर्दछन् । दवाँटी कीराले आलीमा ढुलो पार पानी चुहिने समस्या पनि गराउँछन् । 	<ul style="list-style-type: none"> खेतमा पानी पठाउने । सालिन्दा आक्रमण हुने खेतमा, रोपाईं गर्नु अगावै क्लोरपाइरिफस १० प्र जीआर ०.५ केजी (देभीवान) वा क्लोरपाइरिफस ४ जीआर ०.५ केजी प्रति रोपनी वा क्लोरपाइरिफस २० ई.सी. (डसवान वा फिनेवान वा रसवान) नामक कीटनाशक विषादी १ मी.ली. प्रति लीटर पानीका दरले खेतमा पानी सकार छर्ने ।
२. गवारो (Boat) (चित्र : २, ३)	वयस्क अवस्थामा विभिन्न आकार प्रकारका पुतली हुन्छन् । लामोहरू फिका पहेँला अथवा गुलाबी रङ्गका अथवा शरीरमा धका भएका हुन्छन् र यिनीहरू विरुवाको डाँठभित्र रहन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> विरुवाको कलिलो अवस्थामा आक्रमण भएमा मृत गावा (Dead head) देखिन्छन् यदि विरुवाको फूल फुल्ने अवस्थामा आक्रमण भएमा भुस मात्र भएको सेतो वाला (White head) देखिन्छन् । 	<ul style="list-style-type: none"> गवारोको क्षति कम गर्न हरेक वर्ष धान काटी सकेपछि रहेको सम्पूर्ण सूटा निकाली जलाइ दिने अथवा सूटा ढुल्ने गरी पानी पठाइ दिने अथवा धान काटेपछि खेतलाई जोतिदिने । वेनार्को पातको टुप्पोमा देखिएका फुलहरूलाई पातको टुप्पो चुडेर नष्ट गर्ने । प्रकाश पासोको माध्यमबाट वयस्क पुतलीलाई आकर्षण गरी मार्ने । ट्राइकोग्रामा परजीवी कीरा ५०,०००-१,००,००० प्रति

कृषि डायरी २०७१

			<p>हेक्टरका दरले रोपाइ गरेको ३-४ हप्ता पछि छाड्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> धानखेतको आलीमा भटमास लगाउने व्यासीलस थुरीनजियन्सीस (Bt.) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले छर्कने । गवारोहरूको धेरै प्रकोप भएको खेतमा कार्बोप्थुरान ३%GR (फ्युराडन,डाइफयूरान, की फयूरान आदि) वा कारटेप हाइड्रोक्लोराइड ४ प्र. जीआर (अनुदान, विदान, कीटाप, आदि) वा फिप्रोनिन ०.३ प्र जीआर(रीफ्री,रिजेन्ट,टाटाजेन्ट आदि) दाना विषादी कुनै एक १.२५ के.जी. प्रति रोपनीका दरले वा क्लोरानट्रानीलीप्रोल ०.४ प्र जिआर (फरेटेरा) खेतमा छिपछिपे पानी जमाइ छर्ने । विषादी छरेपछि ४ दिनसम्म खेतबाट पानी बग्न दिनु हुँदैन । माकुरा, लामा सिंगे फट्याङ्गा जस्ता मित्रजीवको संरक्षण गर्ने ।
३. धानको काँडादार खपटे हिस्सा (Rice Hispa)	वयस्क खपटे कीरा निलो-कालो रङ्गको काँडादार पंखटा भएको हुन्छ ।	यसले नोक्सान पुर्याएको पातमा सेता धसाहरू र सेता धब्बाहरू देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> बेनीको पातको टुप्पोमा देखिएका फुलहरूलाई पातको टुप्पो बुँडेर नष्ट गर्ने व्याडमा टम्म पानी जमाएर पानीमा उत्रेका खपटेलाई जम्मा गरी नष्ट गर्ने । प्रकोप बढी भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा बजारमा सजिलैसँग उपलब्ध हुने सर्म्पक विषादी क्लोरीपाइरफस २० प्र. इसी (डसवान,डरमेट,फाइनवेन) १.२५ मिलि प्रति लि वा लाम्बडासाइहलीथ्रिन ५ प्र. इसी (एजेन्ट प्सस, ब्रामो ५०००, कराते, सूर्य एजेन्ट) ०.५ मिलि प्रति लिटर वा मालाथियन ५० प्र इसी(साइथियन, अनु मालाथियन,सूर्याथियन) १.५ मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्ने ।

<p>४. फुडके (कीराहरू हरियो, खैरो र सेतो पिठ्यू भएकी) (Hoppers) (चित्र : ४)</p>	<p>कुनै हरिया, कुनै सेता र कुनै खैरा किसिमका फुत्त फुत्त उफर्ने किसिमका मसिना कीराहरू हुन्छन् ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • धानका विरुवाहरू सुकेर मर्दछन् । • विरुवाहरू गाँजिन र बढ्न सक्दैनन् । • धानको बोटमा वाला नलागी पराल जस्तो भई बोट सुकेर जान्छ । 	<ul style="list-style-type: none"> • उपयुक्त जातको छनौट गर्ने । हिलो लगाइएको भन्दा छिटो लगाईएको र हिलो पाक्ने भन्दा छिटो पाक्ने धान वालीमा फड्के कीराको प्रकोप कम भएको पाईएको छ । • गाँजको घनत्व कम गर्ने । धान रोप्ने समयमा प्रति गाँजमा २-३ वटा भन्दा बढी बेनाहरू नरोप्ने । • नाईट्रोजनयुक्त मलखादको उचित प्रयोग गर्ने । • समय समयमा गोडमेल तथा सरसफाई गरी कीराको बैकल्पिक आश्रयस्थल नष्ट गर्ने । • ३-४ दिनको फरकमा खेतमा पानीको सतह बढाउने घटाउने र सुकाउने गर्नुपर्छ । • धानखेतको पर्यावरणमा मित्रजीवको संख्या अत्यन्त कम वा शुन्य र शत्रुजीवको संख्या अत्यधिक रहेको समयमा अन्तम विकल्पको रूपमा रासायनिक विषादीको प्रयोग गर्ने । दैहिक विषादीहरू एसीफेट ७५ प्र. एसपी (एसीफेट, आस्ताफ, लेन्सर) २ मिलि वा बुप्रोफेजिन २५ प्र एससी (बुप्रोलोड, डेभिफेजिन) १.५ मिलि वा फिप्रोनिन ५ प्र. एससी (रिजेन्ट, स्टाल्कर, डेभिजेन्ट प्लस) २-३ मिलि वा इमिडाक्लाप्रिड १.७८ एसएल (अनुमिदा, एटम, केमिडा, हिमिडा) १ मिलि प्रति ४ लिटर पानीमा वा कार्बो सल्फोन २५ प्र. इसी (मासल) १ मिलि प्रति लिटर वा ट्राइजोफोस ४० प्र. इसी (ब्रामो, जोस) १.२५ मिलि प्रति लिटर वा एजाडिराफ्टीन ०.०३ प्र इसी (निम्बोसिडीन, मल्लीनीम) २ मिलि आलो पालो गरी एक-एक हप्ताको फरकमा छर्कनु पर्दछ । विषादी छर्कदा धानको विरुवा माथिबाट होइन कि विरुवाको फेदमा पर्ने किसिमले छर्कनु पर्दछ ।
--	---	---	--

कृषि डायरी २०७१

५. धानको पतरो (Rice bug)	वयस्क पतरो खैरोमा हरियो मिसिएको हुन्छ, भने वच्चा पतरो हरियो हुन्छ । यसलाई समातेर विस्तारै थिच्चा नराम्रो गन्ध छोड्छ ।	पातमा बढी आक्रमण भएमा बोट नै पर्नेलिने हुन्छ र वालामा आक्रमण गरेको छ भने दानाहरूमा खैरो दाग देखिने, दानाहरू फोसा हुने अथवा आधा फोसिएको दाना हुने गर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> • खेतीभित्र तथा वरपरको भ्जारपात गोडमेल गरी पतरोको बैकैत्यक आश्रयस्थललाई नष्ट गर्ने । • एकैसमय पातको धानका जातहरू छनोट गरी लगाउने । • प्रकाश पासोको माध्यमबाट वयस्क कीरालाई मार्न सकिन्छ । • डर्टी ट्रयापको प्रयोग गर्ने । यसको लागि गाई भैसीको ताजा पिसावमा कपडा वा जुटको बोरालाई भिजाएर एउटा घोचोको एक छेउमा बाँध्ने र उक्त घोचोलाई धानबारीको बीचमा लगेर गाड्ने गर्नु पर्दछ । ट्रयापमा आकर्षित भएका पतरोहरूलाई बाहिर पछ्याउनु पर्दछ । • यो कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा कीटनाशक विषादी जस्तै मालाथियन ५० प्र. इसी (मालाथियन, अनु मालाथियन, सूयाथियन) र मिलि प्रति लिटर अथवा साइपरमेथ्रिन २५ प्र. इसी (अनुकील, साइपरसीड, केआइ साइपर) वा अथवा फेन्थेलेटे २० प्र इसी (अनुफेन, फेनभल, क्पिफेन) ०.५ मिलि प्रति लीटर पानीका दरले कुनै एक विषादी विरुदा राम्ररी भिज्ने गरी छर्नुपर्दछ ।
६. पात वेरुवा (Leaf roller)	हल्का खैरो रङ्गका वयस्क पुतली हुन्छन् । पखेटामा दुईवटा बाह्य- टिङ्गा धसाहरू हुन्छन् । लार्वा हल्का हरियो रङ्गका हुन्छन् ।	पातलाई केरै भित्र पट्टि बसी पातको हरियो पदार्थ खाईदिन्छन् र पात सुक्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • धान रोप्ने बेलाको स्वस्थ र बलिया बेनाहरूको प्रयोग गर्ने । • नार्इजनयुक्त मलको उचित प्रयोग गर्ने । • धानखेतको राम्ररी गोडमेल गर्ने । • काँडेदार डोरी लिई दुवैछेउमा समातेर खेतको दुई छेउमा वस्ने र धानलाई छुवाएर क्रमशः विपरित दिशातिर जाने । यस्तो गनाले धानको पातमा रहेका पात

			<ul style="list-style-type: none"> • वेरुवाका लाभार्हक पानीमा खसेर नष्ट हुन्छन् । बि. टी. नामक जैविक विषादी १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई खेतमा छुक्ने । यसरी जैविक विषादी प्रयोग गर्दा प्रति हेक्टर जमिनमा ५००-६०० लीटर जैविक विषादी र पानीको भोल प्रयोग गर्ने । • प्रकोप बढी भएमा अन्तिम विकल्पको रूपमा बजारमा सजिलैसँग उपलब्ध हुने सर्म्पक विषादी क्लोरीपाइरिफस २० प्र. इसी (डर्सवान,डरमेट,फाइनवेन) १.२५ मिलि प्रति लि वा कावो सल्फान २५ प्र. इसी (मार्सल) १ मिलि प्रति लिटर कारटेप हाइड्रोक्लोराइड ४ प्र. जीआर (अनुदान, विदान, कीटाप, आदि) १ मिलि प्रति लिटर वा लाम्डासहोइलोथ्रिन ५ प्र. इसी (एजेन्ट प्लस, ब्रामो ५०००, कराते, स्यू एजेन्ट) ०.५ मिलि प्रति लिटर वा अजाडीराक्टीन ०.१५ प्र (मल्टीनेमोर, निकोनिम) ३-५ मिलि प्रति लिटर दरले छर्ने
		<p>बिरुवा रोगाजने, बढ्दैन नसक्ने, जिडिरिङ्ग परेर पहेलिनन्छन् र बिरुवामा बाला लाग्दैन ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • खेतमा पानीको सतह बढाउने । • खेतीभित्र र वरीपरी रहेका घासपातहरू हटाउने । • कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा अन्तिम विकल्पकोरूपमा गवारोमा बताइएका विषादी प्रयोग गर्ने ।
७ मिलिबग (Mealy bug)	वयस्क सानो, गुलाबी रङ्गको, नरम शरीर भएको, सेतो मैन जस्तो पदार्थले ढाकिएको हुन्छ । कुनै पखेटा भएका हुन्छन् भने कुनै पखेटा विहिन हुन्छन् ।		

धान बालीका मुख्य रोगहरू

कृषि डाखरी २०७१

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ब्लाष्ट रोग (Blast) (चित्र : ५.)	पातमा स-साना सेता टीका बीचमा भएका लाम्बिला खैरा थोप्पा देखा पर्दछन् । वाला मन्त्रको डाँठको वरिपरी वा आँखामा खैरो रङ्ग भएको दाग पनि देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग निरोधक जातहरू लगाउने । बेभिप्टिन वा डेरोसाल २-३ ग्राम प्रति किलोग्राम बीउका दरले बीउ उपचार गरी व्याड राख्ने । सिफारिस अनुसार नाइट्रोजन मल प्रयोग गर्ने । खेतमा पानी जमाई राख्ने । Tricyclazole 75% WP (Baan, Logik, Trip, Trikaal) ०.५५ ग्राम प्रति लिटर वा Kasugamycin 3% SL (Kasu-b, KI-mycin) १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा , वा Hexaconazole 5% EC (Avon, Comfort, Ki Hexa, Hexa plus) २ ग्राम प्रति लिटर वा Kresoxim- methyl 44.3 SC (Ergon) १ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई १५ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्ने ।
२. ब्याक्टेरियल लिफ ब्लाइट (Bacterial leaf blight) (चित्र : ६.)	पातको किनाराबाट लामो पहेँला वा खैरा रङ्गका धाँसाहरू देखिन्छन्, पात टुप्पोबाट सुकेर मर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग निरोधक जातहरू लगाउने सिफारिस अनुसार रासायनिक मल हाल्ने । रोग लागेको खेतमा केही दिन पानी सुकाई दिने । एग्रिमाइसिन-१००, ०.२५ ग्राम प्रति लिटर पानीको भोलमा बीउलाई ३० मिनेटसम्म डुबाएर बीउ उपचार गर्ने ।
३. खैरो थोप्ने रोग (Brown leaf spot disease) (चित्र : ७.)	पात वा धानका गोडामा स-साना गोलाकार वा लाम्बिला खैरो थोप्पाहरू देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> बेभिप्टिन वा डेरोसाल २-३ ग्राम प्रति किलोग्राम बीउका दरले बीउ उपचार गरी व्याड राख्ने । सिंचाई भएको ठाउँमा चैत्र महिनाको शुक्रमा नै सिफारिस गरिएका उन्नत जातका धानहरू रोप्ने । मेन्कोजेब ५५ प्रतिशत डब्लु पि (डाइथेन एम-४५.) विषादी ३ ग्राम प्रति लिटर वा Propinab 70% WP (Antracol, Ki Antra, Antragold) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले मिसाई १५ दिनको फरकमा ३ पटक छर्ने ।
४. फेद कृहिने रोग (Foot rot) (चित्र : ८.)	खेतमा रोगी विरुवा अग्लो नहुने, पहेँलने र अन्तमा फेद कृहिण मर्दछन् तल्लो आँखामाहरूबाट जरा निस्कन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोट भएको खेतबाट बीउ संकलन नगर्ने । कार्बेन्डाजिम ५० प्रतिशत डब्लुपी. (बेभिप्टिन वा डेरोसाल) दुईतीनाशक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले उपचार गरी व्याड राख्ने ।

		<ul style="list-style-type: none"> • रोग ग्रस्त बोटहरू उखेलेर नष्ट गर्ने । • नाइट्रोजन मल सिफारिस मात्रामा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने । • उन्नत जातको धान रोप्दा बोटदेखि बोटको दूरी बढाउने । • Validamycin 3%L (Sheathmar, Valigan, Ozoro) ३ ग्राम प्रति लिटर वा Pencycuron 22.9 SC (Monceren 250) १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा वा कावेन्डाजिम ५० प्रतिशत ड्युमी (क्वैभिष्टन वा डेरोसाल) दूरीनाशक विषादी १.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीको दरले मिसाई १०-१२ दिनको फरकमा २ पटक छर्ने ।
५. पातको फेद डुड्ढा रोग (Sheath blight)	पातको फेदमा अण्डाकार खैरा थोप्लाहरू भए पछि आकारमा बढ्छि ह्रदैजान्छ र दूरीको कालो सिखाहरू (Sclerotia) देखापर्दछ । बोटको माथिल्लो भागमा समेत पुग्छ र सुकेर डढेको जस्तो देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोग ग्रस्त बोटहरू उखेलेर नष्ट गर्ने । • नाइट्रोजन मल सिफारिस मात्रामा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने । • उन्नत जातको धान रोप्दा बोटदेखि बोटको दूरी बढाउने । • Validamycin 3%L (Sheathmar, Valigan, Ozoro) ३ ग्राम प्रति लिटर वा Pencycuron 22.9 SC (Monceren 250) १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा वा कावेन्डाजिम ५० प्रतिशत ड्युमी (क्वैभिष्टन वा डेरोसाल) दूरीनाशक विषादी १.५ ग्राम प्रतिलिटर पानीको दरले मिसाई १०-१२ दिनको फरकमा २ पटक छर्ने ।
६. खैरा रोग (Khaira disease)	यो रोग जिक्रको कमी भएमा देखा पर्दछ । रोगी बोटको फेदतिरको पात पहिलिएर जान्छ । पातमा खैरा थोप्लाहरू पनि देखिन्छन् । थोप्लाहरू बढेर पूरै पात खैरो वा रातो हुन्छ । बोटमा गाज थपिने र बढ्ने क्रम रोकिन्छ	<ul style="list-style-type: none"> • धान र उखुको घुम्ती वाली लगाउने । • लक्षण देखा परेपछि २० ग्राम जिंक सल्फेट र १२% ग्राम चून ५० लिटर पानीमा मिसाई प्रति रोपनीका दरले १० दिनको फरकमा २ पटक छर्ने । • नाइट्रोजन र फस्फोरस मल सिफारिस मात्रा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने । • लक्षण देखिएमा केही दिनसम्म खेतमा पानी सुकाउने ।

मकै बालीमा क्षति गर्ने मुख्य कीराहरू

कृषि डाइरी २०७१

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फेद काट्ने कीरा (Cutworm) (चित्र : ९.)	वयस्क पुतली छाँसे रङ्गको र मध्यम आकारको हुन्छ । लाभ्रे खरानी रङ्गको हुन्छ र छोड दियो भने बटारिएर वस्दछ ।	विउँसो लाभ्रेहरू लुकेर वस्छन र राती बाहिर आई बोटलाई जमिनको सतह मुनिबाट वा माथिबाट काट्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> कोटेको विरुवाको जरा नजिक माटोमा कोट्याएर लाभ्रेहरू खोजी नष्ट गर्ने । वि टी नामक जैविक विषादी वा मालाथियन ५ प्रतिशत डी पी २ ग्राम प्रति केजी गहुको चोकर मिसाएको चारा प्रति रोपनी आधा केजीको दर ले साभ्रमा प्रयोग गर्ने क्लोरोपाइरीफस 10% GR (Deviban) वा मालाथियन 5% DP (मालाथियन ५% धूलो) १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने ।
२. खुमे कीरा (White grub) (चित्र : १०)	खुमे खपटेहरू गाढा खैरो रङ्गका हुन्छन् । लाभ्रेहरूको टाउको खैरो रङ्गको र शरीर सेतो रङ्गको हुन्छ । छोड दियो भने बटारिएर वस्दछ ।	मिनीहरूले माटो भित्रै बसी जराहरू खान्छन् जसले गर्दा विरुवाहरू बढ्न सक्दैनन् र मर्दछन् । मर्न लागेको विरुवा उखलेर हेर्दा जराहरू सबै खाएको पाइन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> खेत वारीलाई गहिरो गरेर जोती दिनाले यी कीराहरू सूर्यको तापले गर्दा मर्दछन् साथै परजीवी एव चराहरूले खाई दिन्छन् । काँचो गोबरमल प्रयोग नगर्ने । क्लोरोपाइरीफस (डसवान १०%) विषादी १ के.जी.प्रति रोपनीका दरले मकै छर्नु भन्दा अघि छर्ने । खपटे माउलाई विजुली बत्तीको पासोमा आकर्षण गरी मार्ने । १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले दानामा उत्पादित होरियो हुसी (<i>Metarhizium anisopliae</i>) मकै छर्ने समयमा लाईनमा

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
३. फौजी कीरा (Army worm)	वयस्क पुतली धाँसे रङ्गको हुन्छ र पूर्ण रूपले बढेका लाभेहरू गाढा हरियोमा अलि पहेलो रङ्ग मिसिएको जस्ता हुन्छन् र पिटुपूँटि अस्पष्ट धर्काहरू हुन्छन् ।	लाभेहरूले मकैको विरुवाको सबै भाग खाइ दिन्छन् बाँकी केही राख्दैन ।
४. गवारो (Borer) (चित्र : ११, १२)	कुनै हल्का खैरो रङ्गका हुन्छन् र शरीरमा चारवटा खैरो रङ्गका धर्काहरू हुन्छन् । कुनै लाभेको रङ्ग हल्का पहलामा गुलाफी रङ्ग मिसिएको हुन्छ ।	भर्खर निस्केका लाभेहरूले पात खान्छन् र पातहरूमा प्रशस्त छिद्राहरू हुन्छन् । पछि यिनीहरू डोठभित्र पसी गुँठो खान्छन् र विरुवाको गुँठो मर्दछ । विरुवाको टुप्पोमा लाभेहरूले विष्ट्याएको पदार्थ देखिन्छ ।
		छर्ने । <ul style="list-style-type: none"> डेल्टामेथिन २.८% ई.सी (डेल्सिस, Delcide, Dice) १ २ मी.ली. प्रति लिटर पानीमा मिलाई छर्ने व्याक्टेरिया (Bt.) १ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्ने परजीवी कीरा ट्राइकोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोड्ने । गवारो लागेको बोटहरू उखेलेर नष्ट गरी दिने । मकै भाँचैर ढोड काटेपछि ढोडका टुटाहरू नष्ट गर्ने । कार्बोफ्युरान ३% G (फ्युराडिन,) ३-४ रोडा प्रति गुँठोमा राखी दिने ।

मकैवालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पातमा लाग्ने डडुवा (Leaf blight)	पातमा ठूला लाम्चिला आँखा आकारका बिरा दागहरू देखा पर्दछन् । पछि ती थोप्लाहरू एक आपसमा जोडिई पात सुकाई दिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । रोग अवरोधक जातहरू : मनकामना-३, गणेश-१, गणेश-२ लगाउने । कार्बेन्डाजिम ५० % डब्लु पी (बोर्भोप्टिन) दुसीनासक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गरी बीउ रोप्ने ।

कृषि डायरी २०७१

२. घोगा कृहिने (Ear rot)	घोगाको टुप्पोबाट रातो वा गुलाफी रङ्ग भई कृहिन थाल्दछ । कृते वेला घोगाको फेदबाट पनि कृहिने गर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोग अबरोधक जातहरू : गणेश-२, मनकामना-१, । • स्वस्थ घोगाहरू छनोट गरी बीउ राख्ने । • कार्वेन्डाजिम ५० % डब्लु पी वेभिष्टिन दुसीनासक विपादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गरी बीउ रोप्ने ।
३. कालो पोके (Head smut)	धान चमरा कालो भई लडा परेको जस्तो देखिन्छ । घोगामा दानाको सट्टा कालो बीजाणुको धूलोले भरिएको हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । • बारीमा कालोपोकै रोग देखेले बित्तिकै जम्मा गरी नष्ट गर्ने । • छत्रै रोग आउने क्षेत्रमा कार्वेन्डाजिम ५० % डब्लु पी (वेभिष्टिन) २ ग्राम प्रति के.जी. बीउको दरले उपचार गरी रोप्ने ।
४. डाँठ कृहिने (Stalk rot)	जमिन भन्दा माथि डाँठको दोश्रो आँख्ला नजिकैको भित्री भागको गुदीको रङ्ग बदलिन्छ र डाँठ कृहिन गई बाँट हुल्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> • सिफारिस मात्रामा मल प्रयोग गर्ने । • रोगको जीवाणु गभारोबाट सँते हुँदा उक्त गभारो नियन्त्रण गर्न कार्वोस्युरान (स्पराडन ३% G.) विपादी प्रयोग गर्ने ।
५. डाउनी मिन्ड्यु (Downy mildew)	पातहरू पहेँलिएर सानो हुने र पातमा धसाँहरू देखिन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । • रोग अबरोधक जातहरू रामपुर २, रामपुर कम्मोजित लगाउने । • मेन्कोजेव ७५ प्रतिशत डब्लु पि (डाइथेन एस-४५.) विपादी ३ ग्राम प्रति लिटर वा मेटालेक्सील ८ प्रतिशत मेन्कोजेव ६४ प्रतिशत/किनोक्सील गोल्ड, कीन मील एमजेड, रिडोमिल एमजेड, टयागमील) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने
६. ध्वाने धेरैले रोग (Gray Leaf spot)	धान चमरा निस्कने बेलामा फेद नजिकका पातमा शुरुमा स-साना पहेला वा खैरा दाग बनावुन्छ र दुई तीन हप्ताभित्र नसाँसँग समान अन्तरमा लासिचला धसाँहरूमा परिवर्तन हुन्छ । धेरैलाहरू जोडिदै गई पुरै पात ध्वस्त हुन्छ । पातबाट डाँठ, घोगाको खोस्टा पनि लाग्छ । घोगाहरू साना, हलुका, थोते, टेडा हुने हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • गणेश १, मनकामना ३, मनकामना १, हिलपुल पहेलो र देउती जातका रोग सहन सक्ने जात लगाउने । • मकै छिटो रोप्ने र पातलो रोप्ने । घुम्ती वाली अपनाउने । • रोरी बाँटका अवशेष जलाउने, रोगको लक्षण देखिनासाथ

		<p>पात हटाउने । सन्तुलित मलखाद प्रयोग गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • दुसरीनासक विषादी वेभिण्टीन वा वेनोफेन्ट १ ग्राम अथवा डाइथेन एम ४५ वा साफ २ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले छर्ने ।
--	--	---

कीराहरू

कीराको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कीटकीटे खपटे	लार्भा (Wire worm) ले जरा काटीदिन्छ र बोट मुक्छ ।	- मकैको फेद काट्ने कीरा जस्तै : विषादी प्रयोग गर्ने । - सिचाई सुविधा भएमा राम्रोसँग सिचाई गर्ने ।
२. लाही कीरा	बाला पसाउने बेलामा यसले दुःख दिन्छ । लाही कीराहरूले कलिलो बालाको रस चुसी नोक्सान गर्दछन् ।	- लेडी फिटल्स (मिनु खपटे) प्रयोग गर्ने । - डायमथोएट ३०% ई.सी. को १ मी.ली./लीटर पानीका दरले छर्ने
३. गुलाबी गभारो	यिनीहरूले गहुँको गुवो काटी नोक्सान गर्छन्	धानमा जस्तै

गहुँबालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. डुढुवा रोग (Leaf blight)	साना खैरो रङ्गको थोप्लाहरू पातमा देखिन्छन् । पछि ती थोप्लाहरू बढ्छन् र एक आपसमा जोडिई पात मुक्रेको वा डुढुको जस्तो देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • भाइटाभेक्स-२००, दुई ग्राम प्रति किलोका दरले बीउ उपचार गर्ने । • पोटोस मलको प्रयोग गर्ने । • ठिक समयमा गहुँ छर्ने । • रोग अवरोधक जातहरू लगाउने ।

२. खैरो सिन्दुरे (Brown rust)	पातको माथिल्लो सतहमा सुन्तला रङ्गका फोकाहरू देखिन थाल्दछन् । ती फोकाहरू छुट्टाछुट्टै रहेका हुन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोग अवरोधक जातहरू लगाउने । • सिफारिस गरिए अनुसार मलखादको प्रयोग गर्ने, ठीक समयमा गर्नु छर्ने • गर्हुको बोट रूलो भएमा म्यान्कोजेब ७५% डब्लु.पि. (डाइथेन एम-४५) नामक विषादी १.५-२ के.जी. प्रति हे. ७५० लिटर पानीमा मिसाई १५ दिनको अन्तरमा २-३ पटक छर्ने । अथवा • Propiconazole 25% EC (Bonus, Bumper, Tilt 25) ०.७५ ग्राम प्रति लीटर पानीका दरले मिसाई छर्ने ।
३. पहेलो सिन्दुरे (Yellow rust) (चित्र : १३)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेँला, लाम्बिला फोकाहरू एक अर्कासँग मिली घर्सा परेर रहेका हुन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोग अवरोधक जातहरू जस्तै : डब्लु के १२०४, पासाङ्गल्लामु, लगाउने र ठीक समयमा गर्नु छर्ने । सिफारिस गरिए अनुसार रासायनिक मल प्रयोग गर्ने । • माथि खैरो सिन्दुरे जस्तै
४. कालो पोके (Loose smut) (चित्र : १४)	बालामा दाना लाग्नुको सट्टा कालो दूसीको विजाणुले भरिएको हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । • भाईटामेक्स-२०० विषादी २ ग्राम अथवा Tebuconazole 2% DS (Caviet, Ravil) १ ग्राम प्रति किलो गर्हुको बीउका दरले बीउ उपचार गरी छर्ने । • रोग लाग्नुको बालावाट धूलो नभई उखेलेर खाल्डोमा गाड्ने अथवा जलाई दिने । • अन्तर्पूर्ण-४जातको गर्हुमा यो रोग कम लाग्ने हुँदा यो जात लगाउने
५. गन्धउने कालो पोके (Stinking smut or hill bunt)	रोगी दानाहरू गोलाकार हुन्छन् र कालो रङ्गको रोगको जीवाणुहरूले भरिएका हुन्छन् । ती जीवाणुहरू दाना फुटाएर बाहिर भर्दछन् । नजिकबाट सुँघ्दा माछा कृंहिएको जस्तो गन्ध आउँछ ।	<ul style="list-style-type: none"> • दुई तीन वर्षसम्म घुम्ती वाली लगाउने वा गर्हु नै नलगाउने । • भाईटामेक्स-२०० विषादी २ ग्राम प्रति किलो गर्हुको बीउका दरले बीउ उपचार गरी छर्ने । • स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने ।

जौ बालीमा लाग्ने मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधिहरू
१. पहेंलो सिन्दुरे (Yellow rust)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेंला, लाम्बिला फोकाहरू एक अर्कासँग मिलाई धर्सा भएर रहेका हुन्छन् ।	रोग अवरोधक जात लगाउने ।
२. धर्से रोग (Stripe rust)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेंला धर्साकार धब्बाहरू देखिन्छन् ।	भाइटाभेक्स-२००, २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले उपचार गरी लगाउनाले रोगको प्रकोप एकदमै कम भएको पाइएको छ ।
३. कालो पोके (Smut)	बालामा दाना लान्गुको सट्टा कालो बूसीको विजाणुले भरिएको हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने । भाइटाभेक्स-२०० विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गरी छर्ने । रोग लागेको बालाबाट धूलो नफर्दै उखेलेर खाल्डोमा गाड्ने अथवा जलाई दिने ।

१४.१.२ कोसेबाली : चना, मास, गटमास, मुङ्ग, चना र रहर मा क्षति पुऱ्याउने कीराहरू

कृषि डाखरी २०७१

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. भुसिलकीरा (Hairy caterpillar)	वयस्क हल्का पहेँला पखेटा भएको पुतली हुन्छ। यसका अधिल्ला पखेटामा मसिना र पछिल्ला पखेटामा अलिक ठूला काला थोप्ताहरू हुन्छन्। पुतलीको पेटको रङ्ग रातो हुन्छ। पूर्ण विकसित लाभेको शरीरमा राता काला भुसै लाभेको शरीरको हुन्छ।	भुसिलकीराहरूले पातको सम्पूर्ण हरियो भाग खाई दिनाले पातहरू सेतो पातलो कागज जस्ता हुन्छन्। अन्तमा बिरुवा पात बिहीन हुने गर्दछ।	<ul style="list-style-type: none"> भुसिलकीराहरू भुण्डामा रहेकै अवस्थामा पातलाई टिप्ने र संकलन गरी नष्ट गर्ने। कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा कीटनाशक विषादी डेल्टामेथिन २.८% ई.सी. (डेसिस) १ मी.ली. अथवा साइपरमेथ्रिन १०% ई.सी. (रिपकड, Devicypeth) १ मी.ली. प्रति लीटर पानीका दरले कुनै एक विषादी छर्ने।
२. कोसामा लाने गवारीहरू (Pod borers)	वयस्क पुतली हल्का पहेँलो रङ्गका हुन्छन्। अन्य गवारीको वयस्क पुतली भने पखेटामा सेता धब्बा भएका ध्वाँसे खालका हुन्छन्। कुनै वयस्क पुतली निलो रङ्गका पनि हुन्छन्। पूर्ण विकसित लाभेको शरीरमा रङ्गी विरङ्गी धसाहरू हुन्छन् र यिनले समय समयमा रङ्ग बदली रहन्छन्।	कोसामा प्वालहरू देखिन्छन्। लाभेले आधा शरीर कोशा भित्र पसाएर खाएको प्रष्ट देख्न सकिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> कीरा यौनजन्य आकर्षण पदार्थ “हेलीत्यूर”को प्रयोग गरेर भाले पुतलीलाई समात्न सकिन्छ। धेरै संख्यामा भाले पुतली देखिएमा अन्य व्यवस्थापन विधि अपनाउन सकिन्छ। मसिना लाभे देखिनासाथ व्यासीलस थुरीन्जेन्सिस भेराइट्री कर्सटाकीको पानीमा मिसिने धूलो १ ग्राम प्रति लीटर पानीका दरले मिसाएर बेलुकीपख छर्ने। न्यूक्लियर पोलिहेड्रोसीस भाइरस हेली एन्.पी.भी.) को १०० एल. ई. को १ मी.ली. वा २०० एल. ई. को ०.५ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा मिसाएर बनाएको भोल बेलुकीपख छर्ने। छर्दा २-३ थोपा निर मिसाई दिएमा प्रभावकारी हुन्छ। निममा आधारित कीटनाशक विषादीहरू जस्तै मार्गोसाम ०.१ ई.सी. वा मल्टिनिम ०.०३ ई.सी. ५ मी.ली. प्रति लीटर पानीका दरले बनाएको भोल छर्ने। Enamectin benzoate 5% SG (King star, N- star) ०.५ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा वा Indoxacarb 15.8% EC (Avaunt) ०.५ मी.ली. प्रति लीटर पानीका दरले बनाएको भोल छर्ने।

रोगको नाम	लक्षण	बोट रोगाउने, बहन नसक्ने, पहेलो हुने हुन्छ ।	अरु विषादी गोलभेंडाको गवारोमा जस्तै प्रयोग गर्न सकिन्छ । गोलभेंडामा बताए जस्तै गर्ने
३. लाही /पात खल्ने कीरा (Aphid/ leafminor)	लाही सानो कीरा जस्तै विरुवाको रस चुसेर खान्छ र पात खल्ने कीराको लाभले विरुवामा नागवेली आकारको सुरुंग बनाएर पातको भित्र वसी हरियो भाग खान्छ		

मुसुरो वालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ओइलाउने रोग (Wilt)	बेर्ना अवस्थामा बोट एककासी ओइलाउन थाल्छ र पात सुक्दै जान्छ । फूल फुल्ने बेलामा पनि बोटको टुप्पो ओइलाउदै जान्छ । पात पहेलिदै जान्छ र पूरै बोट ओइलाएर मर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग नलाने वा कम लाग्ने जातहरू सिमल, शिखर, खजुरा-१, खजुरा-२ लगाउने । दुई वर्षको घुम्ती वाली अपनाउने । रोग ग्रस्त क्षेत्रमा ३-४ वर्षसम्म मुसुरो नलगाउने । घुम्ती वाली प्रणाली अपनाउने ।
२. जरा कुहिन रोग (Root rot)	बोटको तल्लो पातहरू पहेलिदै माथितिरका पातहरू पहेलिन थाल्छन् । रोग लागेको बोटको मुख्य जराहरू र सहायक जराहरू कुहिएका हुन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग देखा पर्ने वित्तिकै म्यान्कोजेव ७५% डब्ल्यू.पी. (डाइथेम एम. ४५, Indofil M 45, Surya M 45) नामक विषादी २-३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाइ ७ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्ने ।
३. डडुवा रोग (Blight)	पातको टुप्पाहरू खाद्य तत्वको कमिबाट भए जस्तो रङ्ग बदलिई सुक्दै जान्छ । माथिल्ला हागाहरू पहेला भई सुक्दछन् ।	

चनाबालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. खैर रोग (Botrytis grey mold)	पातका टुप्पाहरू रङ्ग विहिन भएर सुकेर जान्छन् । फूल कुहेर कोसा नलाम्नु नै रोगको प्रमुख लक्षण हो । जीवाणुका लागि वातावरण	<ul style="list-style-type: none"> चनाको बोट ठाडो हुने जात पातलो हुने गरी लगाउने । कार्बेन्डाजिम ५०% डब्ल्यू.पी. (वेभिण्टिन) १ ग्राम प्रति लीटर

	सुहाउँदो भएमा बोटको सबै भागमा फूस्रो वा काला खैरा थोप्पाहरू देखा पर्दछन् ।	पानीमा मिसाई फूल फुल्ने बेलामा छर्ने ।
१. फेद कुहिन रोग (Foot rot)	रोगी बेर्ना वा बोटहरू पहुँला हुन्छन् तर पातहरू ओइलाएका हुँदैनन् । माटोको सतह र तलतिर बोट कुहिएको हुन्छ र सेतो दुसीले ढाकेको हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • घुम्ती वाली प्रणाली अपनाउने । • कार्बेन्डाजिम ५०% डब्युपी. (बैभेप्टिन) ३ ग्राम प्रति किलो बीउको दरले उपचार गरेर रोप्ने ।
३. कालो जरा कुहिन (Root rot)	यो रोग लागे पछि बोट पहुँलन्छन् र ओइलाउँछ । मसिनो जराहरू कुहेर भर्दछन् र बाँकी भएका जरा कालो हुन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • घुम्ती वाली लगाउने ।

रहर वालीमा लाग्ने रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ओइलाउने (Wilt)	बोटको फेदबाट टुप्पोतिर प्याजी रङ्गको धब्बा फैल्दै जान्छ । यो रोगमा पुरै बोट नओइलाई कुनै कतै हाँगा मात्र ओइलाउन सक्छ । खास गरेर फूल फुल्ने र कोसा लाग्ने बेलामा ओइलाउने रोग देखा पर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोग नलाग्ने जात जस्तै रामपुर रहर लगाउने । • रोग मुक्त खेतबाट बीउ छान्ने । • रहर र अन्न वाली मिश्रित खेती गर्ने ।
२. बाँझोपन (Sterility mosaic)	खेतबारीमा ठाउँ ठाउँमा होचा, फूलका हाँगाहरू गुचुमुचुच भई फूल फुलेको हुन्छ । उक्त हाँगाहरू फिक्का हरियो कोसा नलागेका बोटहरू टाढैबाट सजिलैसँग देखिन्छन् । पातहरू फिक्का हरियो र गाढा हरियोको मिश्रण भई छिबिरे पनि हुन सक्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोग कम लाग्ने जातहरू जस्तै बागेश्वरी, रामपुर रहर लगाउने • रोगको श्रोतको रुपमा रहेको बहुवर्षीय रहर र हाँगा काटिएका रहरका बोटहरू नाश गर्ने • रोग सार्ने सुलसुलेको सख्या घटाउन घुम्ती वाली लगाउने ।

१४.१.३ आलु बाली

आलु बालीका हानिकारक कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
१. फेद काटने लाभे (Cut worm)	ध्वानि वा खैरो रङ्ग चिल्लो शरीरको ढाड तर्फ अस्पष्ट धर्सहरू र चलाई दिँदा गुडुल्किने हुन्छ ।	काटिएको बोटको फेद र आलुमा प्वाल हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> काट्नेको बिरुवाको जरा नजिक माटोमा कोट्याएर लाभेहरू खोजी नष्ट गर्ने । क्लोराइडरीफस (डर्सवान १०% रोडा) वा मालाथियन धूलो १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने ।
२. रातो कर्मला (Red ant)	भाले कर्मलाको शारीरिक बनेटमा अरिगालको जस्तो हुन्छ र पारदर्शक पखेटाहरूका नशाहरू काला खैरा देखिन्छन् । पोथी कर्मला लामो बनावटको हुन्छ, र यसका पखेटाहरू हडैनन् ।	आलुमा माटो सहितका मसिना वा ठूला छिद्रहरू हुन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> आलु रोप्नु अघि क्लोरपाइरीफस १०% रोडा वा २०% भोलाले माटोको उपचार गर्ने । कीरा देखासाथ सिंचाइको व्यवस्था गर्ने । गहुँत, असुरो, खिरौं वा चिउरीको प्रयोग गर्ने
३. खुमे (White grub)	बोसो समानको सेतो शरीर, टाउको खैरो-रातो, टूल-टूला ३ जोर खुदा भएको र खुदा खुम्चिने हुन्छ ।	माटोमून चपाईएका डाँठ देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> खपटे माउलाई विजुली बत्तीको पासोमा आकर्षण गरी मार्ने । १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले दानामा उत्पादित हरियो दुसी (<i>Metarhizium anisopliae</i>) आलु रोप्ने समयमा लाईनमा छर्ने । काँचो गोबर मल प्रयोग नगर्ने । रातो कर्मलालाई जस्तै विषादी छर्ने ।
४. थोले खपटे (Epilachna)	बयस्क खपटे, गोलाकार, खैरो र माथिल्लो पखेटाहरूमा १२ वा २८ वटा थोला भएको ।	पातको हरियो भागहरू कोवेको र आँधी परेका पातहरू देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> डेल्टामेथिन २८ इ.सी. १ मी.ली प्रति लीटर पानीमा वा मालाथियन ५० इ.सी. १ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा

beetle)	लाभे, बाग्राटिङ्ग काँडा र पहेंलो शरीर भएको हुन्छ, निलो, कालो शरीर र टाउको खैरो रातो हुन्छ, ।	बोटभरी बसी पातहरू खाएपछि बोट नासिन्छ ।	मिसाइ छनै
५. कागे खपटे			थोप्ले खपटेको जस्तै ।
६. आलुको पुतली (Potato tuber moth) (चित्र : १५, १६)	लाभेको रङ्ग हलुको गुलाफी, टाउको गाढा खैरो र छुँदा असाध्य चलमलाउने हुन्छन् । वयस्क पुतली खैरो र सानो हुन्छ ।	पातमा हरियो, सेतो धब्बा, खैरो-डेढेको धब्बा, डाँठ र आलुमा सुरुहरू देखिने र आलुका अङ्गुलाबाट खैरो पदार्थ निस्कन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> लक्षण देखिएका पात चुडेर नष्ट गरिदिने । बतिको पासो प्रयोग गर्ने । गहिरामा आलु रोप्ने र उक्रेरा राम्रोसँग दिने । सिँचाइको राम्रो व्यवस्था गर्ने । कीरा भएको शंका लागेका बीउ आलु मालाथियन ५० ई.सी. १ मी.ली. प्रति लीटर वा ट्रायजोफोस ४० ई.सी. १.५ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा भोल बनाइ ५-१० मिनेट हुवाएर छहारिमा सुकाएर भण्डार गर्ने । पि.टि.एम लुरको प्रयोग गर्ने । बि.टि. जैविक विषादी को प्रयोग गर्ने । नयाँ आलुलाई पुरानो कीरा लागेको आलुसँग नमिसाउने छहारिमा सुकाईएका तीतेपाती वा ठूला पाते वेथे, पुदिना वा हात्तीसिस्तुका पात टुक्रापारी सञ्चित आलुमाथि तह मिलाई राख्ने ।
७. लाही कीरा / लिफमाइनर (Aphid)/ Leaf minor	कमलो, हरियो वा पहेंलो, हरियो शरीर र पखेटा भएको वा नभएको हुन्छ ।	लाहीको माउ र बच्चा दुवैले कलिला पातहरूको तल्लो सतहमा बसेर रस चुस्छ । यसले गर्दा बोट ख्याउटे हुन्छ । पात पहेंलो र गुजुमुज परेको हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> यसको प्रकृतिक शत्रु लेडीबर्ड विटलको प्रयोग गर्ने । रोपेको एक महिनापछि लाही देखिएमा डायमेशोएट ३० ई.सी. को १ मी.ली./लीटर पानीमा मिसाइ छर्कने । पहेंलो पासो (Yellow trap) को प्रयोग गर्ने । गोलभैँडामा जस्तै गर्ने

आलु वालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधिहरू
१. डढवा रोग (Leaf blight) (चित्र : १७)	पातको टुप्पा वा किनारमा सानो खैरो भिजेको जस्तो दाग देखापर्दछ । जुन चाँडै बढ्छ र दागको पछाडि हेर्दा सेतो भुवा जस्तो हुसी देखिन्छ । यो रोग डाँठ र दानामा पनि लाग्दछ पछि पूरै बोट सुकेर डेढेको जस्तो देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग देखेने बित्तिकै म्यान्कोजेब ७५% डब्लूपी (डाईथेन एम-४५, ७५%) को २.३ ग्राम प्रति लीटर पानीको दरले ७ दिनको फरकमा ३ देखि ४ पटक छर्ने । रोग धेरै बढेमा मेटाल्याक्सिल ८% म्यान्कोजेब ६४% डब्लूपी. (रिजेमिल ७२% डब्लूपी. वा क्रिनोक्सील गोल्ड ७२% डब्लूपी.) १.५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा राखी छर्ने । अरु विषादी गोलभेंडाको डढुवामा जस्तै गर्ने रोग कम लाग्ने वा रोग अबरोधक जातहरू लगाउने । खेतबारी सरसफाई गर्ने, नामो हटाउने, स्वस्थ बीउ प्रयोग गरी आलु खेती गर्ने ।
२. ऐजेरु (Wart disease) (चित्र : १८)	आलुको दानाको आँखाहरूमा स साना सेता खटिराहरू जस्ता लक्षण देखिन्छन् । जुन पछि बिस्तारै बढेर काउली जस्तो फुक्क भई पूरा दानालाई नै घेरी आलुको आकार बिग्रिन्छ । त्यस्तो आलु पछि कालो हुँदै जान्छ र कुहिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको खेतबाट उत्पादित बीउ नरोप्ने । रोग लागेको खेतमा आलु नरोप्ने ।
३. ओइलाउने वा खैरो पिप चक्के रोग (Brown rot)	बोट एककासी पानी नभएको जमिनमा उम्रे जस्तो ओइलाएर मर्न थाल्दछ । रोगी दाना काटदा नशा वरिपरी खैरो चक्का हुने र पिप जस्तो निस्कन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको खेतबाट उत्पादित बीउ नरोप्ने । रोग ग्रस्त क्षेत्रमा अन्न वालीसँग घुम्ती वाली लगाउनु पर्दछ । रोग लागेको बोट वा दाना जम्मा गरी जलाउनु पर्छ ।
४. दादे रोग (Common scab)	आलुको सतहमा केही उठेका अथवा खाडल परेका दादहरू देखा पर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग रहित स्वस्थ आलु रोप्ने । रोग ग्रस्त क्षेत्रमा घुम्ती वाली लगाउने । आलु बढ्ने बेलामा माटोमा चिस्यान कायम राख्ने । रोगी आलु नष्ट गर्ने ।

१४.१.४ तरकारी बालीका रोग र कीराहरू

फूलगोभी समूह फूलगोभी, बन्दागोभी, ब्रोकाउली, मुला, रायो, सलगम, र्याँठकोवी आदि बालीलाई क्षति पुऱ्याउने प्रमुख कीराहरू

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
१. बन्दाको पुतली (Cabbage butterfly) (चित्र : १९, २०)	वयस्क पुतलीको पखेटाको रङ्ग सेतो र अगिल्ला पखेटाको करीव अग्र भागमा काला धब्बाहरू हुन्छन् । कुनै पुतलीका लाभ्रेहरूको शरीरमा पहेंला धर्साहरू हुन्छन् भने कुनै पुतलीका लाभ्रेहरू हरिया हुन्छन् ।	पातमा प्वाल प्वाल भेटिन्छन् । प्रकोप बढी भएको खण्डमा सम्पूर्ण पातहरू खाईदिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> कीराका पहेंला फुल र लाभ्रेहरूलाई जम्मा गरी नष्ट गर्ने । पुतलीहरूलाई हातै जातिले पक्रेर नष्ट गर्ने । कीराको प्रकोप बढी भएमा डाइक्लोरेक्स ७६ ई.सी. (नुमान) १ मी.ली अथवा मालाथायन ५०% ई.सी. २ मी.ली प्रति लीटर पानीमा बनाएको भोल छर्ने ।
२. डटबुट्टे पुतली (Diamond Back Moth) (चित्र : २१, २२)	वयस्क पुतली खैरो रङ्गको हुन्छ । पखेटाको भित्री किनारामा सेतो त्रिकोणाकार तीनवटा चिन्हहरू हुन्छन् । पुतली बसेको बेला उक्त चिन्हहरू मिलेर ईटको आकार बन्दछ । ग्राम	पातको हरियो भाग खाई दिनाले पातहरू हरियो भिर्ल्ली जस्तो बन्दछन् । प्रकोप बढी भएमा बिर्वाको सम्पूर्ण पातहरू नष्ट भई बढ्ने सक्दैनन् ।	<ul style="list-style-type: none"> तरकारी लिईसकेपछि बाँकी रहेका बोट र पातलाई नष्ट गर्ने । फूलकोवी समूहका वाली र गोलभेंडा सँगै लगाउने । प्राकृतिक शत्रुहरू जस्तै कोटिसिया प्लुटेली, एपान्टेलिस प्लुटेली, कर्मिला, माकुरा, चरा आदिको संरक्षण गर्ने प्लुटेलि/DBM त्यूरको प्रयोग गर्ने । BiK. को प्रयोग गर्ने । Azadirachtin 0.03% EC (Multineem, Nimbecidine) ५ मी.ली प्रति लीटर पानीमा <i>Beauveria bassiana</i> EC (Myc-Jaall) २-५ मी.ली प्रति लीटर पानीमा का दरले साफ पख छर्ने Emamectin benzoate 5% SG (King star, N- star) ०.५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा वा Chlorantraniprole 18.5 SC (Coragen, Allcora) १ मी.ली प्रति १०

	<p>३. सूतिका पात खाने लाभे (Tobacco caterpillar)</p> <p>वयस्क पुतली खैरो रङ्गको हुन्छ, र यसका पखेटामा वाङ्गा टिङ्गा धसाहरू हुन्छन्। लाभेहरू प्रायः गरी हरियो खैरो रङ्गका हुन्छन्।</p>	<p>शुरुको आक्रमणमा पातहरूमा प्वाल प्वाल देखिन्छन्। प्रकोप बढी हुँदा सम्पूर्ण पात खाई विरवा पात विहीन बन्दछ।</p>	<p>लीटर पानीमा वा</p> <ul style="list-style-type: none"> Cypermethrin 10% EC २ मी.ली वा Fenvalerate 20% EC ०.५ मी.ली वा Fipronil 5% SC (Refree, Regent) २ मी.ली प्रति लीटर पानीमा Indoxacarb 14.5% SC (Avaunt) ०.५ मी.ली प्रति लीटर पानीमा वा Novalueuron 10% EC (Rimon, Pedestal) १ मी.ली प्रति लीटर पानीमा फोल छर्ने। फुल र लाभेहरू जम्मा गरी नष्ट गर्ने। खेतबारीमा पानी पठाउने। माथि इटबुट्टे पुतली विरुद्ध प्रयोग गर्न बताइएका निमजन्त्र विषादी प्रयोग गर्ने। अडरलाई पासो वालीको रुपमा लगाउन सकिन्छ। स्पोडो ल्यूर वा स्पोडो एन.पि.भि. को प्रयोग गर्ने गोलभेंडामा बताए जस्तै गर्ने माथि सूतिका पात खाने लाभेलाई बताइएको निमजन्त्र पदार्थ र विषादी प्रयोग गर्ने।
<p>४. उफ्रने खपटे (Flee beetle)</p>	<p>वयस्क कालो उपियाँ जस्तो फड्कने खपटे हुन्छ</p>	<p>पातहरू मसिना प्वाल हुन्छन्।</p>	<p>माथि सूतिका पात खाने लाभेलाई बताइएको निमजन्त्र पदार्थ र विषादी प्रयोग गर्ने।</p>
<p>५. माटो मनी बसी क्षति गर्ने कीराहरू (खुमे, फंद काटने कीरा, रातो कमिला, कीर्छो) (Soil Insects)</p>	<p>खुमे : वयस्क खैरो तथा कालो हुन्छ र लाभे हँसिया आकारको हुन्छ। फंद काटने : ध्वसि पुतली, लाभो चिल्लो कालो रातो कमिला : जरा वरिपरी मसिना खैरा राता कीराको समूह</p>	<p>विरवा ओइलाउने र मर्ने। विरवा ढल्छ, विरवा ओइलाउँछ र मर्छ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> काँचो गोबर प्रयोग नगर्ने। पानी पठाउने। भारपातको थुप्रो राखी कीरा जम्मा हुने पासो बनाउने। गहुँतको फोल बनाई माटो भिजाउने। सालिन्दा आक्रमण हुने खेतमा, रोपाईं गर्नु अगावै क्लोरपाइरीफस 10% GR (Deviban १०% G.) वा मालाथियन 5% DP (मालाथियन ५% धूलो) १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने वा क्लोरपाइरीफस २० ई.सी. (डर्सवान, Fineban, Rusban) नामक कीटनाशक विषादी १ मी.ली. प्रति लीटर पानीका दरले खेतमा छर्ने।

६. लाही	पछेटा भाएका र नभएका मसिना हरिया रङ्गका हुन्छन् । लाखौंको संख्यामा देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • विरवा रोगाउने । • लाहीले आक्रमण गरेको देखिने । • अन्य कर्मिला हिड्को देखिने । 	<ul style="list-style-type: none"> • सुत्तको भोल बनाई छर्ने । • गाइवस्तुको मुत्र र पानी (१:४) को अनुपातमा मिसाइ २-३ दिन फरकमा पटक पटक छर्ने । • माथि उल्लेखित निमजन्त्य विपादी छर्ने । • गोलभेडामा वताए जस्तै गर्ने
---------	---	---	---

फूलगोभी समूह बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. अल्टरनेरिया थोप्ले (Alternaria Leaf Spot)	खैरो वा कालो स-साना गोलाकार थोप्लाहरू पहिले पातमा देखा पर्दछन् । ती थोप्लामा पछि चम्का विकास हुन्छ । त्यस्ता थोप्लाहरू डाँठ र कोसामा समेत देखा पर्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोपी पात र अन्य भ्जारपात बटुलेर जलाउने । • स्वस्थ बीउ प्रयोग गर्ने । • Mancozeb 75 % WP (डाईथेन एम-४४, Anu M-45) ढसीनाशक विपादी ३ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने । • Mancozeb 75 % WP (डाईथेन एम-४४, Anu M-45) वा Copper oxychloride 50% WP (Blitox, Curex) ढसीनाशक विपादी २-३ ग्राम प्रति लिटर छर्ने
२. डाँठ कुहिले रोग (Sclerotinia Rot)	माटोको सतहीनरको काउलीको डाँठ कुहिल्लो र सेतो बूसी उमेको देखिन्छ वा फूल फुलेको बेलामा बोट ओइलाउँछ । बोटको डुकुको रङ्ग सेतो फुस्रो हुनुका साथै डाँठभित्र काला गिखाहरू देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोग मुक्त क्षेत्रको बीउ प्रयोग गर्ने । • रोपी बोटहरूको डाँठ बटुलेर जलाउने । • तीनहप्तादेखि एक महिनासम्म रोग ग्रस्त खेतमा वाली लगाउनु अगाडि पानी जमाउने । • धानसँग घुम्ती वाली लगाउने । • जमिन तयार गर्दा गहिरो खनजोत गर्ने । • रोग नलागेको क्षेत्रको स्वस्थ बीउ मात्र प्रयोग गर्ने । • रोपी बोट विरवा हटाई नष्ट गर्ने ।
३. नसा कालो भई कुहिले (Black rot) (चित्र : २३)	पातको छेउबाट लक्षण शुरु भई अंग्रेजी भी (v) आकारको पहेलो लक्षण देखा पर्दछ र पछि नसाहरू कालो भै डाँठसम्म पुगी बोट कुहिल्लो ।	

		<ul style="list-style-type: none"> • कुसिफेरी परिवार बाहेक अन्य वालीसंग घुम्टी वाली लगाउने ।
४. डाउनी मिल्ड्यू (Downy mildew)	पातमा स-साना प्याजी रङ्गका थोप्पाहरू देखिई तल्लो सतहमा सेतो हूसी उयेको देखिन्छ रोग ज्यादा व्याडमा लाग्ने भएतापनि अनुकूल वातावरणमा काउली समेत कालो भई सुक्दछ । त्यस्तो फूलको डाँठहरू समेत कालो हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • बीउलाई कार्बेन्डाजिम 50%WP (डेरिसाल) ले उपचार गरेर मात्र व्याड राख्ने • व्याड राख्दा धेरै बाक्लो नराख्ने । • रोगी पातहरू र फारहरू बटुलेर नास गर्ने । • धेरै रोग लागेको खेतमा घुम्टी वाली लगाउने । • Mancozeb 75 %WP (डाईथेन एम-४५, Anu M-45) वा Copper oxychloride 50%WP (Blitox, Curex) हसीनाशक विपादी २-३ ग्राम प्रति लिटर छर्ने
५. टर्निप मोज्याक भाइरस (Turnip mosaic)	पातमा गाढा हरियो र हल्का हरियो रङ्गको छिरिबिरे लक्षण देखा परे गाढा हरियो भागहरू माथि उठेका देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोगी बोट देखा पर्नासाथ उखेली जलाउने । • रोग सार्ने लाही कीरा नष्ट गर्ने । • रातो जातको रायोमा यो रोग कम लाग्दछ ।
६. क्लब रुट (गदा जस्तो जरा हुने) (Club Root) (चित्र : २४)	<ul style="list-style-type: none"> • विरुवाको वृद्धि रोकिन्छ, पहेँलिन्छ, बढ्दैन सक्दैन । • यस्ता विरुवा उखेलेर हेरेमा जरा गदा जस्तो डल्लो परेको आकार देखिन्छ । जरा बाक्लो, मोटो र ठूलो हुनाले जराको तलको भाग अत्यधिक ठूलो हुन जान्छ । तर फेद जरा (जर्मिन माथिको भाग) सामान्य हुने हुनाले जरा गदा जस्तो देखिन्छ । यसरी वृद्धि भएका जराहरू कुहिएर काला भएर जान्छन् । 	<ul style="list-style-type: none"> • घुम्टी वाली लगाउने (३-४ वर्षमा मात्रै फूल कोवी वर्गका तरकारी लगाउने) • रोगी बोट जलाई दिने वा गाडी दिने । • बेनोमाइल 50% WP (Benofit) विपादी ०.५ एम.एल. को दरले प्रति लिटर पानीमा मिसाई माटो भित्रने गरी छर्ने । • यो रोग कम पिएच भएको (अम्लिय) माटोमा धेरै छिटो फैलने भएकोले घून प्रयोग गरी माटोको पि.एच. ७.२ भन्दा बढी बनाउने • जीवाणु रहित नसरीमा बेना हुकाउने । • रोग लागेको ठाउँको बेना अन्य ठाउँमा लैजाने रोक लगाउने । • Flusulphimide 0.3 %WP (नैभिजन) १०-१५ केजी/रोपनी वा ३ ग्राम प्रति बोट । नसरी व्याडमा ३ केजी प्रति १० घन मीटर ।

भन्टा, फर्सी काँक्रो, लौका, धिरौला, करेला, चट्टेल, आदि बालीमा लाग्ने कीराहरू

बाली	कीराहरू	कीटनाशक विषादीहरू	व्यवस्थापन विधि	
			मात्रा	कहिले हाले
टमाटर	फलमा लाग्ने गव्वारो	<ul style="list-style-type: none"> Azadirachtin 0.03% EC (Multineem, Nimbecidine) जैविक विषादी Heli NPV (Heli-cide) 100LE जैविक विषादी BTK Novaluron 10% EC (Rimon) Lambda cyhalothrin 5% EC (Cilva plus, Karate) 	<ul style="list-style-type: none"> ५ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा १ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा १-३ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा १ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा ०.५ -१ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा 	फुल पारेको देखासाथ
	सुत्तिको पात खाने लार्भा (चित्र : २५, २६ र २७)	<ul style="list-style-type: none"> हेलिय ल्यूर पासो को प्रयोग गर्ने, परजीवी कीरा ट्राइकोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोड्ने । Azadirachtin 0.03% EC (Multineem, Nimbecidine) जैविक विषादी Spodo-NPV 100LE जैविक विषादी BTK Novaluron 10% EC (Rimon) Lambda cyhalothrin 5% EC (Cilva plus, Karate) 	<ul style="list-style-type: none"> ५ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा १ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा १-३ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा १ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा ०.५ -१ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा 	फुल पारेको देखासाथ
	सेतो भिगा / लाठी / माइनर	<ul style="list-style-type: none"> स्योडो ल्यूर पासो को प्रयोग गर्ने परजीवी कीरा ट्राइकोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोड्ने । जैविक विषादी Verticillium lecanii 1.15 WP (Mealkil, Vertigine) Azadirachtin 0.03% EC (Multineem, Nimbecidine) Imidacloprid 17.8 SL (Admire, Atom, Chemida) Acetamiprid 20% SP (Ekka, Magik, Manik) Thiamethoxam 25% WG (Areva, Arrow, Renova) Dichlorvos 76% EC (Revan, Suchlor, Muvan) 	<ul style="list-style-type: none"> ५ ग्राम. प्रति लीटर पानीमा ५ ग्राम. प्रति लीटर पानीमा १ मी.ली. प्रति ५ लीटर पानीमा १ ग्राम. प्रति १० लीटर पानीमा २ग्राम. प्रति ५ लीटर पानीमा १ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा 	

भन्दा	१) भन्दाको गवारो २) थोप्ले खपट	पहेलो टासिने पासो प्रयोग गर्ने	• • ५ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा • ०.५ ग्राम .प्रति लीटर पानीमा • ०.५मी.ली.प्रति लीटर पानीमा • ०.५ -०.७ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा • ०.७ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा	बिरुवा हुकिं सके पछि छर्ने र कीरा लागे पछि पनि छर्ने
कर्को, फर्सी, लौका, धिरौला, केरला, चट्टेल	अन्य उपाय: फुल, लाभ्रे तथा वयस्क अवस्थाका कीराहरू वटुली नष्ट गर्ने । वयस्क खपटे वटुली नष्ट गर्ने । भन्दाको गवारोको पुतली Leucinodes फरोमेन ट्रपको प्रयोग गरी सकलन गर्ने र नष्ट गर्ने । जुनमा भान्दा रोपाइ गर्ने,गवारो लागेको मुना र फल लाई नष्ट गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> ● Azadirachtin 0.03%EC (Multineem, Nimbecidine) ● Emamectin benzoate 5% SG (King star, N- star) ● Cypermethrin 25% EC (Nagcyper, Cyperhit, All super) ● Lamdacyhalothrin 5% EC (Bravo, Karate, Avon) ● Fenvalerate 20% EC (Fenval, Nagfen, Devifen) 		
	१) फर्सीको रातो खपटे (चित्र : २८)	<ul style="list-style-type: none"> ● मालाथियन ५०% इ.सी. (मालाथियन रिमेडी, Cythion, Suryathion) ● निममा आधारित कीटनाशक विषादी छर्ने । 	२ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा	अन्य उपाय: कुहैर भरेको फललाई वटुली गहिरो खाडलमा हाली पुरी दिने
	२) फर्सीको फल कुहाउने औसा (चित्र : २९)	<ul style="list-style-type: none"> ● मालाथियन ५०% इ.सी. (मालाथियन रिमेडी, Cythion, Suryathion) 	२ मी.ली प्रति लीटर पानीमा	औसाको माउ भिंगा यता उता उडेको देखा साथ
	अन्य उपाय :			
<ul style="list-style-type: none"> ● क्युलियर फेरोमोन पासोको प्रयोग गर्ने, औसा लागि कुहिएर भरेका फललाई वटुली गहिरो खाडलमा हाली पुरी दिने । वेक्ट्रोसेरा कम्पोजिटी ल्यूको प्रयोग गर्ने 				
	३) थोप्ले खपटे	भन्दामा जस्तै	भन्दामा जस्तै	कीरा लागेपछि
	४) लाही	बन्दा काउलीमा जस्तै	बन्दा काउलीमा जस्तै	वाली टिप्ने बेला नभएमा

काँक्रो, फर्सी जातका बालीमा लाग्ने रोगहरू

कृषि डाक्टर २०७१

रोगको नाम	लक्षणहरू	व्यवस्थापनका विधि
१. पाउडरी मिल्ड्यू (Powdery Mildew) (चित्र : ३०)	पातमा सेतो खराती छरेको जस्तो लक्षण देखा पर्दछ र ज्यादा प्रकोप भएमा डाँठमा समेत सो लक्षण देखापरी पातहरू सुक्न थाल्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • खेतवारी सफा राख्न रोग लागेको पातहरू र भारहरू नष्ट गर्ने । • दुई भाग चून र एक भाग गन्धकको धूलो मिसाएर मलमलको कपडामा पोको पारेर राम्ररी छर्ने । अथवा Dinocap 48% EC (क्याराथेन) 0.5-1 मी.ली प्रतिलीटर पानीमा मिसाएर पातहरू राम्ररी भिज्ने गरी छर्ने । अथवा Carbendazim 50% WP (Bavistin, Dhanustin, Derosal) १ ग्राम प्रति लीटर पानी अथवा Sulphur 80% WP (Sulfex, Sulphur, Sulphil) २.५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा अथवा थायोयानेट मिथाइल ७०% डब्लुपी (Control, Hexastop, Kingsin-M) १.५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा राखी छर्ने ।
२. डाउनी मिल्ड्यू (Downy Mildew) (चित्र : ३१)	यो रोगको प्रकोप काँक्रोमा धेरै देखा पर्दछ । पातमा हल्का खैरो रङको कुनापरेका थोप्लाहरू देखापर्दछन् । पातको तल्लो सतहमा ढुसी उमेको देखिन्छ । पातहरू छिट्टै सुकाई बोटलाई समेत सुकाउँदछ । फलको आकारमा विकृती देखा पर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोगरहित क्षेत्रको स्वस्थ बीउ मात्र प्रयोग गर्ने । • उपचारित बीउबाट मात्र उत्पादित वेर्ना रोप्ने । • रोगी बोट र अन्य भारपातहरू उचित तरीकाले नष्ट गर्ने । • Thiram 75% WS २ ग्राम प्रति किलोको दरले बीउ उपचार गर्ने । • फल नलागेको अवस्थामा भाए कपर अबिस्क्लोराइड ५०% WP (ब्लाइटक्स, Curex) विषादी २-३ ग्राम प्रति लीटर पानीका दरले मिसाई छर्ने । अथवा • Mancozeb 75%WP (Dithane M 45, Indofil M 45, Surya M 45) २ ग्राम अथवा Carbendazim 50% WP (Bavistin, Dhanustin, Derosal) १ ग्राम प्रति लीटर पानीका दरले मिसाई छर्ने । अथवा • Dimethomorph 50% WP (Kingstival, N-Bat, Real Bat) १.५ ग्राम अथवा Zineb 75% WP (All-z-78, Indofil-z-78) २ ग्राम प्रति लीटर पानीका दरले मिसाई छर्ने ।
३. कुकध्वर मोज्याक र स्क्वास मोज्याक भाइरस (Mosaic Virus)	पातमा हरियो र फिका पहेँलो छिरिबिरे लक्षण देखापरी बोट बढ्न सक्दैन । प्रकोप धेरै भएमा बोटका टुप्पाहरूमा गुज्जुजिएका लक्षण देखा पर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोगी बोट देखा पर्ना साथ उखेलेर नाश गर्ने । • स्वस्थ बीउ रोप्ने । • रोग सार्ने खपट कीरा र लाही कीराको नियन्त्रण गर्ने ।

गोलभेंडा, भण्टा र खुसानी वर्गका बालीमा लाग्ने रोगहरू

रोगको नाम	लक्षणहरू	व्यवस्थापनका विधि
१. डढुवा रोग (Blight) (चित्र : ३२)	पातमा डेढेको जस्तो लक्षण देखिन्छ । शुरुमा पानीले भिजेको जस्तो हल्का खैरो हुन्छ र गाढा खैरो वा कालो रङ्गमा परिणत हुन्छ । अनुकुल वातावरणमा त्यस्ता थोप्पाहरूको वृद्धि भई वोटलाई डढाइ दिन्छ । ओसिलो अवस्थामा पातको तल्लो सतहमा सेतो ढुसी देखिन्छ र फलमा बैरा कालो दागहरू देखा पर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोग लागेको वोट, पुराना वोटहरू र भ्रार पात बटुली जलाउने र खेतबारी सफा सुगन्ध राख्ने । • रोग शुरु हुने बेलादेखि कपर अक्सिक्लोराइड (ब्लाइटक्स ५०% WP) १.५ ग्राम र मेन्कोजेब ७५% WP (डाइथेन एम-४५) विषादी १.५ ग्राम मिलाई जम्मा ३ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाएर ७-१० दिनको फरकमा ३-४ पटक वोट राम्ररी भिजिने गरी छर्कने । अथवा Chlorothalonil 75% WP (Diffence, Kaavach, Protector) १.५ ग्राम अथवा Propineb 70% WP (Antracol, Antragold, Ki Antra) ३ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाएर छर्कने • Dimethomorph 50% WP (Kingstival, N-Bat, Real Bat) १.५ ग्राम वा Fenamidon 10% +Mancozeb 50% WG (Ki Ten, Sectin) ३ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाएर छर्कने • Cynoxanil 8% +Mancozeb 64% WP (Kingmill 72, Moximate) २ ग्राम वा Metalaxyl 8% + Mancozeb 64% WP (Ridomyl, Kingmill MZ, Kinoxyl gold) २ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाएर छर्कने
२. टोमाटो मोजाइक भाइरस (Mosaic Virus)	साधारण पातको हरियोपन भन्दा वेग्लै हरिया र हल्का हरिया भागहरूमा छिरिबिरे लक्षण देखापर्दछ । त्यस्ता पातहरूमा खाल्डा खुल्ली परेको समेत देखिन सक्छ । वोटवैर्नाको वृद्धि राम्रोसँग हुँदैन र फल कम लाग्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • स्वस्थ वोटमा फलेका फलबाट मात्र बीउ छान्ने । • रोगी वोट हटाई नष्ट गर्ने । • रोगी वोट छोएर हात राम्ररी नधोई स्वस्थ वोटलाई नछुने ।
३. लीफ कर्ल भाइरस (पात घुम्ने रोग) (Leaf Curl Virus) (चित्र : ३३)	यो रोग खुसानी र गोलभेंडाको लागि महत्वपूर्ण छ । रोग लागेको वोटका पातहरू घुमिएर माथितिर फर्केन्छ र पातहरू फिका पहेँलो र साना साना हेन्छन् । खुसानीमा पातहरू ढुंगाको आकारमा घुम्न सक्छ । त्यस्तो रोग लागेको वोटहरूमा कम फुल्ने वा फले नलाने पनि हुन सक्छ । यसबाहेक पातहरूमा गुम्जिएका लक्षण पनि देखा	<ul style="list-style-type: none"> • रोग लागेको वोट देखा पर्नासाथ उखेलेर नष्ट गर्ने • यो रोग सेतो भिँगाबाट सँगै हुनाले डाईमिथोएट (रोग ३०% ड.सी.) कीटनाशक विषादी १ मी.ली. प्रति लीटर पानीका दरले प्रयोग गरी त्यसलाई नियन्त्रण गर्ने ।

४. डुबुवा (Phomopsis Blight)	पर्दछन् । वेनामा डाँठ कुहिएको लक्षण देखा पर्छ भने पातमा गोली खैरा थोप्लाहरू देखिई बीच भागमा केही फिक्कापन देखिन्छ । मसिना काला काला पिनको टाउको जस्ता दागाहरू हुन्छन् । त्यस्तै फलमा चक्का परेको फूलटुला थोप्लाहरूको विकास भई कालो मसिना गिर्खाहरू देखिई फललाई कुहोइ दिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> ● स्वस्थ बीउमात्र प्रयोग गर्ने । ● कार्बेन्डाजिम ५०% WP (वेभिप्टिन, Derosal, Dhanustin) २ ग्राम प्रति किलोको दरले बीउ उपचार गरेर मात्र बोर्ने । ● Mancozeb 75%WP (Dithane M 45, Indofil M 45, Surya M 45) अथवा कपर अक्सीक्लोराइड ५०% WP (ब्लाइटक्स, Curex), २-३ ग्राम प्रति लीटर पानीका दरले मिसाई छर्कने । ● घुम्टी वाली लगाउने ।
५. ओइलाउने रोग (Wilt)	बोटहरू सर्लक्क ओइलाएको देखिन्छ । त्यस्ता बोटलाई काटेर सफा पानीमा डाँठ डुबायो भने सेतो शाकाणु निस्केर पानीमा घोर्लिन्छ र धमिलो बन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> ● सोलानेसी परिवारको वाहेक अन्य वाली सँग घुम्टी वाली लगाउने । ● रोग अवरोधक जातहरू लगाउने ।
६. जरामा गाँठा पर्ने रोग (Root Knot Nematode)	बोट सानो र ब्याउटे भई बढ्न सक्दैन र पातहरू पहेँलिएर भर्न थाल्छ । त्यस्ता बोटको जरामा साना गिर्खाहरू बनेका हुन्छन् जसले गर्दा पछि बोट ओइलाउँछ ।	<ul style="list-style-type: none"> ● अल्ल वालीसँग घुम्टी वाली अपनाउने । ● खेतको खनजोत गहिरोसँग गर्ने । ● मुख्य वालीसँग सूर्यमुखी, सयपत्री जस्ता फूलको बोटहरू रोप्ने । ● रोगी बोटहरू उचित तरीकाले नष्ट गर्ने ।
७. कोत्रे रोग (Anthracnose)	बोटको टुप्पा माथिबाट सुक्दै आउँछ । यसले गर्दा पूरै हाँगा वा बोट सुक्ने मर्दछ । बोटको डाँठहरूमा काला काला स-साना गिर्खाहरू देखिन्छन् । खुसानीको फलमा खास गरी रातो हुने बेलामा दागाहरू देखिई पछि फल कुहिन्छ । त्यस्ता दागाहरूमा थुप्रै काला गिर्खाहरू बन्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> ● रोगी बोटको फलबाट बीउ नराख्ने । ● क्याप्टान ५०% WP (थानुटान) विषादीले बीउ उपचार गर्ने ● खेतमा सफा सुग्घर राख्न रोग लागेका पुराना बोटहरू र भारपातहरू बटुलेर जलाउने । ● रोगको लक्षण देखा पर्नासाथ कपर अक्सीक्लोराइड ५०% WP (ब्लाइटक्स) वा मेन्कोजेब ७५% WP (डाइथेन एम-४५) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर ७-७ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने । अथवा Chlorothalonil 75% WP (Diffence, Kaavach, Protector) २ ग्राम अथवा Captan 50% WP (Captain, Captra) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर छर्कने ।

सिमी र केराउ बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षणहरू	व्यवस्थापन विधि
१. सिन्दुरे रोग (Rust)	शुरुमा पातमा मसिना भण्डै सेता फोकाहरू देखिन्छन् र पछि ती फोकाहरू खैरो रङ्गमा परिणत भई फुटेर धूलो निस्कन्छ। कोसामा पनि यस्ता फोकाहरू देखिन सक्छन्। रोग लागेका पातहरू सुकेर बोट चोडै मर्छ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोटका भागहरू, टुटाहरू अनि फारपातहरू बटुलेर जलाई खेतवारी सफा राख्ने। बीउ उत्पादन गर्ने बालीमा भाए रोग देखा पर्ना साथ गन्धक र चून १:२ भागको अनुपातमा मिसाएर मलमलको कपडामा पोको परेर छर्ने। Sulphur 80% WP (Sulfex, Sulfil) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर छर्कने
२. धूले दूसी/खराने (Powdery mildew)	शुरुमा पातहरूमा फिका रङ्गमा खर्बलएको भागहरू देखिन्छन्। त्यस्ता भागहरूमा सेतो धूलो छरको जस्तो दूसी उमेको देखिई पछिवाट सबै भाग ढाकिन्छन्। त्यस्तो लक्षण जरा बाहेक सबै भागमा लाग्दछ। रोग लागेको कोसा भण्डारणमा छिटो कुहन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगी बोटहरू बटुलेर जलाउने र खेतवारी सफा सुग्घर राख्ने। दुई भाग चून र एक भाग गन्धकको धूलो मिसाएर मलमलको कपडामा पोको परेर राम्ररी छर्ने। अथवा Dinocap 48% EC (क्याराथेन) ०.५ -१ मी.ली प्रतिलीटर पानीमा मिसाएर पातहरू राम्ररी भिज्ने गरी छर्कने। अथवा Carbendazim 50% WP (Bavistin, Dhanustin, Derosal) ०.५ -१ ग्राम अथवा Sulphur 80% WP (Sulfex, Sulphil) २.५ ग्राम अथवा थायोयानेट मिथाइल ७०% डब्लुपी (Control, Hexastop, Kingsin-M) १.५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा राखी छर्कने।
३. मोज्याक भाइरस (Mosaic virus)	पात पहेँलो, गुजमुज्ज परेको र सानो हुन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> सम्भव भएसम्म रोग अवरोधक जात लगाउने। स्वस्थ बीउ प्रयोग गर्ने। रोगी बोट उखलेर नष्ट गर्ने।
४. एन्थ्राकनोज (Anthracnose)	शुरुमा पातमा खैरा थोप्ला देखिन्छन्, पछि गाढा खैरो बन्ध र बीचमा कालो खाल्डो परेको देखिन्छ। यस्ता थोप्लाको चारैतिर खरानी रङ्गको हल्का खैरो देखिन्छ।	<ul style="list-style-type: none"> क्याप्टान ५०% WP (थानुटान) विषादीले बीउ उपचार गर्ने रोगको लक्षण देखा पर्नासाथ कपर अक्सीक्लोराइड (व्वाइटक्स- ५०% WP) वा मेन्कोजेव (डाइथेन एस-४५, ७५%WP) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर ७-७ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने। अथवा Chlorothalonil 75% WP (Diffence, Kaavach, Protector) २ ग्राम अथवा Captan 50% WP (Captan, Captpra) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर छर्कने।

१४.१.५ फलफूलका कीरा तथा रोगहरुको व्यवस्थापन आँपका कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फड्के कीरा (Hopper)	वयस्क कीरा हल्का हरियोमा खैरो मिसिएको हुन्छ र उफ्रन्छन् ।	बिनीहरूले गर्दा विरुवामा कालो दूसी लाग्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> Dimethoate 30% EC (Rogor, Anugor, Rogohit) १.५ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा वा Buprofezin 25%SC (Buprolod, Devezin) १-२ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा वा Malathion 50% EC (मालाथियन रिमेडी, Cythion, Suryathion) १.५ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा वा Deltamethrin 2.8% EC (Decis, Dice) ०.५ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा वा Imidacloprid 17.8 % SL (Admire, Atom, Chemida) १ मी.ली.प्रति चार लीटर पानीमा वा Thiamethoxam 25%WG (Areva, Arrow, Renova) १ मी.ली.प्रति दश लीटर पानीमा पानीमा मिसाई फूल फुल्नु अगाडि र फूल फर्न शुरु हुँदा १-१ पटक छर्ने ।
२. आँप बीज / कोयाको घुन (Stone weevil)	वयस्क घुन मध्यम आकारको, डल्लो र गाढा खैरो रङ्गको हुन्छ । छोई दिदा मरेको जस्तै बहाना गर्दछ ।	लाभेरू आँपको गुदी खाँदै कोयासम्म पस्दछन र फल खान लायक हुँदैन ।	<ul style="list-style-type: none"> बोटवाट भरेका फलहरू र कीरा लागेका फलहरूलाई नष्ट गर्ने Dimethoate 30% EC (Rogor, Anugor, Rogohit) १.५ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा वा Malathion 50% EC (मालाथियन रिमेडी, Cythion, Suryathion) १.५ मी.ली.प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्ने ।
३. आँपको साइलिड (Mango psyllid)	वयस्क कीरा सानो खरानी रङ्गको पछेटा भएको हुन्छ ।	यो कीराले कोपिलामा आक्रमण गर्दछ जसको फलस्वरूप यसमा गाँठहरू	<ul style="list-style-type: none"> कीरा लागेका हाँगाहरू काटेर नष्ट गर्ने । माथि फड्के कीराको जस्तै विषादी प्रयोग गर्न

	निस्कन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> कीरा कम लाग्ने औपका जातहरू लगाउने ।
--	--------------	---

आँपका रोगहरू

रोगका नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कोत्रे (Anthracnose)	पात, कमलो डाँठ, फूलको भुष्पा तथा फलमा कालो दागाहरू देखा पर्दछन् र मुन्टाको टुप्पाबाट सुक्दै जान्छ । फलमा रोग शुरूमै लागेमा फल भर्दछन् ।	रोग लागेका भागहरू काँटछाँट गरी नष्ट गर्ने । वर्षा शुरू हुनु अगावै फूल फर्कनुअघि ३ देखि ४ पटकसम्म कपर अक्सीक्लोराइड (क्वाइटक्स ४०%) छर्ने ।
२. सेतो धूलै रोग (Powdery mildew)	पात, फूलको कोपिला, फूलको भुष्पो र फलमा फुस्रो सेतो धूलो देखापर्दछ । पछि ती सुकेर काला हुन्छन् ।	फूल फर्कनु अघि दूरी नाशक डिनोक्वाप ४८% इ.सी. (केराथेन) १/२ ग्राम/लीटर पानीमा वा Carbendazim 50% WP (Bavistin, Dhanustin, Derosal) ०.५- १ ग्राम/लीटर पानीमा अथवा Sulphur 80% WP (Sulfex, Sulphur, Sulphil) ३ ग्राम प्रति लीटर अथवा Hexaconazole 5% EC (Avon, Comfort, Hexahit) १-२ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा मिसाइ १ पटक पूर्ण फूल फाँक्सकेपछि र दश वाह दिनको फरकमा २-३ पटक छर्ने ।

स्याउका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. क्राउन गल (Crown gall)	माटोको सतह नजिक बोटको जरा र डाँठको जोर्नीबाट ऐजेरु जस्तो डल्लो पलाउने गर्दछ । डल्लो केराउको दाना जत्रोदेखि ठूलो आकारमा ६ इन्च जति डायमिटरसम्मका हुन्छन् । डल्लो शुरूमा नरम फुस्रो हुने र पछि पुरानो हुँदा कडा र कालो हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको थाहा भएको क्षेत्रमा स्याउ लगायत यो रोग लाग्ने कुनै पनि फलफूलको विरुवा नलगाउने । रोग देखा परेका विरुवाहरू नष्ट गर्ने । बोट विरुवामा काम गर्दा सकभर घाउ, चोट नलाने गरी काम गर्ने । रोग नलागेको क्षेत्रमा मात्र नर्सरी तयार गर्ने ।

		<ul style="list-style-type: none"> • विरवा लगाइएको ठाउँमा पानी जम्न नदिने । • द्रौचा सफा राख्ने । • बोटमा पात भर्ने बेलामा यूरयाको घोल बोटमा छर्कने । • Mancozeb 75% WP (Dithane M 45, Indofil M 45, Surya M 45) वा क्याप्टान 50% WP (Captan, Captra) ३ ग्राम प्रति लीटर वा Chlorothalonil 75% WP (Jatayu, Kavach, Protector) २ ग्राम प्रति लीटर पानीमा घोलेर बोटमा फूलका कोपिलाहरूको भुप्लाहरू हरियो बनेका अवस्थामा, फूल फुल्नु अगाडि र फूलको पातहरू भन्नेपछि फलको चिचिलो अवस्थामसम्म १०-११ दिनको परकमा छर्कने ।
२. दाद (Apple scab)	<p>प्रायः फूलको कोपिलाका पातहरू, डाँठ तथा फलमा हल्का खैरा दागहरू बन्दछन् जुन पछि कालो मखमल जस्तो केही उठेका हुन्छन् । रोग लागेका फलहरूका आकार विप्रेका, चिरा परेका दाना दागहरूले गर्दा नराम्रो हुन्छन् ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • रोग लागेका डाँठहरू काटछाँट गरी हटाउने । • फूलको कोपिला बन्न थालेदेखि दुप्पोका डाँठहरू आउञ्जेलसम्म कार्बेन्डाजिम (बोभिप्टिन ५०% डब्लु पी.) १-२ ग्राम/लीटर पानीमा हाली वा केराथेन १/२ ग्राम/लीटर पानीमा हाली छर्कने । आंचको धुलेँ दुसी जस्तै गर्ने
३. धुलेँ दुसी/खराने (Powdery mildew)	<p>त्यो रोगमा पात, कमलो डाँठ, फूलका कोपिलाहरू तथा फलमा रोग लाग्दछ । पात सेतो धुमिने हुन्छ । कमलो डाँठ नबढ्ने र फलमा जालोजस्तो हुन्छ ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • हिउँदमा रोग लागेको भागहरू काटछाँट गरी हटाउने । काटछाँट पछि कपर अक्सक्लोराइड ५०% डब्लु पी. (ज्वाइटस्स) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा हाली छर्कने • बोडोपेण्टको लेपले काटिएको सतहमा लेपिदिने ।
४. गुलाबी रोग (Pink disease)	<p>हाँगा विगाँका डाँठका सतहमा शुरुमा पानीले भिजेको जस्तो दाग बन्दछ । पछि फिका गुलाबी रङ्गका ठूसीका रचनाहरू देखा पर्दछन् ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • धेरै रोग लागेर बोट नै सुक्न थालेमा बोटलाई नै नष्ट गर्ने • हाँगाभा रोग लागेको देखियो भने तुरन्त बोडोपेण्ट वा अन्य तौवायुक्त विषादीको पेष्ट बनाइ रोग लागेको भागमा लगाउने । • रोग लागेको हाँगा सुकिसकेको भए काटने र काटेको भागमा तौवायुक्त विषादी लगाउने ।
५. बोक्रा खुइलिने (Pepery bark)	<p>शुरुमा हाँगाहरूमा सोलो दाग देखिन्छ । उक्त दागहरूमा स-साना खटिराहरू बाहिरी बोक्राको भित्रबाट उठेका देखिन्छन् । रोगको प्रकोप बढी भयो भने उक्त दागहरू मिलेर हाँगा वा बोटलाई वरिपरि घेर्दछ । रोग लागेका बोक्राहरू कागज जस्तो भइ च्यातिएर उफिन्छन् । रोगी हाँगा सुकेर मर्दछ ।</p>	

स्याउका कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. भुवादार लाही (Wolly aphids)	यो लाहीको शरीर बैजनी रङ्गको र सेतो कपास जस्तो पदार्थले ढाकिएको हुन्छ ।	यिनीहरू सयकडौं सख्यामा स्याउको हागा, मूल स्तम्भ र जरामा बसेर रस चुस्दछन्, जसले गर्दा गाँठाहरूको विकास भै मसिना जराहरू निस्कन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> जाडो याममा यो कीरा जरामा आई बस्ने हुनाले यसको निम्न काबोप्युरान गोडा जाडो याममा फेदको वरपर माटो मुनि पर्ने गरी बोटको उमेर अनुसार १०-३० ग्राम प्रति बोटको हिसाबले राखी सिचाई गरिदिने । कीरा लागेको नर्सरी बोटहरूलाई इमिलाकोलपीट ०.५ एम.एल./लीटर पानीको मिश्रणले उपचार गर्ने । खनिज तेल एटसो १० मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्ने परजीवी कीरा एफिलिनस मालीको चैत वैशाखतिर प्रयोग गर्ने ।
२. गबारी (Borer)	वयस्क खपटे कीरा ठूलो र खैरो रङ्गको हुन्छ । यसका सँगैहरू लामा, पखेटा सेतोमा मसिना थोप्पाहरू मिसिएको हुन्छ । लार्भा घिउ रङ्गको, टाउको ठूलो र खुट्टा नभएको हुन्छ ।	लार्भाहरू कलिलो हाँगा छेडेर काठ खान थाल्दछ जसले गर्दा हाँगा सुकेर मर्दछन् । कीरा पसेको प्वालमा काठको धूलो देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> जाडो याममा सुकेका हाँगाहरू र कीरा लागेका हाँगाहरूलाई काँटछाँट गरी जलाई दिने । कीरा लागेको हाँगामा ठूलो पत्ता लगाई डाइक्लोरमस ५% ई.सी (नुमान) १ मी.ली प्रति लीटर पानीको भोलमा वा Dimethoate 30% EC (Rogor, Anugor, Rogohit) १ मिलि प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्ने वा मट्टिलेमा कपास चोपलेर प्वाल टाढी दिने ।
३. घनटाउके गबारी (Flat headed borer)	वयस्क खपटे कीरा कालो रङ्गको र थेंचो आकारको हुन्छ ।	बोक्रा भित्रपट्टि बसी डाँठमा सानो प्वाल पारी सुरुङ्ग जस्तै खनेर टाउको पसाई	<ul style="list-style-type: none"> बोटमा बोडोलेप लगाउँदा ब्लोरोपाइरीफस (

कृषि डायरी २०७१

		बोटलाई नोकसान गर्दछ ।		डसवान २०% ई.सी.) १-१९ भाग लेपमा मिसाई लगाई दिने । • वैशाखतिर Malathion 50% EC (मालाथियन रिमेडी, Cythion, Suryathion) १.५ मिलि अथवा डेसिस आधा मी.ली प्रति लीटर पानीमा भोल बनाई छर्ने । • बोटमा बोडोलेप लगाउँदा क्लोरोपाइरीफस (डसवान २० ई.सी.) १-१९ भाग लेपमा मिसाई लगाई दिने । • वैशाखतिर Malathion 50% EC (मालाथियन रिमेडी, Cythion, Suryathion) १.५ मिलि अथवा डेसिस आधा मी.ली प्रति लीटर पानीमा भोल बनाई छर्ने ।
४. गबारो (Short hole borer)	वयस्क खपटे कीरा सानो, कालो रङ्गको र मुख तलतिर फर्केको हुन्छ ।	यो कीराले रुखको मूल स्तम्भ र हाँगाबाट रस चुस्दछ जसले गर्दा बोट फष्टाउन सक्दैन । साथै फलको पनि रस चुसेर खान्छ ।	यसले हाँगा भित्र सानो प्वाल बनाई बोटलाई नोकसान गर्दछ ।	
५. कल्केकीरा (Sanjose scale)	यो कीरा सानो, एकै ठाउँमा बसिरहने र कत्ताले ढाकिएको हुन्छ ।	यो कीराले रुखको मूल स्तम्भ र हाँगाबाट रस चुस्दछ जसले गर्दा बोट फष्टाउन सक्दैन । साथै फलको पनि रस चुसेर खान्छ ।		
६. पाल बनाउने लाभ्रे (Tent caterpillar)	लाभ्रेको शरीरमा भूस हुन्छ र कालो खैरो रङ्गको हुन्छ	हाँगा फाटिएको ठाउँका पात हरूमा जालोको पाल बनाई वस्दछन ।		
७. रातो सुलसुले (Red Spider Mite)	साना धेरै खुट्टा भएको रातो माउ सुलसुले एक ठाउँमा बस्दैन र हिँडि रहन्छ भने बच्चा भने हाँगा वा रुखका कुना काप्चा पातको फेद आदिमा थुपेर बसी रहन्छ । हातले त्यसलाई मिच्यो भने रगत जस्तै	बोटको कलिला भागहरूमा (हाँगा, पात) आदी स्थानको रस चुसी नोकसान पु-चाउँछ । सुलसुले धेरै लागेका पातहरू प्याजी रङ्गमा परिणत हुन्छ र समय अगावै भर्न थाल्दछन ।		

	रातो हातमा लाग्छ ।	
--	--------------------	--

भुईँकटहरका कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कत्ले कीरा (Scale insect)	यो सानो कत्लाले ढाकिएको कीरा हो ।	डाँठ र पातमा बसेर रस चुस्दछन् । पातमा कालो हुसी जमेको देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> माथि उल्लेखित कत्ले कीरालाई जस्तै नियन्त्रण विधि अपनाउने ।
२. मिलिबग (Mealy bug)	यो नरम, चेट्टो शरीर भएको कीरा हो ।	कत्ले कीराले जस्तै लक्षण देखाउँछ ।	<ul style="list-style-type: none"> माथि उल्लेखित जस्तै विधि अपनाउने ।

केराका कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. केराको थाम घुन (Stem weevil)	वयस्क खपटे कालो वा रातो रङ्गको हुन्छ, यसको सुँड निकै लामो हुन्छ । यसका लाभ्रे सेतो शरीर र रातो टाउको भएको हुन्छ ।	लाभ्रे थाम भित्रिभित्रै खोतलेर खाने हुनाले थामभित्र छिया छिया हुन्छ । विरवा पहुँलिन थाल्छ । साधारण हुरी वतासले पनि बोट ढल्ने हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> रोगाएका बोटहरूलाई जरैदेखि उखेलेर मसिना टुक्रा गरी नष्ट गर्नुपर्छ । एउटा गाँजमा ३ वटा सम्म मात्र बोट राख्ने । लत्रेका वा लत्रन लागेका पातहरू केराको थामको संगमबाटै काट्ने गर्नुपर्छ । एउटा लामो चक्कुले कीरा लागेको थामलाई खोतलेर लार्भाहरूलाई नष्ट गर्ने । काम नलाग्ने केराका बोटहरू काटेर टुक्रा टुक्रा पारी केरा बगैँचामा यताउती राखिदिनाले त्यसमा वयस्क घुनहरू जम्मा हुन्छन् र तिनलाई सकलन गरी नष्ट गर्न सकिन्छ ।
२. केरा गानुको घुन (Rhizome weevil)	वयस्क खपटे चम्किलो कालो हुन्छ ।	यो घुनका लाभ्रेले केराको गानो खाईदिनाले जराहरू कमजोर हुने गर्दछन् । बोट सजिलै ढल्ने गर्दछ । केरा पसाउन सक्दैन र यदि पसाई	<ul style="list-style-type: none"> घुनले आक्रमण गरेको गानु र थामलाई टुक्रा टुक्रा पारी नष्ट गर्नुपर्छ ।

	हाले पनि फल पुष्ट हुँदैनन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • घुन लागेको गाँजको विरुवा अन्यत्र रोप्नु हुँदैन । • केराको बोटमा लत्रेका पातहरू हटाई गाँजलाई सफा सुघर राख्नुपर्छ । • घुन लाग्ने बारीमा नयाँ केराको बोट रोप्नुअघि सम्पूर्ण पुराना बोटहरूलाई जैराँख उखेलेर हटाउनु पर्छ । • केराको प्रत्येक गाँजमा क्लोरपाइरिफस (डर्सवान १० धूलो) ३० ग्रामका दरले बोटको वरिपरि छरेर माटोमा मिलाई हिँदा घनको नियन्त्रण हुन्छ ।
--	------------------------------	--

केराका रोगहरू

कीरा	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ओइलाउने रोग (Wilt)	शुरुमा पुराना पातको किनाराबाट पहिलिन शुरु भइ मुख्य नशातिर बढ्छ । रोपी पातको भेटनो फुटी तलतिर भुगिडन्छन् र पात ओइलाउँछ । जमिन छेउका डाँठ ढाक्ने पातहरू लम्वाई पडिवाट फाटिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोपी केरालाई उखलेर जलाउने • रोपी बोटको पातहरू जलाउने र भागमा चून वा बोर्डक्स मिस्कवर छर्ने । • एकै ठाउँमा केरालाई सक्भर ३ वर्ष भन्दा बढी नलगाउने ।
२. बन्धी टप (Bunchy top)	रोपी पातहरूको आकार साना, पेहेला र किनारा मारितीर बढारिएका हुन्छन् । रोपी पातमा मसिना हरिया थोप्पा र धब्बा पनि देखिन्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोपी विरुवा जम्मा गरेर जलाई दिने । • यो लक्ष्मी कीराबाट सँते रोग भएको Dimethoate 30% EC (Rogor, Anugor, Rogohit) १ मिलि प्रतिलीटर पानीमा मिसाएर छर्ने । • बीउको लागि प्रयोग हुने गानाहरू स्वस्थ क्षेत्रको बोटबाट मात्र लिने ।
३. कौत्रे (Anthracnose)	रोपी फलहरू पहिलिन्छ, र बोक्रामा साना र खेरा थोप्पा देखापर्दछ । पि थोप्पाहरू जोडिएर केहि धस्रको जस्तो हुन्छन धेरै आक्रमण भएमा फल कालो भई चाउरिन वा सुक्न सक्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • फल र विरुवालाई चोट पटक लगान बाट जोगाउने । • कपर अक्सिक्लोराइड ३ ग्राम प्रति लीटर पानीको दरले कोसामा छर्ने ।
४. गानो कुहने (Rhizome rot)	गानामा शुरुमा पानीले भिजेको जस्तो खेरा धब्बाहरू देखापर्दछ । पछि ती धब्बाहरूबाट नै कुहिन शुरु हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • स्वस्थ ठाउँबाट गानो ल्याई रोप्ने ।

		<ul style="list-style-type: none"> • रोगी बोट जलाएर नष्ट गर्ने । • गानालाई स्ट्रेप्टोमाइसिनमा केही समय डुवाएर रोच्ने ।
--	--	--

अमिला जातका फलफूलका कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. हरियो टूलो पुतली (Lemon butterfly)	वयस्क पुतली टूलो र रङ्गीविरङ्गी हुन्छ, पछाडिको पखेटाको तल पुच्छर जस्तो सानो भाग निस्क्येको हुन्छ । लाभार् सानो हुँदा खैरो रङ्गको हुन्छ र पूर्ण विकासत लाभे हरियो रङ्गको हुन्छ ।	लाभेले विरवाको पातखाई विरवालाई नाझो पारी विन्छन् । वसन्त र शरद ऋतुमा यिनको आक्रमण बढी हुन्छ	<ul style="list-style-type: none"> • डेल्टामेथ्रिन २८% ई.सी. (डेसिस) विषादी २ एम.एल. प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्ने
२. पातको भिँगा (Leaf miner)	वयस्क पुतली सानो सेतो रङ्गको हुन्छ । लाभे हल्का हरियो रङ्गको हुन्छ ।	लाभेहरू आफूले बनाएको पातको सुरङ्गभित्र पसी हरियो भाग खाँदै जान्छन् । यस्तो पातहरू सेतो र खुम्चिएको देखिन्छ र भित्र पट्टि सुरङ्ग जस्तो धर्सा देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • पालवा आउनासाथ डेल्टामेथ्रिन २८% ई.सी. (डेसिस) विषादी २ मिलि. प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्ने वा रोगर ०.०३ प्रतिशत छर्ने । • खनिज तेल एटसो १० मिलि प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्ने
३. कत्ले कीरा (Scale insect)	यो धेरै सानो, एकै ठाउँमा बसीरहने कृनै लाभिचलो र बोक्रासँग मिल्दो जुल्दो रङ्गको हुन्छ ।	यिनीहरू धेरै संख्यामा बसेर विरवाबाट रस चुस्दछन् जसले गर्दा विरवाहरू रोगाएर जान्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • कीरा लागेका बोटहरू नसाने । • फाल्गुण र चैत्र महिनामा एक एक पटक रोगर ३०% ई.सी.) १ एम.एल.प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्कने । • मट्टितेल र सावुनको भोल बनाई छर्ने, मसिनको तेल कपडामा भिजाई पुछ्ने • एटसो १० मिलि प्रति लि मिसाई छर्ने
४. लाही कीरा (Aphid)	यो लाही सानो र अलि कालो रङ्गको हुन्छ ।	यी कीराले विरवाबाट रस चुस्दछन् र यसले आक्रमण गरेका विरवाका पातहरूमा कालो दुसी देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • फुल फुल्नु अगाडि रोगर ३०% ई.सी.) १ एम.एल.प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्कने

कृषि डायरी २०७१

५. सिट्रस सिल्ला (Psylla)	वयस्क कीरा सानो नरम र खैरो हुन्छ । पखेटा पारदर्शक र तिनमा सेतो थोप्पा हुन्छन् । वच्चाहरू मसिना र पहेलो रङ्गका हुन्छन् ।	विरुवाको कलिलो भागमा बसी रस चुस्छन् र पातहरूमा ठूसी फैलिएको देखिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> माथि उल्लेखित लाही कीरालाई जस्तै विधि अपनाउने ।
६. फल कुहाउने औसा (Fruit fly)	वयस्क कीरा करिव घरको भिँगा जस्तै हुन्छ । पखेटा बाहिर पट्टि तन्केका हुन्छन् । औसाहरू सेतो रङ्गका र टाउको तिबारिएका हुन्छन् ।	औसाहरूले फलको भित्रीभित्रै बसेर खान्छन् जसले गर्दा भुइँमा भर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> फलफूलको बोटमा पालुवा लागेको बेलामा र निचिला लागिसेकेपछि मालाथियन ५०% ई.सी. १ मी.ली प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्ने । विरुवामा कुनै गुलियो पदार्थमा मालाथियन विषादी मिसाई यसको लेप बनाई ठाउँ-ठाउँमा लगाई दिनाले वयस्क कीराहरू आकर्षित भई खान आई मर्दछन् । सो कार्य पालुवा लाग्ने बेलादेखि लिएर फल टिप्ने बेलासम्म गरेमा बढी प्रभावकारी देखिन्छ । कीरा लागेर भरेका फलहरू जम्मा गरी नष्ट गरिदिने । मिथायल युजिनल र मालाथियन ५०% ई.सी. को फेरोमोन टूचाप राखी भाले भिँगा मार्ने ।
७. मिलबग (Mealy bug)	सेता, कपास जस्तै जीउभरी काँडे काँडा देखिएको नरम कीरा हो ।	पात र डाँठको रस चुस्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> इमिडाकोलेपीट ०.२ मी.ली. प्रति लीटर पानीमा भोल बनाई छर्ने

अभिलो जातका फलफूलमा फल टिपीसेकेपछि विशेष गरी वसन्त याम शुरु पूर्व या जाडो याममा खनजोत मलजल रोगकीरा लागेका हाँगा या पात हल्का काँटछाँट गर्न कुहेका भरेका फलफूल जलाउने वा गाड्ने तत् पश्चात् आवश्यकता हेरी छिटो नाशवान (सुरक्षित/वातावरणमा कम हानिकारक विषादी प्रयोग गर्ने त्यसपछि फल लागि सेकेपछि बोट विरुवाको निरीक्षण र आवश्यकता हेरी रोगकीरा व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रिया अपनाउनु पर्दछ ।

अमिलो जातका फलफूलका मुख्य रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. क्याङ्कर (Canker)	पात, डाँठ र फलमा सुरुमा बाटुलो पछि वेआकारका केही उठ्को काठ जस्तो र पहेंलो घेरा भएका हाँगाहरू देखा पर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • बगैँचा सफा राख्ने । • हिउँदमा बोटका मरेका हाँगा विगाहरू काटिछाँट गरी हटाउने । कपर अक्सिक्लोराइड (ब्लाइटक्स ५० डब्लु.पी.) ३ ग्राम प्रति लीटर भोल काँटछाँट पछि छर्कने र फेद वरिपरी सफा पारी १ देखि १.५ हात सम्म बोर्डो पेष्टले लिपी दिने । • वर्षा सुरु हुनु अगावै नयाँ पालुवा आउनु लागेको बेलामा एक पटक र वर्षा याममा २-३ पटक १ प्रतिशतको बोर्डोमिश्रण स्प्रे गर्ने ।
२. कालो छर्सा (Shooty mould)	पात, डाँठ र फलमा कालो छर्सा जस्तो तहले ढाक्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> • बोटहरू सफा राख्ने । • कीराको प्रकोपले यो रोग लाग्ने हुँदा शुरुमा ती कीरा नियन्त्रण गर्ने । • अन्य रोग नियन्त्रणको लागि प्रयोग गरिएको हूसीनाथकले यसलाई पनि नियन्त्रण गर्दछ ।
३. कोन्ने (Anthracnose)	स-साना काला दागहरू डाँठ र पातमा देखा पर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोगी हाँगाविगा काटेर नष्ट गर्ने । • वर्षा याममा रोग बढ्ने हुँदा २-३ पटक १ दिनको फरकमा र हिउँदमा काँटछाँट पछि १ प्रतिशतको बोर्डोमिश्रण वा कपर अक्सिक्लोराइड (ब्लाइटक्स ५०% डब्लु.पी.) ३ ग्राम प्रति लीटरको भोल छर्कने ।
४ जरा कुहने (Root rot)	पातहरू पहेंलो भई मर्दै जान्छ र टुप्पाबाट बोट सुक्दै सुक्दै जान्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • निकासको राम्रो प्रवन्ध मिलाउने । • तीनपते (जंगली सुन्तला) मा कलमी गरेको विरुवा लगाउने । • खनजोत गर्दा जरामा चोट नपुऱ्याउने । • माघ महिना तिर रोगी बोटको जरातिरको माटो हटाई कुहिएको जरा हटाउने र करीव १-२ हप्ता जरालाई खुल्ला छाडी सम्भव भए खरानी र राम्रो पाकेको मल माटोमा मिसाई जरा पुर्ने । रोगी बोटको फेद वरिपरि राम्ररी भिज्ने गरी बोर्डो मिश्रण (१ प्रतिशत) वा म्यान्कोजेव (इन्डोफिल एम-४५, ७५% डब्लु.पी.) वा कपर अक्सिक्लोराइड (ब्लाइटक्स-५० % डब्लु.पी.) या कार्बेन्डाजिम (डेरोसाल) २ ग्राम प्रति

कृषि डायरी २०७१

		लीटर पानीमा मिसाई ड्रेन्च गर्ने साथै कार्वेन्डाजिम (डेर्रोसाल ५०% डब्ल्यू.पी.) २ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाई पुरा बोट भिज्ने गरी छर्ने र १ दिनपछि फेरी एक पटक कार्वेन्डाजिम (डेर्रोसाल ५०% डब्ल्यू.पी.) छर्ने । वर्षात शुरु हुन थालेपछि माथि उल्लेख गरे वमोजिमको विषादी ड्रेन्च गर्ने र विरुवामा पनि छर्ने ।
५. फंद कृहिन (Stalk rot)	फंद वरिपरि बोक्रा चकिने कहिले सुख्खा हुने भन्ने र भित्रि डाँठ देखा पर्ने गर्दछ । समयमा सावधानी लिईएन भने पात पहेँलो भएर हाँगा सुक्दै जाने गर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग सहन सक्ने जात लगाउने । तिनपाते (जंगली सुन्तला) मा कलमी गरेको विरुवा लगाउने । सडेको भाग हटाई वोडो लेप लगाउने । तिनपातेको सहायक जरा दिने । हिउँदको समयमा १ प्रतिशतको युरिया + ४:४:५० को बोडो मिश्रण बोटमा स्प्रे गर्ने फेदमा कृषि चून छर्ने र खराती थुपर्ने ।
६. गुलाबी रोग (Pink disease)	आर्दता बढी भएपछि बोक्रा चक्कने, फुटने र काठ माथि खटिरा निस्कने र सिँदूर रङ्गको धूलो देखिने, विरुवा मर्दै जाने ।	<ul style="list-style-type: none"> रोग लागेको भागलाई काटेर जलाउने । रोग लागेको भाग खुर्किएर चौबाटियापेट वा वोडो लेप लगाउने । कार्वेन्डाजिम (डेर्रोसाल ५०% डब्ल्यू.पी.), म्यान्कोजेव (इन्डोफिल एम-४५- ७५% डब्ल्यू.पी.) र वोडो मिश्रण पालैपालो छर्ने ।
७. ग्रीनीङ (Citrus greening)	<ul style="list-style-type: none"> सुन्तला जात फलफूल (जुनार) का पातहरू पुरै पहेँलो हुने वा पहेँलो पातमा हरियो नशाहरू हुनुको साथै हरिया दागहरू पनि देखिन्छन् छिप्पिएको पातहरूको बीचको मुख्य नशा असामान्य रुपमा प्रष्ट देखिन्छ । यो अवस्था विस्तारै विस्तारै पातका अरु नशाहरूमा सँदै जान्छ र पात पहेँलई टुप्पाहरू सुकी अन्तमा विरुवा नै मर्छ । धेरै फूल फुल्नुको साथै वेमौसममा पनि फूल फुल्ल सक्छ, दाना सानो हुँदै जाने, 	<ul style="list-style-type: none"> तराई/भित्री मोश र रोगग्रस्त क्षेत्रबाट ल्याई रोपेका विरुवाहरूमा यस्ता लक्षणहरू देखापर्नासाथ बोटहरू काटी जलाइ दिने । समुन्द्र सतह देखि १३०० मीटरभन्दा कम उचाई भएको ठाउँमा विरुवा उत्पादन गर्नु हुँदैन साथै त्यहाँबाट विरुवा ल्याउनु हुँदैन । यो रोग सिट्रस सिल्ला कीरोले सार्ने भएको हुँदा तालिका बनाई रोगर ३०% इ.सी.) १ एम.एल.प्रति लीटर पानीको दरले प्रयोग गर्नुपर्छ ।

	<p>दाना एकतर्फी मात्र बढेन, असामान्य रुपमा फल भर्ने र कम फलेन हुन्छ ।</p> <ul style="list-style-type: none"> • छिपिणका फलहरूमा सूर्यतर्फ भएको भाग मात्र पहिलो रङ्गको हुन्छ अर्कोपट्टि हरियो नै रहन्छ • उपरोक्त लक्षणहरू बोटको कुनै एक भाग वा एउटा हाँगामा पनि हुन सक्छ ।
--	---

१४.१.६ अन्य बालीका रोगहरू र तिनको व्यवस्थापन

बाली तथा रोगका नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
अम्बा ओइलाउने रोग (Wilt)	रोगी बिरुवाका टुप्पातिरका पातहरू पहिलेन्छन्, ओइलाउछन् । ती पातहरू सुकेर झर्दछन् । डाँठिमा वरिपरी खैरो रङ्गले घेरिएर बोट मर्न थाल्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोप्ने र गोड्ने बेलामा जरामा बोटपटक नलगाउने । • बोटको वरिपरि चून छरी सिंचाई गर्ने । • बेर्ना रोप्नु भन्दा २ हप्ता अगाडी फर्मिलिनले माटो उपचार गर्ने
सुपारी मुना कृहिने रोग	बोटको टुप्पोको पातमा पहिलो घेरा भएको खरानी रङ्गको थोप्पा बन्दछ । रोगी पातको नशाहरू कालो भएर जान्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोगी बिरुवा देखिएमा हटाउने । • स्प्रेण्डोमाइसिन ०.०५ प्रतिशतको भोल बनाएर छर्कने ।
कोले रोग वा महाली रोग (Koleroga)	रोगी दानाको बाहिरी सतहमा पानीले भिजेको जस्तो देखापर्छ र सेता हुसीले छोप्छ र छिप्पिनु अगाडि नै फल झर्दछ । रोगी दानाबाट फलको भेटना हुँदै पछि पुरै बोट सडेर मर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> • सडका मुना र मरेका भागहरू खुर्केर हटाउने । • कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लू.पी. (क्वाइटक्स) ३ ग्राम/लीटर पानीका दरले १ देखि १.५ महिनाको फरकमा छर्कने ।

		<ul style="list-style-type: none"> • विरुवाको वरिपरि पानी जम्न नदिने ।
अदुवा गानो कुहने (Rhizome rot)	बोटको माथिल्लो पातको टुप्पो पहिलिदै पातको किनार हुँदै रोग तलतिर बढ्दै जान्छ । पछि तल पातसँग जोडिएको ठाउँमा पानीले भिजेको जस्तो भएर मिलो हुन्छ विरुवा तान्दा सजिलै पातसँग छुट्टिएर आउँछ ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोपी गाना वा पाना बीउको लागि प्रयोग नगर्ने • माटोमा उचित निकासको व्यवस्था मिलाउने । • घुम्ती वाली चक्र अपनाउने । • कार्बान्डाजिम ५०% डब्लु पी.(बेभिप्टिन/डेरोसाल) ले बीउ उपचार गर्ने ।
पातको थोप्ने (Leaf spot)	पातमा साना, गोला अण्डाकार देखि हल्का पहेला थोप्ना देखापर्दछ र पछि सुकेर प्वाल पर्न सक्दछ । पात दोब्रिन्छ, लत्रिन्छ र बोट होचो हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोपी पात जम्मा पारी जलाईदिने । • कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु पी. (क्वाइटक्स) र ग्राम/लीटर पानीका दरले रोग देखा परे पछि छर्कने ।
बदाम बेर्ना कुहने (Seedling blight)	असिलो ठाउँमा भण्डार गरेका बीउहरू रोप्दा बोटको फेद कुहिन्छ र मर्दछ ।	<ul style="list-style-type: none"> • सगला र स्वस्थ्य दाना छोनेर सुख्खा ठाउँमा भण्डार गर्ने क्याप्टान ५०% डब्लु पी. विषादीले २ ग्राम प्रति के.जी. बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने ।
टीका रोग (Tikka)	पातमा दुई किसिमको, पहेलो र झुको थोप्ना र मसिना, गोलाकार गाढा खैरो वा कालो रङ्गका थोप्नाहरू देखा पर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोपी टुटा जम्मा गरी जलाई दिने • घुम्ती वाली अपनाउने • क्याप्टान ५०% डब्लु पी. विषादी २ ग्राम प्रति के.जी. का दरले बीउ उपचार गर्ने । • पातमा थोप्ना देखापर्ने थाले पछि कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु पी (बेभिप्टिन) १ ग्राम प्रति लीटर वा Chlorothalonil 75% WP (Diffence, Kaavach, Protector) २ ग्राम प्रति लीटर पानीमा

		मिसाई १५-२० दिनको अन्तरमा छर्कने । वा Sulphur 80% WP (Sulfex, Sulphur, Sulphil) ३ ग्राम प्रति लीटर अथवा Hexaconazole 5%EC (Avon, Comfort, Hexahit) ३ मी.ली प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्कने ।
ठिगुरे (Rossate)	बिरुवा असामान्य रुपमा ठिगुरिन गई बोट ज्यादै होचो र सानो हुन्छ । बिरुवाका पातका नशाहरू फक्रन् र पातहरू उल्टो दोब्रिएर जान्छन् । बोटमा कोसा लाग्दैन ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोगी बोट उखेली जलाउने । • घुम्ती बाली लगाउने । • Dimethoate 30% EC (Rogor, Anugor, Rogohit) १ मी.ली प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्कने ।
सिन्दुरे (Leaf rust)	पातको तल्लो सतहमा सूत्तला रङ्गको पहेंला दानादार थोप्पा र माथिल्लो तहमा खैरो थोप्पा देखिन्छन् ।	Chlorothalonil 75% WP (Diffence, Kaavach, Protector) २ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाई १५-२० दिनको अन्तरमा छर्कने वा Sulphur 80% WP (Sulfex, Sulphur, Sulphil) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा अथवा Hexaconazole 5%EC (Avon, Comfort, Hexahit) ३ मी.ली प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्कने ।

अलैंची

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फुक्कें (Footke)	रोगी बिरुवाको फेदमा धेरै स साना काण्डहरू निस्कन्छन् र बोटमा फूल फुल्दैन । बोट होचो हुन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • बिरुवा बीउबाट उत्पादन गर्ने • रोगी बिरुवा जम्मा गरी जलाउने । • रोगका विषाणु सार्ने कीरा मार्ने Dimethoate 30% EC (Rogor, Anugor, Rogohit) १ मी.ली प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्कने ।

२. छिक्के (Chirke)	शुरुमा पातका मुख्य नशामा पहेला धब्बाहरू देखापरी पातमा फैलिन्छन् पछि पहेला थोप्लाहरू खैरो रङ्ग भई पात सुक्ने जान्छ र बोट होचो भई बृद्धि रोकिन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> • बीउबाट उत्पादित बेर्ना लगाउने । • रोगी विरुवा जम्मा गरी जलाउने । • मालाथिन ५०% ई.सी. १ मि.लि. वा Dimethoate 30% EC (Rogor, Anugor, Rogohit) १ मी.ली प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्कने ।
३. जरा तथा गानो कुहिन (Rhizome rot)	बोटको गानो पानीले भिजेको जस्तो गिलो हुन्छ र कालो भएर कुहिन थाल्दछ । बोटको पातहरू टुप्पोबाट पहेलिदै सुक्ने जान्छन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • स्वस्थ गाना वा बीउबाट बेर्ना बनाई रोप्ने । • बोटको गोडमेल गर्दा गानोमा चोटपटक नलान्ने गरी गर्ने । • ट्राइकोडर्माको प्रयोग गर्ने

गुलाब

पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. धूलो ढुसी / खरागे	गुलाबका पात, मुनाहरूमा खरानीको धूलो भररेको जस्तै गरी रोग देखा पर्दछ र मुना/पातहरू घुम्निने हुन्छन्	<ul style="list-style-type: none"> • यो रोगको लक्षण शुरु भएको थाहा पाउने दिनोक्थाप ४८% इ.सी. (केराथेन) ०.५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाइ वा Carbendazim 50% WP (Bavistin, Dhanustin, Derosal) ०.५- १ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाइ अथवा Sulphur 80% WP (Sulfex, Sulphur, Sulphit) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा अथवा Hexaconazole 5%EC (Avon, Comfort, Hexahit) ३ मी.ली प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्कने ।
२. कालो थोप्ले (Black leaf spot)	पातको सतहमा पहेलो घेरा भएका बीचमा कालो रङ्गका बाटुलो आकारका थोप्लाहरू देखापर्दछन् ।	<ul style="list-style-type: none"> • रोग शुरु हुनु लागेको थाहा पाउने बित्तिकै म्यान्कोजेब डाईथेन एम ४५ (७५ डब्ल्यू.पी.), ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर । प्रत्येक वर्ष बोट काँटछीट गर्ने र मरेका भागहरू हटाउनाले रोगको श्रोत न्नून हुन्छ ।

कृषि डायरी २०७१

लिचीको पात गुजुमुज्ज पार्ने सुलसुले

पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. यो कीरा एकदमै सानो र सेतो रङ्गको हुन्छ	पातको तल्लो सतहमा बसी रस चुस्दछ, पातहरू गुजुमुज्ज भै खैरो रङ्गमा बदलिन्छ ।	Dicofol 18.5 EC(Colonel) वा Propargite 57% EC (Kingmite, Omite) र एम एल प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्ने ।

१४.२ नेपालमा प्रतिबन्धित विषादीहरू:

क्र.सं.	विषादीको नाम	प्रतिबन्धित वर्ष
१.	क्लोरोडेन	सन् २००१
२.	डी.डी.टी.	सन् २००१
३.	डाइएलड्रिन	सन् २००१
४.	इन्ड्रिन	सन् २००१
५.	अल्लुन	सन् २००१
६.	हेप्टाक्लोर	सन् २००१
७.	माईरेक्स	सन् २००१
८.	टोक्साफेन	सन् २००१
९.	बी.एच.सी.	सन् २००१
१०.	लिनडेन	सन् २००१
११.	फस्फामिडन	सन् २००१
१२.	अर्गानो मर्करी कम्पाउण्ड	सन् २००१
१३.	मिथाइल पाराथियन	सन् २००७
१४.	मनोक्रोटोफस	सन् २००७
१५.	इण्डोसल्फान	सन् २०१२ (२०७१/७/१९ सम्म स्टकमा रहेको प्रयोग छुट)

विषादी आयातकर्ता बिक्रेता र विषादी संश्लेषणकर्ताहरूमा विशेष अनुरोध

“विषादी आयात, निर्यात, उत्पादन र बिक्री वितरणमा संलग्न हुनुहुने जो कोहिले पनि जिवनाशक विषादी ऐन र नियमावली बमोजिम ईजाजत पत्र लिएर मात्र विषादीको कारोवार गर्नुपर्नेछ, सो विपरित गरेमा नियमानुसार कारवाही हुन्छ ।”

“जीवनाशक विषादीको दुरुपयोग नगरौं, पंजिकरण नगरिएका र प्रतिबन्धित विषादीहरूको प्रयोग गरी मानिस, पशुपक्षी र अन्य लाभदायक जीवजन्तुको स्वास्थ्य र पर्यावरणमा हुने नकारात्मक असरबाट जोगाऔं । ”

“कृषक दाजुभाई तथा दिदीवहिनीहरूमा विशेष अनुरोध ”

- ❖ विषादी विष हो, औषधी होईन भन्ने कुरा सदैव मनन् गर्नुहोस् ।
- ❖ अनावश्यक रूपमा विषादीको प्रयोग नगर्नुहोस्/नगराउनुहोस् ।
- ❖ विषादी खरिद गर्नुपूर्वै प्राविधिकको अनिवार्य सल्लाह लिनुहोस् ।
- ❖ तालिम प्राप्त र ईजाजत पत्र प्राप्त विषादी खुद्रा विक्रेताहरूबाट मात्र विषादी खरिद गर्नुहोस् ।
- ❖ विषादी खरिद गर्दा पंजिकृत, सुरक्षित र प्रभावकारी विषादी छान्नुहोस् ।
- ❖ पंजिकरण नभएका र प्रतिबन्धित विषादी बारे जानकारी राख्नुहोस् र त्यस्ता विषादी खरिद नगर्नुहोस् ।
- ❖ विषादीको सुरक्षित तरिकाले भण्डारण गर्नुहोस् र बाल बच्चाहरूको पहुँच देखि टाढा राख्नुहोस् ।
- ❖ सहि विषादी, सहि मात्रामा, सहि समयमा र सहि तरिकाले प्रयोग गर्नुहोस् ।
- ❖ विषादी चलाउँदा सुरक्षात्मक पहिरनको अनिवार्य प्रयोग गर्नुहोस् ।
- ❖ विषादी प्रयाग गरिसकेपछि, पखनुपर्ने समय व्यतित नभएसम्म बाली टिपेर खाने र बेच्ने नगर्नुहोस् ।
- ❖ भण्डारणमा लाग्ने रोग कीरा नियन्त्रणका लागि सकभर स्थानीय प्रविधि अवलम्बन गर्नुहोस् । रासायनिक विषादी प्रयोग गर्नुपरेमा सुरक्षित विषादी सावधानीपूर्वक गर्नुहोस् र उपभोगपूर्व प्रतिक्षा अवधिको अनिवार्य ख्याल गर्नुहोस् ।
- ❖ विषादीका खाली भाँडाहरू (डिब्बा, प्याकेट) सुरक्षित तरिकाले नष्ट गर्नुहोस्, जथाभावी नफालौ ।
- ❖ विषादी विक्रेताले पंजीकरण नगरिएका विषादी विक्री नगर्नुहोस् ।

विस्तृत जानकारीको लागि नजिकको कृषि सेवा केन्द्र वा जिल्ला कृषि विकास कार्यालय वा विषादी पंजिकरण तथा व्यवस्थापन शाखामा सम्पर्क राखौ ।

१४.३ एकीकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन कार्यक्रम (आइ.पि.एम)

एकीकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन (Integrated Pest Management)

एकीकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन बाली बिरूवाका शत्रुहरू (रोग, कीरा, भारपात, चरा, मुसा आदि) लाई आर्थिक रूपले न्यायोचित, पर्यावरणीय दृष्टिकोणले दिगो तथा सामाजिक रूपमा स्विकार्य बाली संरक्षण गर्ने एक विधि हो । यसमा एक भन्दा बढी व्यवस्थापनका विधिहरूको एकीकृत रूपमा प्रयोग गरिन्छ जसले गर्दा रासायनिक विषादीहरूको प्रयोगमा कमी हुन आउँछ ।

एकीकृत व्यवस्थापनका मुख्य सिद्धान्तहरू: (१) स्वस्थ बाली उत्पादन, (२) खेतबारीको नियमित अवलोकन , (३) मित्र जीवहरूको संरक्षण (४) कृषकहरूलाई स्वयं दक्ष बनाऔं ।

एकीकृत बाली शत्रु व्यवस्थापनका विधिहरू

१. रोग कीरा अवरोधक जातको प्रयोग (Resistant Varieties): रोग कीराले नोक्सानी नहुने वा कम हुने जातको प्रयोग गर्ने ।
२. कृषि कर्ममा आधारित तरिका (Cultural Method): बालीचक्र, बीउ छर्ने वा रोपाइ गर्ने समयको हेरफेर, खेतको सरसफाई, उचित खनजोत, बाली कटानीपछि अवशेष नष्ट गर्ने ।
३. भौतिक तथा यान्त्रिक तरिका (Physical and Mechanical): हातले टिप्ने, अवरोध राख्ने, पासो थाप्ने, अनाज सुकाउने आदि
४. जैविक तरिका (Biological Control Method) : परजीवी एवं शिकारी कीराका साथै विभिन्न जीवाणु जस्तै व्याक्टेरिया (बिटी.), फंगस, भाइरस (एन.पि.भि.) र निमाटोडको प्रयोग ।
५. आकर्षक रासायनिक पदार्थको प्रयोग (Chemical Attractants): विभिन्न आकर्षक रासायनिक पदार्थ जस्तै: मिथाइल यूजिनल, क्यूलियर र विभिन्न फेरोमेन जस्तै: हेलीलुर स्पोरडोरलुर आदिको प्रयोग ।
६. घरेलु व्यवस्थापनका विधिहरू
७. हर्मोनको प्रयोग: विभिन्न हर्मोन जस्तै आप्लोरको प्रयोग ।

कृषि डायरी २०७१

८. **विषादीको प्रयोग (Chemical Control Method):** अन्य विधिहरूले नियन्त्रण नभएमा उपयुक्त विषादीको सावधानिपूर्वक प्रयोग गर्ने ।

नेपालमा कृषकहरूले अपनाईसकेका केही आई.पि.एम. प्रविधिहरू

- नीम, टिमुर, बोझो, तितेपाती, ज्वानु, तोरीको तेल प्रयोग गरी अन्न भण्डारणमा रोग कीरा नियन्त्रण ।
- काठको धूलो, गहुँत, साबुनपानी, सूतीको भोल प्रयोग गरी तरकारी बालीको कीरा नियन्त्रण ।
- सुन्तला जात फलफूल र लहरे तरकारीको औसा कीरा नियन्त्रणको लागि फेरोमेन ट्याप, खेतबारीको सरसफाई ।
- स्थानीय वनस्पतिबाट तयार गरिने भोलमल, गाईको गहुँत, मोही आदिको प्रयोग ।
- केहीमात्रामा विभिन्न पासोहरूको प्रयोग ।
- केही मात्रामा दुसीजन्य, ब्याक्टेरीया, भाइरस तथा निमाटोड जन्य जैविक विषादीको प्रयोग ।
- मित्र जीवहरूको संरक्षण ।

फलफूल तथा तरकारी बालीमा फेरोमेन ट्यापको प्रयोग

- क) **लहरे तरकारी बाली (कुकरविट्स)** जस्तै काँक्रो, घिरौला, लौका, आदि कुकरविट्स समुदायका तरकारी बालीमा लाग्ने कीराहरू र तिनबाट हुने हानी नोक्सानी नियन्त्रणको लागि क्यूलियर नामक फेरोमेनको प्रयोग गरिन्छ । फेरोमेन ट्यापको बट्टा भित्र राखिएको कपासमा ५/५ थोपा क्यूलियर र मालाथायन ५० को भोल राखी जमिनबाट ५ फिट उचाईमा राख्नुपर्दछ । फेरोमेनको गन्धले भाले भिँगाहरू आकर्षित भई मालाथायनको प्रभावले मर्दछन् । पोथीले बतासे फुल पर्दछ । प्रतिरोपनी ५ वटा ट्याप राख्नुपर्दछ ।
- ख) **फलफूल बाली:** फलफूलमा लाग्ने औसा कीरा नियन्त्रणको लागि मिथायल यूजिनल नामक फेरोमेनको प्रयोग गरिन्छ । ट्यापलाई वलियो हाँगामा भुण्ड्याउनु पर्दछ । फेरोमेनको गन्धले भाले भिँगा आकर्षित हुने र मर्ने गर्दछन् पोथी भिँगाले बतासे फुल पर्दछ । यसबाट कीराको संख्यामा कमी भई नियन्त्रण हुन्छ । प्रति ट्याप ५/५ थोपाका दरले मिथायल यूजिनल र मालाथायन भोल राख्नुपर्दछ । नोट: हरेक १/१ महिनामा मालाथायन भोल ५ थोपा प्रति ट्याप थप्ने ।

कीरा व्यवस्थापनको लागि उपलब्ध हुन सक्ने केही पासोहरु

क्र.सं.	पासोको नाम	प्रयोग हुने
१	लाइट ट्रयाप	रातीमा उडने कीराहरु
२	एलो स्टीकी ट्रयाप	साना उडने कीराहरु जस्तै लाही, सेतो भिगा, लिफमाइनर
३	स्टेनर ट्रयाप	मिथाइल युजिनल, क्युलियर फेरोमन
४	फनेल ट्रयाप	हेली ल्युर, स्पेडो ल्युर, ल्युसिनोडस ल्युर, पेक्टिनो ल्युर, सिप्रो ल्युर
५	डेल्टा ट्रयाप	डि.वि.एम/प्रोटुला ल्युर
६	ओटा टी ट्रयाप	डि.वि.एम/प्रोटुला ल्युर, पि.टि.एम १,२ ल्युर
७	म्याकफल ट्रयाप	विभिन्न ल्यूरको लागि
८	पिट फल ट्रयाप	माटोको सतहमा हिडने कीराहरु

बजारमा उपलब्ध हुन सक्ने केही फेरोमन/ल्यूर

क्र.सं.	पासोको नाम	कीरा	वाली
१	मिथाइल युजिनल	फल कुहाउने औसा	सुन्तलाजात आप फलफूल
२	क्युलियर	फल कुहाउने औसा	काको फर्सी समुहका वाली
३	व्याक्टोसेरा कम्पोजिटिड	फल कुहाउने औसा	माथिका दुवै वाली
४	हेली ल्युर	गोलभेडाको फलको गवारो	गोलभेडा, चना, रहर
५	स्पेडो ल्युर	सूर्तिको पालखाने लार्वा	सूर्ति, काउली वर्ग, आलु गोलभेडा
६	डि.वि.एम/प्रोटुला ल्युर	ईट बुट्टे पुतली	काउली बन्दा समुहका
७	ल्युसिनोडस ल्युर	फल र डाठमा लाग्ने गवारो	भाण्टा
८	पि.टि.एम १,२ ल्युर	जोताहा पुतली	आलु
९	सिप्रो ल्युर	पहेलो गवारो	धान
१०	पेक्टिनो ल्युर	दानामा लाग्ने गुलाबी गवारो	कपास
११	इरमिट र इरमिन ल्यूर	दानामा लाग्ने छिर्के गवारो	कपास

केही प्रचलित जैविक तथा वानस्पतिक विषादी

क्र.सं.	नाम	प्रयोग
१	एजाडीरेक्टिन (नीममा आधारित)	विभिन्न कीराहरुको लागि
२	व्युभेरिया देसियाना (दुसीजन्य)	पुतलीका लार्भा, साना चुस्ने कीरा
३	मेटाराइजियम एनीसोप्लेई(दुसीजन्य)	खपटे र पुतलीका लार्भाहरु(माटोमा बस्ने जस्तै खुमे)
४	भर्टिसेलियम लेकानी (दुसीजन्य)	सेतो भिगा, लाही, लिफमाइनर
५	वेसिलस थुरनजेनेसिस कुस्टाकी (व्याक्टेरियाजन्य)	विभिन्न पुतली समुहका लार्भाहरु
६	न्युक्लियर पोलीहेड्रोसिस भाइरस क) हेली ख) स्पेडो	क) गोलभेडाको फल खाने गवारो (हेलीकोभर्पा आर्मीजेरा) ख) सूर्तिको पात खाने लार्भा (<i>Spodoptera litura</i>)
७	इन्टोमोप्याथोजनीक निमाटोड	माटोमा बस्ने विभिन्न कीराहरु जस्तै खुमे
८	ट्राइकोडर्मा भिरिडी र हर्जानियम	दुसीजन्य रोग विशेष गरी माटोमा रहने
९	स्युडोमोनास फ्लुरेसेन्स	केराको पनामा वील्ट, ड्याम्पीड अफ, धानको सीथ ल्वाइट, उखुकाके रेड रट, चना र गोलभेडाको ओइलाउने रोग

जीवनाशक विषादीको सुरक्षित प्रयोग तथा व्यवस्थापन

क) जीवनाशक विषादीको विषालुपनाको तुलनात्मक वर्गीकरण (WHO, 2009)

खतराको स्तर	एल.डी. ५० मुसामा (मिलीग्राम प्रति केजी शरीरको तौलमा)	
	मौखिक	छालावाट
अत्यन्त खतरनाक	५ मिलि ग्राम भन्दा कम	५० मिलि ग्राम भन्दा कम
अति खतरनामक	५-५० मिलि ग्राम	५०-२०० मिलि ग्राम
माध्यम रूपले खतरनाक	५१-२००० मिलि ग्राम	२००-२००० मिलि ग्राम
सामान्य रूपले खतरनाक	२०००-५०००मिलि ग्राम	२०००-५०००मिलि ग्राम
सुरक्षित	५००० मिलि ग्राम भन्दा माथि	५००० मिलि ग्राम भन्दा माथि

(एल.डि. ५०: विषादीको मात्रा जसले परीक्षण गरिएको जनावरको ५०% संख्यालाई मार्दछ ।)

ख) **जीवनाशक विषादीको सुक्षित प्रयोग:** विषादीको उचित रूपमा उपयोग नगरिएमा यसले उपयोगकर्ता, अरू मानिस, घरपालुवा पशुहरू, वन्यजन्तुहरू र लाभकारी कीराहरूलाई समेत हानी पुऱ्याउनुको साथै वातावरणलाई पनि नोक्सान गर्दछ ।

१) सामान्य सिद्धान्त:

- क) अनावश्यक रूपमा विषादी प्रयोग नगर्नुहोस् ।
- ख) सम्भावित खतराबाट सावधान हुनुहोस् ।
- ग) विषादीको लेबल र अन्य पर्चाहरू पढ्नुहोस् ।
- घ) केटाकेटीलाई विषादीबाट टाढा राख्नुहोस् ।

२) कीटनाशक विषादी उपयोग गर्नु अगाडि:

- क) विषादी सुरक्षित ठाउँमा तालाबन्दी गरी राख्नुपर्छ ।
- ख) स्प्रेयर/डिस्टर राम्रो अवस्थामा हुनुपर्छ ।
- ग) उपकरणलाई काम गर्नु अघि र काम सकिएपछि जाँच गर्नुपर्छ ।
- घ) कम घातक (प्रति किलोग्राम ५०१ मिलीग्रामभन्दा माथि एल.डी. ५० भएको) सुरक्षित विषादी प्रयोग गर्नुपर्छ ।

३) मिश्रण बनाउँदा र छर्दा:

- क) सुरक्षात्मक पहिरन लगाउनु पर्छ, जस्तै: पुरा बाहुलाको कमीज, लामो पतलुङ्ग, जुता वा बूट, चौडा किनारा भएको टोपी, हातमा रबरको पन्जा, मास्क, कृत्रिम श्वास उपकरण आदि ।
- ख) चुरोट पिउन वा धुम्रपान गर्नु हुँदैन ।
- ग) विषादी अन्य ठाउँमा फैलिन नपाओस् भन्नका लागि विषादीको प्याकेटलाई सावधानीपूर्वक खोल्नुपर्दछ ।
- घ) हावाको वहाव कम भएको बेलामा छर्ने गर्नुपर्दछ ।
- ङ) बन्द भएको नोजललाई मुखले फुक्नु हुँदैन ।

४) जीवननाशक विषादी प्रयोग पश्चात:

- क) विषादीको प्रयोग गरेका कागजी पदार्थलाई सुरक्षित स्थानमा जलाएर वा गाडेर नष्ट गर्नुपर्छ ।
- ख) प्रयोग गरिएको भाडा कम्तिमा ३ पटक साबुन पानीले सफा गर्नुपर्दछ ।
- ग) हात मुख राम्ररी साबुन पानीले धुनुपर्दछ ।
- घ) उपकरणलाई राम्ररी सफा गरेर राख्नुपर्दछ ।

५) विष लागेका लक्षणहरू र प्राथमिक उपचार:

ओर्गानोफस्फेट र कार्बमेट यौगिकहरू जस्तै मेटासिड, मेटासिस्टक्स, नुभान आदिले कोलिनेस्टर रोक्दछन्, जसले गर्दा स्नायु प्रणालीमा विकार उत्पन्न हुन जान्छ । टाउको दुख्ने, रिंगटा लाग्ने र वाक्वाकी हुने र त्यस पश्चात जाडो भई पसीना आउने, भूँडा लाग्ने र वान्ता हुने लक्षणहरू देखा पर्दछन् । मांसपेशीहरू थर्कनु, भीषण कम्पन हुनु र अचेतन हुने अवस्थाहरू समेत हुन सक्छ ।

प्राथमिक उपचार:

- क) रोगीलाई आधा भुकेको रूपमा टाउको तल पर्ने गरी राख्नुपर्दछ ।
- ख) वान्ता गराउने व्यवस्था गर्नुपर्छ ।
- ग) राम्ररी हावा आउने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- घ) छिटो अस्पताल लैजाने व्यवस्था गर्नुपर्छ ।
- च) एट्रोफिन सल्फेटको २ मिलीग्राम इन्ट्राभेनस. सुई दिनुपर्छ ।

१५. व्यवसायिक किट

१५.१ मौरीपालन

मेहनती कृषकले कम लगानीमा राम्रो आय आर्जन गर्न सक्ने सरल व्यवसाय मौरीपालन हो । हाम्रा कृषकहरूले परापूर्वकालदेखि नै मौरीपालन गर्दै आएको भएता पनि अबै मौरी पालनलाई व्यावसायीकरण गर्न उन्नत प्रविधिको अवलम्बनका साथै आयमूलक व्यवसायको रूपमा विकास गर्न नसकेको भए पनि क्रमशः परम्परागत मौरीपालन परिवर्तन भई व्यवसायिक रूपमा शुरूवात भएको छ । नेपालको तराई र भित्री मधेश क्षेत्रमा एपिस मेलिफेरा र पहाडी भेगमा एपिस सेराना जातको मौरी पालन भईरहेको छ ।

मौरीपालन सम्बन्धी केहि जानकारी		
एपियरीको छनौट	एपियरीमा मौरी गोलाको प्रबन्ध	अनुपयुक्त मौसममा व्यवस्थापन कार्य
मौरी घर राख्ने क्षेत्रको वरिपरि सकेसम्म वर्षभरि नै चरन उपलब्ध भएको, १-१.५ कि.मी. वरिपरि मौरी चरन बाली/फैलिएको, फुल फुल्ने पर्याप्त अर्वाध, पानीको श्रोत भएको तथा विषादी प्रयोग नहुने क्षेत्र हुनु पर्दछ	<ul style="list-style-type: none"> परम्परागत मुढे घर वा खोपे घर सुधारने र चलायमान चौकोस राख्ने अथवा आधुनिक घरमा मौरीपालन गर्ने एपियरीको सवै आधुनिक घर एकै साइजको राख्ने घारलाई अगाडिपट्टि ढल्काएर २५-३० से.मी. उचाइको स्टेण्ड माथि राख्ने तथा स्टाण्डको चारवटै खुट्टामा पानीले भरिएको कचौरा राख्ने मौरीको प्रवेशद्वार अगाडि खुल्ला ठाउँ हुनुपर्दछ । स्थानीय जातको मौरीको दुई घरबीच कम्तीमा १ मीटर दुरी राख्ने 	<ul style="list-style-type: none"> गर्मी याममा चर्को घामबाट बचाउन छहारीको प्रबन्ध गर्ने, प्रवेशद्वार ठूलो पार्ने, भेन्टिलेशनको व्यवस्था गर्ने, मौरीको लागि घर बाहिर भाँडोमा नुनिलो पानी (५-८ ग्राम १ लि. पानीमा) राखी दिने । जाडो याममा घरको वरिपरिका प्वालहरू थुनी दिने, प्रवेशद्वार उत्तर दिशातिर नराख्ने, बोरा या गोरखापत्रले घर/छाउरा फ्रेमहरू माथि छोपि दिने, मौरीले नढाकेको फ्रेमहरू फिकी डमी बोर्ड प्रयोग गरी ठाउँ सानो बनाई दिने, खानाको अभाव भएमा चिनी चास्नी दिन, कमजोर गोलाहरूलाई आपसमा संयोजन गरी दिने । गृष्म र वर्षा याममा यस मौसममा मौरीको रोग र शत्रु बढी देखा पर्ने हुदा त्यसको नियन्त्रणमा बढी ध्यान दिनु पर्दछ, अहाराको अभाव बढि हुने हुँदा कृत्रिम

		<p>अहाराको व्यावस्थ गर्नु पर्दछ। मौरीले गृह त्याग गर्न सक्ने सम्भावना बढी भएकोले प्रवेशद्वारमा रानू ढोका प्रयोग गर्ने, बलियो गोलाबाट टालेका छाउराहरूको फ्रेम राख्ने, रोगी गोलालाई तुरुन्तै औषधी उपचार गर्ने ।</p> <p>(अनुपयुक्त मौसममा निरीक्षण गर्दा घर धेरै बेरसम्म खुल्ला राख्नु हुँदैन)</p>
--	--	--

मौरी गोलामा रोग कीराको व्यवस्थापन

रोगी गोलाको पहिचान	उपचार विधि	रोकथाम गर्ने उपायहरू
<ul style="list-style-type: none"> चाकामा छाउराहरू कम र छारिएका हुन्छन् छाउराको रंग धमिलो खरो देखिन्छ रोगग्रस्त चाकाबाट नराम्रो गन्ध आउँछ टालेका छाउराको विक्रो केही तल धसिएको र सानो प्वाल हुन्छ र आसनबोर्ड भित्र मरेका छाउराहरू प्रशस्त देखिन्छन् त्यस्तै रोगी मौरीहरू घर बाहिर घसेर हिड्छन्, उड्न नसक्नु, घरभित्र जताततै मौरी बिष्टा देखिन्छ 	<ul style="list-style-type: none"> सम्बन्धित विशेषज्ञको सल्लाह लिई उपचार गर्नु पर्छ इ.एफ.वि.: एन्टिबायोटिक अक्सीटेट्रासाइक्लीन वा टेरामाईटिन २५ मि.ग्रा/फ्रेमको दरले चिसो चिनी चास्नीमा औषधी मिसाई ३ दिनसम्म लगातार दिने वा १ ग्राम औषधी १ लिटर चिनी चास्नीमा मिलाई मौरी, छाउरा चाका आदिमा ५ दिनसम्म लगातार स्प्रे गर्ने । टी.एस.वि.भी: भाइरसद्वारा लाग्ने भएकोले व्यवस्थापनमा सुधार गर्ने सुलसुले ८५ प्रतिशतको फर्मिक एसिड एब्जर्वेन्ट काईबोर्डमा राखी सानो कपासको डल्लोमा भिजाई सानो बट्टा भित्र राखी आसन बोर्डमा राखी दिने (२ मि.लि./फ्रेम दरले) 	<ul style="list-style-type: none"> एपियरीमा बलियो गोला मात्र राख्ने, कमजोर गोलाहरू भएमा संयोजन गर्ने । फोहर पोखरीको छेउछाउमा घर नराख्ने तर सकभर बगिरहेको पानीको श्रोत नजिकमा हुनुपर्दछ घर निरीक्षण गर्दा बलियो र स्वस्थ गोला पहिले, कमजोर र रोगी गोला सबै भन्दा पछि निरीक्षण गर्ने । हरेक पल्ट एक घर पछि अर्को घर निरीक्षण गर्दा हात र प्रयोगमा आएका मौरी सामग्रीहरू राम्रोसँग साबुन पानीमा पखालेर मात्र प्रयोग गर्ने । धेरै नै रोगग्रस्त गोला भएमा एपियरीबाट टाढा राख्ने वा जलाउने ।

मौरी गोला व्यवस्थापन कार्य तालिका

समय	क्रियाकलापहरू
चैत्र/वैशाख	<p>एपिएरीमा मौरी गोलाको प्रबन्ध</p> <ul style="list-style-type: none"> परम्परात घर सुधार गर्ने वा आधुनिक घर सफा गरी मौरी राख्ने । मौरी गोलाको अगाडि खुल्ला ठाउँ हुनेगरी दुई घर बीचको दूरी कम्तीमा १ मिटर राख्ने । हप्तैपिच्छे गोला निरीक्षण गरी हुल निर्यासबाट भाग्न सक्ने मौरीलाई छुट्याई गोला वृद्धि गर्ने । रानू पुरानो छ भने नयाँ रानू राख्ने । गोलामा मौरीको संख्या बढ्दै जाँदा खाली चौकोस थप्दै जाने । मौरीको संख्या बढेपछि प्रवेशद्वार बढ्ने गरी लामो प्वालतर्फ फर्काउने । छाउरा कक्षा भरिएपछि महकक्ष (Super) राख्ने । हावा खेल्ने गरी घरमा प्वालहरू मिलाउने । प्राकृतिक शत्रुहरूको नियन्त्रण गर्ने । तापक्रम/आर्द्रता बढ्ने हुँदा रोगको आक्रमण हुने भएकोले निरीक्षण गरी नियन्त्रण गर्ने । महकक्ष भरेर ९०% जति कोष टाली सकेपछि मदानीको सहायताले मह काढ्ने । मह काढ्दा मौसम हेरी मौरीको लागि पनि मह छोडेर काढ्ने ।
जेष्ठ/अषाढ	<ul style="list-style-type: none"> नियमित रूपमा मौरी घर निरीक्षण गरी गोला स्वस्थ राख्ने । चर्को गर्मी भएमा घर वरिपरि पानी छर्कने । घर वरिपरि नुन पानी (१ लि. पानीमा ८ ग्राम नुन) राखिदिने । चरन हेरी स्थानान्तरण गर्ने । कमजोर गोलालाई बलियो गोलाबाट छाउरा सहितको चौकोस ल्याई मिलाउने । घरको खुट्टामा कचौरा राखी पानी भर्ने र कमिलाबाट बचाउने । अन्य प्राकृतिक शत्रुहरूलाई नियन्त्रण गर्ने (अरिझाल, बच्छर्यूँको गोला नष्ट गर्ने) या घर प्रवेशद्वार नजिक बसी चेप्टो लठ्ठीले हानी मार्ने ।
साउन/भदौ	<ul style="list-style-type: none"> वर्षाबाट घरहरूलाई जोगाउने । मैनपुतलीको प्रकोप हुन सक्ने भएकोले नियन्त्रण गर्ने । कृत्रिम आहार (चिनी चास्नी) को व्यवस्था गर्ने ।
असोज/कार्तिक	<ul style="list-style-type: none"> मौरीहरू फेरी सक्रिय भएर आउँछन् त्यसैले उपयुक्त क्षेत्र छनौट गरी स्थानान्तरण गर्ने । पुरानो रानू बूढी भएको भए नयाँ फेर्ने । हुल निर्यास व्यवस्थापन गर्ने । वसन्त ऋतुमा जस्तै सुपरको व्यवस्था गर्ने । पाकेको मह काढ्ने ।

१५.२ च्याउ खेती

नेपालमा विशेषगरी चार प्रकारका च्याउ (गोब्रे, कन्ये, मृगे, पराले) खेती गर्ने प्रविधि विकास भइसके पनि गोब्रे र कन्ये च्याउ मात्र व्यवसायिक रूपमा खेती भएको पाइन्छ ।

गोब्रे च्याउ खेती प्रविधि

गोब्रे च्याउ खेती गर्नको लागि स्थान अनुसार मौसम मिलाएर कम्पोष्ट तयार गर्नुपर्दछ । तयारी कम्पोष्टबाट काठको व्याकमा च्याउ रोप्ने बेड बनाई सो बेडमा च्याउ खेती गरिन्छ ।

कम्पोष्टको लागि चाहिने सामग्रीहरू	कम्पोष्ट तयार गर्ने विधि	कम्पोष्ट पल्टाउने विधि
<p>पराल : १००० कि.ग्रा. युरिया: ५ कि.ग्रा. एमोनियम सल्फेट: २० कि.ग्रा. ट्रिपलसुपरफस्फेट: ७ कि.ग्रा. कृषिचुन: ३० कि.ग्रा. फर्मालीन: १ लि. नुभान: १०० एम.एल डेरोसाल: ५० ग्राम</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● सफा पराललाई १ फिट लामो हुने गरी काट्ने ● टुक्राएको पराल चिसो पानीमा ८-१० घण्टा डुबाई सफा गर्ने र परालको पानी निश्चन दिने ● काठको फ्रेमको सहायताले पराल तहतह गरी थिच्दै हरेक ३-४ तह पछि १-२ के.जी. को दरले मलको मिश्रण छर्ने र ४ फिटसम्मको उचाई बनाई ५०० के.जी. सम्म पराल अद्ने गरी पुष्ट पार्ने । ● पराल सुख्खा छ भने हल्का पानी दिने 	<p>कम्पोष्ट पाक्ने बेलामा ८ पटक पल्टाउनु पर्दछ पहिलो पल्टाई ५ दिनमा(डि.ए.पी मिसाउने) दोस्रो पल्टाई १० दिनमा (कृषि चुन पनि छन) तेस्रो पल्टाई १३ औं दिनमा चौथो पल्टाई १६ औं दिनमा(टी.एस.पी र डी.ए.पी. मिसाउने) पाँचौ पल्टाई १९ औं दिनमा छैठौ पल्टाई २२ औं दिनमा डाईथेनएम ४५, २.५ ग्राम र नुभान १ मी.लि. प्रति लिटर पानीको दरले घोल बनाई २० लीटर प्रति टन कम्पोष्टमा प्रयोग गर्ने । सातौ पल्टाई २५ औं दिनमा आठौ पल्टाई २७ औं दिनमा तयारी कम्पोष्टको रङ्ग हल्का खैरा, चिस्यान ७० प्रतिशत र पि.एच. ७ - ७.२ हुनुपर्दछ ।</p>

तयारी कम्पोष्ट प्रयोग गरि गोब्रे च्याउ खेती गर्ने प्रविधि

च्याउ खेती गरिने कोठाको तयारी	च्याउ खेती गरिने कोठालाई २ प्रतिशतको फर्मालीनले सफा गर्ने
कम्पोष्ट बेडको तयारी	सो कोठामा ३-४ फिट चौडाई र ६-८ इन्च उचाईका कम्पोष्ट बेड काठको व्याकमा बनाउने
बीउ छर्ने	<ul style="list-style-type: none"> बेड तयार गरेको २ दिन पछि च्याउको बीउ छर्ने १ टन परालको लागि २० बोटल बीउ आवश्यक पर्छ माथिल्लो १.५ इन्च कम्पोष्ट हटाई बीउ छर्ने र त्यसलाई कम्पोष्टले ढाकेर हल्केलाले विस्तारै थिच्ने माथिबाट फर्मालीनले उपचार गरिएको पत्रिकाले ढाकी पानी दिने । यस बेला कोठाको तापक्रम २२-२५ डिग्री सेन्टिग्रेड र सापेक्षिक आर्द्रता ७०-७५ प्रतिशत राख्ने १५-२० दिनमा माटोको सतह मुनी सेता दूसी रेखाले ढाकेको देखिन्छ
माटोले पुर्ने (केसिड) गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> बीउ छरेको २ हप्ता व्याड ढाक्नलाई माटोको मिश्रण तयार गर्ने १०० के.जी. मसिनो माटो २ के.जी. चूना र फर्मालीन पानीको घोल (०.२५:५ ली.) एकै ठाउँमा मिसाई प्लाष्टिकले ढाकी ४८ घण्टा राख्ने र पुनः राम्ररी चलाउने सो मिश्रणले १ इन्च बाक्लो हुने गरी बेडलाई पुर्ने र बिहान बेलुकी हल्का पानीदिने शुरूमा ७-१० दिन सम्म २२-२५ डिग्री सेन्टिग्रेड र सापेक्षिक आर्द्रता ७०-७५ प्रतिशत राख्ने र त्यसपछि १५-१८ डिग्री सेन्टिग्रेड र सापेक्षिक आर्द्रता ८० -९० प्रतिशत हुने गरी मिलाउने
च्याउ टिप्ने	<ul style="list-style-type: none"> केसिड गरेको ४ हप्ता पछि च्याउ टिप्न लायक हुन्छ च्याउ टिप्दा बोटलाई समातेर एकातर्फ बटारी हल्कासँग टिप्नु पर्दछ च्याउ टिपेपछि जरा हटाई उपचार गरिएको माटोले पुनः पुरी हल्का पानी दिनुपर्दछ एक टन परालको कम्पोष्टबाट २००-३०० कि.ग्रा. ताजा गोब्रे च्याउ उत्पादन हुन्छ ।
रोग/कीरा नियन्त्रण	
खैरो प्लाष्टर रोग (Brown plaster mould)	<ul style="list-style-type: none"> दुसीबाट फैलन्छ र बीउ रोपेको बेलामा परालमा र केसिड गरिसकेको माटोको सतहमा आउँछ लक्षण: व्याडमाथि र केसिड गरेको माटोको माथि पहिले सेतो अनि फिक्का खैरो पाउडर जस्तो धूलो देखापर्छ व्यावस्थापन: सरसफाई, हावाको संवाहन, तापक्रम र सापेक्षिक आर्द्रता मिलाउनुपर्छ साथै २ प्रतिशत फर्मालिन अथवा १ ग्राम

कृषि डायरी २०७१

हरियो रोग (Green mould)	<p>डेरोसाल वा बेभिस्टनलाई १ लिटर पानिमा मिसाएर छर्नुपर्छ ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● लक्षण : ब्याडको कम्पोष्ट वा केसिङ्ग गरेको माटोकोमाथि सतहमा पहिले सेता रेशाले ढाकेको देखिन्छ र पछि बढी रोग लागेको ठाउँमा हरिया धब्बाहरू देखिन्छन् र खेती गरेको च्याउलाई हुर्किन दिँदैन ● कारण: मल बनाउँदा राम्ररी नकुहिएमा, राम्रोसँग विसङ्क्रमण नभएमा, तापक्रम र सापेक्षिक आद्रता बढी भएमा ● व्यावस्थापन: इन्डोफिल एम ४५ दुई ग्राम १ लिटर वा डेरोसाल १ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले छर्ने
कीरा(भिँगा एवं सुलसुल)	<p>व्यावस्थापन : ०.१ प्रतिशत र भिँगाको लागि ०.२ प्रतिशत नुभानको घोल बनाएर छर्कने</p> <p>अवस्था हेरी फेरी एक पटक दोहोर्‍याउने । विषादी छरेपछि च्याउ टिप्न ४ दिनसम्म पर्खनु पर्दछ ।</p>

कन्ये च्याउ खेती

कन्ये च्याउका लागि धानको पराल, गहुँको छ्वाली, मकैको खोस्टा, तोरीको डाँठ आदिको सदुपयोग गरी च्याउ उत्पादन गर्ने प्रविधिको प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

खेती प्रविधि

कन्ये च्याउ खेती गर्दा २०-३० डि.से. तापक्रम र आर्द्रता ८०-९० प्रतिशत हुनुपर्छ । सुहाउँदो तापक्रम भने २२-२५ डि.से. हो ।

१. सफा पराललाई बीउको मात्रा मिलाउनका लागि तौलने ।
२. तौलेको पराललाई २ देखि २.५ इन्चको टुक्रा पार्ने ।
३. पराललाई २ घण्टा सफा पानीमा डुबाउने ।
४. सफा पानीले ३-४ पटक परालमा भएको धूलो पखाल्ने ।
५. भिजाएको परालमा बढी भएको पानी हटाउन १८-२४ घण्टासम्म भिरालो ठाउँमा फिजाई पानी तर्काउने ।
६. परालमा भएका सूक्ष्म जीवाणुलाई मार्न पानीको वाफले मात्र ३० मिनेटदेखि १ घण्टासम्म पराल बफाउने ।
७. बफाएको पराललाई सफा ठाउँमा राखी चिसो भएपछि १६"X१८" को प्लाष्टिक भोलमा ४ इन्च जति पराल राखी बीउ छर्ने र फेरी ४" पराल राख्ने र बीउ छर्ने । यसै गरी ४-५ तहसम्म बीउ छर्ने । परालमा दुसी राम्रो फैलाउन हल्का तरिकाले थिच्नुपर्छ ।
८. प्लाष्टिक भित्र केही मात्रामा अक्सिजनको आवश्यकता पर्ने भएकोले १० से.मी. फरकमा १ से.मी. गोलाईको प्वाल पार्ने ।

९. बीउ रोपीसकेको प्लाष्टिकको भोलालाई अध्यारो ठाउँमा २५-३० डि.से. तापक्रम भएको कोठामा भ्याल ढोका बन्द गरी ३ हप्तासम्म राख्नुपर्दछ ।
१०. परालमा पूरा दुसी फैलिएपछि प्लाष्टिक भोला हटाउने र डल्लोलाई ईट्टा तथा फल्याकमाथि राख्ने ।
११. प्लाष्टिक भोला हटाउने समयमा परालमा स-साना च्याउका दाना पनि देखिन्छन् । सो भोला खोलेको ५-७ दिनमा च्याउ टिप्न तयार हुन्छ ।
१२. दिनको २-३ पटक जमिनमा पानी छर्कने ।
१३. एउटा डल्लो (Ball) मा ३-४ पटकसम्म च्याउ फल्दछ ।

१६ पोष्टहार्भेष्ट

ताजा कृषि उपजहरूको भण्डारणको मापदण्ड तथा सेल्फ लाईफ सुरक्षित राख्न सकिने अवधि

बजारको माग बमोजिमको परिपक्व अवस्थामा लिईएको वाली खाँदा स्वादिलो हुने, तरकारी तथा फलफूलहरूलाई बारीबाट भर्खरै टिपेको जस्तो ताजा अवस्थामा राखी भण्डारण अवधि लम्ब्याउँदा हतारमा सस्तोमा बेच्नु पर्ने बाध्यता नपर्ने; बजारको माग बमोजिमको परिपक्व अवस्थामा लिईएको वाली खाँदा स्वादिलो हुने, बिक्री गर्ने अवधि बढाउन सकिने, रूप, स्वाद र बासना कायम रहने; उपजको गुणस्तरमा विश्वसनियता बढ्ने; कोस्मेटिक भ्यालु पनि बचाउन सकिने भएकाले स्तरीय उत्पादनलाई सेलार, रष्टिक, शून्य शक्ति वा कोल्डस्टोरमा राखी सेल्फ लाईफ बढाउन सकिने सम्बन्धी विवरण तल दिईएको छ ।

क्र स	बालीको नाम	भण्डारण गर्ने उपयुक्त तापक्रम	उपयुक्त आद्रता	अधिकतम चिस्यान	अनुमानित भण्डारण अवधि
१	स्याउ	४	९०-९५	- १.५	१-२ महिना
२	सुन्तला	४-७	९०-९५	- १.१	२-४ हप्ता
३	केरा	१३-१५	९०-९५	- ०.८	१-४ हप्ता
४	अम्व्रा	५-१०	९०		२-३ हप्ता
५	भुईँकटहर	७-१३	८५-९०	- १.१	२-४ हप्ता
६	रुख कटहर	१३	८५-९०		२-४ हप्ता
७	नासपाती	- १.५- ०.५	९०-९५	- १.७	२-७ महिना
८	अनार	५-७.२	९०-९५	- ३.०	२-३ महिना
९	किवि	०	९०-९५	- ०.९	३-५ महिना
१०	लिचि	१-२	९०-९५		३-५ हप्ता
११	भुईँ स्याउ	१३	९०-९५	- २.२	२-४ हप्ता
१२	आँप	१३	८५-९०	- १.४	२-३ हप्ता
१३	मेवा	७-१३	८५-९०	- ०.९	१-३ हप्ता
१४	एभोकाडो	३-७	८५-९०	- १.६	२-४ हप्ता
१५	साग	०	९०-९५		७-१४ दिन
१६	हरियो केराउ	०.१	९०-९८	- ०.६	१-२ हप्ता
१७	टाटे सिमि	०	९०-९५		१-२ हप्ता
१८	गाजर	०	९८-१००	- १.४	६-८ महिना

कृषि डायरी २०७१

१९	भेडे खुशानी	७-१०	९५-९८	-०.७	२-३ हप्ता
२०	हरियो खुशानी	५-१०	८५-९५	- ०.७	२-३ हप्ता
२१	करेला	१०-१२	८५-९०		२-३ हप्ता
२२	खर्बुजा	१०-१५	९०	- ०.४	२०३ हप्ता
२३	कागती	१०-१३	८५-९०	-१.४	१-६ महिना
२४	जुकीनी फर्सी	७-१०	९५	- ०.५	१-२ हप्ता
२५	स्थानीय फर्सी	१२-१५	५०-७०	- ०.८	२ - ३ महिना
२६	पाकेको टमाटर	८-१०	८५-९०	- ०.५	१-३ हप्ता
२७	रामतोरीया	१०-१२	९०-९५		१-२ हप्ता
२८	दाल	-	-	-	-
२९	अन्न बाली	-	-	-	-
३०	आलु (वर्षे)	१०-१५	९०-९५	- ०.८	१०-१४ दिन
३१	प्याज (सुकेको)	०	६५-७०	-०.८	१-८ महिना
३२	गोलभेडा (छिपेको)	१०-१३	९०-९५	-०.५	२-५ हप्ता
३३	लसुन (सुकेको)	०	६५-७०	-०.८	६-७ महिना
३४	ताजा अदुवा	१३	६५		६ महिना
३५	चमसुरको साग	०	९९-१००	- ०.२	२-३ हप्ता
३६	कुरीलो	२.५	९५-१००	-०.६	२-३ हप्ता
३७	भण्टा	१०-१२	९०-९५	-०.८	१-२ हप्ता
३८	मुला	०	९५-१००	- ०.७	१-२ महिना
३९	काउली	०	९५-९८	- ०.८	३-४ हप्ता
४०	बन्दा	०	९५-१००	- ०.९	२-३ महिना
४१	ब्रोकाउली	०	९५-१००	- ०.६	१०-१४ दिन
४२	पालुङ्गो	०	९५-१००	- ०.३	१०-१४ दिन
४३	मह		८५-९०		
४४	च्याउ	०	९०	- ०.९	७-१४ दिन
४५	सखरखण्ड	१३-१५	८५-९५	- १.३	४-७ महिना
४६	दुध	५ वा कम			
४७	काँक्रो	१०-१२	८५-९०	- ०.५	१०-१४ दिन
४८	अण्डा	७	-	-	-
४९	रातो मासु	५	-	-	-
५०	ताजा माछा	५	-	-	-

श्रोत: पोष्टहार्भेष्ट व्यवस्थापन निर्देशनालय

१७. कृषि इन्जिनियरिङ्ग

१७.१ व्यावसायिक रूपबाट उत्पादित कृषि औजार/उपकरणहरू

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	किसिम	क्षमता	स्थानीय उत्पादक
१	कोदो चुट्ने र फल्ने मेसिन	कोदो चुट्ने र फल्ने	खुट्टाले चलाउने	एक घण्टामा ४० देखि ६० के.जी. सम्म कोदो चुट्ने र फल्न सकिने	जे.वी. वर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोन नं. ९८४१२३९३४६
			बिजुलीको मोटरबाट	एक घण्टामा ६० देखि ८० के.जी. सम्म कोदो चुट्ने र फल्न सकिने	
२	मकै छोड्याउने मेसिन	मकै छोड्याउने	हातले चलाउने	१५ के.जी. प्रति घण्टा	जे.वी. वर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोन नं. ९८४१२३९३४६
३	ज्याब सिडर	मकैको बीउ र मल एकै साथ रोप्ने । खनजोत नगरिएको जग्गामा पकि मकै लगाउन सकिने ।	हातले चलाउने	एक घण्टामा १ रोपनी सम्म रोप्न सकिने	
४	धानको भार गोड्ने मेसिन	लाइनमा रोपेको धान खेतमा भारलाई उखेली माटोमा नै मिलाइ दिने	हातले चलाउने	एक रोपनी धान खेतमा यस मेसिनको प्रयोगले ५/६ घण्टामा गोड्न सकिने	जे.वी. वर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोन नं. ९८४१२३९३४६
५	बीउ सफा गर्ने मेसिन	यस मेसिनबाट रायो, मूला, केराउ, रामतोरिया, भटमास, सिमीको बीउ सफा गर्न सकिने	हातले चलाउने	प्रति घण्टा ६० देखि ८५ के.जी. बिउ सफा गर्न सकिने	जेन्थून ईन्जिनियरिङ्ग वर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोन नं. ९८४१२११२२३
६	एडिड कफि पल्पर	कफिको बोक्रा छोडाउने	हातले चलाउने	६० के.जी. प्रतिघण्टा	जे.वी. वर्कशप, ग्वाको, ललितपुर

कृषि डायरी २०७१

			खुट्टाले चलाउने	१०० देखि १२० के.जी. प्रतिघण्टा	फोन नं. ९८४१२३९३४६
			विजुलीको मोटरबाट	१२० देखि १५० के.जी. प्रति घण्टा	
७	थ्रेसर	धान, गहुँ चुट्ने	खुट्टाले चलाउने	६० के.जी. प्रति घण्टा चुट्न सकिने	जेन्यून इन्जिनियरिङ्ग वर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोन नं. ९८४१२११२२३
८	यूरिया मोलासिस ब्लक बनाउने प्रेस	यूरिया मोलासिस ब्लक बनाउने	हातले चलाउने	१६X१२X६ से.मी. को ब्लक एकै पटक तिनवटा बनाउन सकिने	जे.वी. वर्कशप, ग्वाको, ललितपुर फोन नं. ९८४१२३९३४६

(श्रोत: कृषि इन्जिनियरिङ्ग महाशाखा, खुमलटार)

१८ कृषि बजार

१८.१ कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन तथा बजार विकास निर्देशानलयको कार्य तथा सेवा क्षेत्रहरु

१) बजार पूर्वाधार निर्माण तथा सुदृढीकरण

- कृषि थोक बजार, संकलन केन्द्र, हाट बजार तथा खुद्रा बिक्री कक्ष निर्माण, सुधार तथा विकास ।
- शित भण्डार विकास तथा प्रवर्द्धन ।
- सार्वजनिक नीजि साभेदारीमा कृषि बजार विकास

साभेदारीमा बजार पूर्वाधार निर्माण प्रकृयाको विवरण

क्र.सं.	साभेदार निकाय	साभेदारीका लागि न्यूनतम शर्तहरू	प्रस्तावत पेश गर्ने तरिका
१.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ कृषक समूह/सहकारी ➤ गैरसरकारी संस्था ➤ उद्योग वाणिज्य संघ, संगठन ➤ संघ/संस्था 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ जग्गाको व्यवस्था (लिखित रूपमा) ➤ प्रस्तावित जग्गामा बिबाद नभएको ➤ व्यावसायिक उत्पादन क्षेत्र वा शहरी क्षेत्र (खरीदबिक्री हुन सक्ने) ➤ अर्को पूर्वाधार नभएको वा भएपनि अपर्याप्त ➤ माग गर्ने साभेदार निकाय संग केही (कम्तिमा १५%) म्याचिङ्ग फण्ड 	राष्ट्रिय पत्रिकामा प्रकाशित सूचनाको आधारमा उल्लेखित कागजात सहित जिल्ला कृषि विकास कार्यालयमा पेश गर्ने

- सरकारीस्तरबाट निर्माण गरिने कृषि बजार पूर्वाधारहरूको लागि आधारभूत शर्त
  - जग्गाको स्वामित्व सरकारी वा सार्वजनिक निकायको नाममा हुनु पर्दछ ।
  - कृषि उपज बजार स्थलको व्यवस्था तथा संचालन सम्बन्धी निर्देशिका २०५३ (संशोधनसहित)को आधारमा कृषि बजार सञ्चालक समितिको गठन हुनेछ ।

कृषि बजार केन्द्र निर्माणको लागि आवश्यक न्यूनतम क्षेत्रफल र प्राथमिकता प्राप्त पूर्वाधारहरु

क्र.सं.	बजार स्थलको प्रकार	न्यूनतम आवश्यक क्षेत्रफल *		प्राथमिकता प्राप्त पूर्वाधारहरु
		तराई	पहाड	
१	थोक बजार	१.५ विगाहा	१ विगाहा	कम्पाउण्ड वाल, एप्रोच रोड, शौचालय, कार्यालय, सूचना केन्द्र, स्टोर/गोदाम, खानेपानी
२	खुद्रा बजार	२ कठ्ठा	१.५ कठ्ठा	स्टल, स्टोर, खानेपानी, शौचालय
३	संकलन केन्द्र	३ कठ्ठा	१.५ कठ्ठा	सेड, स्टोर, तौलिने सुविधा, खानेपानी, सूचना-संचार सुविधा
४	हाट बजार (संकलन केन्द्र सहितको)	१० कठ्ठा	४.५ कठ्ठा	सेड, शौचालय, खानेपानी, सूचना-संचार सुविधा
५	हाट बजार (संकलन केन्द्र बाहेकको)	७ कठ्ठा	४ कठ्ठा	सेड, शौचालय, खानेपानी

२) कृषि उपजको बजार सूचना संकलन, विश्लेषण र प्रवाह

- खाद्य सुरक्षा सम्बन्धी सूचना संकलन, विश्लेषण तथा प्रवाह ।
- कृषि उपज बजारको खुद्रा, थोक, सिमावर्तित खुद्रा मूल्य संकलन, विश्लेषण तथा प्रवाह ।
- राष्ट्रिय स्तरमा २१ जिल्लाहरुको खुद्रा मूल्य मात्र समावेश
 पहाडी जिल्लाहरु : १३ - अछाम, भोजपुर, धनकुटा, डोटी, इलाम, जुम्ला, कास्की, काठमाण्डौ, नुवाकोट, पाल्पा, रोल्पा, रामेछाप, सुर्खेत
 तराई जिल्लाहरु : ८ - कैलाली, बाँके, रुपन्देही, चितवन, धनुषा, भापा, मोरङ्ग, पर्सा
- १६ जिल्ला कृषि विकास कार्यालयहरुद्वारा थोक मूल्य पाक्षिक रुपमा संकलन
 पूर्वाञ्चल : धनकुटा, भापा, मोरङ्ग
 मध्यमाञ्चल : काठमाण्डौ, नुवाकोट, धनुषा, पर्सा, चितवन
 पश्चिमाञ्चल : कास्की, पाल्पा, रुपन्देही
 मध्यपश्चिमाञ्चल : सुर्खेत, बाँके
 सुदुरपश्चिमाञ्चल : डोटी, कैलाली, कन्चनपुर
- agribiz.gov.np वेभसाइटमा कृषि व्यवसाय/बजार सम्बन्धी निर्देशिका, कार्यविधि र सूचना पनि प्राप्त गर्न सकिने

३) कृषि वस्तु निर्यात प्रवर्द्धन कार्यक्रम

मुख्य सेवाको विवरण र प्रकृया

क्र.सं.	सेवा क्षेत्र	प्रकृया
१.	प्राज्ञारिक कृषि उपज निर्यातका लागि अनुदान	राष्ट्रिय पत्रिका सूचना प्रकाशन भए अनुसार
२.	युवा/विदेशवाट फर्केका/स्नातक/बेरोजगारहरुलाई निर्यात मूलक कृषि व्यवसाय स्थापना/उत्पादन र निर्यातमा व्याज अनुदान	राष्ट्रिय पत्रिका सूचना प्रकाशन भए अनुसार बैंकवाट लिईने कार्यको व्याज अनुदान

४) लाभ लागत विश्लेषण

क्र. सं.	बाली	जिल्ला	उत्पादन(केजी प्रति हे)	उत्पादन लागत (रु प्रति हे)	कुल आम्दानी (रु प्रति हे)	खुद नाफा (रु प्रति हे)	आम्दानी खर्चको अनुपात
	धान						
१	धान (चैते)	भापा	४,३१५	६८,१६४	७५,०९५	६,९३१	१.१०
		सुनसरी	४,०१०	६२,२९९	६७,९६७	५,६६,८३५	१.०९
		सप्तरी	३,७३५	५६,०२५	६१,६८८	५,६६३	१.१०
		बारा	३,९१७	५६,३९०	६५,४११	९,०२१	१.१६
		नवलपरासी	३,९८१	६१,०४१	६४,४२४	३,३८३	१.०६
		सुर्खेत	३,८६५	५४,५४७	६२,१८१	७,६३४	१.१४
२	उन्नत धान सिंचित	सुनसरी	४,१२५	६७,२२५	७४,९७०	७,७४५	१.१२
		चितवन	४,०२०	७१,२६९	७३,८१३	२,५४४	१.०४
		दाङ्ग	३,६८२	५८,०८२	६५,६६५	७,५८३	१.१३
		नवलपरासी	३,८८६	६८,९२४	७०,३८८	१,४६५	१.०२
		कञ्चनपुर	३,७१२	५८,७०४	६४,७०६	६,००२	१.१०
	गहुँ						
३	उन्नत गहुँ अर्सिंचित	पाँचथर	३,०५१	५३,९७५	५७,१२०	३,१४४	१.०६
		दार्चुला	२,८८०	६०,९५०	१२३,४१८	६२,६६८	२.०२
		संखुवासभा	२,९८४	४४,०१६	६४,२०८	२०,१९२	१.४६
		दालखा	२,९९२	४४,७६०	५८,०९१	१३,३३१	१.३०
		बझाङ्ग	२,९४०	५५,५८४	८९,८७२	३४,२८८	१.६२
४	उन्नत गहुँ	मोरङ्ग	३,४१२	६०,०३०	६६,२२८	६,१९९	१.१०
		कापिलवस्तु	३,२८८	५०,१३०	६२,८४०	१२,७१०	१.२५

कृषि डायरी २०७१

	सिंचित	दाङ्ग	३,२४६	५१,२१५	६२,८८१	११,६६६	१.२३
		कैलाली	३,२६८	५४,५२६	६२,६४३	८,११७	१.१५
		सर्लाही	३,२८९	५२,९५५	६३,१९५	१०,२४०	१.१९
	मकै						
५	उन्नत मकै असिंचित	पाँचथर	३,३४६	४२,११९	५३,७७३	११,६५४	१.२८
		भोजपुर	३,२०५	४३,६३२	५१,७७१	८,१३९	१.१९
		रामेछाप	३,२५२	४६,७४१	५५,०४२	८,३०१	१.१८
		लमजुङ्ग	३,१५२	४५,८६१	५३,६८८	७,८२७	१.१७
		प्युठान	३,११५	४६,३०३	५०,३०९	४,००६	१.०९
		डडेलधुरा	३,२१०	४७,११३	५४,५७९	७,४६६	१.१६
६	उन्नत मकै सिंचित	चितवन	३,६१२	६०,३५८	६१,९६९	१,६१०	१.०३
		सिराहा	३,४१७	४८,१६६	५४,८१२	६,६४६	१.१४
		उदयपुर	३,३७२	४७,१७५	५७,६७०	१०,४९५	१.२२
		सर्लाही	३,३७८	४८,१८१	५४,७३३	६,५५२	१.१४
		रूपन्देही	३,४८९	५२,२९८	६०,१३७	७,८३९	१.१५
		बाँके	३,२९२	५०,७४३	५३,४९१	२,७४८	१.०५
		कञ्चनपुर	३,३०२	४८,६११	५३,२४३	४,६३२	१.१०
	आलु						
७	उन्नत आलु असिंचित	रसुवा	१८,८९२	२०७,७६१	३७,८४०	१७०,०७९	१.८२
		मकवानपुर	१९,९२३	२२८,२८७	३९०,४९०	१६२,२०५	१.७१
८	उन्नत आलु सिंचित	दाङ्ग	१९,९१०	२१७,०९१	३४६,४३४	१२९,३४३	१.६०
		उदयपुर	१८,८९७	२१५,३१०	३३०,६९७	११५,३८७	१.५४
	काउली						
९	उन्नत काउली असिंचित (वेमौसम)	भक्तपुर	१७,१६३	१५२,३०६	३४८,४०९	१९६,१०२	२.२९
		धनकुटा	१६,९४१	१०८,५७२	३४३,९०२	२३५,३३०	३.१७
१०	उन्नत काउली (मौसमी)	तनहुँ	१९,८९०	९३,६२८	२४३,६५२	१५०,०२४	२.६०
		बारा	२१,३२०	११८,९८७	२३८,७८४	११८,८९७	२.००
	बन्दा						
११	उन्नत बन्दा असिंचित (मौसमी)	काभ्रेपलाञ्चोक	२४,१२६	११८,०८९	३००,३६९	१८२,२८०	२.५४
१२	उन्नत बन्दा सिंचित (मौसमी)	पाल्पा	२५,८४०	९९,१२२	३०७,४९६	२०८,३७४	३.१०
		बर्दिया	२३,९१२	८६,४२१	२६३,०३२	१७६,६११	३.०४
	गाँजर						
१३	उन्नत गाँजर	कञ्चनपुर	१४,१२८	७२,८७५	५२४,८५५	४५१,९८०	७.२०
		नवलपरासी	१४,७९४	८२,३९०	५५५,०७१	४७२,६८१	६.७०

कृषि डायरी २०७९

	सिंचित (मौसमी)	सलाही	१४,५१३	७५,८०३	२७६,४७३	२००,६६९	३.६५
		धनकुटा	१४,०८२	७०,९९४	२६९,६७०	१९८,६७६	३.८०
	मूला						
१४	उन्नत	भक्तपुर	२१,९८०	८२,५२७	३१२,११६	२२९,५९०	३.७८
	मूला	नुवाकोट	२४,८५२	७२,८२०	२००,०५९	१२७,२३८	२.७५
	असिंचित (मौसमी)	धनकुटा	२३,९५०	६४,९९४	१९३,९९५	१२९,०००	२.९८
		प्यूठान	२३,५८०	६६,८२४	१२२,६१६	५५,७९२	१.८३
	केराउ						
१५	उन्नत	काभ्रेपलाञ्चोक	१५,८९३	१२८,५४९	३६९,३५३	२४०,८०४	२.८७
	केराउ	उदयपुर	१५,४८१	१०४,३१०	३२२,३१४	२१८,००४	३.०९
	सिंचित (मौसमी)	सलाही	१६,३३२	९४,१२२	३२३,७००	२२९,५७८	३.४४
		नवलपरासी	१६,४३५	१११,३५१	३२५,७४१	२१४,३९१	२.९३
	टमाटर						
१६	उन्नत	बागलुङ्ग	१९,८७९	९१,१८३	४०१,९५३	३१०,७७०	४.४१
	असिंचित (बेमौसमी)	काठमाडौं	२०,१२२	१३४,३८१	४४४,६९६	३१०,३१५	३.३१
१७	उन्नत	धादिङ्ग	२०,८७७	११३,५१४	२६८,२६९	१५४,७५६	२.३६
	टमाटर (मौसमी)	सलाही	१८,९१०	८५,१६४	२३२,५९३	१४७,४२९	२.७३
	भण्टा						
१८	उन्नत	रौतहट	१९,०४८	१४५,४६२	२४९,५२९	१०४,०६७	१.७२
	असिंचित (मौसमी)						
		कपिलवस्तु	१८,२५६	११२,०१५	२३७,३२८	१२५,३१३	२.१२
	बोडी						
१९	उन्नत	ललितपुर	२४,३२२	२२७,१४७	३९४,५०३	२६७,३५६	३.१०
	बोडी	बैतडी	२३,६९९	११०,९१०	३६३,७८०	२५२,८७०	३.२८
	असिंचित (मौसमी)	कपिलवस्तु	२४,८१३	९३,८५४	४५२,८३७	३५८,९८३	४.८२
	करेला						
२०	उन्नत	सलाही	१६,६७७	७४,६४२	३८०,२३६	३०५,५९४	५.०९
	करेला	सुनसरी	१६,३४२	८६,१६२	३७७,५००	२९१,३३८	४.३८
	असिंचित (मौसमी)	काभ्रेपलाञ्चोक	१५,९८२	९४,३३३	३७१,५८१	२७७,२४९	३.९६
	लसुन						
२१	उन्नत	भक्तपुर	१७,४८३	३२४,०७६	२,४५४,३४०	२,१३०,२६४	७.५७
	लसुन	रामेछाप	१७,९३९	३३६,१२८	१,६१९,८३०	१,२८३,७०२	४.८२
	असिंचित (मौसमी)	नुवाकोट	१८,१९३	३०५,०८७	१,७३३,४५५	१,४२८,३६८	५.६८
	प्याज						
२२	उन्नत	उदयपुर	१८,१६२	७५,५४६	२४२,३६५	१६६,८१९	३.२१
	प्याज	पर्सा	१९,२३४	९३,९७४	२४१,७२७	१४७,७५३	२.५७
	असिंचित	सुर्खेत	१८,२६४	७८,६६८	२४३,९४८	१६५,२८०	३.१०

कृषि डायरी २०७१

	मौसमी)						
	अदुवा						
२३	उन्नत अदुवा	सल्यान	२२,६५२	५२५,९५९	१,०८५,७७०	५५९,८११	२.०६
	असिंचित(मौसमी)	ईलाम	२०,५५५	४९३,९७३	९९,७,८४०	५०४,७६७	२.०२
		धादिङ्ग	२१,२५६	५१५,२१७	१,०१८,३३२	५००,११५	१.९७
	उखु						
२४	उन्नत उखु सिंचित	सुनसरी	४,४४८	१२३,२६२	२,१३९,४८८	२,०१६,२२५	१७.३६
		महात्तरी	४,४५६	११५,८०६	२,१४३,३३६	२,०२७,५३०	१८.५१
		पर्सा	४,४८९	१२४,०६१	२,१५९,२०९	२,०३५,१४८	१७.४०
		नवलपरासी	४,३१२	१२५,९७०	२,०७४,०७२	१,९४८,१०२	१६.४६

५) कृषि थोक बजारहरुको विवरण

क्र. स	थोक बजारको नाम	जिल्ला	फोन नं.	मोबाइल नं
१	कालिमाटी फलफूल तथा तरकारी थोक बजार, काठमाडौं	काठमाण्डौ	५१२३१२८ / ५१२३०८६	
२	कृषि उपज थोक बजार, विर्तामोड	भूपा	०२३-४०००२ / ४५५०५६	९८५२६७९१२५
३	कृषि उपज थोक बजार, धरान	सुनसरी	०२५-५६०१२४	९८४२९३९६९९ / ९८४२०२६०२८
४	कृषि उपज थोक बजार, ढल्केवर	धनुषा	०४१-५६००५८	९८०४८३३४८४६
५	कृषि उपज थोक बजार, बर्दिबास	महोत्तरी	०४४-५३०१७९	
६	कृषि उपज थोक बजार, लालबन्दी	सर्लाही	०४६-५०१०४७	९८४४०३२१३७ / ९८४४२०५७०३
७	कृषि उपज थोक बजार, नवलपुर	सर्लाही	०४६-५७०२२८	९८४४०३४३३४
८	कृषि उपज थोक बजार, चरिकोट	दोलखा	०४९-४२०११३०	९८४४०५९९५६
९	कृषि उपज थोक बजार, सिन्धुलीमाढी	सिन्धुली	०४७-५२०४५४	९८४४०४५५००
१०	कृषि उपज थोक बजार नारायणघाट	चितवन	०५६-५७०५७२	९८५५०५६६९१
११	कृषि उपज थोक बजार, धुषा	धादिङ्ग	०१०-५२०१२८	९८०८९८३३०४ / ९८०८६६६९१७
१२	कृषि उपज थोक बजार, पोखरा	कास्की	०६१-५३२५९२	९८५६०२१४१४
१३	कृषि उपज थोक बजार, त्रियासी	स्याङ्जा	०६३-४२०१३०	९८४१३१६८९९ / ९८४१३१७६९९
१४	कृषि उपज थोक बजार कावासोती	नवलपरास	०७८-५२०१२६	९८५७०४००६९

कृषि डायरी २०७१

१५	कृषि उपज थोक बजार, बुटवल	रुपन्देही		९८५७०३१०९४/ ९८४७०२४१६९
१६	कृषि उपज थोक बजार, मदनपोखरा	पाल्पा	०७५-५२०१४४	९८५७०६०२६१
१७	कृषि उपज थोक बजार, कपुरकोट	सल्यान	०८८-५२०१३०	९७५८५००४७८
१८	कृषि उपज थोक बजार, घोराही	दाङ्ग	०८२-५६००२५	९८४७८४९८४६/ ९८४७८४५६८७
१९	कृषि उपज थोक बजार लम्ही	दाङ्ग	०८२-५४०५८१	
२०	कृषि उपज थोक बजार, कोहलपुर	बाँके	०८१-५४१८४०	९८५८०२३३४१/ ९८४८०३४०३०
२१	कृषि उपज थोक बजार ,सुर्खेत	सुर्खेत	०८३-५२०३०५	९८४८०४७०६६/ ९८४८२३१४३१
२२	कृषि उपज थोक बजार, अत्तरिया	कैलाली	०९१-५५११२४/ ५२१२२७	

६) प्राईभेट बजारहरु

	कृषि उपज बजारको नाम	बजारको प्रकृति	बजारको अध्यक्ष/ सदस्यको नाम	जिल्ला	फोन नं.
१	श्री कम्पलेक्स प्रा.लि., पोखरा	थोक बजार	श्री भलक श्रेष्ठ	कास्की	९८५६०२९८४८
२.	बल्खु कृषि बजार	थोक बजार /खुद्रा		ललितपुर	९८५१०४५५९१
३	कृषि बजार,खसी बजार	थोक बजार		काठमाडौं	
४	कृषि बजार ,नयाँ वानेश्वर	थोक बजार		काठमाडौं	

१८. बेमौसमी तरकारी उत्पादनको लागि प्लाष्टिक घर

प्रतिकूल मौसममा पनि बिरुवालाई अनुकूल वातावरण सिर्जना गरी बेमौसमी तरकारी उत्पादन गर्न प्लाष्टिक घरको प्रयोग गर्ने गरिन्छ । नेपालमा वर्षा याम (जेठदेखि भदौ महिनासम्म) वर्षाबाट जोगाउन र हिउँदयाम (मंसिरदेखि फाल्गुनसम्म) चिसोबाट बिरुवालाई जोगाउन तराई तथा मध्य पहाडी भागमा प्लाष्टिक घरको प्रयोग गरिदै आएको छ भने उच्च हिमाली भागमा तापक्रम वृद्धि गरि गोलभेंडा काँक्रा जस्ता बढी तापक्रम चाहिने तरकारीको उत्पादनको लागि प्लाष्टिक गुमोज प्रयोग गरिदै आएको छ । प्लाष्टिक घरको महत्वलाई विचार गरेर कृषि प्रसार कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका तथा नर्मस्मा तराई, मध्य पहाड तथा उच्च पहाडमा प्लाष्टिक घर निर्माणको मोडेल तथा लागत समेत तोक्यो ज्यूमी र बाँस खर्च बाहेकको तोकिएको लागतमा ५० प्रतिशत अनुदानको कार्यक्रम जिल्लाहरुबाट संचालन गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ ।

प्लाष्टिक घर निर्माणको लागि जग्गा छनौट

- कम्तिमा ६ घण्टाभन्दा बढी दैनिक घाम लाग्ने , हावा खेल्ने तर हुरी बतास नचल्ने
- कम्तिमा पनि ५ मिटर भन्दा बढी चौडाई भएको जमिन

प्लाष्टिकको प्रयोग

नेपालमा प्लाष्टिक घरको लागि सामान्यतया सूर्यको परावैजनी किरणले असर नगर्ने सिल्पाउलिन(Silpaulin) प्लाष्टिकको प्रयोग गरिदै आएको छ तर इजरायल, भारत लगायतका व्यवसायिक तरकारी खेती गर्ने देशमा सूर्यको प्रकाश प्रशस्त छिर्ने गरी निर्माण गरिएको प्लाष्टिकको प्रयोग गर्ने गरिएको छ ।

- नेपालमा सामान्यतया ४५ देखि ९० जि.एस.एम सम्मको पारदर्शी सिल्पाउलिन प्लाष्टिक प्रयोग गर्ने गरिएको छ भने बढी हावा चल्ने र असिना पर्ने ठाउँमा १२० जि.एस.एम सम्मको प्लाष्टिकको प्रयोग गर्ने गरिएको छ । जति बढी जि.एस.एम को प्लाष्टिकको प्रयोग गरियो त्यति कम सूर्यको प्रकाश बिरुवाले पाई उत्पादन घट्ने सम्भावना हुन्छ तसर्थ यदि हावा, हुरी र असिनाको प्रकोप कम छ भने ४५ जि.एस.एम को प्लाष्टिक प्रयोग गर्नु राम्रो हुन्छ । नेपालमा पनि कृषि कार्यको लागि लक्षित विकसित देशहरुले प्रयोग गर्ने प्लाष्टिक समेत उपलब्ध हुन थालेकोले केही महंगो भएतापनि व्यवसायिक खेतीमा सो प्लाष्टिकको प्रयोगबाट उत्पादन बढाउन सकिने सम्भावना देखिएको छ ।

कृषि डायरी २०७१

- प्लाष्टिक घरमा कीराको प्रकोप कम गर्न चारैतिर कीरा नछिर्ने साईजको प्वाल भएको सेतो नाईलनको जालीको प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

प्लाष्टिक घरको निर्माण गर्दा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरु

- घरको निर्माण गर्दा समुन्द्री सतहबाट उचाई, तापक्रम ,आद्रता, हावाको बहावको दिशा तथा लगाउने जातमा बिचार पु-याउनु पर्दछ ।
- समुन्द्री सतहबाट उचाई कम भएको ठाउँ छ भने सामान्यतया तापक्रम बढी हुने हुँदा घर अग्लो बनाउनु पर्दछ । बढी उचाई भएको ठाउँमा तापक्रम कम हुने हुँदा तापक्रम बढाउन प्लाष्टिक घर होचो बनाउनु पर्दछ । ८०० देखि ११०० मिटर सम्मको उचाईमा धुरी खाँवाको उचाई ४ मी र छेउको खाँवा ३ मिटर, ११०० देखि १४०० सम्म धुरी खाँवा ३.५ र छेउको २.५ मी र १४०० देखि १९०० मी सम्म धुरी खाँवा ३ मी र छेउको खाँवा २ मी कायम गर्दा गोलभेंडा, काँक्रा लगायतका तरकारी सफलतापूर्वक बेमौसममा उत्पादन गर्न सकिन्छ ।
- बढी गर्मी हुने ठाउँहरुमा प्लाष्टिक घर निर्माण गर्दा हावा ओहोर दोहर गर्ने ठाउँ (Ventilation) भएको बनाउनु पर्दछ । यसो गर्दा तापक्रम र आद्रता नियन्त्रण गर्न सहज भई रोग तथा कीराको प्रकोपलाई न्युनिकरण गर्न सकिन्छ । अत्याधिक चिसो हुने क्षेत्रमा प्लाष्टिक घर निर्माण गर्दा तापक्रम बढाउन गुमोज आकारको प्लाष्टिक घर निर्माण गर्नु पर्दछ ।
- तापक्रम र आद्रता नियन्त्रण गर्न प्लाष्टिक घरको आकार धेरै ठूलो बनाउन हुँदैन (ठाउँको उपलब्धता अनुसार ५ देखि ६ मी चौडाई र १० देखि २५ मी. लम्बाई भएको घर उपयुक्त हुन्छ)
- प्लाष्टिक घर बनाउँदा उपयुक्त स्लोप मिलाउन आवश्यक हुन्छ अन्यथा प्लाष्टिकमा पानी तथा असिनाले क्षति पुर्याउने सम्भावना हुन्छ ।

तरकारी बालीको खेती गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुरा

- बाह्रै महिना एवं लगातार प्लाष्टिक घर भित्र एउटै तरकारी बालीको खेती गर्दा रोग तथा कीराको प्रकोप बढ्न जानुको साथै माटोको अवस्था पनि बिग्रन जाने हुदाँ एउटा तरकारी बाली लगाएपछि भटामास,बोडी लगायतको कोसेबाली परिवारको बाली लगाइ फुल फुल्ने अवस्थामा पुगेपछि माटोमा जोतेर छोडिदिनु राम्रो हुन्छ । एकचोटि तरकारी लिइसकेपछि चैत्र देखि जेष्ठ महिनाको पानी नपर्ने तथा बढी गर्मी हुने सिजनमा प्लाष्टिक घरको प्लाष्टिक हटाएर सयपत्री फूल वा तोरी रोपी १-१.५ महिनाको भएपछि माटोमा मिलाइ पारदर्शी प्लाष्टिकले ३० देखि ४२

दिनसम्म हावा नछिर्ने गरी छोपेमा निमाटोड तथा अन्य माटोमा रहेका कीरा तथा रोगका जीवाणुलाई नियन्त्रण गर्न सहयोग गर्दछ । प्लाष्टिक घरमा तरकारी लगाउँदा वर्षा याममा गोलभेंडा र हिउँद याममा काँक्रा, जुकेनी लाभदायक देखिएको छ ।

६ मिटर चौडाइ र २० मिटर लम्बाईको प्लाष्टिक घर निर्माण गर्दा लाग्ने खर्च

क्र.सं.	विवरण	इकाई	परिमाण	प्रति ईकाई मूल्य रु	जम्मा मूल्य रु
१	बाँस	घना	३५	२००	७०००
२	सिल्याउलिन प्लाष्टिक ४५ जि.एस.एम	वर्ग मिटर	१५०	६०	९०००
३	डोरी	के.जी.	२	१००	२००
४	किला	के.जी.	१	१५०	१५०
५	तार	के.जी.	२	१३०	२६०
६	मोबिल (प्रयोग गरिसकेको) वा अलकत्रा	लिट्र	२	५०	१००
७	सामग्री ढुवानी खर्च	रु		१०००	१०००
८	मिश्र खर्च				
८.१	दक्ष	जना	५	७००	३५००
८.२	अदक्ष	जना	५	३००	१५००
	जम्मा खर्च				२२७१०

नोट : प्लाष्टिकको मूल्य जि.एस.एम, अनुसार फरक पर्ने गर्दछ ।

सम्झनुपर्ने कुरा : प्लाष्टिक घर बेमौसमी तरकारी उत्पादनको पूर्वाधार हो यदि बढी उत्पादन तथा आम्दानी लिने हो भने उपयुक्त तरकारीको जातको छनौट, सिफारिस बाली व्यवस्थापन प्रविधिको अवलम्बन तथा बजारको माग अनुसारको उत्पादन गर्न आवश्यक हुन्छ ।

२०. प्लाष्टिक पोखरी निर्माण

परिचय

सिंचाईको सुविधा नपुगेको क्षेत्रहरूमा कम लागतमा वर्षातको पानी संकलन र जमिनमा बगेको भल पानीका साथै घर र गोठ/गुहालीमा परेको आकाशे पानीलाई संकलन गरी कृषकहरूलाई सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउन अनुदान सहयोग दिई कृषक बर्गमा राहत पुऱ्याउन प्लाष्टिक पोखरी निर्माण कार्य गर्न गराउन कृषि विभागले प्लाष्टिक पोखरी निर्माण कार्यविधि तथा नर्मस् २०७० कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। प्रति प्लाष्टिक पोखरी २ देखि ३ रोपनी वा सो भन्दा बढी जमीनमा सिंचाई हुने गरी नेपाल सरकारको तर्फबाट प्लाष्टिक सिट र अन्य आवश्यक सामग्री खरिदको लागि अनुदान सहयोग र उपभोक्ताको तर्फबाट पोखरी निर्माणको लागि खाडल खन्ने लगायत अन्य कामको लागि आवश्यक खर्च उपलब्ध गराई निर्माण गर्न सकिनेछ।

छनौट प्रक्रिया

- प्राविधिकको डिजाईन स्टिमेटको आधारमा बढी क्षमताको पोखरी निर्माण गर्न पनि सकिनेछ।
- छनौट भएका आयोजनालाई जिल्ला कृषि विकास कार्यालयले प्लाष्टिक सिट, गटर, पाइप तथा अन्य आवश्यक निर्माण सामग्रीहरू अनुदान स्वरूप उपलब्ध गराउनेछ।
- इरिगेसन ईन्जिनियरिङ्ग तालिम प्राप्त प्रा.स./ना.प्रा.स.ले स्थलगत सर्भेक्षण गरी लागत स्टिमेट तयार गरी स्वीकृतिको लागि जिल्ला कृषि विकास कार्यालयमा पेश गर्नु पर्नेछ।
- प्लाष्टिक पोखरी सम्बन्धि अनुदान दिने अधिकार जिल्ला कृषि विकास कार्यालयको रहनेछ।

प्राविधिक पक्षहरू

- माटोको किसिम अनुसार प्लाष्टिक पोखरीको आकार निर्धारण गरिन्छ।
- खाडलमा प्लाष्टिक बिछ्याउनु अघि माटोलाई हिल्याई १५ सेन्टीमीटर जति ढुङ्गा रहित लेसिलो माटोले लेपन गर्नु पर्छ।

- पोखरीमा चाहिने प्लाष्टिकको मोटाई २०० देखि २५० जी.एस्.एम. (Gram per square meter) को सिलपोलिन प्लाष्टिक हुनु पर्नेछ ।
- प्लाष्टिकको रङ्ग निलो हुनु पर्नेछ ।
- पोखरीको माथिल्लो सतहको लम्बाई र चौडाईभन्दा पिंघको लम्बाई र चौडाई लगभग आधा मिटर कम हुनु पर्दछ
- पोखरीमा पानी भरिएपछि व्यवस्थित निकास दिनका लागि ढिलको कुनै स्थानमा १५ सेन्टीमीटर गहिरो नाली बनाउनुपर्छ ।

आर्थिक पक्षहरु

- उपभोक्ताले आफ्नै पहलमा रकम नगद वा श्रमदान वा जिन्सी वा तिनै थरीको सहयोगमा इन्जिनियरिङ्ग तालिम प्राप्त प्रा.स./ना.प्रा.स. बाट लागत स्टिमेट गराई खाडल खन्नु नैछ ।
- जिल्ला कृषि विकास कार्यालयबाट कृषक समूह/कृषि सहकारी संस्था/उपभोक्ता समितिलाई अनुदान सहयोग नगद वा सो वरावरको सामग्रीहरु (प्लाष्टिक सिट, गटर, पाइप तथा अन्य आवश्यक निर्माण सामग्रीहरु) उपलब्ध गराउनेछ ।

२१. पशु स्वास्थ्य

पशुपंछीको सामान्य तापक्रम, नाडी र श्वास-प्रश्वास गति

जनावर	तापक्रम		नाडी/मिनट	श्वास प्रश्वास/मिनट
	से.ग्रे	फरेनहाइट		
गाई	३८.२-३८.९	१०१-१०२	४०-६०	१२-१८
भैसी	३८.३-३९.९	१०१-१०२	४०-६०	१२-१८
घोडा	३८.०-३८.३	१००.४-१००.८	३०-४०	८-१६
भेडा	३९.४-४०.०	१०३-१०४	५५-७५	२०-३०
बाखा	३९.४-४०.०	१०३-१०४	५५-७५	२०-३०
बंगुर	३७.९-३८.४	१०२-१०३	६०-७५	२०-३०
खरायो	३८.०-३८.५	१०१-१०२	१२३-३०४	३६-५०
कुकुर	३८.३-३८.९	१०१-१०२	९०-१२०	२०-४०
विरालो	३८.३-३८.९	१०१-१०२	१००-१२०	२०-३०
कुखुरा	४१.१-४१.७	१०६-१०७	१२०-१६०	१५-६०

नरोगी र रोगी पशुहरूबीच भिन्नता

क्र.सं.	विवरण	निरोगी पशुहरु	रोगी पशुहरु
१	पशुको रुप/चाल	राम्रो, सतर्क, फूर्तिलो	भुसिलो, फूर्तिलो नभएको
२	टाउको	उठेको वा ठाडो हुन्छ	भुकेको हुन्छ
३	आँखा	पुरा खुलेको, चम्किला	आधा खुलेको, कचेरा लागेको, कोपहरु बढी रातो
४	नाक/मुख	सामान्य	न्याल/सिंगान बगेको
५	पशुलाई बोलाउँदाको प्रतिक्रिया	छिटो प्रतिक्रिया दिन्छ	ढिलो गरी टेर्छ
६	गोबरको कडापन	सामान्य	बढी कडा वा पातलो, गन्हाउने, रगत मिसिएको
७	छाला	नरम/सामान्य	खस्रो, रौ ठाडो भएको
८	कान	ठाडो/ सामान्य	लत्रेको, कानबाट पीप बगेको
९	थुतुनो	ओसिलो	सुख्खा
१०	दानापानीमा रुचि	सामान्य	कम खाने/खदैनखाने

११	नाडीको गति	सामान्य (४०-६० प्रति मिनेट)	बढ्ने वा घट्ने
१२	शवासप्रशवास	सामान्य (२०-२८ प्रति मिनेट)	शवास फेर्न अफ्यारो गर्ने/खोक्ने, गति बढ्ने वा घट्ने
१३	शरिरको तापक्रम	सामान्य (१०२ फरेनहाइट)	प्रायः बढ्ने
१४	उग्राउने (पाहुर फिक्ने)	पाहुर फिक्छ	पाहुर फिक्दैन

२१.१ गाई-भैसी

१. गाईका जातहरू

क) नेपालमा पाइने स्थानीय जातका गाईहरू

गाईका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरू
१. अछामी गाई	यस गाईको उत्पत्ति अछाम जिल्लामा भएको भएता पनि बझाङ्ग, बाजुरा र डोटीमा समेत पाईन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> संसारको सबैभन्दा सानो मानिएको यस गाईलाई नौमुट्टे गाई पनि भनिन्छ । यसको रंग कालो देखि सेतो, खैरो, खरानी, टाटेपाटे आदि हुन्छ । शारिरीक तौल १२० देखि १५० के.जी. सम्म भएको यस गाईले दानापानी कम खाने र रोग कम लाग्ने हुन्छ । दैनिक दूध उत्पादन १.५-२ लिटर र बहिमा ४ लिटर सम्म दुध दिएको पाईन्छ ।
२. लुलु गाई	यस गाईको उत्पत्ति स्थान मुस्ताङ्ग भएता पनि डोल्पा र मनाङ्गमा समेत पाइन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> जुरा नभएको, उच्च हिमाली भेगका सुख्खा चिसोमा पनि हुर्कन सक्ने, होचो कद, लामो पुच्छर, छोटो खुट्टा, वाक्ला रौ हुन्छ । वयस्क भालेको शारिरीक तौल १५० देखि २२५ के.जी सम्म हुन्छ भने माउँको १२० देखि १६० के.जी. हुन्छ । यसले सरदर दूध उत्पादन १.६ लिटर हुन्छ ।
३. खैला गाई	यस गाईको उत्पत्तिसुदूर पश्चिमान्चल क्षेत्रमा भएको पाईन्छ ।	<ul style="list-style-type: none"> रिसालु स्वभाव, शरिर बलियो, जोत्नको लागि उपयुक्त अन्य स्थानिय जातका गाईहरू भन्दा ठुलो शरिर हुने दैनिक दूध उत्पादन सरदर २.५ लिटर दिन्छ ।
४. याक/नाक		<ul style="list-style-type: none"> समुद्र सतहभन्दा ३००० देखि ४५०० मिटर उचाई सम्म सजिलै हुर्कन सक्ने यसको भालेलाई याक र पोथिलाई नाक भनेर चिनिन्छ । यसको रौ लामा, सिङ्ग तिखो, लामो र बलियो, अत्यधिक चिसो सहन सक्ने क्षमता भएको, शारिरीक तौल औषत १९३ के.जि. र दैनिक दूध उत्पादन २

कृषि डायरी २०७१

		देखि ३ लिटर हुन्छ
५. चौरी गाई		<ul style="list-style-type: none"> नाक र स्थानीय जातको वहरको कसबाट जन्मेको डिम्जो चौरी र याक र स्थानीय गाईको कसबाट जन्मेको लाई उराङ्ग चौरी भनिन्छ । शारिरीक तौल २२० के.जी., दैनिक ४ लिटर दुध दिन्छ ।

(ख) नेपालमा पाईने उन्नत जातका गाईहरु :

गाईका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरु
१. जर्सि गाई:	यसको उत्पत्ति बेलायतको जर्सि टापुमा भएको हो ।	<ul style="list-style-type: none"> यो करिव त्रिभुजाकार, रंग प्रायः रातो, खैरो वा कालो, डडाल्नु सिधा, फाँचो र थुन ठुला, टाउको विचमा खोप्रो परे जस्तो, अनुहार छोटो र यसको भाले रिसालु हुन्छ । साढेको शारिरीक तौल ६७५ के.जि. र माउको तौल ४५० के.जि. हुन्छ । प्रति वेत प्रति जनावर दूध उत्पादन ५००० देखि ६००० लिटर सम्म हुन्छ ।
२. हॉलस्टीन फ्रिजियन	यसको उत्पत्ति नेदरल्याण्डको फ्रिजल्याण्डमा भएको हो ।	<ul style="list-style-type: none"> यो गाई संसारकै सबभन्दा बढी दुध दिने, सेतो, कालो, टाटेपाटे, ढाड अलि कुरेको, लामो र साँधुरो मुख, गाई सान्त स्वभावको र साँढे हिंस्रक स्वभावको हुन्छ । साढेको शारिरीक तौल १००० के.जी र माउ ६७५ के.जी. सम्म हुन्छ । दुध उत्पादन प्रति वेत ६५०० देखि ९००० लिटरसम्म भएतापनि ११००० लिटर भन्दा बढी दिएको पनि पाईन्छ ।
३. ब्राउन स्वीस गाई	यसको उत्पत्ति स्वीजरल्याण्डमा भएको हो ।	<ul style="list-style-type: none"> यो गाई खैरो वा कालो रंगको, सुस्त र सोभो हुन्छ । प्रतिकूल मौसम खप्न सक्ने, डाँडाकाँडामा पनि पाल्न सकिने, गर्मिमा पनि पाल्न सकिने, शारिरीक तौल साँढेको ९०० के.जी. र माउको ६२५ के.जी. सम्म हुन्छ । औसत दुध उत्पादन प्रतिवेत ५५०० लिटरसम्म पाईन्छ । पशु विकास फार्म, जिरी दोलखामा यो जातको गाई पालन गरिएको छ ।
४. साहिवाल गाई	यसको उत्पत्ति पाकिस्तानको मन्टगोमेरीमा भएको हो ।	<ul style="list-style-type: none"> चाकलो निधार, छोटो खुट्टा, छोटो सिङ पछाडी फर्केका, निकै ठुलो र लगभग एकतर्फ ढल्केको जुरो तथा माल भएको हुन्छ । यसको रंग रातो र हल्का खैरो हुन्छ । यो एशियाको राम्रो दुधालु गाई हो । साँढेको तौल ५०० के.जी र माउको तौल ३४० के.जी. हुन्छ । प्रतिवेत दुध उत्पादन १३५० लिटर हुन्छ ।
५. रेड सिन्धी	यसको उत्पत्ति	<ul style="list-style-type: none"> यसको रंग रातो कालो, बोधो सिङ्ग भएको धेरै ठुलो जुरो तथा

	पाकिस्तानको सिन्धु प्रान्तमा भएको हो	माल भएको, दडिलो शरिर निकै शान्त प्रकृतिको, फाँचो ठुलो र तल भरिएको हुन्छ । ● साढेको शारिरीक तौल ४५० के.जी. र माउको ३०० के.जी. सम्मको हुन्छ । ● औसत दूध उत्पादन प्रतिवेत १५०० देखि २२०० लिटर हुन्छ ।
६. हरियाणा गाई	यसको उत्पत्ति भारतको हरियाणामा भएको हो ।	● यसको रंग सेतो, कसिलो र अग्लो शरिर हुन्छ । यसको साढे जोत्न र गाडा तान्न उपयुक्त हुन्छ । वयस्क गाईको तौल ५५० के.जी. हुन्छ । ● प्रतिवेत औषत दूध उत्पादन १२०० लिटर हुन्छ ।

२. भैंसीका जातहरु:

(क) नेपालमा पाईने स्थानीय जातका भैंसीहरु

भैंसीका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरु
(१) लिमे भैंसी	यसको उत्पत्ति पश्चिमान्चल क्षेत्रको कास्की, स्याङ्गजा, पर्वत, वाग्लुङ्ग तनहुँ र लम्जुङ्गमा भएको हो ।	● स्थानीय भैंसी मध्ये सबैभन्दा सानो जातको भैंसी हो । यसको सिङ्ग धाँटीतिर घुमेको हंसिया आकारको हुन्छ । ● भैंसीको शारिरीक तौल औषत ३१० देखि ३१५ के.जी र यसको प्रतिवेत दूध उत्पादन १०४८ लिटर हुन्छ । ● यो भैंसीको संख्या घट्दो क्रममा भएकोले संरक्षणको लागि ध्यान पुर्‍याउन आवश्यक छ ।
(२) पाकोटे भैंसी	यो जातको भैंसी मध्य पहाड देखि उच्च पहाडमा पाइन्छ ।	● यसको रंग कालो हुन्छ । तर कहिकहीं खैरो र हल्का खैरो रंगमा पाइन्छ । अनुहार लाम्चो, टाउको चेप्टो, सिङ्ग तरवार आकारको र शारिरीरको पछाडी भागतिर फर्केको हुन्छ । ● दूध उत्पादन प्रतिवेत १००० लिटर हुन्छ ।
(३) गड्डी भैंसी:	यसको उत्पत्ति सुदूर पश्चिमान्चलको पहाडी भेगमा भएको हो ।	● यसको रंग कालो र निधारमा सेतो थोप्ला तारो भएको कहिकतै खैरा र फिक्का रंगको हुन्छ । लामो अनुहार फराकिलो निधार र टाउको, सिङ्ग लामो अर्ध घुमाउरो, पूर्ण विकसित फाँचो, दूधका नसा स्पष्ट देखिने हुन्छ । ● औषत शारिरीक तौल ४५२ के.जी. र दूध उत्पादन दैनिक ३.५ लिटर पाइन्छ । ● यसको संख्या घट्दो अवस्थामा रहेकोले संरक्षणमा ध्यान दिन आवश्यक छ ।

(ख) नेपालमा पाईने उन्नत जातहरू भैंसीहरू

भैंसीका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरू
१. मुर्दा भैंसी	यसको उत्पत्ति भारतको हरियाणामा भएको हो ।	यो निक्खर कालो शरिर, लामो घांटी, छोटो नजिकैबाट घुमेका कसिएको सिङ्ग, राम्रो विकसित भएको फाँचा लामो पुच्छर र पुच्छरको बीचमा सेतो फुको हुन्छ । यसको शारिरीक तौल ४५० देखि ५०० के.जी र प्रतिवेद औषत दुध उत्पादन १५००देखि २५०० लिटर हुन्छ ।

गाईभैंसीहरूमा लाग्ने प्रमुख रोगहरू

१. खोरेत (Foot and mouth disease)

कारण : विषाणु

लक्षणहरू

- यो रोग लाग्दा एकदम बढी ज्वरो (१०४-१०६ डिग्री फरेनहाइट) आउँछ ।
- विस्तारै घाँसपात नखाने, भोक्राउने हुन्छ ।
- मुख वरिपरि विशेषगरी गिजा र जिब्रोमा स-साना फोकाहरू आउँदछन् ।
- यस सँगसँगै खुट्टाको खुरको कापमा पनि फोकाहरू आउँछन् र पशु खुट्टा खोच्याएर हिड्छ र पछि लङ्गडो हुनसक्छ ।
- मुख वरिपरि घाउ आउने भएको कारण च्याल चुहाउँछ ।
- यस रोगले ठूला माउहरू भन्दा पाठापाठीलाई बढी असर पुऱ्याउँछ ।
- कहिलेकाहीँ खोरेल रोगका कारण थुनेलोको समस्या पनि देखिन्छ ।
- ब्याउने माउहरूमा गर्भ तुहिने समस्या देखिन सक्छ ।

उपचार:

- मुखको घाउलाई १ प्रतिशतको पोटास पानीले सफा गरिदिने वा फिटकिरी पानीले सफा गरिदिने ।
- खुरका घाउलाई पोटास पानीले धोएर हिमैक्स वा लोरेक्जेन मलहम लगाउनु पर्छ वा २ प्रतिशत निलोतुथोले घाउ सफा गर्न सकिन्छ ।
- ग। खुट्टाको घाउमा फिनेल प्रयोग गर्न पनि सकिन्छ ।
- घ। घाउहरूमा अनय जिवाणु प्रवेशगरी सक्रमण नगरुन भन्नको लागि पशुलाई एन्टीबायोटिक सुई लगाउन सकिन्छ ।

- ड) खोरेत देखिइरहने ठाउँमा रोकथामको लागि खोरत विरूद्ध खोप लगाउनुपर्दछ । ६ महिनाको उमेर पुगेपछि पहिलो पटक खोप लगाउने र प्रत्येक वर्ष दोहोर्‍याउने । बढी देखिने ठाउँमा ६-६ महिनाम दोहोर्‍याउने ।

२.भ्यागुते (Hemorrhagic Septicemia)

कारण: एकप्रकारको जिवाणु

लक्षणहरू

- उच्च ज्वरो आउने ।
- घाँटी वरिपरिको भाग तथा जिब्रो सुन्निने ।
- फिज काढ्ने ।
- सास फेर्ने गाढो भई घ्यार्र घ्यार्र आवाज निकाल्ने ।
- कहिलेकाही रगत मिसिएको छेर्ने ।

रोकथाम र उपचार

- वर्षायाम शुरू हुनु अगाडि प्रत्येक वर्ष पशुलाई खोप लगाउने ।
- रोगको लक्षण देखा परेको छ भने तुरुन्त प्राविधिकलाई देखाई उपचार गराउने ।

३.चरचरे (Black Quarter)

कारण: एकप्रकारको जिवाणु

लक्षणहरू

- उच्च ज्वरो आउने
- विशेषगरी फिलाको मासपेशी सुन्निने र दुख्ने ।
- छाम्दा शुरूमा तातो हुने र पछि चिसो हुने र दुखाई पनि कम हुने ।
- सुन्निएको ठाउँमा थिच्दा चरचर आवाज आउने ।

रोकथाम

- पानी पर्ने समय अगाडी नै गाई वस्तुलाई खोपाउने काम गर्नु पर्दछ । वि.क्यू. पोलीभ्यालेण्ट भ्याक्सिन गाई भैंसीमा ५ एम.एल. S/C छाला र पाडा बाच्छालाई ३ एम.एल. सोही तरीकाले दिनु पर्दछ । छ महिना नाघेको वस्तुलाई सुई दिनु पर्दछ । साथै यो सुई प्रत्येक साल दोहोर्‍याउनु पर्दछ ।
- गहिरो खाडल खनी यो रोगबाट मरेको पशुलाई पुरिदिनुपर्दछ ।

कृषि डायरी २०७१

- रोगी पशुलाई छुट्याएर राख्नु पर्दछ ।
- रोगी वस्तुले खाएको खाना पानी एवं घाँस निरोगी वस्तु भाउलाई नदिने तथा गोठलाई २% को फर्मालिन भोलले सफा गर्नुपर्दछ ।
- रोगको आशंका भएको चरन क्षेत्रमा बाच्छा/बाच्छी चराउनु हुँदैन ।

४. पट्के (Anthrax)

कारण: एकप्रकारको जिवाणु

लक्षणहरू:

- धेरैजसो कुनै लक्षण नदेखाई अचानक मर्ने ।
- ज्वरो आउने ।
- सास फेर्न गाह्रो हुने ।
- आँखा रातो हुने ।
- पेट ढाडिने ।
- मरेपछि नाक, मुख, मलद्वार आदिबाट नजम्ने रगत बगेको हुन्छ ।

रोकथाम

- धेरै रोग देखिने ठाउँमा पशु सेवा प्राविधिकको सिफारिसमा खोप लगाउने ।
- मरेका पशुलाई गहिरो खाडल खनेर गाड्ने । याद गरौ पट्केको शंका लागेको पशुलाई कहिल्यै पनि चिरफार गर्नुहुँदैन ।
- रोगी पशुलाई वथानबाट अलग्गै राख्ने ।
- रोगीको सम्पर्कमा आएको पशुलाई प्राविधिकको सल्लाहमा उपचार गराउने ।

५. थुनेलो (Mastitis)

कारण : यो धेरै कारणहरू हुन सक्छ जस्तै गोठ, पशु र दुहुने मानिसको सरसफाईको कमीले गर्दा विभिन्न, जिवाणुहरू, विषाणुहरू, दूसी, एक कोषिय परजीवी प्रोटोजोवा कल्चौडो वा शरीरभित्र प्रवेश गरेर ।

लक्षणहरू

- अचानक थुन र कल्चौडो सुत्तिने, कडा, रातो र छाम्दा दुख्ने हुन्छ ।
- दुध विग्रने, पातलो पानीजस्तो आउने, छोक्राहरू आउने र कहिलेकाही दूध पुरै नआउने हुन्छ ।

- ज्वरो आउने ।

रोकथाम:

- दूध दोईसकेपछि एन्टिसेप्टिक जस्तै पोभिडिन आयोडिन मिसाएको भोलमा थुनलाई केहिबेर ढुवाउने ।
- गोठ, पशु, दूध दुहुने मानिसको र भाँडोको सरसफाईमा विशेष ध्यान दिने ।
- शंका लागेमा जिल्ला पशु सेवा कार्यालयमा वा पशु रोग अन्वेषण प्रयोगशालामा दूध जाँचाउने ।
- थुनेलोको लक्षण देखिएमा कृषकले पहिला नविग्रेको थुनबाट दूध दुहुने, त्यसपछि मात्र विग्रेको थुनको दुहुने र विग्रेको थुनको दूधलाई खाडलमा अन्यत्र लसपस नगरी गाड्ने । विग्रेको थुनबाट पटक पटक दूध दुहेर फ्याक्ने ।
- अविलम्ब प्राविधिकलाई बोलाई उपचार गराउने । जथाभावी औषधीको प्रयोगले थुनेलो भन् जटिल बन्न सक्छ ।

प्रजननसँग सम्बन्धित समस्याहरू

६. बाँझोपन

कारणहरू

- व्यवस्थापनमा कमजोरी: समय मिलाएर राँगो साँढे नलगाउनु वा कृत्रिम गर्भाधनको उचित समय नपहिल्याउनु (कराएको ८ देखि १८ घण्टाभित्र लैजानुपर्दछ ।)
- पोषण तत्वको कमी: प्रशस्त हरियो घाँसपात नपाएमा ।
- खनिज तत्वको कमी : विशेष गरी क्याल्सियम, फस्फोरस, फलाम, कोबाल्ट, तामा सेलेनियम जस्ता खनिज बढी महत्वपूर्ण हुन्छ ।
- भिटामिनको कमी: विशेष गरी भिटामिन ए, डि र ई बढी महत्वपूर्ण हुन्छन् ।
- नाम्ले, जुकाको समस्या बढी हुनु ।
- संक्रमण रोगहरूको कारण : जस्तै ब्रुसेल्लोसिस, ट्राइकोमोनियसिस आदि ।
- प्रजनन अंगहरूमा खराबी वा संक्रमण ।
- वंशाणुगत कारणहरू ।

व्यवस्थापन

कारणपत्ता लगाई सोही अनुसार उपचार गराउनुपर्दछ ।

- बेला बेलामा गोबर जचाई नाम्ले, जुकाको औषधि खुवाउने ।
- प्रशस्त हरियो घाँसपातहरू खुलाउने ।
- अन्य अवस्थामा प्राविधिकसँग सल्लाह गरी आवश्यकता अनुसार उपचार गर्ने ।

७ साल अङ्कने समस्या

कारणहरू:

- शारीरिक कमजोरी
- संक्रामक रोगहरू जस्तै ब्रुसेल्लोसिस, भिब्रियोसिस आदि
- भिटामिन ई, सेलेनियम जस्ता खनिजको कमी
- पाठेघरको संक्रमण

व्यवस्थापन

- साल भर्न सहयोग पुऱ्याउन एकजापर जस्ता औषधिहरू शुरूको १०० मि.लि. र त्यसपछि विहान बेलुका ५० मि.लि. २-३ दिनसम्म दिन सकिन्छ ।
- व्यापछि खस्रो खालका घाँसहरू र अग्निसोजस्ता घाँसहरू खुवाउँदा साल भर्न सहयोग पुग्छ ।
- त्यति गर्दा पनि नभरेमा प्राविधिकलाई बोलाई साल भिक्न लगाउने । यदि पशुलाई ज्वरो आएको छ भने पहिला ज्वरोको उपचार गरेपछि मात्र साल भिक्नु वेश हुन्छ ।

८ भंडार फर्कने समस्या

कारणहरू

- ईस्ट्रोजन तत्व बढी भएको घाँसपात खुवाएमा वा ठूसी परेको दानाहरू खुवाएमा ।
- पाठेघरमा असजिलो भई पशु बढी कनेमा ।
- पशुको पछाडितिरको भाग बढी ओरालो भएमा सहयोगीको रूपमा काम गर्न सक्छ ।
- क्याल्सियम, फोस्फोरसको कमी भएमा वा सन्तुलन विग्रेमा ।

व्यवस्थापन

- तुरुन्त प्राविधिकलाई बोलाई उपचार गर्नुपर्दछ । प्राविधिक नआईन्जेल बाहिर निस्केको भागलाई सफा तथा चिसो राखी राख्नको लागि थोरै पोटास मिसाएको पानी बेला बेलामा छर्किरहने र बाहिर टाँसिएको फोहोर सफा गरी सफा चिसो कपडाले बेर्ने ।

- यदि धेरै नै भाग बाहिर आएको छ भने फोहोर नलागोस् र संक्रमण नहोस् भन्नाका लागि तल सफा प्लाष्टिक ओछ्याउने र पोटास मिसाएको पानी बेला बेलामा छर्किरहने ।
- प्राविधिकले पाठेघरको बाहिर आएको भागलाई विस्तारै पुनः पहिलाकै स्थानमै फर्काईदिन्छन् ।
- अन्य व्यवस्थापन प्राविधिकको सल्लाह अनुसार गर्ने ।

९ बाच्छा बाच्छी अड्कने वा व्याउन नसक्ने समस्या

कारणहरू

- बाच्छा बाच्छी ठूलो भएमा ।
- बाच्छा बाच्छीको पाठेघरभित्रको बसाई (पोजिसन) नमिलेमा ।
- शारीरिक कमजोरीको कारण
- पाठेघरको मुख पूर्ण रूपमा नखुलेमा ।
- उमेर नपुग्दै पशु गर्भिणी भएमा ।
- बाच्छा बाच्छी भित्रै मरेमा ।
- संक्रामक रोगहरू जस्तै ब्रुसेल्लोसिस आदिको कारण ।
- विभिन्न हार्मोनहरूको कमी तथा असन्तुलन
- पाठेघर बटारिएमा
- बाँधेर पालिएका पशुहरूमा पनि यस्तो समस्या आउन सक्छ ।
- वंशाणुगत कारणहरू

व्यवस्थापन

- व्याउन खोजेको ५-६ घण्टा भित्र व्याउन नसकेमा तुरुन्त प्राविधिकलाई बोलाईहाल्नु पर्दछ ।
- प्राविधिकले पाठेघरभित्र हात हालेर अवस्था पत्ता लगाई आवश्यकता अनुसार उपचार गर्दछन् ।

१० गर्भ तुहिने समस्या

कारणहरू

- संक्रामक रोगहरूको संक्रमण
- सन्तुलित आहाराको कमी
- विषालु घाँसपात, ढूसीजन्य दाना आदि ।

कृषि डायरी २०७१

- चोटपटकको कारण
- अदक्ष प्राविधिकले गर्भ जाँच्दा पनि कहिलेकाही गर्भ तुहिन सक्छ ।
- उच्च ज्वरो
- गर्भावस्थामा गलत औषधि खुवाउँदा ।

व्यवस्थापन

- गर्भिणी पशुलाई औषधि खुवाउनु पर्दा दक्ष प्राविधिकको सिफारिसमा मात्र खुवाउने
- कारण पत्ता लगाई व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।
- तुहिएको बाच्छा बाच्छी, साल तथा सम्पर्कमा आएका अन्य सोत्तरहरूलाई राम्रोसँग खाडलमा गाड्नु पर्दछ र माउलाई उपचार गर्नुपर्दछ ।

गाईभैसीलाई महत्वपूर्ण मानिएका खोप लगाउने बारे तालिका

क्र. सं.	खोपको नाम	रोगको नाम	उमेर	खोपको मात्रा र खोप दिने ठाँउ	खोपको थप मात्रा (बुस्टर)	नियमित खोप दिने समय	खोप दिने सिजन
१	एफ.एम.डी भ्याक्सिन (हेक्टस)	खोरेत	३-८ हप्ता	१० मि.लि. छालामुनि	३ महिनापछि	प्रत्येक ६ महिनामा	भाद्र मसान्त र फागुन मसान्त
	रक्षा एफ.एम.डी	खोरेत	४ महिना	३ मि.लि. छालामुनि	१ महिनापछि		
२	एच.एस.ब्रोथ भ्याक्सिन	भ्यागुते	सबै उमेर	५ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात शुरु हुनु भन्दा अघि
	एच.एस.आयल एड्जुभेन्ट	भ्यागुते	सबै उमेर	३ मि.लि. छालामुनि	३ महिनापछि	वार्षिक	
३	पोलिभ्यालेन्ट वि. क्यु भ्याक्सिन	चरचरे	सबै उमेर	५ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात शुरु हुनु भन्दा अघि
४	एच.एस. र वि. भ्याक्सिन	भ्यागुते र चरचरे	सबै उमेर	१ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात शुरु हुनु भन्दा अघि
५	एन्थ्राक्स स्पायर भ्याक्सिन	पटके रोग	सबै उमेर	१ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात शुरु हुनु भन्दा अघि
६	टिस्यु कल्चर भ्याक्सिन	गौगोटी	सबै उमेर	१ मि.लि. छालामुनि	-	३-३ वर्षमा	जाडो समयमा
७	टेट-भ्याक	धनुष्टंका र	सबै उमेर	२ मि.लि. छालामुनि	४ हप्तापछि	वार्षिक	कुनै पनि समयमा

११.२ कुखुराका प्रमुख रोगहरू

रानीखेत रोग (New castle disease)

लक्षण

- रानीखेत रोगले श्वास प्रणाली र स्नायु प्रणाली प्रभावित भई कुखुराले सास फेर्न कठिनाई महसुस गर्दछ ।
- चुच्चो र नाकबाट पानी जस्तो बाक्लो पदार्थ निस्कन्छ ।
- कुखुरा टाउको झुटकाउने र घाटी तान्ने गर्दछ ।
- एकै ठाउँमा फनफन घुम्ने पछाडि हिड्ने पखेटा र खुट्टाको पक्षघात हुने घाटी बटार्ने हुन्छ ।
- फुल पार्न कम हुन्छ ।
- हरियो रंगको निकै गन्हाउने छेर्दछ ।
- सिर र लोती पहेलो हुने र पछि नीलो रंगमा बदलिने गर्दछ ।

रोकथामका उपायहरू:

- कुखुरा पालिने खोर वरिपरि सफा गर्नु पर्दछ ।
- तालिका अनुसार खोप लगाउनु पर्दछ ।
- बाहिरी कुखुरा र अरू चराहरू कुखुरा पालन क्षेत्र भित्र आउन दिनुहुँदैन ।
- रोगबाट मरेकालाई पनि पुर्न पर्दछ ।
- भाँडा उपकरण इत्यादि सामान संक्रमणमुक्त राख्नु पर्दछ ।
- चल्लहरूलाई पहिलो हप्ताभित्रै एफ स्ट्रोन भ्याक्सिन लगाइदिनुपर्दछ र चल्लको उमेर ८ देखि १० हप्ता पुग्दा आरटुबि (R2B) खोप लगाउनुपर्दछ ।

कक्सिडियोसिस (Coccidiosis)

लक्षणहरू:

- बाह्य लक्षणहरूमा धेरै जसो प्वाँख खस्रो हुने, रगतको कमी हुने ।
- दिशामा रगत छेर्ने हुन्छ ।
- सीकल कक्सिडियोसिसमा मृत्युदर ५० प्रतिशत सम्म हुन्छ ।
- आन्द्रामा हुने कक्सिडियोसिसमा शरीर पहेलो हुने भै छेर्ने हुन्छ ।
- यसमा रगत मिसिएको हुन सक्छ र मृत्यु दर भने ८ देखि १० प्रतिशत सम्म हुन्छ ।

कृषि डायरी २०७१

रोकथाम र नियन्त्रण

- चिस्यान भएको खोर, सोत्तर र दाना यसका लागि उपयुक्त वातावरण हुने हुँदा बस्ने ठाउँ र दाना सुख्खा हुनु पर्दछ । खास गरेर वर्षातको मौसममा विशेष ध्यान दिनु पर्दछ, जुन बेला वातावरण चिस्यान बढी हुन्छ र तापक्रम पनि कक्सीडियाको विकासको लागि अनुकूल हुन्छ ।
- यदि सोत्तरमा चिस्यान छ भने ५ देखि ७ किलो ग्राम चून प्रति १०० वर्गफिटको क्षेत्रमा छर्नु पर्दछ । यसले चिस्यान कम गरी ताप उत्पन्न गर्दछ, जसले यी प्रोटोजोआ मर्दछन् ।

गम्बोरो रोग (Gumboro/Infectious bursal disease)

लक्षणहरू

- रोग लागे पछि, शुरूमा विस्तारै भोक्राउँदै जाने ।
- प्वाँख गुजमुजिएर बस्ने जस्ता लक्षण देखा पर्दछन् ।
- टाउको र घाँटी कपकपाउने भै पछि सम्पूर्ण शरीरनै काम्न थाल्छ ।
- यसका साथै ज्वरो आउने, आँखाबाट पानी बग्ने हुन्छ ।
- यस्तो अवस्थामा घाँटी तन्काउने र टाउको केही तल झुकाएर बस्छ ।
- पहेँलो रंगको छेर्ने भै मलद्वार वरिपरि सुली टाँसिएको देख्न सकिन्छ ।
- पुरानो रोगमा विस्तारै भोक्राउने र दुब्लाउने जाने हुन्छ ।

रोकथाम र नियन्त्रण

- सर सफाईको विशेष व्यवस्थापन हुनु पर्दछ ।
- कुखुरालाई गम्बोरो रोग विरुद्ध भ्याक्सीन लगाउनु पर्दछ ।
- दाना पानी दिने भाँडा कुँडालाई किटाणु रहित बनाउनु पर्दछ ।

कोलीबेसिलोसिस

- यो रोग जुनसुकै उमेरका कुखुराहरूमा देखिन सक्छ ।
- यो रोग व्यवस्थापनमा कमीको कारणले हुने भएकोले व्यवस्थापनमा सुधार गर्नुपर्छ ।

लक्षणहरू:

- दाना खान कम गर्ने र कहिलेकाही श्वास फेर्ने कठिनाई हुने ।
- उदासिन हुने, सिउर फिक्का हुने ।
- हरियो वा सेतो पातलो सुली छेर्ने ।
- मलद्वारको वरिपरी सुली लतपतिने ।

उपचार

- प्राविधिकको सिफारिसमा एण्टिबायोटिक्स औषधीहरू खुवाउने ।

कुखुराको सिफारिस खोप तालिका

१. ब्रोईलर कुखुराको खोप तालिका

उमेर	खोपको नाम	खोप लगाउने तरिका
१ दिन	मेरेक्स/रानीखेत एफ १	नाक, आँखामा
१४ दिनमा	गम्बोरो इन्टरमिडिएट (जीवित)	नाक, आँखामा
२१ दिनमा	रानीखेत एफ १ वा लासोटा	नाक, आँखामा, पानीमा
२८ दिनमा	गम्बोरो इन्टरमिडिएट (जीवित)	नाक, आँखामा, पानीमा

- यदि ब्रोईलरको प्यारेण्ट स्टकलाई १ दिनको उमेरमा रेस्पिन भ्याक्सिन (मेरेक्स विरूद्ध) लगाईएको छ र पुनः रेस्पिन भ्याक्सिनले नै बुस्टर गरिएको छ भने त्यस्ता फार्मबाट उत्पादिन चल्लाहरूलाई एच.भि.टी. भ्याक्सिन दिनु पर्दछ ।
- यदि ब्रोईलरको प्यारेण्ट स्टकलाई १ दिनको उमेरमा रेस्पिन भ्याक्सिन (मेरेक्स विरूद्ध) लगाईएको छ र बुस्टर भ्याक्सिन एच.भि.टी. दिईएको भने त्यस्ता फार्मबाट उत्पादित चल्लाहरूलाई रेस्पिन भ्याक्सिन दिनुपर्दछ ।

२. लेयर्स कमर्सियल कुखुराको खोप तालिका

उमेर	रोग	भ्याक्सिनको किसिम	भ्याक्सिनेसन तरिका
१ दिन	मेरेक्स	सि.भि. १९८८ वा -१ एस वि-१	छालामा
५-७ दिन	रानीखेत	एफ -१ लासोटा	१ थोपा आँखामा

कृषि डायरी २०७१

८-१२ दिन	गम्बोरो	ईण्टरमिडिएट	१ थोपा आँखामा
१८-२० दिन	मरेक्स	एच.भि.टी. फ्रिज हाइड्रेड	छालामा
२४-२६ दिन	गम्बोरो	ईण्टरमिडिएट	पानीमा
२८-३० दिन	आई.वि. रानीखेत	आई.वि. लासोटा	पानीमा
४२ दिन	फाउल पक्स	फाउल पक्स	पखेटामा
४९-५० दिन	रानीखेत आई.वि.	लासोटा आई.वि.	पानीमा
८-१० हप्ता	रानीखेत आई.वि.	आर. १ वि.	मासुमा
१२-१४ हप्ता	फाउल पक्स	फाउल पक्स	पखेटा (विङ्ग वेभ)
१५ हप्ता	आई.वि.	आई.वि.एच. १२०	पानीमा
१६ हप्ता	रानीखेत	लासोटा / एफ १	पानीमा

उपरोक्त तालिका बमोजिम भ्याक्सिनेसन गरिसके पश्चात अधिकतम उत्पादन अवस्थामा कुखुरा आईसकेपछि प्रत्येक २-२ महिनामा आई.वि. र लासोटा भ्याक्सिन दिदै जानुपर्दछ ।

२१.३ बाखाको जातहरू

स्थानीय जातका बाखाहरू

नेपालमा मुख्यतया चार जातका स्थानीय बाखाहरू पाल्ने गरेको पाईन्छ । यी स्थानीय जातका बाखाहरू यस प्रकार छन् ।

क) तराई बाखा

नेपालका तराई क्षेत्रतिर पाईने जातको बाखालाई तराई बाखा भनिन्छ । यो शुद्ध जातको बाखा नभएर भारतीय जातको बाखा जमुनापारीको गुणहरू जस्तै: माथि उठेका नाक, भुण्डिएको लामो कान भएकोले यसलाई जमुनापारीको खच्चड पनि भनिन्छ, यद्यपी यसबारे अध्ययन अनुसन्धान हुनु जरुरी देखिन्छ । यो बाखा मझौला आकारको र विभिन्न रङ्गको भएतापनि प्राय खैरो शरिरमा सेतो धर्सो रहेको हुन्छ । यो बाखा दूध तथा मासु दुवैको लागि उपयुक्त मानिन्छ । यसको शारिरीक तौल करिव १८ देखि ३५ किलोग्रामसम्म हुन्छ । सालाखाला १५ महिनाको उमेरमा पहिलो पटक व्याउने र खरी तथा तराई बाखाको प्रजनन क्षमतामा धेरै समानताहरू पाईन्छन् ।

ख) खरी/औले बाखा

मध्यपहाडी प्रदेशमा पाईने बाखालाई पहाडी वा खरी बाखा भन्ने गरिन्छ । विभिन्न सात रङ्गका खरी बाखाहरूमा कालो तथा खैरो रङ्गका बाखाहरू तुलानात्मक रुपमा धेरै पाईन्छन् । प्रायः खरी बाखाहरूमा मध्यम आकारका पछाडी वा माथितिर फर्केका सिङ्ग

हुन्छन् । थोरै बाखाहरू मुडुले पनि पाईएका छन् । खरी बाखाको शारिरीक तौल १५ देखि २५ किलोग्रामसम्म हुन्छ भने बोकाको शारिरीक तौल २५ देखि ३५ किलोग्रामसम्म हुन्छ । यो जातको बाखा सालाखाला १६ महिनाको उमेरमा पहिलो पटक ब्याउने, साधारण अवस्थामा २ वर्षमा ३ पटक ब्याउने र प्रति बेत २ वा २ भन्दा बढी पाठापाठी हुर्काउन सक्ने क्षमता भएको हुनाले नेपालको अधिकांश भू-भागमा यो बाखा लोकप्रिय भएको पाईन्छ ।

ग) सिन्हाल

उच्च पहाडी क्षेत्रमा पाईने यो जातको बाखा बरुवाल वा भ्याङ्गलुङ जातको भेडाको बथानमा चर्न रुचाउने हुन्छ । सिन्हाल जातको बाखा अन्य नेपाली बाखाहरूमध्ये सबैभन्दा ठूलो शरीर भएको बाखा हो । यसको छोटो टाउको, सिधा नाक, चिसो सहन सक्ने क्षमता भएको र यसबाट केही मात्रामा पश्मिना समेत उत्पादन गर्न सकिन्छ । वयस्क बाखाको शारिरीक तौल ३० देखि ३५ किलोग्राम सम्म हुन्छ । सिन्हाल बाखाहरू करीब २ वर्षको उमेरमा पहिलो पटक ब्याउने, साधारणतया वर्षमा एकपटक ब्याउने र एउटै पाठा वा पाठी मात्र पाउने गर्दछ ।

घ) च्याङ्ग्रा

च्याङ्ग्रा हिमालय पर्वत श्रृंखलाको पछाडिपट्टि सुख्खा, बढी हावा लाग्ने, चिसो र अर्धभूमि जस्तो ठाउँमा पाईन्छ । च्याङ्ग्राले त्यस क्षेत्रमा पाईने ताल्ला भन्ने भारमा पलाएको पात, फूल, जरा र घाँसहरू खाएर जीवन निर्वाह गर्दछन् । च्याङ्ग्रा पश्मिना र नरम खालको न्यानो भुवा उत्पादनको लागि प्रसिद्ध छ । च्याङ्ग्राको शरीर बाक्लो लामो रौले ढाकेको हुन्छ । रौंको भित्री भागमा मसिना पश्मिना रहेको हुन्छ । यसको सानो तर लामो टाउको, सिधा नाक, साँघुरो थुतुनो र कसिलो शरीर तथा बटारिएको सिङ्ग हुन्छ । यिनीहरू अन्दाजी दुई वर्षको उमेरमा पहिलो पटक ब्याउने, वर्षमा एकपटक ब्याउने र अधिकांशले एक पटकमा एउटा मात्र पाठापाठी पाउने गर्दछन् । वयस्क च्याङ्ग्राबाट वर्षमा ५० देखि २०० ग्राम सम्म पश्मिना उत्पादन हुने गर्दछ । वयस्क च्याङ्ग्राको तौल २५ देखि ३० किलोग्रामसम्म हुन्छ । यसको आफ्नो शारिरीक तौलको ३० प्रतिशत बराबर वजनको भारी बोक्न सक्ने क्षमता हुन्छ ।

नेपालमा पालिने विदेशी जातका बाखाहरू

(क) जमुनापारी

जमुनापारी बाखाको रङ्ग एकनासको हुँदैन तर साधारणतया सेतो रङ्ग भएका बाखाहरूमा कहिँकहिँ गाढा रङ्गको चिन्हहरू हुने गर्दछ । यो जातको बाखाको जिउ ठूलो तथा अग्लो, लामो खुट्टा, नाकको बीच भाग उठेको (सुगानाके) र भुण्डिएको लामो

कृषि डायरी २०७१

कानहरू प्रमुख विशेषताहरू हुन् । जमुनापारी बाखाको पहिलो पल्ट व्याउने उमेर तथा व्याउने अन्तर क्रमशः औषत ७७० दिन तथा ४२८ दिन उल्लेख भएको पाईन्छ ।

(ख) बारबरी

यसको कान छोटो तथा ठाडो, शरिर सानो, रङ्ग रातो र सेतो रङ्गको टाटेपाटे किसिमको हुन्छ । भट्ट हेर्दा मृग जस्तो देखिने बारबरी जातको बाखा चर्न त्यति मन पराउँदैन । खोरभित्रै पालिने जात भएकोले यो जातको बाखा खासगरी शहरी वा शहरको वरिपरीको क्षेत्रमा पालिन्छन् । यो जातको बाखाको सरदर शारिरीक तौल बाखीको २७ देखि ३६ र खसि बोकाको ३२ देखि ४१ किलोग्रामसम्म हुने गरेको पाइन्छ । पहिलो पल्ट व्याउने औषत उमेर तथा दुई बेत बीचको अन्तर क्रमशः ५८८ दिन तथा २७४ दिन पाईएको छ ।

(ग) सानन्

दूध उत्पादनको लागि विश्व प्रशिद्ध सानन जातको बाखाको जन्मस्थान स्वीजरल्याण्डको सानन उपत्यका हो । यो जातको बाखा सेतो किम रङ्गको हुन्छ । यसको अनुहार सीधा वा अलि थेप्चिएको र कानहरू ठाडो तथा अगाडीतिर तेर्सिएको हुन्छ । विकसित फाँचो भएकोले यसले प्रतिदिन २ देखि ४ के.जी. सम्म दूध दिन्छ । साधारणतया यो जातको बाखाको सिङ्ग हुँदैन । बोकाको शारिरीक तौल औषतमा ९५ किलोग्राम र बाखीको ६५ किलोग्रामसम्मको हुने गरेको छ ।

(घ) विटल (Bettle)

यो बाखा हेर्दा जमुनापारीसँग मिल्दोजुल्दो हुन्छ । यो बाखामा सामान्यतया कालो र खैरो रङ्गमा बढी पाइने, नाक उठेको, कान चौडा लामो र घुम्रिएको, चौडा मझौला शरिर जस्ता चारित्रिक विशेषताहरू भएको पाईन्छ । यस जातको बाखाको औषत तौल वयस्क भालेको ५९ के.जी. र वयस्क पोथीको ३५ के.जी. हुन्छ । दुई वर्षमा पहिलो पल्ट व्याउने र दुई बेत बीचको अन्तर औषतमा एक वर्ष भएको पाईएको छ । सरदर दुई वर्षमा ३ पटक व्याउने र ५० प्रतिशत जुम्ल्याहा पाउने गर्दछ । नेपालको तराई र भावर क्षेत्रमा बँधुवा प्रणालीमा यसबाट राम्रो उत्पादन लिन सक्ने देखिन्छ ।

(ङ) बोयर बाखा (Boer Goat)

विगत केही वर्षदेखि नेपालमा अगुवा कृषकहरूले यो बाखा पालन गर्न थालेका छन् । नेपालको विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रमा यो बाखा पाल्न आवश्यक प्रविधि विकासका लागि नार्कले कृषि अनुसन्धान केन्द्र (बाखा) बन्दिपुरमा २०६५ सालदेखि विस्तृत अध्ययनको थालनी गरेको छ । यो बाखाको छिटो बढ्ने (८०-९० ग्राम प्रतिदिन) गर्दछ । दुई वर्षमा ३ पटक व्याउने र प्रतिबेत दुई पाठापाठी पाउने यस जातका विशेषताहरू हुन् । बाली जान सिजनको प्रभाव कम पर्ने भएकोले बोयर बाखाले बाह्रै महिना पाठापाठी जन्माउन सक्दछ ।

भेडाबाखाका प्रमुख रोगहरू

पी.पी.आर

लक्षणहरू

- १०६ देखि १०८ डिग्री फरेनहाइटसम्मको ज्वरो आउँछ ।
- घाँसपानी खाना छोड्छ र आँखा राता देखिन्छ ।
- गिजा र जिब्रोतिरबाट घाउ आउन शुरू गर्छ र विस्तारै मुखतिर र पनि फैलिन सक्छ ।
- छेरौटी लाग्छ ।
- आँखाबाट चिप्राहरू आउने र नाकबाट बाक्लो पहेँलो सिंगान बग्छ ।
- खोकिरहन्छ ।

रोकथाम

बाखालाई पी.पी. आर मुक्त राख्न खोप लगाउने । शुरूमा ३ महिनाको उमेर पुगेपछि पहिलो पल्ट खोप लगाउने र वर्षैपिच्छे दोहोर्‍याउने ।

मुआलो

रोगका लक्षणहरू

- यो रोग लाग्दा मुख वरिपरि घाउ आउँदछ र पछि पाप्रा बन्दछ ।
- मुखको चेपबाट प्रायः शुरू हुन यस्तो घाउ क्रमशः मुख वरिपरि, जिब्रोतिर, कान वरिपरि, खुट्टाको छालातिर अण्डकोण, कल्चौडा, सुत आदिको वरिपरि समेत यस्ता घाउहरू देखिन्छ ।
- मुख वरिपरि घाउ आउने हुँदा घाँसपानी खानमा समस्या आउँछ र पशुहरू क्रमशः दुब्लाउँदै जान्छ ।
- कहिलेकाँही ३-४ हप्तामा यो घाउ आफैँ निको भएर जान्छ ।

उपचार

यसको पनि खास उपचार छैन तर घाउ सफा गर्ने एन्टिसेप्टिक औषधि वा एन्टिबायोटिक्स औषधिको प्रयोग गर्ने ।

२१.४ पशुपंक्षीबाट मानिसमा सर्नसक्ने रोगहरू

रेबिज

लक्षणहरू

बौलाहा अवस्था: कुकुर आक्रमक खालको हुने, नजिकको पदार्थहरू टोक्ने, जोडले चपाए जस्तो गर्ने, कराई रहने, स्वरमा परिवर्तन हुने, चिथोर्ने, पुच्छर खुट्टामुनी राखेर हिड्ने, बाटोमा भेटाएका जति सबैलाई टोकदै भागदछ । जिब्रो बाहिर निकाल्ने र धेरै च्याल बगाईरहने हुन्छ ।

लाटो अवस्था: बौलाहा कुकुर लाटो, बोल्न नसक्ने हुन्छन्, कुकुरहरू एउटा कुनामा गएर लुकेर बस्छ । मुखबाट च्याल चुहाई राख्छ । खाना खान छोड्छ र बोलाउँदा पनि नसुन्ने र यस्तो भएको ४ देखि ५ दिन भित्र मर्दछ ।

गाई, भैँसी र अन्य जनावरहरूमा यो रोग लागिसकेपछि विस्तारै खाना बन्द भई छटपटाउने, विना कारण डुलिरहने, कराउने, उफ्रने, आँखा ठूलूला पारी कान ठाडो पारेर हेर्ने र सिङ्गले हिराउन खोज्छ । रोगले ग्रसित भइसकेपछि विस्तारै आवाज पनि भिन्न निस्कने हुन्छ । रोगले ज्यादै ग्रस्त पारिसकेपछि जनावरहरू भुईँमा लड्ने, मुखबाट च्याल प्रशस्त मात्रामा काढ्ने गर्दछ । अन्तमा, जनावर पक्षघात भएर मर्दछ ।

रोकथाम

घरपालुवा कुकुर बिरालो आदिलाई रेबिजविरुद्ध खोप लगाउनुपर्दछ । पहिलो पटक खोप लगाउँदा ३ महिनाको उमेर कटेपछि लगाउने र प्रत्येक वर्ष दोहोर्‍याउनु पर्दछ ।

वर्डफ्लु

वर्डफ्लु रोग ईन्फ्लुएन्जा ए नाम गरेको एकप्रकारको विषाणुको माध्यमबाट पंक्षीहरूमा लाग्ने संक्रमक रोग हो । यस रोगबाट विशेष गरी कुखुरा, बट्टाई, टर्की जस्ता पंक्षीहरू बढी सम्बेदनशील हुन्छन् भने हाँस, जंगली चराहरू रोगको लक्षण नदेखाई रोग वाहकको रूपमा देखा पर्न सक्छन् । चराहरूमा यो रोग सर्वप्रथम सन् १८७८ मा पहिचान भएको थियो ।

यो रोग पंक्षी तथा मानिसमा कसरी सर्दछ ?

यो रोग रोगी कुखुरा, संक्रमित सूली, उपकरणहरू, पानी, दाना आदिसँगको प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष सम्पर्कबाट पंक्षीहरूबीच सर्न सक्दछ । त्यसैगरी बसाई सर्नेर आउने जंगली चराहरू तथा जीवित पंक्षी तथा पंक्षीजन्य सामाग्रीहरूको अवैध कारोवारबाट समेत यो रोग सर्न सक्दछ ।

मानिसमा जिउँदो वा मरेको चराको प्रत्यक्ष सम्पर्कबाट यो रोग गर्न सक्दछ । यस रोगको विषाणु सुलीमा ४ डिग्री सेन्टीग्रेड तापक्रममा कम्तीमा ३० दिनसम्म बाँच्न सक्दछ । त्यसैगरी २२ डिग्री सेन्टीग्रेड तापक्रम भएको तालको पानीमा ४ दिनसम्म र ३० डिग्री सेन्टीग्रेड तापक्रम ३० दिनसम्म बाँच्न सक्दछ । तर ६० डिग्री सेन्टीग्रेड तापक्रममा ३० मिनेटमा र ७० डिग्री सेन्टीग्रेड तापक्रममा केही सेकेण्डमै विषाणु मर्ने हुँदा पकाएर खाएको मासु तथा अण्डाबाट यो रोग सर्ने कुनै सम्भावना हुँदैन ।

वर्डफ्लुका लक्षणहरू

कुखुरामा देखिने लक्षणहरू

असाध्यै तीक्ष्ण प्रकारको अवस्थामा रोगको कुनै लक्षण नदेखाई केही घण्टाभित्रमा शतप्रतिशतसम्म कुखुराहरूको मृत्यु हुनसक्छ । सामान्यतया धेरै कुखुराहरूको मृत्यु भएमा, श्वास प्रश्वास सम्बन्धी गम्भीर लक्षणहरू देखिएमा, टाउको, सिर र लोती निलो भएमा, खुट्टामा रक्तश्चावहरू देखिएमा, पक्षघात देखिएमा, पातलो छरेमा, अण्डा उत्पादन अचानक घटेमा, जलजले अण्डा पारेमा वर्डफ्लुको शंका गर्न सकिन्छ ।

यस रोगका कतिपय लक्षणहरू कुखुरामा देखिने अन्य श्वासप्रश्वास सम्बन्धी रोगहरू जस्तै रानीखेत, कुखुराको हैजा आदिसँग मिल्न जाने हुँदा धेरै संख्यामा कुखुराहरू बिरामी परेमा अनावश्यक शंका गर्नु भन्दा नजिकको पशु सेवा कार्यालयमा तुरुन्त खबर गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

मानिसमा देखिने लक्षणहरू

चिकित्सकहरूका अनुसार मानिसमा वर्डफ्लुको संक्रमण भएमा ज्वरो आउने, खोकी लाग्ने, घाँटी दुख्ने, जीउ दुख्ने जस्ता लक्षणहरू देखिन्छन् । केहीमा फोक्सोमा गम्भीर असर पर्न गई निमोनिया पनि हुनसक्छ । यस्तो अवस्थामा रोग घातक बन्न सक्छ ।

रोग रोकथामको लागि कृषक, नागरिक समाज तथा सर्वसाधारणको भूमिका

यस रोगको रोकथामको लागि कृषक तथा नागरिक समाज तथा सर्वसाधारणको भूमिका समेत महत्वपूर्ण हुन्छ ।

- कुखुरा खोरहरूमा जैविक सुरक्षाका उपायहरू कडाईका साथ अवलम्बन गर्ने ।
- कुखुरा फार्ममा काम गर्ने व्यक्तिहरूको व्यक्तिगत सरसफाईमा विशेष ध्यान पुऱ्याउने ।
- जिउँदो पंक्षीहरूसँग कम लसपस गर्ने ।
- मासु तथा अण्डा राम्रोसँग पकाएर खाने ।
- कहिकतै अवैध पंक्षी तथा पंक्षीजन्य पदार्थहरूको ओसारपसार भएको थाहा पाएमा सम्बन्धित निकायलाई जानकारी दिने ।
- पंक्षीहरूको असामान्य र ठूलो संख्यामा मृत्यु भएको थाहा पाएमा तुरुन्तै नजिकको पशु सेवाका निकाय वा कार्यालयहरूमा खबर गरिदिने ।
- मरेका पंक्षीहरू अलपत्र नफाली राम्रोसँग खाडल खनेर गाड्ने ।
- अनावश्यक हल्लाको पछाडि नलागी आधिकारिक निकायको सूचनामा विश्वास गर्ने ।

स्वाइन फिवर - सुँगुरको महामारी रोग

स्वाइन फिवर सुक्ष्म विषाणुका कारण बंगुर, सुँगुर जातिमा देखा पर्ने अति संक्रामक महामारी रोग हो । यो रोग नयाँ क्षेत्रमा महामारीको रूपमा फैलिने र मृत्यु दर बढी हुन्छ । तर रोग प्रकोप भइरहने क्षेत्रमा मृत्युदर कम भए पनि प्रजनन समस्या र स्नायु लक्षण देखिन सक्छ । यो रोग दूषित दानापानी र सरसामान आदिको माध्यमबाट रोगी बंगुरबाट स्वस्थ बंगुरमा पनि सर्ने गर्दछ । रोग लागेर निको भएका बंगुरले आजीवन रोगाणु बोकेर बस्ने भएकोले त्यस्ता बथान वा फार्मबाट पाठापाठी किनेर ल्याउँदा रोग सर्न सक्छ ।

रोग देखा परेको क्षेत्रमा सबै उमेरका बंगुर एकै पटक बिरामी भई धेरै हताहत भएमा र निम्न लक्षणहरू देखिएमा स्वाइन फिवर लागेको शंका गर्न सकिन्छ ।

- शुरुमा कडा ज्वरो आउने, भोक्र्याएर बस्ने, दानापानी नखाने र एकै ठाउँमा गुच्चमुच्च भएर बस्ने ।

- विरामी जनावरको काखी, काछी, कानको पछाडि, पेटको भागमा डाबरा जस्तो प्याजी र कहिलेकाहीँ निलो रङ्गको धब्बा देखिन्छ ।
- पहिला कब्जियत र पछि छेरौटी लाग्छ ।
- ब्याउने जनावरले तुहाउँछ । बराबर रोग प्रकोप भइरहेमा प्रजनन क्षमतामा ह्रास र कमजोर खालका ख्याउटे पाठापाठी जन्मिन्छन् ।
- विरामी जनावरले मुखबाट फिंज काढ्ने, मुर्छा पर्ने र पक्षघात जस्ता स्नायू लक्षण देखाउँदछ ।

रोकथाम

- विश्वासिलो, रोगमुक्त फार्मबाट पाठापाठी ल्याउने ।
- स्वाई फिवर भ्याक्सिन नियमित रुपमा लगाउने ।
- नियमित सरसफाईमा विशेष ध्यान दिने ।

पशुहरूको लागि केही घरेलु उपचारहरू

(स्रोत: एशिया महादेशमा प्रचलित पशु चिकित्सा)

१) अरूची

- क) १० ग्राम नून र १० ग्राम ज्वानो सँगै पिँध्ने र यसमा २० ग्राम खुदो मिसाएर पशुलाई दिनहुँ दुई पटक २-३ दिनसम्म खुवाउने ।
- ख) एक चौथाई लिटर मही दिनको दुई पटक २ दिनसम्म खुवाउने ।
- ग) ५०० मि.लि. इमिलीको रसमा १० ग्राम सुकेको हर्षो फूलको धूलो मिसाई बनाएको भोल २०० मि.लि. दिनको एक पटक केही दिनसम्म खुवाउने ।
- घ) आहारामा परिवर्तन गर्ने ।

२) ज्वरो आएमा

- क) १०० ग्राम खुदोमा १० ग्राम चिराइतो मिसाई बाक्लो लेदो बनाई पशुको जिब्रो तथा मुखको माथिल्लो भागमा दिनहुँ दुई पटक लगाउने ।
- ख) एक मुट्टी हरियो नीमको पातलाई १ लिटर पानीमा १५ मिनेटसम्म उमाली दिनको २ पटक गरेर खुवाउने ।

कृषि डायरी २०७१

- ग) एक मुट्ठी इमलीको पात र २५० ग्राम इमली फल आधा बाल्टी पानीमा १५ मिनेटसम्म उमाल्ने र पानीको सट्टामा खान दिने ।

३) रूघाखोकी

- क) दुई मुट्ठी हरियो इमलीको पातलाई १ लिटर पानीमा ५ मिनेटसम्म उमाल्ने र २०० मि.लि. को दरले दिनको ३ पटक ३ दिनसम्म खान दिने ।
- ख) ५ ग्राम सुकेको बेसारको टुक्रालाई धूलो पारी त्यसमा थोरै मात्रामा सख्खर मिसाई लेदो पारी दिनको १ पटक केही दिनसम्म दिने ।
- ग) फलेदोको ५०० ग्राम हरियो पातलाई पिनेर ३००-४०० मि.लि. पानीमा मिसाएर आधा आधा गरी बिहान, बेलुका गरेर ३ दिनसम्म दिने ।
- घ) ५-१० ग्राम सुकेको तुलसीको पातलाई धूलो पारी अलिकति सख्खरमा मिसाई लेदो पारी दिनको २-३ पटक ३ दिनसम्म खान दिने ।

४) पखाला लागेमा

- क) १ लिटर पानीमा १ चिया चम्चा नून र ४ चिया चम्चा चिनी घोलेर तयार पारेको भोल दिनको ३-४ पटक खुवाउने ।
- ख) चामलको माडमा १ ग्राम अदुवाको धूलो मिसाएर बिरामी पशुलाई दिनको २ पटक खुवाउने ।
- ग) एक मुट्ठी चियापत्तीलाई १ लिटर पानीमा उमाल्ने, यसलाई छानेर यसमा आधा मुट्ठी अदुवाको धूलो हाल्ने र यो दिनको ३-४ पटक गरेर बिरामी पशुलाई खुवाउने ।

५) पेट फुलेमा

- क) १०० मि.लि. जति तोरीको तेल एकैपटकमा खुवाईदिने ।
- ख) एक चम्चा लुगा धुने पाउडरलाई २०० मि.लि. जति पानीमा घोलेर खुवाई दिने । खाने सोडा पनि यसको लागि प्रयोग गर्न सकिन्छ ।
- ग) सामान्य किसिमबाट हावा भरिएको छ भने दुई वटा केराको पात टुक्रा पारेर दिनहुँ २-३ पटक २ दिनसम्म खुवाउने ।
- घ) पेट साँच्चै फुलेको छ भने सफा धारिलो चक्कुले पशुको बाँयापट्टिको भुँडीमा दुलो पारेर सो ठाउँमा कुनै नली राखिदिने ।

६) कब्जियत भएमा

- क) पशुले खान सकेजति केराको पात खान दिने ।

- ख) ५० देखि १०० ग्राम घिउकुमारको पातलाई पिनर २-३ दिनसम्म खुवाउने ।
- ग) यथेष्ट मात्रामा पानी खान दिने ।
- घ) तरल पाराफिन, काँचो आलसको तेल दिनहुँ एक पटक १०० मि.लि. जति १ - २ दिनसम्म खुवाउने ।

७) विष खाएमा

- क) विष खाएको पशुलाई १ लिटर दूध खुवाई दिने ।
- ख) १०० ग्राम म्याग्नेसियम सल्फेट ५०० मि.लि. पानीमा मिसाई खुवाउने ।
- ग) विष खाएको पशुलाई १ लिटर पाराफिनको तेल वा काँचो आलसको तेल वा कुनै प्राकृतिक वनस्पति तेल खुवाई दिने ।
- घ) २०० ग्राम काठको खरानीको धूलोलाई ८०० मि.लि. पानीमा मिसाई विष खाएको पशुलाई खुवाउने ।
- ङ) ४ बटा फुल, २५० ग्राम सख्खर र १०० ग्राम बेसारलाई १०० मि.लि. पानीमा मिसाई तुरुन्तै खुवाउने ।

८) आन्तरिक परजीवि

- क) लज्जावती भारको सुकेको पात एक भाग र दुई भाग पानी मिसाएर ४० मि.लि. जति खुवाउने । २-३ हप्ता पछि फेरि दोहोर्‍याउने ।
- ख) ५० मि.लि. पानी र अलिकति नून राखी त्यसमा एउटा किम्बुको छिप्पिएको फल राखी कुट्ने र हप्ताको १ पटक ३ हप्तासम्म खुवाईराख्ने ।
- ग) घाममा सुकाएको छिप्पिएको मेवाका बीउहरू धूलो पारी अलिकति पानीमा मिसाउने र १०० ग्राम जति ६ दिन सम्म दिनहुँ १ पटक खुवाउने ।

९) किर्ना परेमा

- क) २०० ग्राम नून ४ लिटर पानीमा घोलेर यसै भोलले नुहाइदिने ।
- ख) ५० मि.लि. नरिवलको तेल १०० ग्राम गन्धक र ५० ग्राम अदुवा मिसाई तताएर चिसो पार्ने र पशुको जीउ भरी लगाइदिने ।
- ग) ३०० ग्राम सुकेको सुर्तीको पातलाई १ लिटर पानीमा भिजाउने र १ चम्चा हालेर यसलाई ३ घण्टासम्म यथावत राख्ने । ३ घण्टापछि यो भोल पशुको जीउभरि लगाउने ।

१०) लुतो भएमा

- क) गन्धक धूलोमा अलिकति तेल मिसाई त्यसको लेदो लुतो भएको ठाउँमा लगाउने ।
- ख) एक मुट्टी सुकेको बकाइनोको छिप्पिएको बीउलाई पिनेर त्यसमा अलिकति पानी मिसाई लेदो बनाएर लुतो भएको ठाउँमा लगाई दिने ।

११) खोरेत

- क) खोरेत लागेका पशुहरूलाई शुरूको अवस्थामा १२ वटा केरा खुवाउने र १ के.जी. मेथीको पात खान दिने ।
- ख) फिटिकरीले मुख बरिपरिको घाउ सफा गर्ने ।

१२) खुर कुहिने

- क) पशु आउने जाने बाटोमा एउटा खाडल खनी २/३ लिटर मट्टितेल खाडलमा हाल्ने ।
- ख) २-३ मुट्टी निलोतुथो १ बाल्टी पानीमा घोल्ने र खाडलमा हाल्ने ।
- ग) ३-५ के.जि. हरियो नीमको पातलाई राम्ररी पिनेर खाडलमा हाल्ने ।
- घ) दिनको दुई/तीन पटक पशुलाई त्यसमा हिंडाउने ।

११.५ पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम (Program of Livestock Breed Improvement)

देशमा भएका स्थानीय कम उत्पादन क्षमता भएका तथा अनुत्पादक गाई भैसीहरूलाई कृत्रिम गर्भाधानको माध्यमद्वारा नश्ल सुधार गरी उत्पादनशील बनाउन पशु सेवा विभागद्वारा प्रस्ताव गरिएको पशु नश्ल सुधार योजना बजेट वक्तव्य मार्फत समेत सम्बोधन भएको कार्यक्रम हो । यसको अवधि ५ वर्षको रहेको छ । यो आ.व. २०६८/६९ बाट शुरू भएको हो । पहिलो वर्षमा सफलता पूर्वक कृत्रिम गर्भाधान सेवा संचालनमा रहेका पाँचवटै विकास क्षेत्रमा पर्ने गरी २५ वटा जिल्लाहरूमा, दोश्रो वर्षमा १० जिल्लाहरू र यस वर्षमा ५ जिल्लाहरू गरी जम्मा ४० जिल्लाहरूमा कार्यक्रम संचालनमा रहेको छ ।

कार्यक्रमको उद्देश्य : यसको उद्देश्य गाई तथा भैसीमा कृत्रिम गर्भाधान सेवा द्वारा वर्षाशंकर बाच्छा बाच्छी तथा पाडा पाडी उत्पादन गरी स्वदेशमा नै उन्नत जातका पशुको आपूर्तिमा वृद्धि गर्ने, कृत्रिम गर्भाधान सेवाको विस्तार गरी दुध तथा मासुको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने र सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रका कृत्रिम गर्भाधान कर्ता, कृत्रिम गर्भाधान केन्द्र, राष्ट्रिय पशु प्रजनन केन्द्र र पशु प्रजनन कार्यालयहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुको साथै दीगो सेवा उपलब्ध गराउने रहेको छ ।

रणनीति: समुदायमा आधारित दुग्ध उत्पादक सहकारी संस्था, स्थानीय निकाय तथा सरोकारवाला अन्य संघ/संस्था मार्फत सरकारी, निजी सामुदायिक (PPP) कार्यक्रम अनुरूप सामुदायिक पशु प्रजनन केन्द्रहरु स्थापना गरी सेवा विस्तार गर्ने, कृत्रिम गर्भाधान सेवा विस्तारका लागि राष्ट्रिय पशु प्रजनन केन्द्र तथा पशु प्रजनन कार्यालयहरुको क्षमता अभिवृद्धि गरी आवश्यक तरल नाइट्रोजन र जमेको वर्यको उत्पादन तथा आपूर्ति बढाउने र कृत्रिम गर्भाधान केन्द्रहरुको संख्यामा वृद्धि गरी ती केन्द्रहरुमा पशु प्रजनन कोष स्थापना गर्नुको साथै निजी तथा सार्वजनिक सहकार्यमा दिगो रूपमा कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने रणनीति रहेकाछन् ।

कार्यक्रममा संलग्न सहयोगी निकायहरु : सहकार्यमा सामुदायिक पशु प्रजनन केन्द्र संचालन गर्ने सहकार्य संस्थाहरु (दुग्ध उत्पादक सहकारी संस्था, सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति, स्थानीय निकाय, गै.स.स., पशुपालन समूह समितिहरु), पशु सेवाकेन्द्र/उपकेन्द्र, जिल्ला पशु सेवा कार्यलय, पशु प्रजनन कार्यलय, राष्ट्रिय पशु प्रजनन केन्द्र, क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालय, तालिम तथा प्रसार निर्देशनालय, पशु उत्पादन निर्देशनालय सहयोगी निकायहरु हुन् ।

कार्यक्रमको अवधि: पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रमको अवधि ५ वर्ष (आ.व. २०६८।०६९ देखि २०७२।०७३ सम्म) को रहेको छ । तत्पश्चात पनि जिल्लामा हाल संचालनमा रहेका र नयाँ थप हुने कृत्रिम गर्भाधान केन्द्रहरुबाट सेवा प्रवाहलाई निरन्तरता प्रदान गर्नेछ ।

कार्यक्रम संचालन हुने जिल्लाहरु:

१. प्रथम चरण (आ.व. २०६८/०६९)

- (क) पूर्वाञ्चल-फाँपा, मोरङ्ग, सुनसरी, सप्तरी, सिरहा,
- (ख) मध्यमाञ्चल-धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, बारा, मकवानपुर, चितवन, नुवाकोट, काठमाण्डौ, काभ्रे, रामेछाप
- (ग) पश्चिमाञ्चल- नवलपरासी, रुपन्देही, कपिलवस्तु, तनहुँ, कास्की
- (घ) मध्यपश्चिमाञ्चल- बाँके, बर्दिया, दाङ्ग,
- (ङ) सुदुरपश्चिमाञ्चल- कैलाली, कंचनपुर

२. दोस्रो चरण (आ.व. २०६९/०७०)

- (क) पूर्वाञ्चल - इलाम ।
- (ख) मध्यमाञ्चल- धादिङ्ग, रौतहट, सिन्धुली, पर्सा, ललितपुर, भक्तपुर ।
- (ग) पश्चिमाञ्चल - पाल्पा बागलुङ्ग ।
- (घ) मध्यपश्चिमाञ्चल- सुर्खेत ।

३. तेस्रो चरण (आ.व. २०७०/०७१)

- (क) पूर्वाञ्चल - उदयपुर र धनकुटा
- (ख) पश्चिमाञ्चल - गोरखा, अर्घाखाँची र स्याङ्गजा ।

४. चौथो वर्ष (आ.व. २०७१/७२): जिल्लाहरूको थपघट केन्द्रिय पशु नश्ल सुधार समन्वय समितिले गर्नेछ ।

५. पाँचौ वर्ष (आ.व. २०७२/७३): जिल्लाहरूको थपघट केन्द्रिय पशु नश्ल सुधार समन्वय समितिले गर्नेछ ।

कार्यक्रमबाट हुने अपेक्षित प्रतिफल

- कार्यक्रमको लक्ष्य अनुसार वर्षेनी १ लाख कृत्रिम गर्भाधान थप गरी वार्षिक ३ लाख पशुहरूमा कृत्रिम गर्भाधान सेवा पुऱ्याइनेछ र पाँच वर्षपश्चात जम्मा १५ लाख गाई भैसीमा कृत्रिम गर्भाधान गरिनेछ ।
- ५२% औसत गर्भाधान दरले ५०% बाच्छी पाडी जन्मिदा ३,५१,००० वर्णशंकर गाईभैसीको संख्यामा वृद्धि हुनेछ । यसले ८,९५,००० मे.ट. दूध उत्पादनमा वृद्धि ल्याउछ, जुन झण्डै १२% को दरले वार्षिक वृद्धि भएको हुनेछ र ग्रामिण क्षेत्रका कृषकहरूले करीव २६ अर्ब ८५ करोड रकम आम्दानी गर्न सक्नेछन
- त्यसै गरि पाँच वर्षपश्चात कुल उत्पादन हुने ९५ हजार पाडाहरूबाट १७ हजार मे.ट. मासु समेत आपूर्तिमा टेवा पुग्न जाने छ जुन झण्डै हालको कुल राँगो भैसीको मासु उत्पादनमा १०.४७ दरले वृद्धि भएको हुनेछ ।
- मुलुकभित्रै उन्नत वर्णशंकर गाई भैसी स्रोतकेन्द्र स्थापनामा सघाउ पुग्ने छ ।
- कार्यक्रमबाट करीव १०,००० कृषक परिवारको गरीबी न्युनीकरण हुने र खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा समेत सहयोग पुग्नेछ भने वाह्य मुलुकहरूबाट आयात हुने दूध तथा दुग्धजन्य पदार्थको आयात प्रतिस्थापन एवं स्वदेशमा स्थापित दुग्धजन्य उद्योगहरूको प्रवर्द्धनमा समेत यथोचित सहयोग पुग्ने छ ।

२१.६ पशु आहारा विकास राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम (फरेज मिसन)

पृष्ठभुमी

नेपालमा दूध तथा मासुको बढ्दो मागलाई सापेक्षिक रूपमा पूर्ति गर्न पशुपालन क्षेत्रमा व्यवसायीकरण गरी पशुजन्य उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्न पशु नश्ल सुधारका साथसाथै पशु आहारा विकास गरी विस्तृत रूपमा सार्वजनिक/निजि/सहकारी/साभेदारीको माध्यमबाट राष्ट्रिय अभियानको रूपमा संचालन गर्न नेपाल सरकारको आ.व.०७०/७१को वजेट बक्तव्य मार्फत घोषणा गरिएको पशु आहारा विकास राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम आ.व.०७०/७१देखि संचालनमा आएको छ ।

उद्देश्य:

- क) गुणात्मक पशु आहाराको आपूर्ति गरी दुध तथा मासुको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने ।
- ख) पशुजन्य उत्पादनको उत्पादन लागत घटाई स्वदेशी उत्पादनलाई राष्ट्रिय/अन्तराष्ट्रिय बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउने छ ।
- ग) सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रका घाँसेवाली तथा बीउ उत्पादक व्यवसायिक कृषक/समूह/समिति/सहकारी,सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र, राईजोवियम तथा बीउ विजन प्रयोगशाला, चरन तथा घाँसेवाली बीउ वृद्धि फार्महरु तथा राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्रको क्षमता अभिवृद्धि, श्रोत केन्द्र सुदृढीकरण र दिगो सेवा प्रदान गर्ने ।

कार्यक्रमको अवधि

- क) आ.व.०७०/७१ देखि ०७४/७५ सम्म छ वर्षको हुने छ ।
- ख) पहिलो छ वर्षको कार्यक्रमको प्रभावकारिताको आधारमा सेवा अवधि विस्तार गर्न सकिने छ ।

यस कार्यन्त्रलमबाट अपेक्षित प्रतिफल

४५००० हेक्टर क्षेत्रफलमा उन्नत घाँस खेती गरी पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम अन्तर्गत उत्पादित उन्नत पशुहरुको लागी आवश्यक आहारा पूर्ति गर्ने ।

कार्यक्रम लागु हुने स्थान

- क) पहिलो, दोश्रो र तेश्रो चरण गरी छ वर्षको अवधिमा पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम लागू भएका जिल्लामा यो कार्यक्रम लागू गरिने छ ।
- ख) प्रत्येक जिल्लामा स्थापित सामुदायिक पशु प्रजनन केन्द्रहरुलाई सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्रका रुपमा स्थापित गरी कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
- ग) राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र, सामुदायिक पशु विकास आयोजना तथा कबुलियती वन तथा पशु विकास कार्यक्रमबाट स्थापना भएका सामुदायिक घाँस श्रोतकेन्द्रहरुलाई कार्यक्रममा समावेश गरिने छ ।
- ३) नयाँ सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र स्थापना गर्दा सम्बन्धित पशु सेवा केन्द्र/उपकेन्द्रको संलग्नतामा उक्त क्षेत्रमा रहेका दुग्ध उत्पादक सहकारी संस्था, घाँस विकास समूह/समिति, कृषि सहकारी संस्था, स्थानीय गैरसरकारी संस्था, स्थानीय निकाय, कृषक समूह/समितिको सहकार्यमा स्थापना गरी संचालन गरिने छ ।

पशुपालनको निम्ति घाँस खेती

जग्गा हुने कृषकहरुले आफ्ना खेतबारीहरुमा तथा खाली जग्गाहरुमा साथै काम नलाग्ने जग्गाहरुमा र बारीका कान्नाहरुमा पनि घाँस खेती गरी वर्षेभरीको लागि घाँस उत्पादन गर्न सक्दछन् । डाले घाँस, बहुवर्षिय घाँसमा हिउँदे र वर्षे मिलाएर लगाउनु पर्दछ । सामुदायिक जंगलहरुमा समेत व्यवस्थित तरिकाले उन्नत जातका घाँसहरुको खेती गरी आवश्यक घाँस उपलब्ध गराउन सकिन्छ ।

१. डाले घाँसहरु

किम्बु, चुलेत्रो, इपिल-इपिल, दुधिलो, भीमल, बडहर, टाँडी, कोइरालो, निमारो आदि ।

२. बहुवर्षीय घाँसहरू

नेपियर, स्टाइलो, अमृसो, सेटारिया, मोलासेस, पास्पलम, क्लोभर, राइघाँस, कक्सफुट, सुडान, कुडुज, डिस्मेडियम आदि ।

३. हिउँदे घाँसहरू

जै, सानो केराउ, बर्सिम, भेच आदि ।

४. वर्षे घाँस

टियोसेन्टी, काउपी, बाज्रा, मकै, भट्मास आदि ।

एक वर्षे घाँस उत्पादन प्रविधि

यस्तो प्रकारको घाँस वर्षे पिच्छे लगाइरहनु पर्छ । नेपालमा लगाउन सकिने र पशुको लागि उपयुक्त घाँसहरूमा वर्षिम, जै, सर्गम, टियोसेन्टी, केराउ, बाज्रा, भट्मास, बोडी पर्दछन् । घाँस लगाउँदा कोसा लाग्ने र नलाग्ने घाँसहरू मिलाएर लगाएमा माटोको उर्वरा शक्ति कायम रहनुको साथै पशुलाई आवश्यक पर्ने प्रोटिन, कार्बोहाइड्रेडको अनुपात पनि मिल्न जान्छ ।

क) हिउँदे घाँस उत्पादन

उपयुक्त एक वर्षे हिउँदे घाँसमा बर्सिम, जै, केराउ, भेच आदि पर्दछन् । यी भुईँघाँसहरू लगाउँदा मिश्रित तरिकाले लगाउन सकिन्छ । मिश्रित खेती गर्दा माथि उल्लेख गरे अनुसार माटोको उर्वरा शक्ति समेत बाँच्न जान्छ । हिउँदे घाँसको बीउलाई असोजदेखि मंसिरसम्म छरी हिउँदको समयमा प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

ख) वर्षे घाँस उत्पादन

एक वर्षे घाँसमा भट्मास, मकै, मकैचरी, जोआर, बाजरा, बोडी आदि पर्दछन् । वर्षे घाँसका बीउलाई सामान्यतया वर्षा याममा घाँसको रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

बहुवर्षे घाँस उत्पादन प्रविधि

यस्तो प्रकारको घाँस एक पटक लगाएपछि वर्षौंसम्म घाँस उत्पादन गर्न सकिन्छ । यस्तो घाँस हैसियत विग्रिएको सार्वजनिक चरन, सामुदायिक वन, खोलाको वगर, खेतवारीको

कृषि डायरी २०७१

डील कान्ला आदिमा लगाउन सकिन्छ । पशुको लागि उपयुक्त बहुवर्षिय घाँसहरूमा नेपीयर, स्टाइलो, अमृसो, राई ग्रास, सेतो क्लोभर, ज्वाइन्ट भेच, पास्पलम, मोलासेस, सेटारिया, कक्सफुट, कुडजु, ग्लाइसिन, सेन्ट्रोसिमा, सिराट्रो, डेस्मोडियम, ल्यावल्याव आदि हुन् । यसरी सामान्यतया वर्षे घाँसलाई फागुन-चैत्रमा छरिन्छ भने, हिउँदेघाँसलाई आश्विन कार्तिकमा छरिन्छ । बीउको आकार मकैको दाना जस्तो छ भने प्रति हेक्टर ४०-५० के.जी. सम्म बीउ लाग्छ । वर्षिमको बीउ जस्तो छ भने २०-२५ के.जी. सम्म लाग्छ । पहाडी र जमिन खेतीको लागि प्रयोग गर्ने ठाउँमा बहुवर्षे घाँस खेतीमा जोड दिनुपर्छ ।

मिश्रीत खेती

घाँस खेती गर्दा मिश्रीत तरिकाले गर्दा एकातिर माटोको उर्वरा शक्ति बढ्छ भने अर्कोतिर पशुलाई पौष्टिक तत्व पनि पर्याप्त प्राप्त हुन्छ । जस्तै, हिउँदे मिश्रीत खेती: जै र भेज, जै र सानो केराउ । वर्षे: टियोसेन्टी र बोडी, मकै र बोडी, मकै र भट्टमास आदि ।

११. खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग

उद्देश्य

- खाद्य वस्तुहरूको उत्पादनस्तरदेखि बिक्री/वितरणसम्म शुद्धता कायम गरी उपभोक्ताहरूको हकहीतको संरक्षण गर्न गुण नियन्त्रण सेवा परिचालन गर्ने ।
- दाना ऐन, २०३३ लाई क्रियाशील गराई स्वस्थ एवं स्तरयुक्त दाना आपूर्तिमा वृद्धि ल्याई पशुपालन व्यवसायमा टेवा पुऱ्याउने ।
- खाद्य प्रशोधन संरक्षण तथा प्याकेजिङ्ग र पोष्ट हार्भेष्ट प्रविधिहरूको विकास, अनुशरणीय अनुसन्धान एवं परामर्श सेवा तथा तालिम मार्फत कृषिजन्य खाद्य व्यवसाय एवं प्रशोधन उद्योगको प्रवर्द्धनगर्ने ।
- पोषणयुक्त खाद्य वस्तुहरूको पहिचान, पोषकतत्व विश्लेषण, परिकार विकास र पोषण शिक्षाजस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गरी जनताको पोषणस्तर बढाउन सहयोग पुऱ्याउने ।

कार्य क्षेत्र

क) खाद्य गुणनियन्त्रण

- नेपालमा ७५ वटै जिल्लामा खाद्य ऐन/नियमावली क्रियाशील गर्ने र गुण नियन्त्रण प्रणालीसँग सम्बद्ध पक्षहरूको बीच समन्वय गरी खाद्य गुण नियन्त्रण कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।
- खाद्य वस्तुहरूको न्यूनतम अनिवार्य गुणस्तर लागू गर्दै जाने ।
- दाना तथा दानाजन्य वस्तुको स्तरीय उत्पादन बढाउन दाना ऐनलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।
- खाद्य वस्तुको ग्रेडस्तर निर्धारण गरी श्रेणीकरण तथा प्रमाणीकरण गर्ने व्यवस्था लागू गरी स्तरयुक्त उत्पादनमा जोड दिने ।
- खाद्य वस्तुहरूको उत्पादनमा स्वास्थ्य एवं गुणात्मक सुधार ल्याई डब्लू.टि.ओ.को अवधारणा अनुरूप Sanitary and Phyto-Sanitary/Technical Barrier to Trade को स्तरअनुसार आन्तरिक उपभोगमा सुधार र बाह्य बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्नसक्ने तुल्याउने ।

कृषि डायरी २०७१

- स्थानीय निकाय तथा नगरपालिकाहरूका जाँचकीहरूलाई खाद्य निरीक्षण तालिम दिई गुण नियन्त्रण सेवा संचालनमा प्रभावकारीता ल्याउने ।
- वर्तमान केन्द्रीय प्रयोगशालाको विश्वासनियता अभिवृद्धि गर्दै निजी प्रयोगशालाको भूमिकालाई समेत आवश्यकतानुसार सक्रिय गराउँदै लैजाने ।

ख) खाद्य प्रविधि विकास तथा तालिम

- फलफूल तथा तरकारीजन्य, खाद्यान्न, माछा मासु तथा दूध एवं दुग्ध पदार्थमा आधारित व्यावसायिकस्तरको प्रविधि प्याकेजहरूको विकास एवं पहिचान गरी प्रविधि परामर्श तथा प्रचार/प्रसार गर्ने ।
- आधुनिक प्रशोधन प्रविधि जस्तै: बायो-टेक्नोलोजी, सोलार-ड्रायर, कूल-चेम्बर तथा By Products हरूको सदुपयोग सम्बन्धी उपयुक्त प्रविधिहरूको विकास एवं विस्तार गर्ने ।
- फलफूलजन्य पदार्थहरूको ढुवानी तथा Self life अध्ययन, स्न्याक्स फुड्सको Self life तथा भण्डारण अध्ययन र प्याकेजिङ मेटेरियल्सहरूको स्तर एवं उपयोगिता अध्ययन गरी प्रविधि प्रोफाइल तयार गर्ने ।
- फलफूल, खाद्यान्न, माछा, मासु र दूध तथा दुग्ध पदार्थसम्बन्धी प्रविधि प्याकेजहरूमा आधारित सीप विकास (स्वरोजगारमूलक) तालिमहरू प्रदान गरी संभाव्यता उद्यमी व्यवसायी विकास गरी खाद्य औद्योगीकरणमा टेवा पुऱ्याउने ।

ग) खाद्य पोषण

- दुर्गम पहाड तथा तराईमा बस्ने जनजाती र समुदायमा विद्यमान रहेको पोषण स्थितिबारे सर्भेक्षण/अध्ययन गर्ने ।
- कृषिजन्य खाद्य वस्तुहरूको पौष्टिक तत्व पहिचान गरी खाद्यतत्व तालिका निर्माण गर्ने ।
- सस्तो बाल आहार परिकार तथा स्कूल जाने स-साना बाल बालिकाहरूको खाजाको लागि परिकारहरूको विकास गर्नुका साथै खाद्य पोषण शिक्षाको प्रचार प्रसार गरी कुपोषण न्यूनीकरण गर्न सघाउ पुऱ्याउने ।

STANDARD HEIGHT AND WEIGHT OF MEN AND WOMEN

Height Feet /Inches	Men Kg	Women Kg	Maximum weight one may reach
5'		51 - 54	Upto the age of 30 years 10% above standard
5'1"		52 - 55	
5'2"	56 - 60	53 - 57	
5'4"	59 - 64	56 - 60	
5'5"	61 - 62	58 - 61	Between 30-35 years Standard is optimum weight
5'6"	69 - 65	61 - 65	
5'7"	64 - 69	62 - 67	
5'8"	66 - 71	64 - 69	
5'9"	68 - 73	66 - 70	Above 35 years weight should be 10 % below standard
5'10"	69 - 74	67 - 71	
5'11"	71 - 76	69 - 74	
6'	73 - 79		
6'1"	75 - 81		
6'2"	78 - 84		
6'3"	80 - 86		

विभिन्न पौष्टिक तत्वहरूको दैनिक आवश्यकता तालिका

समुह	शारीरिक तौल किलो ग्राम	क्यालोरी	प्रोटीन (ग्राम)	चिल्लो वस्तु ग्राम	क्याल्सियम मिलिग्राम	फलाम मि. ग्रा.	भिटामिन ए	
							रेटिनोल माइक्रो ग्राम	केरोटिन माइक्रो ग्राम
स्वास्ती मानिस	५०						६००	२४००
सामान्य काम		१,८७६	५०	२०	४००	३०		२४००
मध्यम काम		२,२२५	५०		४००	३०		२४००
भारी काम		२,९२५	५०		४००	३०		२४००
गर्भवती	५४	३००	१५	३०	१०००	३८	६००	२४००
दुध खुवाउने		५५०	२५	४५	१०००	३०	९५०	३८००
काखे बच्चा ०-६ महिना	४.६	१०४ प्रति किलो तौल	२.०५ प्रति किलो		५००		३५०	१,२००
७-१२	७	९४ प्रति किलो तौल	१.६५ प्रति किलो		५००		३५०	१,२००

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग र अन्गर्तका क्षेत्रीय खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालयहरूबाट सर्वसाधारणहरूले देहायतमोजिमका सेवा पाउँछन् ।

- खाद्य उद्योग स्थापनाका लागि निःशुल्क परामर्श सेवा
- खाद्य पोषणसम्बन्धी विभिन्न विषयमा निःशुल्क परामर्श सेवा
- कृषिजन्य उत्पादन वा खाद्य पदार्थको प्रयोगशाला विश्लेषण सेवा
- खाद्य प्रविधि, प्रशोधन, संरक्षणका बारेमा निःशुल्क तालिम
- खाद्य गुण नियन्त्रण, एस पी एस, खाद्य पदार्थको राष्ट्रिय तथा अन्तरराष्ट्रिय गुणस्तरबारे जानकारी

२३ SOME IMPORTANT FORMULAE

Fertilizer Dose Calculation

- Kilogram per Hectare = $\frac{R \times L}{N} \times 100$
- Kilogram per Ropani = $\frac{R \times L}{N} \left(\frac{100}{20} \right)$
- Kilogram per Katha = $\frac{R \times L}{N} \left(\frac{100}{30} \right)$

Where R = Recommended dose of fertilizers
L = Land area
N = Nutrient content in fertilizer materials

Seeds Purity and Germination

$$TV = \frac{G \times P}{100}$$

TV = True value

G = Germination capacity

P = Purity

- Seed Germination % = $\frac{\text{Number of seeds germinated}}{\text{Number of seeds put for germination}} \times 100$

- Amount of seed required (kg) = $\frac{\text{seed rate (kg/ha)} \times \text{Area in sq.m}}{\% \text{ germination} \times \% \text{ filled grains}}$

- Grain yield (Y) = $\frac{\text{Grain wt.}}{\text{Area}}$

- Adjusted Grain Yield (Weight) = A x Y

Where A = $\frac{100 - M}{86}$

Where M = moisture contained in percentage of grain weight (usually taken at 14% in rice)

Live Weight Estimation

- *Cattle / Buffalo*

$$\text{Live weight (lbs)} = \frac{(\text{girth inch})^2 \times \text{body length (inch)}}{300}$$

In kg (LW) = 1.74 x body length (cm) + 1.05 x girth (cm) - 71.1

- *Goat*

$$\text{LW (Kg)} = \frac{(\text{girth cm})^2 \times \text{body length (cm)}}{10,500}$$

- *Sheep*

$$\text{LW (Kg)} = \frac{(\text{girth cm})^2 \times \text{body length (cm)}}{12,000}$$

Dry Matter (Animal Nutrition)

- % DM = $\frac{\text{Dry weight}}{\text{Wet weight}} \times 100$

- % Moisture = $\frac{\text{Wet weight} - \text{Dry weight}}{\text{Wet weight}} \times 100$

- Digestibility of nutrient = $\frac{\text{Kg nutrient eaten} - \text{Kg in faeces}}{\text{Kg nutrient eaten}} \times 100$

- Protein efficiency ratio (PER) = $\frac{\text{Weight gain (gm)}}{\text{Protein intake (gm)}}$

- Biological value (BV) = $\frac{\text{Retained Nitrogen}}{\text{Absorbed Nitrogen}} \times 100$

कृषि डायरी २०७१

- Net protein utilization (NPU) = $\frac{\text{Retained Nitrogen}}{\text{Intake of N}} \times 100$

$$\text{Degradability of dietary protein} = 1 - \frac{\text{Dietary protein entering duodenum}}{\text{Total dietary protein intake}}$$

Pesticide Application Formulae

$$\text{WP required (kg)} = \frac{\% \text{ a.i. desired} \times \text{specified spray volume (liters)}}{\% \text{ a.i. in WP}}$$

$$\text{Liters of EC required} = \frac{\% \text{ a.i. desired} \times \text{specified spray volume (liters)}}{\% \text{ a.i. in commercial EC}}$$

$$\text{Weight of WP, dust or granules required (Kg)} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (ha)} \times 100}{\% \text{ a.i. in WP, dust or granules}} \text{ or}$$

$$\text{Weight of WP, dust or granules required (Kg)} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (sq. m.)}}{\% \text{ a.i. in WP, dust or granules} \times 100}$$

$$\text{Liters EC required} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (ha)} \times 100}{\% \text{ a.i. in commercial EC}} \text{ or}$$

$$\text{Liters EC required} = \frac{\text{Recommended rate (kg/ha)} \times \text{Area (sq m)}}{\% \text{ a.i. in commercial EC} \times 100}$$

Where, WP = Wettable Powder

EC = Emulsifiable Concentrate

a.i. = Active Ingredient

Valuation of cost and benefits of a project

- Annual Depreciation of Capital Equipment

$$D = \frac{a - b}{c}$$

Where, a = Original cost

b = Junk value

c = Expected life of asset (useful years).

- Depreciation (Sinking Fund Method)

$$D = \frac{R(C - S)}{(1 + R)^N - 1}$$

Where, D = Rate of depreciation per year

R = Rate of interest on accumulated fund

C = Total cost of machine
S = Scrap value
N = No. of years of life of machine

• Discounting Income $PV = \frac{q}{(1+r)^n}$

Where, P_v = Present Value of the future amount
q = Amount to be spent at a future date
r = Rate of interest
n = Number of years in future when money is to be spent

Net Present Value (NPV) = $\sum_{t=1}^{t_n} \frac{Bt - Ct}{(1+i)^t}$

Where, B_t = Benefits in each year (benefits at year t)
C_t = Costs in each year or at year t
t = 1,2,.....n (number of years)
i = Interest rate or discount rate

• Internal Rate of Return (IRR) = $Li + \frac{(Hi - Li)NPVatLi}{NPVatLi - NPVatHi}$

Where Hi = higher discount rate
Li = Lower discount rate.

रूपान्तरण तालिका

नाप

१ से.मी.	=	१० मि.मी.	१ फूट	=	१२ इन्च
१ मीटर	=	१०० से.मी.		=	३०.४८ से.मी.
	=	३९.३७ इन्च	१ गज	=	३ फूट
१ कि.मी.	=	१००० मीटर		=	९१.४४ से.मी.
१ इन्च	=	२.४५ से.मी.	१ माइल	=	१७६० गज
.					१.६ कि.मी.
					८ फर्लाड

तौल

१ ग्राम	=	१००० मि.ग्रा.	१ मे. टन	=	१० क्विन्टल
१ कि.ग्रा.	=	१००० ग्राम	१ मन	=	३७.३२ कि.ग्रा.
	=	२.२ पाउण्ड		=	४० सेर
१ पाउण्ड	=	१६ औंस	१ धानी	=	२.२७ कि.ग्रा.
१ औंस	=	२८.३५ ग्राम		=	५ पाउण्ड
१ क्विन्टल	=	१०० कि.ग्रा	१ सेर	=	४ पाउ

कृषि डायरी २०७१

आयतन

१ लिटर	=	१००० मि.लि.	१ पाथी	=	४५.४६ मि.ली.
	=	०.२२ ग्यालन		=	४.५ लिटर
१ मुरी	=	२० ग्यालन		=	८ माना
	=	९०.९ लिटर			

क्षेत्रफल

१ हेक्टर	=	१०,००० ब.मी.	१ धुर	=	१८२.२५ वर्ग फीट
	=	२.४७ एकड	१ कठ्ठा	=	२० धुर
	=	१.४८ बिघा	१ बिघा	=	२० कठ्ठा
	=	१९.६६ रोपनी		=	१३.३१ रोपनी
	=	३० कठ्ठा	१ एकड	=	०.४ हेक्टर
				=	४३५६० वर्ग फीट
१ रोपनी	=	५४७६ वर्ग फिट		=	८ रोपनी
	=	५०८.५ वर्ग मीटर			
		१६ आना			
१ आना	=		१६ दाम		
१ दाम	=	४ पैसा			

तापक्रम

१ सेन्टीग्रेड	=	(फरेनहाइट - ३२) × ०.५५५६
फरेनहाइट	=	(सेन्टीग्रेड × १.८) + ३२

मलखाद

१ किलो नाइट्रोजन	=	४.८ किलो चिनी मल
	=	२.२ किलो यूरिया मल
१ किलो फस्फोरस	=	६.३ किलो सिंगल सुपर फस्फेट
	=	२.२ किलो ट्रिपल सुपर फस्फेट
१ किलो पोटास	=	१.७ किलो म्यूरेट अफ पोटास
	=	२.१ किलो सल्फेट अफ पोटास

अन्य

१ पि. पि.एम	=	१ मिलिग्राम प्रति लिटर
-------------	---	------------------------

	=	१ ग्राम प्रति १००० लिटर
	=	०.०००१ प्रतिशत
१ प्रतिशत	=	१००० पि. पि.एम
	=	१० ग्राम प्रति लिटर
१ ग्राम प्रति लिटर	=	१००० पि. पि.एम
	=	०.१ प्रतिशत
१ ग्राम प्रति १००० लिटर	=	१ पि. पि.एम
	=	०.०००१ प्रतिशत
१ चिया चम्चा	=	८० थोपा
	=	५ मिलिलिटर
१ टेबुल (ठूला) चम्चा	=	३ चिया चम्चा
	=	१५ मिलिलिटर
१ कप	=	१६ ठूलो चम्चा
	=	८ औंस (१/२ पिन्ट)

स्रोत : तरकारी खेती , ज्ञान कुमार श्रेष्ठ

२४. फलफूल विरुवाहरूको सरकारी मूल्य सूची

विभिन्न फलफूल विरुवाहरूको सरकारी मूल्य सूची (मिति २०६७/१/२१ को नेपाल सरकार सचिव स्तरिय निर्णय अनुसार २०६७/४/१ बाट लागू हुने गरी)

(क) फलफूलको कलमी विरुवा

क्र.सं.	फलफूलको किसिम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मूल्य (रु.)
१	स्याउ	२	२-३	२५
२	नासपाती	१-२	२-३	२५
३	आरु	१-२	१.५-३	२०
४	आरुबखडा	१-२	१.५-३	२०
५	चेरी	१-२	१.५-३	२०
६	खुर्पानी	१-२	१.५-२.५	२०
७	कागजीवदाम	१-२	१-२	२०
८	हलुवावेद	१-२	१.५-२.५	२८
९	कटुस	१-२	१-२	३०
१०	ओखर (दाते ओखर)	१-२	१-२	३०
११	पिकानट (चुच्चे ओखर)	१-२	१-२	३०
१२	लप्सी	१-२	२-४	३०
१३	अंगुर (कलमी)	१	१.५-२.५	२०
१४	फुलावरिंग पिच	१-२	१.५-३	२०
१५	अंगुर (कटिंग)	१	१.५-२.५	१०
१६	अंजिर (कटिंग)	१	१.५-२.५	१०
१७	हेजलनट (कटिंग)	१	१.५-२.५	१०
१८	अनार (कटिंग)	१-२	१.५-२	१०
१९	स्ट्रबेरी (रनर पोली व्याग)	३-६ महिना	३-४ महिना	५
२०	किवि (कलमी)	१-२	१-२	३०
२१	किवि (कटिंग)	१-२	१-२	१०
२२	सुन्तला	१-२	१.५-२.५	२५
२३	जुनार	१-२	१.५-२.५	२५
२४	कागती	१-२	१	२५
२५	निबुवा	१-२	१-२	२५
२६	भोगटे	१-२	१-२	२५
२७	चाकसी	१-२	१-२	२५
२८	विमिरो	१-२	१-२	२५
२९	किन्नो	१-२	१.५-२.५	२५
३०	मुन्तला	१-२	०.७५-१.५	३५

३१	आप (अम्रपाली, मल्लिका)	१-२	१.५-३	६०
३२	आप (अन्य जात)	१-२	१.५-३	३०
३३	लिचि	१-२	१-२	२५
३४	केरा (सकर्स)	१	१-२	१०
३५	भुइकटहर (जरावाला सकर्स)	६ महिना	०.७५-१.५	५
३६	अम्बा	१-२	१.५-२.५	१५
३७	अमला	१-२	१-२	१८
३८	एभोकाडो	१-२	१.५-३	२५
३९	सपोटा	१-२	२	१८
४०	लौकाट	१-२	१-२	१८
४१	जैतुन (ओलिभ) कलमी	१-२	१-२	२५
४२	जैतुन (ओलिभ) कटिङ्ग	१-२	१-२	१०
४३	फेजुवा	१-२	१-२	८
४४	रुखकटहर कलमी	१-२	१.५-३	२५

(ख) विभिन्न फलफूलको विजु विरुवा

सि.नं.	फलफूलको किसिम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
१	दाँते ओखर	२-३	१-२	२०
२	चुच्चे ओखर	१-२	१-२.५	२०
३	कागजीवदाम	१-२	१.५-२.५	२०
४	कटुस	२	१.५-२.५	२०
५	सुन्तला	१-२	१.५-२.५	१२
६	कागती	१-२	१-१.५	१२
७	निवुवा	१-२	१-२	१२
८	चाक्सी	१-२	१-१.५	१२
९	रुखकटहर	१	१-२	१२
१०	नरिवल	१-२	१-२	५०
११	मेकार्डेमियानट	१-२	१-२	२०
१२	एभोकाडो	१-२	१-२	१५
१३	सुपारी	१-२	१-२	१५
१४	काजु	१-२	१.५-२.५	१०
१५	मेवा	६ महिना	१-१.५	२
१६	मेवा (हाइब्रिड)	६ महिना	१-१.५	५
१७	अमला	१-२	१-२	५
१८	सरीफा	१-२	१-२	५
१९	काफल	१-२	१-२	५

कृषि डायरी २०७१

२०	कफी (पोलि व्याग)	८ महिना देखि १ वर्ष	१-२	१०
२१	अम्व्रा	१-२	१-२	५
२२	बयर	१-२	१-२	५
२३	बेल	१-२	१-२	५

(ग) फलफूलको सायनस्टीक

सि.नं.	फलफूलको किसिम	उमेर (वर्ष)	लम्बाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
१	स्याउ / नासपाती / अंगुर / सुन्तला / जुनार / किन्नो / भोगटे	१	१	२
२	आरु / आरुवखडा / खुर्पाानी / कागजी वदाम	१	१	१
३	दाते ओखर/लप्सी	१	०.७५	३
४	हलुवावेद/ चुच्चे ओखर	१	१	३
५	कागती	१	०.५-१	१
६	मुन्तला	१	०.५	३

(घ) फलफूलको रुटस्टक विरुवा

सि.नं.	फलफूलको किसिम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
१	स्याउ	१-२	१.५-२.५	५
२	हाडे ओखर	१-२	१-२	५
३	हलुवावेद	१-२	१-२	५
४	कुइन्स (कटिंग)	१-२	१-२	५
५	अंगुर (कटिंग)	१-२	१-२	५
६	आरु	१-२	१.५-२.५	५
७	मयल	१-२	१-२	५
८	तिनपाते सुन्तला	१-२	१-१.५	५
९	लप्सी	१	१.५-२.५	५
१०	सिट्रेन्ज	२	१-१.५	५
११	आंप	१-२	१-२	६
१२	किवि	१	१-१.५	५
१३	जैतून (ओलिभ)	१	१-१.५	५

टिस्युकल्चर प्रविधिबाट उत्पादित फलफूलको बिरुवा

सि.नं.	फलफूलको किसिम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मूल्य (रु.)
१	केरा	९ महिना	-	१५
२	स्ट्रबेरी	९ महिना	-	१०
३	सुन्तला / जुनार (कलमी)	१-२ वर्ष	१.५-२.५	२५
४	तीनपाते	१-२ वर्ष	१-१.५	१५

(च) पोलिब्यागमा भएका बिरुवा

पोलिब्यागमा तयार गरिएका जुन सुकै बिरुवाको लागि प्याकिङ्ग चार्ज नलिई बिरुवाको मूल्यमा ३० प्रतिशत मूल्य थप गरि विक्री बितरण गर्ने ।

२५. सरकारी फार्म/केन्द्रमा उत्पादित तरकारी बीउको मूल्य-सूचि

(मिति २०६७/५/३१ मा निर्धारण गरिएको)

क्र.सं.	तरकारी	जात	प्रति के.जी.मूल्य (रु.)	
			मूल बीउ	उन्नत बीउ
१	काउली	काठमाण्डौ स्थानिय	१५४०	७२०
		स्तोबल १६	१५४०	७२०
		किबो जाइन्ट	१५४०	८००
		दिपाली	१५४०	७१५
		ज्यापू	२०००	१०००
२	बन्दा	सबै जात (O.P.)	१०००	७१५
३	ब्रोकाउली	सबै जात (O.P.)	१५४०	७१५
४	ग्याँठकोपी	क्वाईट भियाना	१५४०	७१५
५	मूला	मिनो अर्लि	५००	३००
		चार्लिस दिने/चेतकी	५००	३००
		प्युठाने रातो	५००	३००
		क्वाईट नेक	५००	३००
		टोकिनासी	८००	६००
६	सलगम	पर्पलटप	५००	२५०
		काठमाण्डौ रातो	६००	२५०
७	गाजर	न्यू कुरोडा	१४००	१०००
		नान्टीस	१४००	६५०
८	चुकन्दर	स्थानिय	१५००	२००
९	चम्सूर	स्थानिय	१५००	१५०
१०	पालुङ्गे	पाटने	१०००	२५०
		हरियो	१०००	२००
११	रायो	मार्फा चौडा पात	१५००	६००
		खुमल चौडा पात	१०००	३००
		खुमल रातो पात	१०००	३००
		मनकामना	१०००	५००
		ताडुवा	१०००	३००
		बालाजु लोकल	१०००	३००
१२	स्वीसचार्ड	सुसाग	७३५	३००
१३	जिरीको साग	ग्रेट लेक	७३५	२००
१४	बकुल्ला	स्थानिय	५००	२००
१५	लहरे सिमी	त्रिशुली	५००	३००
		चौमासे	५००	३००
१६	भयाङ्गे सिमी	कन्टेण्डर	५००	२००
		प्रोभाईडर	५००	२००

कृषि डायरी २०७१

१७	तने बोडी	खुमल तने/सर्लाही तने	५००	२००
१८	केराउ	आर्केल	५००	१५०
		एन.एल.पि.	५००	१५०
		सिक्किम लोकल	५००	३००
१९	स्कवास	ग्रे जूकिनी	३०००	१५००
२०	काँक्रो	भक्तपुर स्थानिय/कुसुले	५०००	३०००
२१	घिरौला	कान्तिपुरे / पुसा चिल्लो	३०००	२१५०
२२	चिचिण्डो	स्थानिय	२०००	१५००
२३	करेला	कोयम्बटुर लङ्ग	३०००	१५००
		पुषा दोमौसमी	३०००	१२००
२४	फर्सि	स्थानिय	२०००	१२००
२५	लौका	स्थानिय	३०००	२०००
		पि.एस.पि.एल.	३०००	१५००
२६	कुभिण्डो	स्थानिय	२०००	१२००
२७	तरबुजा	सुगर बेबी	३०००	१५००
२८	खरबुजा	स्थानिय	३०००	१५००
२९	पिरो खुर्सानी	सबै जात (O.P.)	३०००	२०००
		अकबरे	६०००	५५००
३०	भेंडे खुर्सानी	क्यालिफोर्निया वण्डर	९०५०	४१००
३१	भण्टा	सबै जात (O.P.)	९७००	१५००
३२	गोलभेंडा	मनप्रेकस	९७००	२०००
		सबै जात (O.P.)	९७००	३५००
		हाइब्रिड सिंजना		१०५०००
३३	रामतोरिया	सबै जात (O.P.)	६००	३००
३४	मैथि	कसुरी	१०००	४००
		स्थानिय	१०००	४००
३५	धनिया	स्थानिय	५००	३००
३६	सुप	स्थानिय	७००	४००
३७	प्याज	रेड क्रियोल	२०००	११००
		नासिक रेड	१०००	५००
		नासिक ५३	१०००	४००
		एग्री फाउण्ड डार्क रेड	२०००	१०००
३८	कुरिलो	मेरी वाशिङ्गटन स्थानिय	४०००	२०००
३९	चाइनिज बन्दा	सबै जात (O.P.)	१०००	६००
४०	आलुको बीर्या	टि.पि.एस.	-	२५०००
४१	अदुवा	सबै जात	-	१००
४२	बेसार	सबै जात	-	१००
४३	अलैची	सबै जात	-	२५००

टिपोट (NOTES)

This image shows a full page of dot grid paper. The background is white, and it is covered with a regular pattern of small, dark grey dots. The dots are arranged in straight horizontal and vertical rows, creating a grid-like appearance. There are no margins, text, or other markings on the page.

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

This image shows a full page of dot grid paper. The background is white, and it is covered with a regular pattern of small, grey dots. The dots are arranged in straight horizontal and vertical rows, creating a grid-like appearance. There are no margins, text, or other markings on the page.

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

[illegible]

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

[illegible]

टिपोट (NOTES)

कृषि डायरी २०७१

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

[illegible]

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

[illegible]

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

This image shows a full page of dot grid paper. The background is white, and it is covered with a regular pattern of small, grey dots. The dots are arranged in straight horizontal and vertical lines, creating a grid-like appearance. There are no margins, text, or other markings on the page.

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

[illegible]

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

[illegible]

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

This image shows a full page of dot grid paper. The background is white, and it is covered with a regular pattern of small, grey dots. The dots are arranged in straight horizontal and vertical rows, creating a grid-like appearance. There are no margins, text, or other markings on the page.

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

[illegible]

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

[illegible]

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

[illegible]

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

[illegible]

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

This image shows a full page of dot grid paper. The background is white, and it is covered with a regular pattern of small, grey dots. The dots are arranged in straight horizontal and vertical rows, creating a grid-like appearance. There are no margins, text, or other markings on the page.

टिपोट (NOTES)

टिपोट (NOTES)

[illegible]